

259419

PETISCUS
GERÉB
Az
Olympos

OSZK

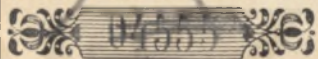
Országos Széchényi Könyvtár

N. M.

MAGYAR NEMZETI MUZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA

OLVASÓTERMI KÉZIKÖNYVTÁR

KIKÖLCSÖNÖZNI NEM SZABAD

Országos Széchényi Könyvtár

And

AZ OLYMPOS

GÖRÖG-RÓMAI MYTHOLOGIA

FÜGGELÉKÜL

A GERMÁN NÉPEK ISTENTANA

128.

SERDÜLTEBB FIUK ÉS LEÁNYOK SZÁMÁRA

PETISCUS

NYOMÁN

SZERKESZTETTE

DR. GERÉB JÓZSEF

MÁSODIK ÁTDOLGOZOTT KIADÁS

69 KÉPPEL

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM IROD. ÉS NYOMDAI R. TÁRSULAT KIADÁSA

1901

~~Int.~~
~~1628a~~

OSZK

(R
2)

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
TÁRA

259419

190 J.A. 442. SZ

R
1985

ELŐSZÓ.

Nincs alkalmasabb eszköz az ifjúságot a klasszikus világba bevezetni, mint a görög-római mythologia. A valóságos kedély és képzelet e bámulatos műve ellenállhatatlan varázst gyakorol az ifjú lélekre, mely ép oly kedvtelve csüng a csodaszerű és emberileg mégis oly igaz mythoszokon, mint a mennyire ezek teljesen beleolvadtak műveltségünkbe, sőt ennek lényeges elemét alkotják.

Több mythologiai munka forog már ifjúságunk kezén; mindazonáltal egyikről sem lehet mondani, hogy a görög és római istenekről meg a mythikus hősökről elég világos képet adna. Szükségünk van egy olyan mythológiára, mely egyrészt könnyebb elbeszélő hangon, kimerítőleg adja elő a tárgyat, másrészt mégis a tudomány mai színvonalán áll. *Petiscus* műve, mely immár több mint húsz kiadást ért, mind a két szempontból egyaránt megérdemli, hogy ifjúságunk is megismerkedjék vele. Ámde nem pusztá fordítást nyujtok e művel; mert habár a szerző munkája az újabb kutatások alapján öleli fel a tárgyat, mégis több kiegészítésre, módosításra szorult, különösen azon szempontból, hogy a görög vallás *természeti* jellegét kellőleg kidomboríthassam. Főleg az istenekről szóló fejezetek térnek el többé-kevésbé *Petiscus* művétől; a hősmondák szövegén természetsszerűleg nem volt szükséges nagyobb változtatásokat tennem.

A kisebb mythológiák közül, melyeket tekintetbe vettem, ki kell emelnem *Stoll*, *Dütschke* és *H. de la*

Ville de Myrmont könyveit; a figyelmes szakember azonban főleg *Preller*, *Roscher* és *Decharme* hatását fogja lépten-nyomon tapasztalni; ez pedig bizonyára nem válik a munka hátrányára.

A kiadó-társulat kívánságához képest a germán népek istentanát is adom függelékképen, úgy mint azt Petiscus is teszi, ki *Dahn* és *Lange* nyomán ügyesen állítja egybe az északi népek vallási fogalmait. Utalok még *Dr. Kauffmann Frigyes* kis könyvére (*Deutsche Mythologie*, Stuttgart, Göschen, 1890), melyet haszonnal forgattam. Azt hiszem, e függelék, mely a mindinkább hódító Wagner-operákhoz is hasznos bevezetésül szolgál, a könyv értékét csak emeli.

Főleg azonban a képek teszik érdekessé e könyvet. Átaluk kap a szöveg szemléleti támaszt, hogy az istenek és hősök képzete annál mélyebben vésődjék a mindkét nembeli ifjúság lelkébe. Haszonnal forgathatják azok is, kik szabad óráikban régibb tanulmányaikat időről-időre felújítani szeretik.

Ez újabb kiadás sajtó alá rendezésében *György Lajos*, losonczi tanártársam és jó barátom nagy segítségemre volt. Fogadja érte e helyen forró köszönetemet.

Budapesten, 1900. május havában.

Dr. Geréb József.

TARTALOM.

	Lap		Lap
Bevezetés: A klasszikus ókor isteneinek lényege és jelentősége	1	c/ Gyógyító istenek	80
I. Az istenek származása.		1. Asklepios (Aesculapius)	80
1. Uranos	17	2. Hygieia (Hygia)	83
2. Kronos	19	3. Telesphoros	83
3. Rhea (Kybele)	22	d/ Mnemosyne és a Múzsák	83
II. Az Olympos istenei.		e/ Mythikus dalnokok	86
1. Zeus (Juppiter)	24	8. Hermes (Mercurius)	88
2. Hera (Juno)	34	9. Hephaistos (Vulcanus)	94
3. Zeus és Hera kísérete	38	10. Ares (Mars)	97
a/ Nike (Victoria)	38	11. Aphrodite (Venus)	103
b/ Iris	38	12. Aphrodite kísérete	108
c/ Hebe	38	a/ Eros (Amor)	108
d/ Ganymedes	39	b/ Anteros, Himeros és Pothos	113
e/ Themis	39	c/ Peitho (Suada)	113
f/ Hórák	41	d/ Hymen v. Hymenaios	113
g/ Sorsistenségek	42	e/ Charisok (Gratiák)	114
4. Pallas-Athene (Minerva)	46	13. Hestia (Vesta)	116
5. Phoibos-Apollon	53	14. Római házi és családi istenek	119
6. Artemis (Diana)	64	a/ Penatesek	119
7. Apollonnal és Artemissel		b/ Larok	120
kon istenek	70	c/ Manesek	121
a/ Fényistenségek	70	d/ Larvák és Lemurok	121
1. Helios (Sol)	70	15. Janus	122
2. Selene (Luna)	72	III. Tengeri és vízi istenek.	
3. Eos (Aurora)	73	1. Poseidon (Neptunus)	124
4. Csillagok	74	2. Amphitrite	130
5. Hekate	76	3. Poseidon és Amphitrite kísérete	131
6. Mithras	77	a/ Triton és Tritonok	131
b/ Aiolos (Aeolus) és a szelek	78		

	Lap
b) Proteus	132
c) Glaukos Pontios	133
d) Nereus és a Nereidák	133
e) Ino Leukothea és Melikertes Palaimon	134
f) Seirenek (Szirének)	135
g) Skylla és Charybdis	136
h) Okeanos és az Okeanidák	136

IV. Földi istenek.

1. Gaia (<i>Ge, Gaea</i>)	139
2. Demeter (<i>Ceres</i>)	139
3. Dionysos vagy Bakchos (<i>Bacchus</i>)	145
4. Dionysos kísérete	153
a) Nymphák	153
b) Silenos	155
c) Satyrosok	157
d) Pan	158
e) Priapos	159
5. Mezei és erdei istenek <i>Itáliában</i>	159
a) Faunus (<i>Lupercus</i>)	159
b) Fauna, Maia, Bona Dea	160
c) Picus, Picumus és Pilumnus	160
d) Silvanus	161
e) Terminus	161
f) Pales	162
g) Saturnus és Ops	162
h) Vertumnus és Pomona	163
i) Flora	164

V. Az alvilág istenei.

1. Hades vagy Pluton és birodalma	165
2. Persephone (<i>Proserpina</i>)	169
3. Az alvilág és a sötétség egyéb istenei	170
a) Erinysek (<i>Furiák</i>)	170
b) Graiák	171
c) Gorgók	172
d) Hypnos és Thanatos (<i>Somnus és Mors</i>)	172
e) Oneiros és Morpheus	174

	Lap
VI. A legnevezetesebb hősmondák	175
A) Az <i>ősvilág és a legrégibb korszak</i>	178
B) A <i>régibb hőszokőkorszaka</i>	181
Tartományi hősmondák	
1. Argos	181
2. Korinthos	186
3. Thebai	187
4. Thessalia	193
5. Attika	195
6. Kréta	198
7. Elis és Argos	200
8. Herakles	203
9. Theseus	216
10. Meleagros és a kalydoni vadkan-vadászat	220
11. Az Argonauták menete	221
C) Az <i>ifjabb béroszok korszaka</i>	226
1. A hét hősnek hadmenete Thebai ellen	227
2. A trójai háború	231

FÜGGELÉK.

A germán népek istentana	258
I. A világ keletkezése	259
II. Az istenek	263
A) <i>Asgard</i>	265
B) <i>Az Asok</i>	267
1. Wotan (<i>Odin</i>)	267
2. Frigga	269
3. Thor (<i>Donar</i>)	269
4. Zio (<i>Tyr</i>)	270
5. Baldur	272
6. Loki	274
C) <i>A Wanok</i>	275
1. Niörd	275
2. Freyr (<i>Frô</i>)	276
3. Freya	278
D) <i>Hel birodalma, az alvilág</i>	278
III. A <i>Götterdämmerung</i> (istenek alkonya) és az új világ	279

AZ OLYMPOS.

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

BEVEZETÉS.

A klasszikus ókor isteneinek lényege és jelentősége.

A régi görögök és rómaiak mythológiája bevezet minket az ó-világba, a költők által oly sokszor magasztalt tájakra, hol a nép hite szerint istenek, istennők és hősök különböző módon és sokféle alakban éltek és működtek. Hatalmuk alatt állott a föld, a tenger, a föld mélyében lakozó tűz, a tűzhányó hegyek és földrengések, valamint az alvilág rejtelmes mélységei. Ők adtak az embernek életet, testi és lelki erényeket; ők voltak az élettelen természet urai; úgy hogy hegy, völgy, forrás és patak, a csendes berek, a kalászos és virágos mező, rajta a nyájak, palota és kunyhó, mind-mind valamely isteni lénynek védelme alatt állott. Ama régi idők vallásos hite mindenütt isteni lényt sejtett; mindegyiknek megvolt a maga kijelölt működési tere, s találóan mondja a költő:

Versengve küzd az isteni nép,
Vaj' kinek köszönhet közülük
Legtöbbet az emberi lét.

Bárhol tartózkodott is az ember: mindenben, önmagában ép úgy, mint a külső természetben, valamely istenségnek a művét látta, melynek figyelmét semmi sem kerülhette ki. Ezért élt keblében a szent félelem, mely visszatartotta attól, hogy az isteneket megsértse s ez által magára haragítsa; ép úgy élt lelkében a hit, hogy minden, a mi benne és kívülre történik, valamely istenség

akaratának a kifolyása. Ezért adta meg magát sorsának, mint a világrend megmásíthatatlan határozatának, melyet még az istenek sem változtathattak meg. Szabad akarat vezette ugyan tetteiben, de a sors szava döntött sikerük fölött.

Ezzel a hittel vonultak ellenség ellen a csatába; hisz maga az isten is ott volt, ki megvédte övéit. Ép így művelte földjét a szántóvető, mert egy istenség tanította meg arra, mikép vesse el a magot, melyet égi adomány gyanánt adott az embernek. A hajós nem tehetett utat az istenek kegyelme nélkül, a költőt isten sugalma lelkesítette dalára; szintúgy a festő vagy szobrász istenségnek köszönhetette művének sikerét. Játékok s lakomák alkalmával a halhatatlanok kegye osztogatta a társas lét örömeit; nekik szentelték tehát az ital első cseppjeit, s lakoma előtt hozzájuk fohászkodtak. Szóval mély és igaz vallásosság jellemzi az ó-világot különböző életviszonyai között, jóllehet a sokistenség (polytheismus) formájában; mert nagyon sok istenük volt, kiket természetes és emberi módon, élve és működve képzeltek el.

Könyvünk e szerint a néplélek legszentebb kincsével foglalkozik. A görög és római nép vallásos hitének alapos tanulmányozása a multnak mély titkaiba enged bepillantást. Az istenek képzetével megismerjük egyszersmind eredetüket és tiszteletüket.

Rég letűnt már az a kor, midőn ily sokistenség volt a népeknek vallása; maguk a népek is elpusztultak, isteneikbe vetett hitük tehát régóta elvesztette gyökereit. A sokistenséget e szerint nem eleven szemléletből ismerjük, hanem a görög és római irodalomból meg a művészeti emlékekből, melyek a klasszikus kor öröksége gyanánt maradtak ránk. A cserbenhagyott istenekkel együtt elpusztultak templomaik is, melyek azonban mai romjaikban is egykori fényükről és dicsőségükről tanuszkodnak, s mindenha bámulatra fogják ragadni az embereket.

Ha mi, egy évezredekkel ifjabb nemzedék, visszatekintünk az emberiség ama multjára: a látvány nem csupán újat és szórakoztatót fog nyújtani szabad óráink-

ban, hanem tanulságos okulást is, két kornak: a réginek és az újnak egybevetése által, melyeket sok évszázad választ el egymástól.

Ez a mythologia ama két népnek volt legszentebb kincse, melyeket művészetük, tudományuk és állami életük a műveltség olyan nagy fokára emelt, hogy igen sok tekintetben még ma is példaképünknek, sőt részben felülmulhatatlan mesterünknek bizonyultak. Ki ne ismerné, legalább hírből, Homeros hőskölteményeit, Pindaros, Sappho és Anakreon dalait, Theokritos idylljeit, Aischylos, Sophokles, Euripides tragédiáit és Aristophanes vígjátékait? Ki ne hallott volna Demosthenes és Aischines szónoki művészetéről; s ki ne tudná, hogy a történetírás megalapítói, Herodotos, Thukydides és Xenophon, görögök voltak? Világhírré tettek szert a bölcselő Platon és Aristoteles, szintűgy a rómaiak közül Cicero, a szónok, Horatius, Vergilius, Ovidius, Juvenalis, a költők, Livius és Tacitus, a történetírók. S ki ne hallotta volna legalább említeni a görög szobrászok és festők nagy tömegéből Pheidias, Praxiteles, Apelles és Zeuxis nevét? Költők és művészek minden korban hozzájárultak ahhoz, hogy népünknek vallásos felfogását mélyebbé tegyék; s a görög költészetnek elévülhetetlen művei, valamint ama kornak remek műalkotásai bizonyítják, hogy a vallás, a nép legnemesebb és legszentebb kincse, mily gazdag forrása volt a műveltségnek.

A görögök és rómaiak mythológiájában sok magaslatos és nemes vonást fogunk találni; bár látni fogjuk, hogy a hit a külső természettől, mint éltető gyökerétől, soha sem tudott annyira elszakadni, hogy egyetlen legmagasb lényt fogott volna föl szellemileg az emberi sors intézője gyanánt, a kit szellemi lény gyanánt imádoztak volna. De ha nem hevítette is az egy isten szeretete a vallásos lelkeket, mégis boldogok voltak a derült természet megnyilatkozásaiból merített hitükben. Ebből a szempontból kell megítélnünk a különbséget a mai és régi felfogás között, mely utóbbi a látható világ szépségében és gazdagságában talált lelki megnyugvást és gyönyört, a mint azt Arany oly szépen mondja:

Ott kéken a Zeus-lakta domb,
 Itt zölden a nyájas sziget;
 Fölötte lomb, alatta lomb,
 Árnyas berek, zengő liget, —
 Hullámmosott gazdag virány, —
 Fehér juhak s tulkok sereggel —
 Minő kép ez! . . .

* * *

»Mythologia« jelentése szószerint: regetan; értjük alatta azon regéknek összességét, melyekben a régiek isteneiknek származását és működését, valamint az egész látható világnak keletkezését adták elő. Ezért a mythologiát »istentan«-nak is nevezik.

Nincs a világon nép, mely mindjárt kezdetben a műveltség és erkölcsiség magas fokára emelkedhetett volna; a nép fejlődése olyan, mint az egyes emberé. A gyermek nem születik tanultnak, műveltnek, tapasztaltnak; átéli gyermekéveit és ifjúságát, mialatt szellemi tehetségei és szívének ösztönei lassanként kifejlődnek. Ekkor még főleg képzelő ereje úzi vele ábrándos játékait, míg idővel képzeleinek gyarapodása és fogalmainak tisztulása adják meg neki a képességet, hogy a környező világot jobban megismerje és a mélyebb igazságokat átértelhesse. Az ember tehát csak lassanként szabadul föl képzelő erejének hatalma alól, mely őt oly gyakran vezeti hamis útra; csak lassanként tanulja meg gondolatait állandóan magasabb eszmékre irányítani, valamint erejét jó és hasznos célokra fordítani. Szakasztott ilyen fejlődés nyilatkozik a népek életében is, melyek utóvégre egyes emberek nagyszámú szövetkezéséből támadnak. A mint tehát az egyes emberben különböző fokokat különböztetünk meg ifjúságtól öreg koráig szellemi és erkölcsi műveltség szempontjából, ép úgy tehetjük ezt egész népek életében is.

Már a durva, műveletlen ember is érzi, hogy az őt környékező nagy mindenség hatalmasabb nálánál, befolyást gyakorol reá, főleg a természeti erők, s hogy számtalan dolog van a világon, melynek nem ő adott létet, nem is tudja őket megérteni, sem nem keritheti

őket hatalmába. Így azután csakhamar föl kellett vetnie a kérdést: ugyan honnan jött mindaz, a mit itt szememmel látok, s ki volt a teremtmője? De minél kevésbé adhat az ember ily kérdésekre kielégítő feleletet, annál mélyebben érzi a maga gyengeségét. Tapasztalatlansága nem engedi, hogy a dolgok belsőbb összefüggését megérthesse; műveletlen esze még nem szerezte meg az eszközöket, még nem fürkészte ki az utakat, melyek helyes ítéletre képesítenék s megnyugtató belátáshoz juttatnák. E fejletlen állapotában az ember igen nagy tért juttat képzelő erejének és sajátos emberi felfogása szerint felsőbb lényt alkot magának; mert szíve mélyében ott van ama hatalmasabb erőnek sejtelme, melynek teremtmő munkája adott mindennek létet. De mivel az ember a maga istenét felfogásához képest a legmagasabb és legtökéletesebb lénynak képzei el, azért emberalakúnak gondolja, s egyéni érzeteinek megfelelőleg az összes emberi tulajdonságokkal és erényekkel ruházza fel, csak hogy sokkal nagyobb mértékben, mint a mennyire azok benne nyilvánulnak.

De az ember az őt környező természet külső nyilvánulásaiban sok mindent vesz észre; nem egy, hanem több működő erőt lát, melyek látszólag egymástól is, meg valamely legfelsőbb erőtől is függetlenül, sőt egymás ellenében működnek, néha egymást meg is semmisítik. Ha tehát volt is kezdetben egy erő (például a nap) melynek hatalma olyan képzetet idézett elő az emberi lélekben, hogy az uralkodik a világon s akarata szerint igazodik minden: a különféle természeti erők hatása alatt képzelme csakhamar több istent és isteni lényt alkotott, vagyis az egyistenséget sokistenség (polytheismus) hite váltotta föl. Nem egy felsőbbrendű lény igazgatja tehát felfogása szerint a mindenséget, hanem annyi, a hány különböző, életére döntő hatású erőt csak észrevesz; s a szerint, a mint azokat nagyoknak, fenségeseknek vagy kisebb hatalmúaknak, kevésbé szépeknek tartja: különböző fenséggel, hatalommal és méltósággal ruházza föl. Sőt a kártékony és félelmes elemekben is isteni vonást lát az ember; hatalmuktól

függ, melyek őt megsemmisíthetik; ép azért kiengesztelni és maga iránt kegyesekké igyekeznek őket tenni. A külső világ tehát az ember lelkében egészen átalakult, telve önalkotta lényekkel, melyeket természetüknek megfelelőleg tisztel és szeret, vagy tőlük félve remeg. Meg-elevenült levegő, víz, föld, erdő, mező, csillagok; az eseményekben, melyek az emberek szemei előtt lefolytak, valamely hatalmas, ismeretlen lény erejének nyilvánulását hitték; ilyen lényeket sejtelmesen tisztelve és félve, igyekeztek velük jó viszonyt kötni, hajlamukat és pártfogásukat olyan ajándékokkal és szolgálatokkal megnyerni, melyek előttük kedvesek valának.

Valamint minden nép, úgy a görögök is kezdetben természetimádók voltak. Patriarchalis viszonyaik között mint egyszerű pásztorok vagy földmivelők sokkal jobban függtek a természeti erőktől, hogysem az istenségről nemesebb, magasabb fogalmat alkothattak volna. De a harcziás korszak beálltával, mikor Görögországot a népvándorlás fenekestől felforgatja, a külső népekkel való sűrűbb érintkezés, a tengeri kereskedelem, főleg azonban a görög faj hatalmas képzelő ereje a régi, természeti erőket képviselő istenekből lassanként emberalakú (anthropomorphistikus) és valóban humánus isteneket alkot, melyek a nép tudatában folyton erkölcsösebbek és magasztosabbak lesznek. Ama régibb kor a pelasg korszak, s belőle fejlődik a nemesebb, műveltebb görög korszak. A pelasg nép tehát nem volt idegen faj, inkább a történeti kor előtt élt görögségnek a képviselője gyanánt tekinthetjük; s míg a pelasg korszak görögjeinek istenei a természeti erők, addig a történeti kor istenségeiben, bár soha sem vetik le teljesen természeti jellegüket, erősen kidomborodik főjellemvonásuk, az emberi természet.

Miképp nyilatkozik azonban az istenek emberi természetete?

A görög nép a legmagasztosabb tulajdonságokkal ruházta föl isteneit, mindazonáltal testileg-lelkileg emberi módon képzelte őket, azaz: vallásuk az anthropomorphismus. Az istenek emberek is, de hatalmasab-

bak, mint az emberek. Valamint az emberi nem, úgy ők is házasságból keletkeztek; testük nem sokkal nagyobb, mint az emberé; érzéki szerveik azonban nincsenek emberi módon korlátozva. Szemük a messze távolba hatol, mindent meghallanak, úgy hogy költői nagyítással azt mondhatták róluk: az istenek mindent tehetnek és mindent tudnak. Tényleg azonban sem mindentudóknak, sem mindenhatóknak nem mondhatjuk őket. Magát Zeust, a leghatalmasabb és legbölcsebb istent is megcsalják társai, s hatalma sok tekintetben korlátozva van. Az erkölcsiség sem testesül meg bennük, ha azt a legmagasabb szempontból mérlegeljük. Az istenek gyakran irigyek, haragosak, keményszívűek, kik a gyarló embereket kísértetbe hozzák és bukásba sodorják. »Boldog istenek«-nek főleg vidám, gondtalan életük miatt nevezték el őket, a földi nyomorral és gondterhelte emberiséggel szemben; s mégis gyakran fogja el őket aggodalom és fájdalom; gond, szükség és keserűség zavarja életüket. Az istenek tehát a legmagasabb lények ugyan, s a görögök a megfelelő tulajdonságokkal (mindenhatóság, mindentudás, igazságosság, szentség, boldogság) ruházták fel őket; de ha emberi módon a cselekvés terére lépnek, fenségük és égi tisztaságuk csorbát szenved, s az emberi lét gyöngeségei és korlátai állják el útukat. Halhatatlanságuk, mely őket az emberi nem fölé emeli, szintén emberi tulajdonságnak a folyománya: az istenek tápláléka, az ambrózia és nektár élvezete biztosítja csupán örök életüket; mert az isteni étel és ital még a halandót is halhatatlanná teszi. Az istenek napi fáradalmaik után lakásaikba térnek pihenni s éjjeli alvással üdítik föl kimerült tagjaikat. Az isteneknek tehát épúgy kell lakásuknak lenni, hogy valahol tartózkodhassanak, mint akármely halandó lénynek.

Az istenek mindenhatóságának hitéből, valamint emberi tulajdonságaik képzetéből alakultak a templomok, oltárok, a különböző áldozatok, a szertartásbeli szokások, tisztulások, engesztelő áldozatok, fogadalmi ajándékok, ünnepi menetek, az olympiai, nemeai, isthmosi és pythói nagy nemzeti játékok, végre a titkos

szertartások vagy mysteriumok, különösen a földanyának, Demeternek tiszteletére Eleusisban. Az egyszerű, természetes ember, a milyen a görög eredetileg vala, ott hitte magát az istenség közelében, a hol őket kereste vagy elképzelte. Ez a hit nemcsak apáról fiúra szállt át, hanem különböző vidékek eltérő szokásainak egyesítése, valamint a külső istentiszteletnek nagyobb szabású kifejlesztése és szépítése által még növekedett is.

Így keletkezett a mythológiának nagyszabású épülete, a mint azt a görög és római irodalom fénykorának íróiban összeállítva látjuk. Egybe vannak itt gyűjtve a világnak, földnek és a rajta észlelhető jelenségeknek, valamint az isteneknek és hősöknek eredetéről szóló mondák. A régi népek állapotához és művelődési fokához képest a mondákban nyilvánuló különböző felfogásoknak megvan a sajátos jellegük. Nem csodálkozhatunk azon, ha ellenmondó, csodaszerű, összeférhetetlen, sőt lehetetlen vonások is előfordulnak ezen oly sok mondából alakult istentanban. Könnyű a magyarázat, ha meggondoljuk, hogy mikor és hol alakultak e mondák, hányféle helyen és mily különböző időben keletkeztek. A néppel együtt műveltségének haladásához képest sokféle változáson mentek át az évszázadok folyamában; a durva, természeti élet őskorának épűgy van bennük része, mint a virágzó nagy műveltségnek a későbbi időkben. Költők és bölcs férfiak minden időben iparkodtak az istenek dicsőségét s ezzel a mythologia épületét emelni.

De a régiek a mythoszok keletkezését követő néhány századdal később igen sok elbeszélésnek nem fogták föl már az értelmét; a régi mondákba műveltségüknek megfelelő új értelmet igyekeztek belemagyarázni. Minél tovább fejlődött ily módon a görög istentan, annál inkább távolodtak el az istenek a természettől és eredeti jelentőségüktől, s annál inkább váltak emberies lényekké. Ekkép mindig többet és többet kellett a régi hitből és a régi mondákból elhagyni; s mivel az istenek még sem tagadhatták meg teljesen eredetüket, természetesen zavar, ellenmondások és önkényességek támadtak az

istentan felfogásában, minek azután a mythologia feloszlásával és a pogányság bukásával kellett végződnie.

Mi már olyan korban élünk, a melyben a világ eredetére, az istenségre, mint a világmindenség megteremtőjére és az embernek vele való viszonyára vonatkozó fogalmak megtisztultak; szintúgy megállapodott a legfőbb lény tiszteletének egyedül helyes módja is, mely az ember eszét ép úgy kielégíti, mint a mennyire műveli, javítja és vigasztalja a lelkét. Nem tartjuk tehát a görög és római mythoszokat igaz tényeknek; mindazonáltal meg kell velük ismerkednünk, mert azok a klasszikus népek életében végtelenül fontos szerepet játszottak. Már pedig a görögök és rómaiak művei közkincsévé váltak az emberiségnek; történetük, irodalmuk, művészetük és vallásuk minden művelt népre nagy befolyással voltak; s így a görög-római mythológiának ismerete közelebb visz bennünket a magunk nemzeti műveltségének igazi alapjaihoz.

Hogy a vallásos néphitet, mint a népélet egyik fontos jelenségét, még jobban tudjuk méltányolni, vessünk egy tekintetet az istentisztelet külső nyilvánulására, a szertartásokra. Az ókorban az istenek tiszteletének legfontosabb ténye az *áldozat* volt, melyet az istenség oltárán a pap mutatott be. Mi már alig tudjuk elhinni, hogy hajdan, a mint az talán durva, vad népeknél ma is megtörténik, állatokon és növényeken kívül embereket is föláldoztak; pedig még Ábrahám is föl akarta áldozni az isten parancsára fiát, Izsákot! Szintúgy dívott e kegyetlen szokás Görögország egynémely vidékein, a mint azt több monda is bizonyítja, így például a híres Iphigeneia-mythosz. De ezen embertelen szokás megszűnt a görögök között, minél inkább előre haladtak erkölcsükben és műveltségükben. A keresztyénség végre minden áldozatot megszüntetett.

Az áldozat ama köteles rész volt, a melylyel felfogásuk szerint valamely istennek tartoztak azért, a mit általuk nyertek. Az áldozat tehát a természetimádástól elválaszthatatlan, mert az isteneket emberi lényekhez hasonló alakban és emberi tulajdonságokkal képelték el.

Valamint minden ember részt kíván abból, a miben segédkezett, s másrésről természetes hálaérzetünk is arra ösztönöz, hogy annak, ki irányunkban barátságosnak és hasznosnak mutatkozott, juttassunk egy részt vagyonunkból: ép úgy kötelességének tartotta az ókori ember, hogy egyes istenségeknek felajánljon bizonyos részt abból, a mit segítségükkel vagy kegyelmükből szerzett. Így tett a földmivelő, midőn földje terményeiből, a pásztor, midőn nyájából az év zsengéit az istennek följajánlotta; hiszen nekik köszönhette a gazdag aratást és a szapora nyáját. Ép így adott a kereskedő és a tengerész valamit nyereségéből, a harczos zsákmányából, melyet az istenek segítségével küzdött ki magának. Ki a hála ezen adóját az istenekkel szemben elmulasztotta, reszkethetett haragjuktól és bosszújuktól. A költő, a művész, a bajvivő is az istenekhez fohászkodott; a halhatatlanoknak ajánlotta föl kivívott pályadíját, melyet templomban vagy valamely más szent helyen állított föl.

Azok a helyek, hol a görögök isteneiket tisztelni szokták, bekerített szentélyek és templomok voltak; bennük állottak az istenszobrok, bennük vagy mellettük az oltárok. Itt imádkoztak a papok a jámborok megbízásából, itt mutatták be az áldozatokat is. Mély alázattal közeledett mindenki eme szent helyekhez, hol oltárok, oszlopok és mindenféle fogadalmi ajándékok emlékeztették a hívőt az istenek jelenlétére. Mert ha hitték is azt, hogy az istenek mindig és mindenütt jelen vannak, s hogy ezért szóban és tettben mindig és mindenütt vallásos és tiszta lélekkel kell eléjük járulniok, mindazonáltal főleg templomok és szentélyek közelében, áldozatok és ünnepek alkalmával kellett minden gonosz és bemoeskoló tettől tartózkodniok és komoly áhitattal magukba szállniok. Vétkezett bár valaki önkénytelenül vagy öntudatlanul az istenek ellen, áldozatokkal és tisztulásokkal szabadulhatott csak meg a büntetés alól.

Minden istennek olyat áldoztak, a mi neki kelles volt, vagy a mi működési körébe tartozott, és így ajándékának volt tekinthető, vagy az istenség lényével mélyebb vonatkozásban állott; állatok közül néha olyat

is, mely az isten ajándékára nézve kártékony volt, így például a kecskebak ellensége a Dionysos szent szőlővesszőjének. Az áldozati állatnak okvetlenül hibátlanul kellett lenni, azonkívül ünnepélyesen földiszítve és áldozati szallagokkal fölszentelve vezették az oltár elé. Így látunk szobrászati műveken áldozati jeleneteket kifaragva, hol az oltárhoz vezetett bikának koszorú övezi fejét, s az áldozatra szánt sertésnek testét szalag fonja körül.

Magát az áldozást, mint szent cselekedetet, a pap végezte el. Homeros korában (a kilenczedik században Kr. e.) maguk a királyok voltak egyszersmind a papok; később egyes családokban öröklődött ez a fontos hivatal, melyet hagyományos szokás szerint férfiak és nők elláthattak. Ilyen volt például az *Eumolpida* család, melyben az eleusisi Demeter papi hivatala apáról fiúra szállott.

Az áldozás azzal kezdődött, hogy az áldozati állat homlokáról néhány szőrszálat kitéptek és zsenge gyanánt a tűzbe dobtak; majd pedig szarvai közé árpát és sőt hintettek. Egy fejre irányzott baltacsapás a marhát elkábította, majd késsel levágták s vérének egy edényben fölfogták; a megsütésre szánt darabokat behintették sóval és liszttel, zsirral is bevonták, és így forgatták a nyárson. Az édesvizi és tengeri isteneknek osztalékát a víz mélyébe dobták. Az alvilági istenek áldozatai alkalmával a fekete színű marha árokban állott. Az áldozati maradékot azután ünnepi lakomában fogyasztották el.

Ha római ember imádkozott, arczával északnak, a templomban az isten szobra és oltára felé fordult; az oltár szélét is megfogta néha, s így mondotta el vigyázva imáját. Az égi istenekhez fohászkodva ég felé emelték a kezét, ha pedig az ima az alvilágiaknak szólt, a föld felé nyujtották ki. A rómaiak isten-szobraik száját, kezét és térdét is megcsókolták.

A görögök olympiai, nemeai, isthmosi és pythói nemzeti játékaik nagy ünnepszámba mentek, s ezeken minden szabad polgár részt vehetett. Minden viszálykodás megszűnt ez ünnepi játékok alatt, s teljes béke honolt mindenütt, a hol csak görögök laktak.

Ha már most fölkeressük azt a földet, a hol hajdan a műveltségük és hatalmuk által oly híressé vált görögök és rómaiak laktak, ha isteneiket és hőseiket Görögország és Róma talaján élve és működve akarjuk látni, első sorban az a kérdés merül föl, mi módon képzeltek el abban az időben a világnak, főleg a földnek keletkezését, s hogyan gondolták el természeti alkotását.

Itt mindjárt kezdetben olyan képzetekre és fogalmakra akadunk, minők csak akkor keletkezhetnek és terjedhetnek el, mikor az embernek összes lelki ereje fölött a képzelő erő uralkodik. S valamint az egyes ember lelki életében a gyermekkort jellemzi a képzelő erő uralma, ép úgy mondhatjuk azt is, hogy a művelt emberiség gyermekkora a görög nép őskorára esik, midőn a képzelő erő hatalmasan úzte játékait; s ha a külső világot nem tudta megérteni, egy másikat alkotott magának. Szóval, az ember a képzelő erőt használta fel első anyagául, hogy belőle mythoszeit szője.

A mi szemünkben a világ egy megmérhetetlen mindenség, az összes létező dolgok foglalatja, egy számtalan részből összetett nagy egész, melynek határait nem ismerjük. Földünket csak kis pontnak tekintjük e végtelen világban; az egyetlen teremtmény erő által alkotott számtalan világtest között földünk csak mint kicsiny bolygó-csillag szerepel. Nem így azonban a régi népeknél, nevezetesen a görögöknél és rómaiaknál. Ők e földet a nagy mindenség középpontjának tartották, s keletkezését következőképen magyarázták.

Kezdetben volt a *Chaos*, azaz egy végtelen, sötét űrben létező alaktalan ósanyag; ebből alakult később minden, a mi a világon van. De ez a Chaos egy durva tömeg, melyet csak egy másik erő oszt fel egyes részeire és tesz képessé a különböző dolgok létrehozására. Ez az erő a későbbi tudósok felfogása szerint *Eros*, a szerelem, vagyis a vonzó erő, melynek következtében az egymással rokon anyagok egyesültek, a különmeműek egymástól elváltak, úgy hogy rend és arányosság kezdett uralkodni az eredetileg zűrzavaros Chaosban; s az első anyag, a melyik kivált, *Gaia*, vagyis a föld volt.

A régiek hite szerint a szerelem ereje által létrehozott földet kezdetben nagyobb és hatalmasabb lények lakták, mint az utánuk következő nemzedékek. A földet pedig, mely szemükben az egész világ foglalatja volt, egészen más alakban képzeltek, mint mi. Tornyon vagy magaslaton állva, a látható földnek korong-alakja van, melynek szélső határait mintegy ráborulni látszik az ég. E természetes jelenség vezette a régieket arra a felfogásra, hogy a föld egy pajzsalakú sík korong, mely szilárdan áll, s az édesvízű ósfolyam, az *Okeanos*, öleli át körben. A régiek felfogása szerint tehát a világot az *Okeanos* határolja, egy széles, végtelen folyam, s ebbe szakadnak bele a földnek összes vizei. A lapos földkorong fölé terjeszkedik azután magasan és széles kiterjedésben az égboltozat, mint egy kifeszített sátor, mely a földkorong határain magas hegyeken nyugszik. A levegő a felhők, s fölöttük a tiszta aether tölti be a tért a föld és az ég között, melyen a nap, hold és csillagok naponként befutják pályájukat, hogy megvilágítsák a földet.

Az égi istenek a földkorong és égboltozat között, a légúrban éltek és ragyogó palotákban laktak, melyek Görögország északi részében a gyakran felhőtől borított *Olimpos* hegynek csúcsaira valának építve. Azért ezen isteneket rendesen *olymposi* isteneknek is nevezik. A néphit szerint az *Olimpos* a föld középpontján emelkedett, s úgy hitték, hogy csúcsairól az istenek gyakran leszállnak az emberek közé. Egy későbbi időszak az istenek lakását az égboltozat fölé tette, a hol Zeusnak vára és lakása mellett a többi istenek egy nagy nyíláson át tekinthettek végig a földkorongon. Ezen felfogás szerint az *Olimpos* neve az eget is jelölte, s egyáltalában az istenek lakát értették alatta. Vele szemben volt *Hades* birodalma, egy tágas boltozatos üreg a földkorong mélyében; itt volt az elhunytak lakása, valamint a Tartaros, a bűnösök borzasztó börtöne.

Zeusnak környezetét rendesen tizenkettőre teszik, de mivel több isten is volt, nevüket illetőleg nagy az

eltérés. Sokkal czélszerűbb, ha őket fontosságuk és működésük szerint három csoportra osztjuk: égi, vízi és földi istenekre; ez utóbbiak között ismét különbséget teszünk tulajdonképeni földi istenek és alvilági istenek között. Minden csoportban egy középpont köré gyülekeznek az istenek; a vízi istenek *Poseidon* köré; a földi- és alvilági istenek, kik a föld mélyével, a termékenységnek titkos okaival, de egyúttal a sötétség és halál székhelyével állanak összeköttetésben, *Hades* vagy *Pluton* köré; végre az Olympos istenei, a felvilág fényes birodalmának urai, *Zeus* köré, a ki az összes istenek ura és királya is egyúttal.

* * *

Ha pillantást vetünk a görögök és rómaiak legrégibb történetére, azt látjuk, hogy e két nép, bár ugyanahhoz az őstörzshöz, az árja népcsaládhoz tartozik, különböző vidékeken önállóan fejlődve, évszázadokon át semmiféle összeköttetésben sem állott egymással. Nem csodálkozhatunk tehát, ha a két nép vallása és istentisztelete között, bár néhány pontban megegyeznek, nagy és lényeges különbséget találunk. Mig a görög nép élénk szelleme és teremtmő képzelete az isteneket tiszta és eleven alakokká fejlesztette s róluk számtalan mythoszt mesélt: addig az itáliai népnek komolyabb, költészetre kevésbé hajló természete a vallásnak inkább külső nyilvánulása, a szertartások felé fordult. Hiába keresnénk tehát a rómaiaknál olyan szép, költői mythoszokat, minőket a görögök képzelete alkotott, s melyekben az istenek oly barátságosan érintkeznek az emberekkel. A római istenek komolyak, hidegek, a kik mély alázatot és pontosan kiszabott tiszteletet követelnek. Ép azért nem is esnek görög istenek módjára emberi hibákba; sőt az egyes istenek rokoni köteléke szemlátomást a görög mythologia befolyására vezethető vissza.

A rómaiak istenei, kik Latium vidékéről az alapítókkal együtt költöztek be az új városba, a lakosság foglalkozásához és jelleméhez képest leginkább mezői istenek; pártfogásuk alatt virulnak a mezők és szapo-

rodnak a nyájak; ilyenek *Saturnus*, *Faunus*, *Vertumnus* stb.; részben pedig házi, családi istenek, mint a *Lares*ek és *Penates*ek. A város hatalmának növekedésével azonban az állami istenségek jutottak a legnagyobb jelentőségre; állítólag Numa hozta be őket, s ezek: *Juppiter*, a római birodalom fentartója, *Mars*, Romulusnak és egyúttal az egész római népnek atyja, és *Quirinus*, az istenített Romulus. Szintúgy van államvédő jellege *Juno*-nak, *Minervának* és *Vestának*, az állami tűzhely istenének. Mindezen mezei, családi és állami istenségeken kívül a rómaiak nagyon sok istenséget imádtak, a melyek elvont, nagyobbbrészt erkölcsi fogalmaknak voltak képviselői. Így emeltek templomot és oltárt a háborúnak (*Bellona*), a bátorságnak (*Virtus*), a hűségnek (*Fides*), a tiszteletnek (*Honor*) stb.

A míg a rómaiak nemzeti jellemét nem zavarták idegen befolyások, addig vallásuk is megtartotta ősrómai vonásait; s habár igen korán érintkeztek a dél-itáliai görög városokkal, s így a görög istenek tisztelete korán elterjedt Rómában: mindazonáltal a város vezérférfia az államvallást meg tudták óvni idegen elemektől. De a második pún háború után, mikor a görög műveltség ellenállhatatlan erővel vonult be Rómába, a római és görög vallás csakhamar egyesült, még pedig olyatén módon, hogy mindinkább a görög felfogás jutott érvényre, s az istenek csak római neveiket és államilag berendezett istentiszteletüket tartották meg. A római költők; a kiknek műveltsége teljesen görög talajban gyökerezik, vallási és mythologiai felfogásukban tisztán görög szellemnek a befolyása alatt állanak, s vállvetve iparkodnak római talajba ültetni át az Olympos isteneinek szép költői mythoszeit. Annál gyorsabb és könnyebb volt a két vallásnak egybeolvadása, mert mind a kettőben voltak egyes istenek, a kiknek lénye és működése egyező vagy hasonló vala, mint Zeus és Juppiter, Hera és Juno, Ares és Mars, Hestia és Vesta. Ha két istenben, a minő például Hermes és Mercurius vagy Artemis és Diana, egy vagy más vonás közös volt, a görög istennek tágabb jelentőségét és szerepét rendesen átruházták a

rómaira. Mindazonáltal volt egynéhány római isten, a ki nem talált párjára a görög istenkörben, mint *Janus*, a *Laresek* és *Penatesek*; ezekben az igazi római felfogás érintetlen maradt.

* * *

Könyvünk magában fogja foglalni a mythológiának a költők és papok által teljesen kifejlesztett épületét, s nem egy mondat fog közölni, mely a néphit keretébe már nem tartozik. Ez a teljes mythologia úgy keletkezett, hogy számot akartak adni a világrend eredetéről és fokozatos kifejlődéséről. Mert a görög vallás e tekintetben éles ellentétben áll a miénkkel, mely azt tanítja, hogy a világ már kezdetben úgy volt megalkotva, a mint ma, a mint t. i. az egyetlen örök isten megteremtette. Görög felfogás szerint ez a szép rend csak lassan fejlődött ki a világegyetemben, s ez a természeti erők hosszú, küzdelmes vívódásainak az eredménye. A világrend fokozatos kifejlődése hitük szerint három istennemzedék alatt ment végbe, s ezen három istennemzedék egymásután bírta a viláგuralmat. Az első nemzedék feje volt *Uranos*, őt követte fia, *Kronos*, s végre a legifjabb és legtökéletesebb istennemzedék feje Kronosnak fia, *Zeus*. Hogy már most mit meséltek e három istenkirály uralkodásáról, az lesz elbeszélésünknek legelső tárgya.

I.

AZ ISTENEK SZÁRMAZÁSA (THEOGONIA).

1. URANOS.

Uranos megszemélyesítője az égnek, a mint ezt a régiek a már kifejtett módon érzékileg felfogták. A legrégibb görög költők előadása szerint ő az első isten-nemzedék törzsatyja. Műveikből tudjuk, hogy *Gaia*, a föld, hozta a világra, s azután maga is egybekelt vele. Ebből a házasságból származtak a *Titánok*, a *Hekatoncheirek* és a *Kyklopsok*.

A *Titánok*, a kiket atyjuk után Uranidáknak is neveztek, hatan valának: *Koios*, *Kreios*, *Hyperion*, *Iapetos*, *Okeanos* és *Kronos*. Volt hat nőtestvérük is: *Theia*, *Rhea*, *Mnemosyne*, *Phoibe*, *Thetys* és *Themis*. Ezen istenségek mint férfias és nőies erők párosítva, a természetnek azon őserőit jelképezik, melyek a nép hite szerint a világ keletkezésében közreműködtek.

A *Hekatoncheirek*, vagyis százkezü lények, hárman valának: *Kottos*, *Briareos* és *Gyges* vagy *Gyes*. Képviselői a tengeri hullámok borzasztó erejének, mely mint a földrengés, úgy rázza meg a partokat.

A *Kyklopsok*, névszerint *Brontes*, a mennydörgés, *Steropes*, a villám, és *Arges*, a villogó, óriás lények, homlokuk közepén egyetlen lángoló szemmel; megszemélyesítői a viharos felhőknek, melyekből villogó és gyújtó villám röppen ki, hogy megdörrentse a levegőt. Minthogy a tűzhányó hegyek kitörései és az égi zivatarok között hasonlóságot találtak, azért a *Kyklopsok* lak-

helyét a tűzokádó hegyekbe, nevezetesen a siciliai *Aetnába* helyezték, a hol őket Hephaistos legényei gyanánt, villámok kovácsolásával foglalkozva képzeltek.

Mivel mindezen emberfölötti lények a legborzasztóbb természeti erőknek valának jelképei, azért rettenetes óriások gyanánt ábrázolták. A költői mythosz hagyománya szerint maga Uranos is féltette tőlük uralmát; ezért letaszította őket a Tartarosba és itt börtönbe zárta. De felesége, Gaia, nagyon szívére vette fiainak szomorú sorsát; egyiknek, *Kronosnak*, saját kezével készített ércsarlót adott, s ezzel ő halálosan megsebesítette atyját; majd kiszabadította az alvilági börtönből testvéreit, a kik atyjuk bukása után egybekeltek nőtestvéreikkel, s egy nagyszámú istencsaládot alapítottak. Még nagyobb lett ez a család azáltal, hogy az Uranos sebéből fakadó vércseppek életet adtak a *Gigasoknak*, e sárkánylábú óriásoknak, továbbá a kőrisfa nympháinak (mert kőrisfából készültek a lándzsák) és a bosszúló szellemeknek, az *Erinyseknek* (latinul *Furiák*). Hárman valának ezek: *Tisiphone*, *Megaira* és *Alekto*, kik eredetileg az apagyilkosokat üldözték és a bosszúnak borzalmas kinjaival halálra gyötörték.

Mindezen isteni lények a görögöknek csak mythológiájába tartoztak; vallási tiszteletben csupán az *Erinysek* részesültek, a kiket például az athéniek tőlük való félelmükben *Eumenidák* (jóakarók) neve alatt imádták és ezen nevük alatt mutattak be nekik áldozatokat. A rómaiak más daemonokban, az úgynevezett *Larvákban* hittek, a kik még a halottakat sem hagyják nyugton, ha nem mutattak be nevükben engesztelő áldozatokat. A görögöknek és rómaiaknak ilyen emberfölötti lényekben való hite bizonyítja, hogy mennyire féltek az égnek igazságos bosszújától.

Az Uranidák istencsaládjában látjuk megtestesülve az égi erőknek képzetét, a mint teremő és romboló erővel hatnak a létre. Uranos a teremő erő, viszont a föld (Gaia) fogadja magába a termékenyítő meleg esőt.

2. KRONOS.

Kronos, az érlelő Idő vagy a Teremtő, Uranos egyik fia. Atyjának bukása után ő vette át az uralmat és egybekelt nőtestvérével, *Rheával*. E házasságból hat gyermek származott, három leány: *Hestia*, *Demeter* és *Hera*, három fiú: *Hades*, *Poseidon* és *Zeus*. Kronosnak a szülők megjövendőlték, hogy ép úgy fogja őt megfosztani trónjától egyik fia, a mint azt ő tette Uranossal; ezért hát fölfalta őt idősebb gyermekét. Midőn azonban *Rhea Zeust*, hatodik és valamennyi közt legtökéletesebb gyermekét megszülte, úgy mentette meg az apai düh elől, hogy férjének egy csecsemő módjára bepólyázott követ adott, melyet ez abban a hitben nyelt le, hogy már most legifjabb gyermekét is megölte.

Mialatt így *Rhea* férjét elámitotta, újszülött fiát *Kréta* szigetére vitette, s ott a *Dikte* hegy barlangjában rejtette el. Az erdei állatok a nymphákkal együtt vállalták el a feladatot, hogy az isteni csecsemőt ápolják. Méhek vittek neki mézet; egy óriási sas hordta az ambróziát, és *Amaltheia*, a kecske, szoptatta. Nehogy pedig Kronos a csecsemő kiabálását meghallhassa, a *Kuretesek*-nek, *Rhea* szolgálóinak kellett a csecsemőt gondozni, körülötte lármázva táncolni s nőtestvéreikkel együtt pajzsaikkal szüntelenül zajt kelteni. A hagyomány szerint hasonló szokások uralkodtak az ókorban, ha titokzatos természeti erőknek káros hatását akarták ellensúlyozni, így nyáron a rekkenő melegben, szintúgy holdfogyatkozáskor; s ha még újabb időben is divtak ilyen szokások Kis-Ázsiában, emlékezzünk meg, hogy nem nagyon régen még nálunk is harangoztak zivataros időben a falvakban a villámütések elhárítása végett.

Midőn *Zeus* fölserdült, anyjával szövetkezve kényszerítette atyját, hogy a fölfalt őt idősebb testvért magából kiadja. *Zeus* erre testvéreitől támogatva atyját letaszította a trónról, melyet most önmaga foglalt el; s ez volt az istenek hosszú és rettenetes küzdelmének az oka.

Mert ezzel a trónváltozással a *Titánok*, Uranos fiai, nem voltak megelégedve. Föllázadtak *Zeus* ellen, s habár

a jobbak közülük Zeusnak állottak pártjára, mégis sok idő telt el, míg az Uranidák és Kronidák véres küzdelmének vége szakadt. A mythosz szerint e borzasztó harcznak színhelye Thessalia vala. Görögországnak legmagasabb hegyén, az Olympos-on foglaltak állást Zeus és társai; első sorban Okeanos leánya, *Styx*, továbbá négy hatalmas gyermeke: *Zelos* (a hév), *Nike* (a győzelem), *Kratos* (az erő) és *Bia* (az erőszak). Hűségeért Zeus istennővé tette a *Styxet*, s ő reá esküdtek ezentúl a halhatatlanok. Ezekkel szemben az Othrys-on állottak a Titánok *Iapetos* vezérlete alatt, s már-már kivív-

1. Zeus küzdelme a Titánokkal.

(Részlet a pergamoni oltárról, Tondeurtól restaurálva.)

ták a győzelmet, midőn Zeus szorongatott helyzetében fölszabadította alvilági börtönükből a Hekatoncheireket és a Kyklopsokat; ezek magukkal hozták rémes fegyvereiket, a villámot, a mennydörgést, a földrengés borzasztó erejét. Köröskörül már mindent fölemésztett a tűz; végre sikerült Zeusnak ellenfelei fölé kerekedni. Óriási szikladarabokkal zúzták őket össze a Hekatoncheirek, s azóta aléltnan fekszenek lánczokban a Tartaros mélyében. Hades sötét birodalmában ércfalak veszik őket körül, és Hekate őrzi börtönük ajtaját. — Még *Typhont* vagy *Typhoëust* is (egy Gaiától és Tartarostól származó rettenetes szörnyet, kinek ellenállhatatlan ereje volt és lihe-

gése pusztító orkánhoz hasonlított) leterítették Zeusnak villámcsapásai, s örökre a Tartaros lakója lett.

Sok költő énekelt e küzdelmekről, kivált *Herakles* segélyéről, melyet az Olympos védelmében és az ellenség legyőzésében kifejtett.

Kronos tulajdonkép a természetnek érlelő ereje, mely aratásig tart. A termést azután behordják, de idővel ismét fölemésztik; mindazonáltal az ősi titáni, természeti erők segítségével, s ugyanezen erőkkel folytonos küzdelemben és folytonos fejlődésben ismét napvilágra jó. A természeti erő e működését semmiféle hatalom sem gátolhatja meg, sem földrengés, mely hegyeket torlaszol föl és tátongó mélységeket teremt, sem vihar vagy vízözön. Így tehát *Kronos*nak és gyermekeinek képzete egy egész sor természeti erőt személyesít meg, melyek teremtve és pusztítva, mégis alkotólag működnek, úgy hogy végre a küzdelemből egy új világrend kerül ki, melynek *Zeus* a képviselője.

A geologikus átalakulásoknak és a vízözönöknek korát, valamint az egymás ellen küzdő és egymást megsemmisítő természeti erőknek harczából kikerülő magasabb világrendet így érzékítették meg a görögök az istenek harczában, melyből a régibb és hatalmasabb istenekkel szemben egy újabb és tökéletesebb istennemzedék győzelmesen kerül ki.

*Zeus*nak születéséről és csecsemő-korának titkos ápolásáról szóló monda leginkább *Kréta* szigetén fejlődött ki, egy ósrégi műveltségű vidéken, melyben *Kronos* tisztelete is otthonos volt. E tisztelet azonban úgy itt mint *Görögország* egyéb más vidékein, például *Athén*-ben, nem annyira a sötét, saját gyermekeit fölemésztő istennek szolt, mint inkább annak, ki mint érlelő és teremő, mint az aratás istene áldást, jó módot, szerencset és örömet osztogat. Ezért uralkodott ünnepein, a júliusban tartott *Kroniákon* és a rokon itáliai *Saturnáliákon*, ép úgy, mint a mi arató ünnepeinken, kicsapongó vígság. De az istenek harczáról szóló mythoszt, *Zeus* küzdelmét a *Titánokkal*, mégis csak a költők fejlesztették ki úgy, a mint föntebb elbeszéltük, s e szerint

egész terjedelmében nem tekinthetjük a vallás lényeges részének. Szobrászok is feldolgozták e tárgyat híres műveikben, melyek némelyike fönmaradt és méltó bámulatót kelt a küzdelem fenséges ábrázolása által.

3. R H E A (KYBELE).

Rhea Kronosnak neje, Hadesnek, Poseidonnak, Zeusnak, meg Hestiának, Demeternek és Herának az anyja. Más istenek tiszteletével szemben az övé hátraszorult, s ez okozta, hogy ünnepei már a legrégibb időben egybeolvadtak *Kybelenek*, ezen eredetileg kisázsiai istennőnek ünnepeivel. Mint az egész újabb isten-nemzedéknek anyja. távoleső hegyekben lakik. Erdei vadaktól, főleg párduczoktól és oroszlánoktól környezve képzeltek el trónján az őserdők vadonjaiban, s hivei, mint a természet anyját, vad és izgató szertartásokkal ünnepelték. Főleg a phrygiaiak, Kis-Ázsiának e régi és művelt népe fejlesztette ki Rhea-Kybele tiszteletét. Nem csupán az istenanyát látták benne, hanem a föld- és szőlőművelés megteremtőjét, valamint az első városalapítót és várépítőt is. Ezért disziti oromfalhoz hasonló korona a fejét.

Számos monda terjedt el erről az istennőről. Rhea nevén Uranosnak és Gaiának, az égnek és földnek a leánya, Kybele nevén pedig egy phrygiai fejedelemnek, *Maionnak* a gyermeke, ki őt mindjárt születése után haragjában, hogy nem fiúnak született, a hegyek közé tétette ki, s itt vadállatok emlőin táplálkozott, míg pásztorok rá nem akadtak és föl nem nevelték. Szép-ségéért és okosságáért az egész nép kedvencze lett; midőn azonban a fiatal *Attissal* egybekelt, atyja, Maion, a ki őt felismerte és visszafogadta vala, olyan nagy haragra gerjedt, hogy Attist megölette. Kybelét kedvese halála csaknem megőriztette; kereste a magányt, és legszívesebben fenyőfa alatt tartózkodott, mert azt hitte, hogy kedvese azzá változott. Visszavonultságában a monda szerint egy sajátságos kézi dob, továbbá czimbalmot és fuvolát talált föl, s ezeknek lármás zenéje mellett járta be őrzöngő állapotában a szomszéd országokat

*Marsyas*nak, a szilénnek kíséretében. A hegyeken kóborolva megszelidítette az erős és szilaj oroszlánt. Főleg a fenyő volt neki szentelve, meg az ibolya, a tavasz hirdetője, mely a monda szerint az istennő megölt kedvesének a véréből fakadt.

Rhea-Kybelének istentisztelete a kisázsiai népek sok sajátosságát tünteti föl: vad ordítások között, nappal izgató zenével, éjjel lángoló fáklyafény mellett barangoltak be papjai és lelkes hívei erdőket és hegyeket; sőt annyira fokozódott mámoruk, hogy az istennő tiszteletére megsebezték és megcsonkították magukat, azon fájdalom emlékére, melyet Rhea akkor érzett, midőn szeretett gyermekeit saját atyjuk falta föl; — de meg Kybele bánatának az emlékére is, a melybe Attisnak halála merítette.

Tisztelete, mely később teljesen a Dionysos tiszteletével olvadt egybe, első sorban Kis-Ázsiában terjedt el. Phrygiában, *Pessinus* mellett mutattak egy barlangot; ez volt az istennő legrégibb szentélye.

Rómában a *Megalesia* ünnepe volt neki szentelve, melyen csak asszonyok vehettek részt. De mivel az ünnep kicsapongó jelleme a rómaiak istentiszteleti fogalmaival éles ellentétben állott, azért később tilos volt azt a rómaiaknak személyesen megülniök; helyettük phrygiaiak járták be ordítva a várost, s alamizsnakérés közben mindenféle varázslattal mulattatták a népet.

II.

AZ OLYMPOS ISTENEI.

1. ZEUS (JUPPITER).

Kronos és Rhea fia, az égnek és a világnak istene, egyáltalában a legfőbb isten. Igen sok jelzője volt, melyek részben a különböző vidékek eltérő felfogásából származtak, részben és főleg azonban lényének különböző vonásait fejezik ki. Ez utóbbiak közül leginkább a Homeros eposzaiban, az Iliasban és Odysseiában használt jelzők a legismertebbek, mint: felleleggyújtó, sötét fellelegű, mennydörgő vagy fenndörgő, a királyok királya, az istenek és emberek atyja. Gyakran fordul elő és különösen megtisztelő jelzője *Kronion* vagy *Kronides*, azaz: Kronosnak fia, a trónörökös.

Zeus gyorsan nőtt fel a nevelő nymphák gondos ápolása alatt; *Amaltheia*, a kecske, dajkálta tejével, a miért azt később csillag gyanánt fölvitte az égbe. A leg-ritkább testi erő, ész és bölcseség nyilatkozott meg benne; testvéreinek segítségével már ifjúkorában letaszította trónjáról atyját; villámával sujtotta és börtönbe vetette a Titánokat és a Gigasokat, mi által örökre megszilárdította hatalmát. Fitestvéreivel sorsvetés útján fölosztotta a viláгурalmat, s így lett ő az égnek és az egész felvilágnak az ura, míg Poseidonnak a tenger és a többi vizek, Hadesnek pedig az alvilág birodalma jutott. A föld maga a három testvérnek közös birtoka lett, jöllehet a két testvér itt is elismerte Zeusnak fensőbbségét, mint a ki a régi mythoszok szerint nemcsak az

égnek, hanem a földnek és az alvilágnak is kormányzója vala.

A halandók előtt főleg azért volt oly fenséges Zeusnak hatalma, mert ő az emberi élet védője és a sors igazgatója; ő adja a jót és a rosszat, ő osztogatja belátása szerint a boldogságot, a szenvedést és csapásokat. A világrendet azonban nem változtathatja meg, mert ő volt a megteremtője és ő vállalta magára védelmét; szintűgy az egyszer megállapított sorsnak a megmásítása sem volt többé hatalmában. Érdekes különben a viszony, mely a halandókat az istenekhez fűzi; s álljon itt az a monda, melyet a régiek az emberi nem keletkezéséről és elszaporodásáról meséltek.

A négy korszak.

Már Kronosnak uralma alatt élt egy emberi nemzedék, valamennyi közt a legtökéletesebb, melyet a legnemesebb érz után aranynemzedéknek, az időt pedig, a melyben élt, a r a n y k o r s z a k n a k neveztek. Bú és

gond nélkül, örök ifjúságban éltek ezek az emberek; de bár az istenekhez hasonlók valának, mégis hatalma volt rajtuk a halálnak, mely édes álom alakjában lepte meg őket. Az istenek bizalmasan közlekedtek velük; Zeus pedig haláluk után jó szellemekké változtatta őket, kik

2. Zeus (Verospis; Róma, Vatikán).

az embereket szükség és veszedelem idején védő-szárnyuk alá vették; a becsületeseket vagyonhoz juttatták. míg az istentelenek előtt az igazság órei gyanánt röpöködtek.

A második nemzedék, az ezüstkor szaka k emberei, már nem voltak oly tökéletesek; ők is tovább éltek ugyan az alvilágban mint szellemek, de már nem a boldogok szigetén, mint az aranykor szaka k emberei. Felfuvalkodásuk és durva erőszakoskodásuk miatt gyűlöletesek lettek az istenek előtt, nem fértek meg egymással, s az isteneknek sem akartak köteles tisztelettel adózni. Ezért azután el kellett tűnniök a föld színéről s egy újabb nemzedéknek adták át a tért.

Most Zeus a kórisfából egy új nemzedéket teremtett; az emberek, kik az érczkor szaka knak a képviselői, óriás termetűek és rendkívüli erejűek voltak. De féktelen erőszakoskodásukban egymást kiirtották, és utódok nélkül sülyedtek az alvilágba.

Végre jött a vaskor szaka k, s ilyen vasemberek élnek ma is a földön. Ezek már nem élvezik gondtalan vigszágban az istenek bőséges ajándékait; nincs is olyan óriási erejük, mint az ezüstkor szaka k embereinek. Verejtékes munkával szerzik kenyerüket, gond és bú emészti folytonosan lelküket. A régiebb nemzedékek egyetlen nemesebb tulajdonságát sem örökölték, csak czivódást és erőszakot.

Midőn Zeus haragjában az ércznemzedéket kiirtotta, csak *Deukalion* és *Pyrrha* menekültek meg. Mint a biblia s Noéh bárkájába, úgy ők is egy magas hegyre, a Parnassosra menekültek az özönvíz elől, mely minden élő lényt elpusztított. Az istenek parancsára később egy új nemzedéknek úgy adtak életet, hogy köveket dobtak hátra; s így lett *Deukalion* a férfiak őse, *Pyrrha* pedig az asszonyok törzsanyja.

Költők és művészek gyakran vették a *Prometheus* mythoszá t tárgyul. De hogy mikép alkotta ő meg földi agyagból az első embert, s mikép vezethető rá vissza az emberi műveltség megalapítása egyáltalán, arról más helyen lesz szó.

Zeus első felesége a régi mondák szerint *Metis* (az okosság), Okeanos leánya volt. Mivel azonban a sors azt jövendőlte Zeusnak, hogy Metistől szörnyen okos gyermekei lesznek, s egyik fia akkora erővel fog birni, hogy őt trónjáról letaszítva, önmaga lesz az istenek és emberek királya: azért Metist, mikor *Athene* már szive alatt volt, elnyelte, hogy a feleség ő benne tárja fel a jónak és rossznak ismeretét; s Zeus a maga fejéből akarta gyermekét világra hozni. Midőn a válságos óra ütött, *Hephaistos*, vagy más hagyomány szerint *Prometheus*, hatalmas baltacsapásokat mért parancsa szerint homlokára, s *Athene* egyszerre, teljes fegyverzetben ugrott ki apja fejéből.

Tulajdonképeni törvényes felesége azonban saját nőtestvére, *Hera*, a fenséges égi királynő vala. Sokáig vonakodott hozzámenni; végre azonban engedett, és nagy ünnepélyességgel ülték meg lakodalmukat, melyre nemcsak az égi istenek, hanem a föld uralkodói is hivatalosak voltak. Herának három gyermeke volt: *Hebe*, *Ares* és *Hephaistos*. Ámde Zeus nem mindig maradt hű eme házasságához. Egy istennek sincs oly gazdag legendája, mint Zeusnak. Bika alakjában rabolja el a szép phoeníciai leányt, *Europét*, a ki Minosnak és Rhadamanthysnak, az alvilág két bírójának, és Sarpedonnak, a trójai háború hősének lesz anyjává. Hattyú alakjában közeledik *Ledához*, Tyndareos király feleségéhez, kitől Kastor és Polydeukes (Pollux), meg Klytaimnestra és Helena gyermekei születtek. Sötét éjjeleken látogatja meg *Semelét*, Kadmos thebai királynak leányát, s tőle származik Dionysos isten. Fölveszi Amphitryonnak alakját, hogy behatolhasson a thebai fejedelem feleségéhez, *Alkmenéhez*, a ki Heraklesnek lesz anyjává. Aranyeső alakjában lopózik *Danaë*hez, s tőle származik a hős Perseus. Főleg Herának féltékenysége kényszeríti az istent, hogy ilyen különböző alakokat öltön; különben is Zeusnak majdnem minden ily mythosza csupán közönséges természetű tüneményeknek a jelképe. Ilyen például egyesülése *Letoval* (az éjjel), a ki Apollonnak és Artemisnak lesz anyjává; azaz: az égnak és az éjnek egyesüléséből

származnak a nap meg a hold fénysugarai. Hasonlóképen *Maiával*, az éjnek egy másik istennőjével való viszonyából ered *Hermes*, a ki eredetileg a hajnalnak istene. *Zeusnak* és *Demeternek*, a földanyának szerelme szintén nem más, mint az égnek (az esőnek) és a földnek tavaszi egyesülése; ebből az egyesülésből származik

3. Zeus (Otricoli, Róma, Vatikán.)

Persephone, azaz: a növényzet, a termés. Végre *Zeusnak* és *Mnemosynenek* (az emlékezetnek) házasságából származnak a Múzsák.

E sokféle viszonynak azonban, melyek a későbbi költők műveiben bizonyára visszataszítók, s a világ urához a legnagyobb mértékben méltatlanok, könnyű a magyarázata, ha tekintetbe vesszük, hogy valamennyi-

nek symbolikus a jelentősége, mindegyik mythosz más-más vidéken keletkezett, s Zeusnak mindegyikben csak egy felesége van. Csak miután a költők e mythoszokat egybegyűjtötték és egymás után mesélték el, keletkezett a Zeus hűtlenségéről elterjedt fölfogás.

A görögök szemében Zeus a legfőbb lény, az istenek és emberek atyja, a világ kormányzója és fentartója, kiből a legfőbb hatalom megtestesül. Bölcseségét igazságosság, az emberiség kormányzásában pedig az igazságosságon kívül végtelen szeretet és jóság vezérli. A legfőbb isten gondja az egész természetre és az emberi élet majdnem minden viszonyára kiterjed. Zeus akarata szerint váltja föl egymást a nap meg az éj meg az évszakok, neki engedelmeskednek a szelek, ő gyűjti és oszlatja el a felhőket s öntözi termékeny esővel a föld vetéseit meg a mezei virágokat. Ő védi az állami rendet, a jogot és törvényt; tőle nyerik a királyok hatalmukat, s védelme alatt gyakorolják az uralmat. Zeus órkodik az emberi társadalom fölött, mindenütt a becsületességet, a hűséget, a jámborságot védve és jutalmazva, de büntetve viszont a jogtalanságot, a hűtlenséget és a kegyetlenséget. De a mint ő nem csupán a »királyok királya a dörgő fellegekben«, hanem »az istenek és emberek atyja«: épúgy öleli szerető apai keblére a szegényeket és elhagyottakat is; ő védi kegyelmével a hontalan koldust, bünteti a kőszívút, jutalmazza a részvétet és szánalmat. Védelme alatt utazik az idegen, s különösen a vendégbarátság megtartására ügyel föl. Az emberi életben mindenüvé ér Zeusnak keze, s a hol szenvedést meg csapást osztogat, ott is csak a legjobbat akarja. Ezért volt ő az a hatalmas pártfogó, a kihez az emberek minden szükségükben folyamodtak.

Földi uralmának jellemzéseül álljon itt két mythologiai mese.

Élt Phrygiában egy agg házaspár, *Philemon* és *Baucis*, a kiknek szegény sorsát enyhítette benső szeretetük, zavartalan egyetértésük és az istenek alázatos tisztelete. Zeus, a ki gyakran látogatta a földet halandó képében az emberek érzületének kipróbálása végett, eljutott egyszer e házaspárnak szegényes kuny-

hójába is, hol őt és kísérlőjét, Hermest, mint fáradt utasokat, Philemon és Baucis a legszivesebb vendégszeretettel fogadták, s a mi csak szegénységükből tellett, elébük tették. Zeust a két öregnek jólelküése és jámbor vendégszeretete annyival inkább meghatotta, mert az ország többi lakosainál csak durvaságot, rosszlelküséget és kicsinylést tapasztalt az istenekkel szemben. Hogy tehát őket megbüntesse, elhatározta, hogy az egész vidéket árvízzel fogja borítani; Philemont és Baucist azonban nemcsak meg fogja menteni, hanem kitüntető jutalomban fogja részesíteni. Ezért a két elámult öreg előtt magát megismertette, s azután pusztító vízárral borított el mindent; az öregeknek kis dombon álló hajlékát pedig ragyogó templommá varázsolta, melyben Philemont papjává, Baucist papnlőjévé tette. Azt a kérelmüket is meghallgatta, hogy egy időben muljanak ki; s midőn sok évvel később halálos órájuk bekövetkezett, a templom ajtaja előtt Philemont tölgyfává, Baucist pedig hársfává változtatta, melyek egymásnak szomszédságában sokáig virultanak.

Lykaonnak, Arkadia fejedelmének, volt ötven fia, kik féktelen durvaságukban annyira garázdálkodtak, hogy az egész környéket rettegésben tartották; mert mindenkit megöltek, a ki eléjük került. Zeus egyszer ismeretlenül őket is meglátogatta, s ezek életére törtek; mikor pedig magát mint istent megismertette, nem akartak neki hinni, hanem próbára tették. Lykaon titokban leölt egy ártatlan gyermeket, s husával akarta Zeust megvendégetni. De ő rögtön kitalálta a valót, s Lykaont fiaival együtt vérszomjuk, kegyetlenségük és istentelenségük miatt ordító farkasokká változtatta. Palotájukat pedig tűzzel emésztette föl.

Az egyes görög törzsek valamennyien legfőbb isten gyanánt tisztelték Zeust, mindannyian a legnagyobb erőt és hatalmat tulajdonították neki; vele tehát más isten nem mérközhetett. Ő dörgött fönn a magasban, ő sujtotta a földre mindenható kezével pusztító villámait. Tudta a jelent és a jövendőt, s az epirusi Dodonában állott szent tölgyfája; ennek a susogása közvetítette a

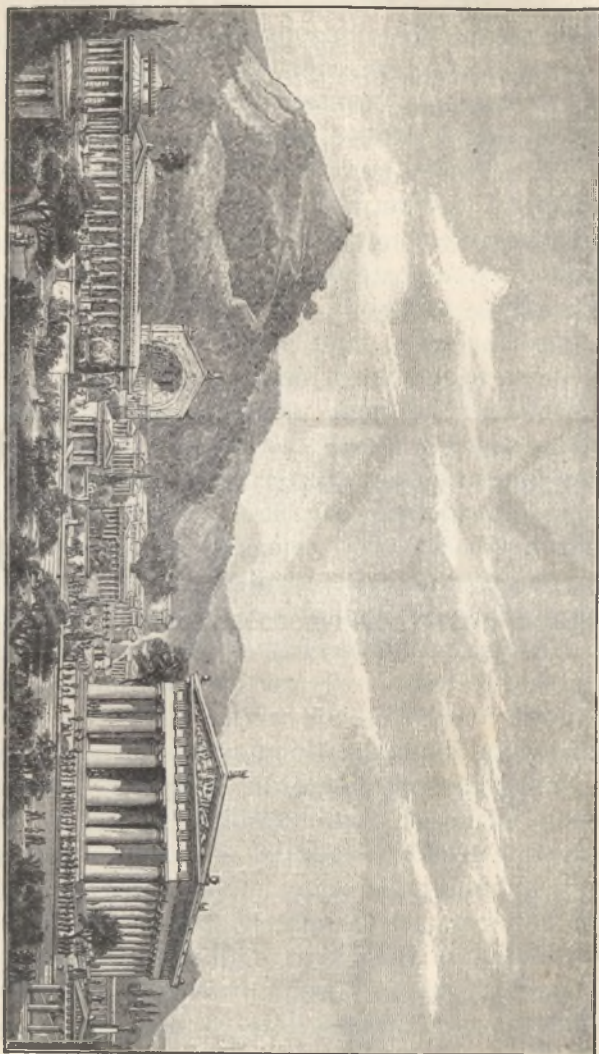
halandókkal az ég urának szavát. Szintúgy ő adott jós-
latot Krétában is az Ida hegy barlangjában.

Görögországban mindenütt a legnagyobb tisztelet-
ben részesítették. A t h é n b e n, a várhegyen, egy ősrégi
szentélye volt, a hol áldozatokat mutattak be, melyeket
még Kekrops alapított. Elisen O l y m p i a szent meze-
jén épült legszebb temploma; ebben volt aranyból és
elefántcsontból készült szobra, mely Pheidiaszt vallotta
mesteréül, s melyet a hét világcsoda közt emlegettek.
Oly tökéletes módon volt a híres műremeken az isten
fensége kifejezve, hogy a régi írók gyengéknek vallották
magukat a szobor hatásának szavakkal való kifejezésére.
Minden görög városban volt különben Zeusnak többé
vagy kevésbbé híres temploma.

Minden negyedik év július havában ünnepelték meg
Zeus tiszteletére a nagy nemzeti játékok közül a leg-
nagyobbat és leghíresebbet: az o l y m p i a i j á t é k o-
k a t. Az ünnepi tér egy sík terület közepén állott; temp-
lomok és fogadalmi ajándékok befogadására szolgáló
kincstárak vették körül Zeusnak oltárát, hol az áldo-
zatokat bemutatták; itt imádták és ünnepelték közö-
sen az egybegyűlt ünneplő vendégek a legfőbb görög
istent. A nagyszabású versenyekben nem aranyért vagy
ezüstért küzdöttek, — egyszerű olajág jutalmazta a leg-
szébb férfierényt. Mihelyt a játékok ideje közeledett,
minden viszálykodással fölhagytak. Mindenfelől eljöt-
tek a görög törzsek küldöttei, hogy az ünnepen részt
vegyenek, nemcsak a szárazföldről, hanem a keleti és
nyugati szigetekről, valamint az ázsiai és itáliai gyar-
matvárosokból is. Ha már a nagy áldozatot, melyhez
ünnepi ruhában jelent meg a gyülekezet, bemutatták,
megkezdődtek a j á t é k o k: ifjak és férfiak versenye
futásban, ugrásban, korongdobásban, birkózásban és
ökölvívásban, — majd a két- és négyfogatú kocsiver-
senyek, végre a legnemesebb költői- és zeneverseny.
Ünnepi lakoma és vig mulatozás gyűjtötte végül egybe
a résztvevőket, kik azután ismét hazatértek, miután
felvidultak és felüdültek az ifjak erejének lélekemelő
látványában.

Zeust tehát e helyütt a görögök által oly nagyra becsült testi erények istenként tisztelték. Valamint ő osztja ki véres harcz után a győzelmi habért, úgy áll

4. Az olympos szentély.

az erős ifjúság békés versenye is az ő közvetlen védelme alatt. Ezért tartja a monda, hogy az olympos játékok megalapítása Zeus fiának, Heraklesnek az érdeme, kiben e férfierények a legszebben nyilatkoztak meg.

A nemeai játékok, mint az olympiaiak, szintén Zeusnak tiszteletére szolgáltak, de különben soha sem váltak olyan népszerűekké. Minden Olympiasnak, azaz négy évi időköznek, első és harmadik évében a nemeai Zeus temploma mellett tartották Argolisban, a hol hajdan Herakles a nemeai oroszlánt megölte.

A rómaiak ép oly kiváló tiszteletben részesítették *Juppitert*, mint a görögök Zeust. Jelzője rendesen *Optimus Maximus* (a legjobb és legfőbb isten) volt, mint állami istené *Stator* (fentartó). Magában Rómában több templom épült tiszteletére, a leggazdagabb a Capitolium halmán, s ezért egyik jelzője *Capitolinus*. Mint az eső istene, a földmivelés öre; mint a viharok és zúgó elemek istene igazgatja a háborút s osztogatja a győzelmet; mint a derült ég istene örködik a hűség és az igazság fölött. Működése tehát az egész mindenségre, a legfőbb emberi érdekekre kiterjed.

Jupiter tiszteletére rendezték a rómaiak a Tarquinius Priscus által alapított nagy vagy római játékokat (ludi Romani), melyeken versenyek és nyilvános lakomák tartattak szeptember havában. A Capitoliumon az istennek óriási ércszobra állott, a samnitok szent legióitól elrabolt diszfégyverekből öntve; s számtalan nagyértékű fogadalmi tárgy diszítette a templomot.

Zeusnak oltárán legtöbbször bikát áldoztak. Nagy ünnepek vagy különös esetek alkalmából száz bikát vágtak le, s ily áldozatnak *hekatombe* volt a neve. A fák közül főleg a tölgy volt neki szentelve, a sas volt szent madara, melyet mi is a madarak királyának nevezünk.

Szobrászok gyakran kifaragták Zeusnak képét, s a leghíresebb művészek vésői alól kerültek ki szobrai; legkiválóbbak azonban *Pheidias* és *Lysippos* alkotásai valának. Az istent rendesen trónon ülve ábrázolták, erős és szakállas ember alakjában, kezében a villám vagy a királyi pálcza, járuléka még a sas is. Felső teste rendesen meztelen, üstökös hajzata sörény módra omlik alá; arcza azonban szelid, jóságos nyugalommal néz

a szemlélőre. Leghíresebb ránk maradt szobra a vatikáni Zeus; ez trónon ül, egyik kezében tartja királyi pálczáját a sassal, másikában a villámot (lásd a 25. lapot). A Gigasokkal küzdve Zeust álló helyzetben ábrázolták a művészek (lásd a 20. lapot).

2. HERA (JUNO).

Kronos és Rhea leánya, tehát Zeusnak testvére, a kivel törvényes módon kelt egybe. Férje mellett trónol az Olympos csúcsán; az istenek mindnyájan mély tisztelettel adóznak neki, a nagyhatalmú istennőnek; Zeus pedig minden más isten véleménye előtt az ő tanácsát kéri ki először. Valamint férjének, úgy neki is hatalma van a felhők és villámok fölött; s a mint Zeusnak Hermes a követe, úgy áll az ő szolgálatában *Iris*, a ki akarátát és üzenetét hirdeti.

Mint legfőbb istennőt, az ég és föld királynője gyanánt tisztelték; egész Görögországban Zeus törvényes nejének és háza úrnőjének ismerték el. Főleg azonban a házasság védő-isteneként imádták, s ezen tulajdonságát fejezik ki jelzői: *Gamelia*, *Zygia*, *Teleia*. Zeus és Hera házassága a természet összes áldásainak a forrását jelöli, mely tavasszal, a természet ébredésekor szemmel láthatólag fakad, abban az időben, mikor az égi istenpár házasságának emlékére ünnepi meneteket rendeztek és ünnepélyes áldozatokat mutattak be, melyeken a résztvevők virágokkal és koszorúkkal ékesítve jelentek meg.

Mint királynő és házastárs, ki soha a legkisebb hűtlenséget sem követte el, egyrészt méltóságára ügyel az istenek körében, másrészt a szűzies erkölcsök és a házastársi hűség tisztaságára. Ezért fejlődött ki benne a fenséges és büszke, de egyszersmind makacs és fanyar gondolkozásmód. S mivel a mythosz szerint férje gyakran adott okot a féltékenységre, valamint a többi istenek és az emberek is gyakran megsértették azon törvényeket, melyek szentségének Hera volt gondozója, azért a költők alkotásaiban, különösen az Iliasban, gyakran féltékeny,

haragos, czivakodó; a szigorú erkölcsi törvények áthágóit keményen sujtja, s főleg Zeusnak kegyeltjeit üldözi szigorú kegyetlenséggel.

Ezért kinozza *Letót* szüntelen egy sárkány; haragja miatt *Io*, *Inachos* leánya, tehénné, *Iynx*, Pannak leánya, madárrá, *Galanthis*, Alkmene bizalmas barátnője, menyétte változik. Sőt a gyermekek is szenvedtek bosszújától, a kik Zeusnak különböző viszonyaiból származtak. Különösen *Hera-kles*nek kellett ez egész életén át tapasztalnia. Zeust néha kihozták sodrából feleségének efféle tettei; s ilyenkor szigorúan, gyakran nagyon keményen bánt vele: megverte, vagy legalább is ütlegekkel fenyegette. Így például van egy hagyomány, a mely szerint Herakles üldözése miatt az ég ablakán kifüggesztette, kezeit aranybilincsekkel megkötözte lábaira pedig súlyos ülővasakat tett.

Csakhogy ilyen esetek ritkán fordultak elő; mert Zeus Herával többnyire az őt megillető tisztelettel, gyöngédséggel, sőt kitüntető figyelemmel bánt; s a többi istenek, ha Zeus palotájába tanácsra vagy lakomára gyűlnek, úgy viselkednek Herával szemben, a mint az a ház úrnőjével és a királynővel szemben illik.

Valamint Herának erkölcsi szigora néha durvasággá és féltékenységgé fajul, épúgy borít homályt Zeus nőtestvérének és nejének királyi büszkeségére és méltóságára uralomvágya és hiúsága, melyek őt kegyetlen, néha igazságtalan tettekre ragadják. Így például

5. Hera (Ludovisi, Róma).

Sidét a Tartarosba veti, mert szebbnek merészelte magát tartani nálánál, a ki *Pallas Athenével* és *Aphroditével* versenyzett a szépség aranyalmájáért. Keservesen érezték haragját Trója lakói, midőn a görögök háborút viseltek ellenük, mert *Athenével* együtt a görögöket támogatta hatalmával és cselével, a miért *Paris*, a trójai királyfi, hiúságát megsértette azzal, hogy a szépségnek díját, az aranyalmát, *Aphroditének* ítélte oda, s később *Helenát* elrabolván, *Menalaos* házasságát becsületenítette meg.

A görög és római nép körében főleg a nők között volt *Hera* tisztelete általánosan elterjedve; de azért férfiak is rendeztek tiszteletére versenyeket és fegyverjátékokat. *Olympiában* a *Heraion*, (= *Hera* temploma) volt a legrégibb, s a nagy játékok alkalmával a hajadonok is futottak versenyt *Herának* tiszteletére.

Kiséretéhez tartoznak a *Hórák*, továbbá *Iris*, a szivárvány, leghűségesebb szolgálja és követe. Az állatok közül a páva, diszes tollazatáért, Itáliában a lúd és a kakuk valának neki szentelve, utóbbi azért, mert a tavasz követe, s *Hera* házasságát *Zeussal* tavaszkor ünnepelték. Ezért estek a tavasz idejére főünneppei, melyeken a lakodalmi szokásokat utánozták. Ugyanezen okból valának *Herának* a virágok is oly kedvesek, s ezért ékesített ünnepein mindenkit virág és koszorú.

Juno Rómában államvédő istennő is volt, ép azért több templom épült tiszteletére. Főleg azonban a nők isteneként tisztelték, ki a nőt egész életén át védi és születések alkalmával segítkezik. Minden hónap elején, különösen pedig júniusban áldoztak neki; a nők viszont márczius elsején rendeztek tiszteletére ünnepet, melynek *Matronalia* volt a neve. Az áldozásnál ilyenkor ünnepi ruhában jelentek meg, a család tagjai és ismerősei ajándékokat adtak a matrónáknak; viszont ők is osztottak ajándékokat a szolganók között.

Herát szobrain királyi fejdisz ékíti, kezében királyi pálczát tart, mely őt mint az istenek királyának nejét illeti meg; néha csillaggal behintett fátyol borítja haját, ha t. i. az ég királynőjeként akarták ábrázolni. Szobrai

rendesen fenséges szép asszonyt ábrázolnak, de inkább szigorú és büszke, mind szelid vonásokkal. Főleg nagy szemei parancsolnak tiszteletet, s ezért nevezi Homeros »fenséges tekintetű, tiszteletreméltó istennő«-nek. Typusát a sikyoni *Polykleitos*, *Pheidias* kortársa, teremttette

6. *Hera* (Barberini. Róma, Vatikán).

meg, ki az argosi *Hera*-templom számára az istennőt aranyból és elefántcsontból faragta ki. *Hera* itt magas trónon ült, egyik kezében granátalmát, a termékenységnek jelképét, másik kezében királyi pálczát tartott, melynek felső végén egy kakukmadár, a tavasznak symboluma állott.

3. ZEUS ÉS HERA KISÉRETE.

a/ Nike (Victoria).

Nike Zeusnak és kedvencz leányának, Pallas Athene-nek elválaszthatatlan kísérője. Valamint ez a két istenség adja a győzelmet és dönti el minden küzdelemnek a végét: úgy Nike az, ki a győzelmet nyilvánvalóvá teszi, még pedig nemcsak a harci, hanem a békés versenyek sikerét is. Némelyek szerint Zeusnak a leánya, mások szerint a Gigasok egyikének, Pallasnak és az okeanida Styxnek a gyermeke. Nikét a képzőművészet igen sokfélekép ábrázolta; vagy harci diszben, fegyveresen, vagy pálmával és koszorúval, a győzelem jelképeivel. Minthogy gyakran az isteni akaratoknak a tolmácsa, néha Hermesnek követi pálczája, a kerykeion, van a kezében. Legtöbbször lengő szárnyakkal repülve vagy egy gömbön állva ábrázolják, mely utóbbi a szerencse forgandóságát fejezi ki.

b/ Iris.

Iris a szivárvány istene és Herának bizalmas követe. Valamint a szivárvány a földnek egyik szélétől a másikig elnyúlik, úgy hatol át Iris a gondolat röptének a sebességével a világon, lehatol a tenger mélyébe és az alvilág folyóihoz. Iris Zeusnál és Heránál az Olymposon lakik, a halhatatlanok gyűlésében gyakran kikérlik tanácsát, az emberek kalauza és tanácsadójaként szerepel, a kikhez az istenek üzenetét viszi. Nikéhez hasonlóan szárnyakkal ábrázolták, s követi jellegét szintén Hermesnek pálczája fejezi ki.

c/ Hebe.

Hebe Zeusnak és Herának a leánya, az ifjúságnak és a vele járó nemes élvezeteknek az istene. Örök ifjúságban és szépségben virul, mert ő nyújtja az isteneknek lakoma alkalmával az ambróziát és nektárt, s maga is az istenek ezen halhatatlanító táplálékával él. Eredetileg Hebe volt az istenek pohárnoka; de midőn Herakles felesége lett, ezt a tisztet Gauymedes vette át tőle. Különben is sokfélekép áll isteni szüleinek szolgálatára;

7. Paionios Nike-szobra (Grütnertől restaurálva).

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

ő segít Herának lovait kocsi elé fogni, Apollon játékára és a Múzsák énekére tánczot lejt a többi istennővel, vagy pedig Aphrodite kíséretéhez csatlakozik. Leginkább Herakles ifjú menyasszonya és felesége gyanánt ismerték, s férjével együtt közös tiszteletben részesült. Argolisban, Phlius mellett, volt Hebének egy temploma, melyet berek vett körül, s a menekülők asyllumaként volt nevezetes. A rómaiak Hebét a *Juventus* istennővel azonosították, a ki eredetileg nem egyéb, mint Juppiter egyik jelzőjének, a fejlődésnek vagy virulásnak a megszemélyesítője. A szobrászok bájos fiatal leánynak ábrázolták, rózsakoszorúval a fején, egyik kezében csészével, míg a másik a nektárt merítő kannát tartja.

d/ Ganymedes.

Ganymedes Trója alapítójának, Dardanosnak dédunokája, *Tros* királynak és *Kallirrhoë*nek fia. Zeus nagyon megkedvelte a szép fiút, a mint juhait legeltette a mezőn, és sas alakjában Ida hegyéről az Olymposra vitte, a hol Hebe férjhezmenetele után az istenek pohárnoka lett. Örök ifjúságban, rendkívüli szépséggel ábrázolják e gyermeket, kinek kisázsiai eredetét a phrygiai sapka árulja el. Pohárnoki tisztét mutatja kezében a csésze; s hogy az olymposi isteneknek a szolgája fölismerszik a mellette álló sason, Zeusnak madarán melyet gyakran itat és simogat.

e/ Themis.

Themis Uranosnak és Gaiának leánya, tehát Zeusnak nagynénje. Az igazságosság és erkölcsi rend istene. Zeusnak tanácsadója, ki az emberi igazságosság fölött őrködik. Apollon előtt ő volt Delphoiban a jóshely istene, s ő tanította meg Apollont a jóslás művészetére. Metis halála után sokáig vonakodott Zeusnak felesége lenni, végre engedett a kényszernek, s ő adott életet a Hóráknak meg a Moiráknak.

Minthogy mély bölcsesség és föltétlen igazságosság lakozott benne, az istenek nagyon gyakran kérték ki tanácsát. Zeus csak azért nem kelt egybe Okeanos leányával,

Thetissel, mert Themis jóslata szerint olyan fiú származott volna tőle, ki atyját is fölülmulja erőben. Hogy azután hogyan kelt egybe Thetis a halandó Peleussal, arról később fogunk szólni.

8. Ganymedes (Róma, Vatikán.)

Themist Görögország sok helyén tisztelték a jó erkölcsök, a polgári rend és általán az isteni jog képviselője gyanánt, különösen Athénben, továbbá Troizenben, Aigina szigetén, Thebaiban, Olympiában, a hol templomot, oltárt és szobrot emeltek tiszteletére.

9. Eirene a csecsemő Plutossal.
(München, Glyptotheka.)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

f/ A Hórák.

A Hórák Zeusnak és Themisnek leányai, az évszakok istennői. Számuk nem volt szorosan megállapítva, s a szerint változott, a mint az évben több vagy kevesebb időszakot különböztettek meg; köztük azonban a tél, mint az álmom és halál időszaka, rendszerint nem szerepelt. Athénben például csak két Hóra állott tiszteletben: *Thallo*, a virágzás időszakának, és *Karpo*, az aratás időszakának istene. Különben általánosan három Hórát ismertek, a kikhez negyedik testvér gyanánt névtelenül a vadászat istennője is csatlakozott, ez volt azután a téli időszak Hórája. Mint a jó évszakok istennői, kik a természet virulását és fejlődését mozditják elő, az égi istenek, főleg Zeus és Hera szolgálatában állanak; de a Charisokkal együtt Aphroditének meg Apollonnak és a Múzsáknak kíséretében is feltűnnek, mert a kellemes évszakokban vidám ének tölti be a természetet. Szerepükkel, hogy a mezőkre áldólag hatnak, összefügg az is, hogy, mint a légváltozások istennői, az égnek kapuit kinyitják vagy fölváltva bezárják, s így jótékony változatossággal esőt és napfényt bocsátanak a földre, a mint az a termények fejlődésére épen szükségesnek mutatkozik. Az emberekkel szemben a Hórák mindig jó és kegyes indulattal viseltetnek; ártatlan, vidám testvérek gyanánt éltek a képzeletben, s nyomukban áldás és öröm árad a földre.

Ilyetén módon működnek ők a természetben. Mivel azonban az évszakok szakadatlan változásában már korán a legszebb és legáldásosabb rendet és szabályosságot, változhatatlan törvényt vettek észre az emberek, azért tették meg őket Themis leányainak, az emberi életben és az erkölcsi világban az áldásos rend és törvényesség óreinek. Ezen átvitt értelemben azután nevüket is megváltoztatták, s *Eunomia* (a törvényesség), *Dike* (a jog) és *Eirene* (a béke) neve alatt tisztelték őket. Eunomia főleg az állami életben szerepel, s a költők boldognak magasztalták azt a várost, mely Eunomia tiszteletét soha sem hanyagolja el. Dike inkább az egyes ember életében

bir fontossággal, s azt mondták róla, hogy ő sűg be Zeusnak minden jogtalanságot, a mi a földön történik. Eirene volt a legvigabb kedélyű testvérei között, ki *Plutosnak*, a gazdagságnak az anyja, *Dionysosnak* vidám kísérője, vig lakomák és dalok pártfogója.

Legnagyobb tiszteletben részesült a tavasznak Hórája. Ennek *Chloris* volt a neve, és a szelid *Zephyroshoz* ment nőül, a kinek termékenyítő fuvalma alatt fakadnak ki a tavasznak első virágai.

A képzőművészet a Hórákat gyöngéd, lengeruhájú szűzeknek ábrázolta, kiket virág- és gyümölcskoszorú ékesít.

g/ Sorsistenségek.

A görögök több olyan isteni lényt alkottak képzeletükben, a kiknek hivatásuk volt a legfőbb istenek, főleg Zeus akaratát a földön végrehajtani. Ezért soroljuk fel őket e helyen. Működésükben állandó természeti törvényt láttak; ők örködték az emberek élete fölött, s ők állapították meg minden egyesre nézve a halálnak óráját. Ezen határozat ellen, mely ép úgy, mint minden emberi dolog, Zeus bölcs rendelkezéséből eredt, maguk az istenek sem mertek kikelni; ők sem menthették meg halandó ivadékaikat és kedvenceiket, ha a sorsistenségek haláluk óráját megállapították.

1. A *Moirák*. A legrégibb időben és Homeros korában csak egy *Moirát* ismertek; ő volt az észre és jogosságra alapított világrendnek a képviselője. Ezen világrend alá valának rendelve istenek és emberek egyaránt, s vele szemben még Zeus, a világnak ura, sem tehetett semmit, mert mint a legfőbb isten semmiféle esztelen vagy igazságtalan dolgot nem akarhatott. Később három *Moirát* különböztettek meg, s működésüket főleg az emberi sorsra és a földi életre szorították, mely kezdetre (születés), középre (élet) és végre (halál) oszlik. Ezen alakjukban a *Moirák* már nem a legfőbb erkölcsi világrendnek a képviselői többé, kiknek hatalma még a Zeusénál is nagyobb, hanem ők is, mint a többi istenek, Zeusnak vannak alárendelve, kiben az ész és a jog isteni öntudata a legvilágosabb módon nyilatkozik.

Mint a homályos és titokzatos emberi sors istenei, a Moirák az éjnek a leányai, kik a multról, jelenről és jövőről énekelnek. A három testvérnek neve: *Klotho* (a fonó), *Lachesis* (a kirendelt sors) és *Atropos* (a változhatatlan). Hatalmas befolyásukat az emberi életre, születéstől fogva a halálig, a fonás képében tüntették föl. Mig az élet folyama tart, addig a három testvér majd szorosabban, majd lazábban fonja az élet fonalát arany- vagy ezüstsálakból, vagy közönséges gyapjúból; — mikor pedig az életnek meg kell szünnie, a fonalat elszakítják.

Művészek a Moirákat komoly arcú öreg asszonyoknak ábrázolták, mind a hármat egy csoportban, s rendszeren fonó foglalkozásban; vagy fonó-eszközt tartanak kezükben, vagy pedig irattekercset és egy mérleget.

A rómaiak a Moirákat *Parcáknak* nevezték.

2. Tyche. A Moirákkal közel rokon istenség Tyche, a rómaiaknál *Fortuna*, istennője a véletlen sorsnak, mely az ember boldogságába és sorsába tapasztalás szerint oly gyakran belejátszik kedvezőleg vagy károsítólag. A görögök között főleg a szerencsés végzet istene gyanánt tisztelték; ezért tartja kezében a bőség szaruját vagy viseli fején a *polost*, a bőség és gazdagság symbolumát. Kormányrúd is szokott kezében lenni, melylyel az élet hajóját jó irányba tereli; szárny, kerék vagy gömb is jelvényei közé tartoznak, melyek a földi boldogság hirtelen forgandóságát jelképezik.

Görögország nagy tisztelettel adózott Tychének, főleg Athén, melynek lakói ép úgy, mint sok más város, állandó pártfogójuknak tekintették.

3. Hybris, Ate. Hálás alázattal és okos szerénységgel tartoznak az emberek élvezni Tyche áldásait. Ámde, ha szerencsájukban elbizakodva, halandó létükről megfeledkezve és önmagukat túlbecsülve *Hybrisnek*, a góg istennőjének kerülnek hálójába: akkor Zeus rájuk küldi az elvakulásnak hatalmas istennőjét, *Atét*, ki az embereket olyan tettekre sarkalja, a melyek bukásukat idézik elő. Ate egyszer magát Zeust is, édes atyját, a kinek olymposi palotájában lakott, elámitotta; erre Zeus haragjában a magasból számúzta a földre, s azóta látha-

tatlanul és nesztelenül bolyong lenn a földön, rossz útra vezetve az embereket, hogy saját érdekük és javuk ellen dolgozzanak. Ate nyomában járnak a *Litai*, az engesztelő imák, melyek jóvá igyekeznek tenni, a mit még lehet. Bűnbánó lélekkel köteles az ember e rűt, de jószágos öreg asszonyok kegyében járni, mert csak imák engesztelhetik ki és tehetik jóvá,

10. Fortuna (Róma, Vatikán).

a mit az ember meggondolatlan vakságában, gonosz szándék és más ember megkárosításának célja nélkül elkövetett. De ha az illető makacsul ragaszkodik a gonoszsághoz, akkor teljes erővel sujt rá Ate nek bosszúló karja.

4. Nemesis, a büntető igazságszolgáltatás istennője, egy királyi tekintetű, mély gondolatokba merült szép asszony, homlokszalaggal vagy koronával ékesítve, ki minden jogtalanságot elkerülhetetlenül megtorol, mindent jogos egyensúlyban tart, a halandónak viselkedésük szerint méri ki sorsukat, a féktelenséget letiporja, a méltatlant megfosztja szerencséjétől, s minden gonoszságot magával a tétlessel lakoltat meg. Tisztelete nagyon el volt terjedve.

Athénben nyilvános engesztelő-áldozatokat mutattak be neki; Smyrnában, Kis-Ázsiában több szárnyas daemont tiszteltek ilyen név alatt; főszentélye Rhamnusbán épült. — A későbbi időkben *Adrasteia* (az elkerülhetetlen) örökölte tiszteletét; eredetileg azonban ázsiai istentisztelethől átvett bosszúló istennő, ki griffmadaraktól vont szekéren üldözi a menekülő bűnöst.

5. A daemonok az egyes emberek védő-szellemei, kiket az égi istenek küldenek a földre. Ha a régi világ hite

szerint minden fában, bokorban, forrásban valamely felsőbb lény lakozik, a kitől életet nyer; ha a természetben minden jelenséget és erőt, melyeknek okát és hatását nem tudták megmagyarázni, az istenség közvetlen behatására vezettek vissza, s így mindenütt és mindenben istenségnek a működését sejtették: lehetetlen volt elnyomni azt a gondolatot, hogy minden egyes ember valamely külön isteni lénynek védelme és vezetése alatt áll. Már a Keletnek legrégibb népei hittek az emberek védőisteneiben vagy szellemeiben; ugyanez a hit élt a görögök és rómaiak között is, csak hogy az időhöz és körülményekhez képest módosítva. Ezen isteni lények ismeretlenek valának és megszámlálhatatlan mennyiségben bolyongtak a földön; Zeusnak titkos szolgálai, a kiket *daemónok*-nak hívtak. Azon emberek lelkeinek is képzeltek, kik az aranykorszakban éltek, s most az volt a hivatásuk, hogy azokat támogassák, kik a vaskorszakban munka és gond alatt görnyednek. Minden görög és római ember szentül hitte, hogy saját *daemon*a kíséri mindenüvé, mely őt védi és óvja. A görögök a *daemon*okat alvilági szellemeknek képzeltek; a rómaiak eltérő felfogása szerint a *genius* minden egyes emberrel vele születik és vele együtt hal meg. A *genius* tehát már születésekor lép összeköttetésbe védenczével, a kit az élet nemes élvezetére igyekszik szoktatni. Saját *genius*a szerint élni tehát annyit tesz, mint az életet jó kedvvel fűszerezni és mértékletességgel meghosszabbítani; ki viszont bűnnek adja magát vagy szilaj élvezetekkel fölemésztí, az megsérti *genius*át. — A görögök főleg *Agathodaimon*hoz, a »jó *daemon*«-hoz imádkoztak. S valaminek ez az egyes embert pártfogásába veszi, úgy tesz ő egész népekkel, községekkel és államokkal, mindenütt boldogulásra, haladásra buzdítva. A *daemont* vagy *geniust* a művészet ifjúnak ábrázolta, egyik kezében a bőség szarujával, a másikkban mákkal és kalászokkal.

4. PALLAS-ATHENE (MINERVA).

A mythosz rendesen úgy beszéli el Athene születését, hogy miután Zeus feleségét, *Metist*, elnyelte, leánya teljes fegyverzetben ugrott ki fürtöktől övezett fejéből. Ég és föld megrendült, a tenger magasra áradt, a nap elsöté-

11. Pallas-Athene.
(Róma, Capitolium).

tült e nagy eseményre. Zeus fejét Hephaistos, más monda szerint Prometheus baltacspásai repesztették meg, hogy Athene onnan kiugorhassék. Egy eltérő mythosz Poseidon és *Tritonis* nymphea gyermekének mondja az istennőt, a kit Zeus csak később fogadott leányának; innen van egyik jelzője: *Tritogeneia* és *Tritonia*. De valamint a népies mythosz szavaiból kiérezhetjük, hogy Athene a vilámnak megszemélyesítője, mely a sötét felhőket megszakitva ugrik elő, ép úgy szellemileg fogva fel az istennő lényét, Athene születésének mondájában az a gondolat rejlik, hogy benne semmiféle földi vonás sincsen. Ő az isteni hatalom egyik legfőbb része, képmása atyjának, az ég urának, ki

őt a fekete felhőkből a vihar zúgása és dörgése között hozta a világra; istennő, ki rettenetes és erős, mint a szélvihar, de azután ismét szelid és tiszta, mint a vihar kitombolása után a derült ég, mennyei mosolygással tekintve le a felüdült tájakra.

Isteni lényének e kettős vonása, a rettenetes és erős hatalom, másrészt a tisztaság, szelidség és derűtség, kettős görög nevében is kifejeződik: mint *Pallas*,

a vihar istennője, kezében csóválja Zeus aegisét, a tápláló Amaltheia kecske bőréből készült pajzsot, s a költő Aischylos szavai szerint, ő az egyedüli isten, ki ismeri ama terem kulcsát, a hol atyjának villámai hevernek. Pallas e szerint a rettenthetetlen harczias istennő, ki aegisével megszalasztja a kegyvesztett hősök seregét, s villámaival ellenállhatatlanul tipor le mindent. Lényének szelid égi vonása azonban éles ellentétbe hozza Aressel, ki csak a harci zajban és küzdelemben leli kedvét; Pallas csak azt a harczot védi, mely győzelemhez és győzelem után áldásos békéhez vezet.

De ha már a győzelmet kivívták és helyreállt a béke, mely itt a földön az állami életben és egyes ember kedélyvilágában örökké csak küzdelem gyümölcse lehet, akkor fejti ki működését *Athene*, derült szelidségével és tisztaságával. Megtanítja az embereket a béke élvezetére, oktatja mindenre, mi a földi életet megszépíti, bölcseségre és művészetre. Ez a két vonás elválaszthatatlanul egyesül az istennő lényében, egymást föltételezi és támogatja, s így Pallas Athene a benső, vallásos ösztönnek egyik legmélyebb értelmű alkotása, az az isten, kihez a hívó görög a legnagyobb ájtatossággal intézhette imáját.

Az istennőnek eme kitüntetett kettős vonása a hozzá fűződő mythoszokban is fölismerszik. *Athene* örökké hajadon maradt, visszautasított minden szerelmi hódolatot, melylyel a különböző mondák szerint feléje közeledtek. Pallas Athenében semmi földi vonás nem volt; mikép is vehetett volna hát rajta erőt földi gyengeség és szenvedély? Már születésének mythosza is kifejezi, hogy az ész, a gondolkodás sem nem férfias, sem nem nőies, hanem azon egyetlen isteni erő, mely a természetben önállóan működik.

Zeus harczában a Gigasok és Titánok ellen Pallas mint harczias istennő szóval és tettel hatalmasan segítkezett; ő birta rá atyját, hogy a lázadók leverésére sikeresen használja föl Herakles támogatását. Pallas maga a borzasztó Gigast, *Enkeladost*, tiporta le. Midőn Zeus hatalma megszilárdult, olyan hősöknek lett a föl-

dön pártfogójuk, kik az emberiség javára a sötét hatalmak és szörnyek ellen küzdöttek. Hú és állandó kísérője volt Heraklesnek valamennyi fáradalmas munkájában; Herával együtt támogatta az Argonautákat és a Tróját vivő görögöket; Theseus is az ő segítségével hajtotta végre vitéz tetteit a különböző szörnyeken. De haragját is tudta éreztetni. *Teiresiaszt*, mert véletlenül fürödni látta, megfosztotta szeme világától; kárpótlásul azután jóstehetséggel áldotta meg, melyet még halála után is megtartott az alvilágban. *Arachne*, egy büszke lydiai leány, művészetében elbizakodva külön szövőnőnek képzelte

12. Athene küzdelme a Titánokkal.
(Részlet a pergamoni oltárról, Tondeurtól restaurálva.)

magát Athene istennőnél, s vakmerően versenyre hívta; ezért az istennő azzá az állattá változtatta, a melyik folytonosan fonogat, t. i. pókká (arachne ugyanis görögül pókot jelent). *Medusa*, a három Gorgo közül a legifjabb, szépségében Athenével merte magát összehasonlítani, a min az istennő felháborodva, Medusa hajzatát kigyókká változtatta, s arcának olyan borzalmas jelleget adott, hogy mindenki kővé vált, a ki csak rátekintett; később *Perseus* az istennő segítségével levágta fejét, mely ezentúl Athene pajzsának közepén díszelgett. Ezért kapta az istennő a *Gorgophone* (Gorgoölő) jelzót.

13, Pallas Athene, (Athéni múzeum.)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Béke idején, mint az összes művészetek és a gondolkodó ész istene, mindenütt áldásos tevékenységet fejt ki. Neki köszöni az emberiség a fonás és szövés művészetét; ő tanítja a nőket a csecsemő ápolására; a gyógyítás művészetének föltalálását, egyéb más isteneken kívül ő neki is tulajdonítják; szintűgy ő találta fel hagyomány szerint a fuvolajátékot. Mint harczias istennő megtanítja az embereket lovakat fékezni, fölkantározni és harci szekérbe fogni; így például ő tanította meg Bellerophont a *Pegasos* lónak megülésére, s az ő útmutatása szerint tanulta meg Athénben először Erichthonios király, mikép kell a lovakat koci elé fogni. Szóval: Athene védelme alatt állanak mindazok, a kik művészetel vagy hasznos mesterséggel foglalkoznak, mert ők terjesztik a földön a műveltséget, az erkölcsöket, s ők mozdítják elő az emberiségnek boldogulását.

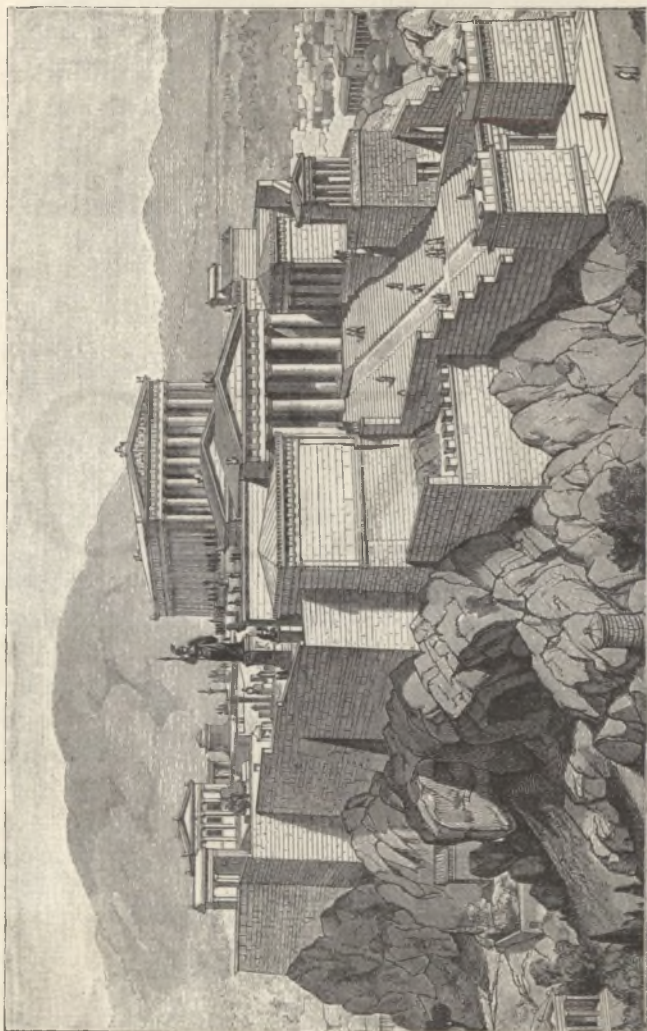
Főleg azonban Attikában honol az istennő, az ő saját földjén, melyet Poseidonnal versenyezve nyert el birtokául az istenektől. Tisztelete itt fölülmulta az összes istenekét, s tőle kapta nevét fővárosa, Athén. Attika fölé kiterjesztett isteni védelmének legkiválóbb jele a várhegyen viruló olajfa, melyet akkor teremtett, mikor Poseidonnal Athén birtokáért versenyre kelt; s valóban az athéniek azt hitték, hogy tőle származnak Attika összes olajfái, az ország gazdaságának főforrása. Erről a szent olajfáról a következő megható regét mesélték a régiek, a melyből különben istennőjükbe vetett benső hitük is kiviláglik. Midőn a perzsák óriási táborukkal Görögország ellen vonultak, Athene atyjának, Zeusnak trónja elé járult és városának fönmaradásáért könyörgött. Azonban a végzet már máskép döntött: Athénnek el kellett pusztulnia, de csak azért, hogy romjaiból még szebben támadjon föl. Zeus kénytelen volt leánya kérését megtagadni. Az athéniek hazájukból hajókra menekültek, s a perzsák a várost tűzzel-vassal pusztították. A szent olajfát is fölperzselte az Akropolison a tűz. De ime, jelöl annak, hogy Athene látszólagos pusztulásában sem hagyta el városát, csodálatos gyorsasággal ismét kihajtott a régi gyökérből egy három rőf hosszú

új törzs, a város és állam újjászületésének előjele. Athene védelme alatt vívták ki az athéniek a többi hellének élén a salamisi győzelmet, melyben a perzsáknak sokkal hatalmasabb hajóhadát megsemmisítették, s az ellenséget arra kényszerítették, hogy gyalázatos vereséggel hagyja oda a görög földet.

Különböző tulajdonsága és foglalatossága, valamint különböző helyi színezetű tisztelete szerint az istennőnek sokféle jelzője volt. Elisben például gyermekápoló; sok más helyen, különösen Athénben *Polias* (városvédő), *Soteira* (megmentő), *Parthenos* (hajadon), *Hippia* (lószelidítő), *Ergane* (munkás), *Mechanetis* (művészi), *Nike* (győzelmes), *Sophia* (bölcs), *Glaukopis* (fényesszemű); — s e szerint különféleképp ábrázolták. Mint harczias istennő magastermetű, komoly arcú hajadon, balkezeiben pajzsot, jobbában dárdát tart, fejborító sisakját lósörény vagy bagoly vagy sphinx ékesíti, mellvértjét kígyók veszik körül, s közepében Medusa feje volt kiverve (11. ábra). Mint a női munka istene, hosszú, redős köpenyben, a peplosban van ábrázolva, pajzsosan, de támadó fegyver nélkül, néha rokkával is. Mint a gyógyítás feltalálóját és pártfogóját, kígyóval, az egészség jelképével ábrázolták; a zene isteneként fuvolát tart ujjai közt. Különösen a kígyót és a bagolyt tartották szent állatjának, utóbbit akár éjjel ragyogó szemeiért, akár az éjjeli ébrenlét symbolumakép, melyet a bölcse-ség tanulmánya megkövetel. De mindig felismerjük az istennőt teljesen kifejlett, karcsú alakjával, komoly tekintetével, kit valamennyi isten között az észnek zavartalan higgadtsága tüntet ki.

Az istennőnek legrégibb fa-szobra az állítólag égről lehullott *Palladion* volt. A népies hagyomány szerint először a trójai királyi család birtokába került, s azt hitték róla, hogy a városnak főnnállása a szobor birtokától függ. A trójai háborúban Odysseus és Diomedes titkon elcsenték, és csak így sikerült a városnak elfoglalása. Más hagyomány szerint *Aineias* (Aeneas) megmentette az égő templomból és szerencsésen Itáliába hozta. A későbbi mondák azonban nagyon eltértek a régi hagyománytól,

s így más városok is az eredeti Palladion birtokosainak vallották magukat, mint Argos, Athén, Róma stb. Mindenütt azt tartották róla, hogy míg a városban van,

14. Az athéni akropolis (képzelti helyreállítás).

addig az el nem foglalható. Athénben a Palladiont az Akropolison épült Erechtheionban őrizték. Később a Palladion szónak az értelmét kitégítették s mindazon

tárgyakra és eszmékre alkalmazták, melyeknek hasonlólag védő és fentartó erőt tulajdonítottak.

Athenének legszebb és legművészebb szobrai Athénben állottak, s Pheidiasnak, az olympiai Zeus-szobor megteremtőjének valának alkotásai. Főleg a világhírű Parthenon-templom istenképe, egy arany- és elefántcsontszobor vált híressé. Könyvünk 13. számú képe e remekmű azon utánzatát mutatja, melyet 1881-ben találtak Athénben, ásatások közben. Az istennő teljes fegyverzetben állott az ajtóval szemben, hosszú tunikája gazdag redőkben hullott lábaihoz, fejét sisak borította, jobb kezében kis Nike-szobrot, baljában lándzsát tartott, míg pajzsa, melyen harci jelenetek voltak kifaragva, a kigyóval együtt lábához simult. A várhegyen állt továbbá szabad ég alatt Athene Promachosnak, az előharczosnak óriási ércszobra, szintén Pheidias alkotása. Görög hajósok, a sunioni hegyfokhoz közeledve, már öt mértföldnyi távolságból pillantották meg ragyogó dárdáját és sisakforgóját.

A legfényesebb ünnepeket Athene tiszteletére kedves városának lakói, az athéniek rendezték, s ezek a több napig tartó *Panathenaeák*, melyek közül a kisebbeket évenként, a nagyobbakat minden negyedik évben tartották meg. Az ünnep ósrégi eredetű, állítólag már Theseusnak, az istennő védenczének idejében nagyjelentőségű vala. Attikának összes községei megjelentek ekkor, hogy megszokják közös hazájuknak tekinteni Athént. Ünnepi meneteket, versenyjátékokat, dúsgazdag áldozatokat és lakomákat rendeztek, hogy a különböző községekből alakult államot pártfogásába ajánlják az istennőnek. A játékok háromfélék voltak: lófuttatás fáklyákkal, athléták birkózása, költői- és zeneversenyek. A jutalomdíj olajfakoszorú és egy edény olaj volt, a szent olajfának gyümölcséből. Ezen jutalmi edényeken, melyekből több példány maradt reánk, az istennő harcias állásban van lefestve; jelezve van továbbá azon versenyfaj is, a melyben a győztes tulajdonos kitünt. De legünnepélyesebb része az egésznek azon ünnepi menet volt, mikor a nők és leányok által gazdagon himzett köpenyt vitték föl

15. Apollon. (Belvedere. Róma, Vatikán.)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

a várba, az istennő szobrának felruházására. Athénnek összes lakossága részt vett e menetben; előkelő ifjak négyes fogatokkal, asszonyok s férfiak ünnepi ruhában, a katonaság teljes diszben, az attikai községek képviselői, egy-egy ökröt hajtva a várba, melyeket a lakoma céljaira használtak föl. — Tavasz kezdetén az athéni államtisztviselők áldozatot mutattak be az istennőnek. A legelőkelőbb családokból származó két fiatal (kilencz-tizenegy éves) leány állott évenként fölváltva Athene templomának szolgálatában.

Megemlítjük még az athénieknek *Chalkeia* nevű ünnepét is, melyen Athene főleg mint Ergane, a különböző női munkának, s egyáltalán az iparnak pártfogója szerepelt. Ugyanekkor *Hephaistos* is részesült áldozatban, mint a kovácsoknak és az aranyműveseknek fő-fő védőistene.

Ép oly buzgalommal tisztelték a rómaiak *Minervát*, mint a görögök *Pallas Athenét*. Tulajdonságai nagyon megfeleltek a rómaiak gondolkodó és számító eszének s mint a bölcsesség istene, egyszersmind a művészet, ipar és a házi fonás, szövés és himzés pártfogója volt. *Pallas*-nak harczias vonásait az itáliai népek más istenekre ruházták. Több gazdag templom épült tiszteletére; a legrégibbek egyike a Capitoliumon állott, hol szobra *Juppiteré* és *Junoé* mellett az állam palladiumának tekintetett. Évenként öt napon át, márczius 19-től 23-áig, ünnepelték tiszteletére a *Quinquatriest*, a melyen főleg művészek, iparosok, de az iskolai tanítók és tanulók is megjelentek.

5. PHOIBOS APOLLON (APOLLO).

Apollon, *Artemis* ikertestvére, a legnépszerűbb *mythosz* szerint *Zeus*nak, a világos égnek a fia volt. *Leto* (a sötétség) hozta a világra, az *Aegaei-tengerben* fekvő *Delos* szigetén. *Hera* üldözései elől hosszú bolyongás után itt talált végre az anya menedéket. Hagyomány szerint a sziget előbb kopár sziklaként hányódott a tengeren; az isten születésekor azonban szilárd alapot kapott, ragyogó fény árasztotta el, s szent hattyúk vették körül

a tengeren. Ezért ünnepelték Delosban az isten születése napját a viruló május elején.

Apollon a világosság hatalmas és fenséges istene, nem csupán a napé, mely körforgásában minden nap elúzi a földi sötétséget, hanem a világosság összes ellenségeinek mindig győztes ellenfele, minden igaz, szép és fenséges dolognak barátja és védője. *Phoibos* jelzője, a »ragyogó«, fejezi ki lényének eme tisztaságát. Az istennek minden nemeshez és jóhoz fűződő viszonya föl-emelőleg hatott az emberekre; tudás, jog, igazság, erkölcsi tisztaság, mind védelme és pártfogása alatt állott.

A mythiszok, melyek Apollonról szólnak, ósrégi keletűek; nem származtak, mint például Dionysos vagy Aphrodite legendáinak egy része, keletről, hanem a görögök őstulajdonai voltak. Több keleti nép tisztelt ugyan bizonyos nap- és fényistenségeket, melyeknek némely vonásai Apollonéival közösek, a mennyiben a világosságnak és a napnak hasonló felfogása nyilatkozik bennük; mindazonáltal e lények Apollonnal semmiféle rokonságban sem állanak.

Tiszteletének legjelentősebb helye Delphoi. Itt ölte meg a fény istene nyilaival *Pythont*, a sötét sárkányt, mely a hegymagaslatokról a völgyekbe kúszott, erdőt és mezőt tüzes lehelletével kiszárított, embereket és nyájakat elpusztított. Az isten győzelme a kigyó fölött igen sok mythiszban fordul elő, s tulajdonkép azon természeti jelenség symboluma, hogy a nap az éj fölött, a derült világosság a sötét felhők fölött győzedelmeskedik.

A természet mindennapi életében tapasztaljuk, hogy a világító nap éltető melege nem osztja áldását mindig egyenlő mértékben. Korán fejlődött ki az a szép mythisz, mely ebből a tényből fakadt, s ez: Apollon tartózkodásának mythisza a *hyperboraesusok*nál. Ősszel az istent ünnepi szertartással elbúcsúztatták és szentélyének határáig kísérték. Távol északon, messze a téli hózivatatok vidékén túl, ott, hol Apollon szent állatja, az éneklő hattyú lakik, élt a *hyperboraesusok* jámbor népe, mint a hajdankori aranykorszak nemzedéke, örök vilá-

gosságban. Náluk a nap folyton árasztá fényét, s Apollonnal olyan viszonyban éltek, mint apa gyermekeivel. Itt élte át Apollon anyjával és nőtestvérével együtt a téli hónapokat; tavasszal azután visszatért Delphoiba, hol övéi várták, s ujjongó dalokkal üdvözölték. Így nyilatkozott meg a görögök képzeletében a természet megújulása tavasszal, mikor a fény istene északi útjáról otthonába visszatér. Ezért tartották Delphoiban a legnagyobb ünnepeket tavasszal, s e pythói játékok majdnem oly látogatottak voltak, mint az olympiaiak. Fényes versenyek és áldozatok folytak az isten tiszteletére, s a delphoi babérkoszorú ép oly kitüntető vala, mint az olympiai versenydíj.

Apollon az emberek életével és dolgaival sokféle vonatkozásban áll. Mint edzett vadász és bátor harcos az ifjúság eszménye a versenytéren, valamint a harcz mezején. A csata hevében, mint soha célzott nem tévesztő messzelövő, gyakran a biztos halál isteneként szerepel. Így látjuk majd a Niobe-mondában is, hisz a nap is nemcsak a természetet kelti új életre, hanem forró sugarai a föld gyöngé növényzetét el is szárítják és elperzselik. Ellenállhatatlan, rettenetes fegyvere atyjának aegise, mely ellen hiába vívtak bátor küzdelemben a legnagyobb hősök, mint Patroklos, Achilleus és Neoptolemos. De Apollon lényének ezen komor vonásai hátterbe szorulnak többi jó tulajdonságai mellett, melyek az emberiség egyik legnagyobb jótevőjeként tüntetik fel.

Mint a nyájak istene védi és áldásával szaporítja a barmokat; ő volt a pásztorok istene. A mint ezek a nap melegében viruló réteken tanyáznak, úgy legeltette ő maga is Laomedon királynak barmait, miközben pásztorsípjának magányos játéka a vadállatokat is kicsalta rejtekeikből. Szintúgy ő szabadította meg Delphoi vidékét a pusztító Python sárkánynak garázdálkodásaitól, s általában ő űzi el a ragályt, mely forró nyár idején a mocsarak kigőzölgéséből támad. Mint az orvosi tudomány istene adja azon füveket és növényeket, melyek az emberre nézve gyógyító hatással vannak. Ő védi a házakban a kapubejárást; a hajósok pedig

benne látták a tengeri utak és kikötők védő istenét, innen egyik jelzője, *Delphinios*. Mert a delphinről a régiek sokat tudnak regélni, s főleg emberszeretetét és zenei hallását magasztalták; ezért volt éltető eleme, a víz, Apollonnak szentelve. Ez a vonás magyarázza meg Apollon istentiszteletének egyik igen lényeges vonását. Az isten összes tulajdonságai közül az ember szívét legélénkebben zenei művészete hatja meg. Apollon valamennyi ünnepein, főleg Delphoiban, nagyszabású zenei versenyek gyönyörködtették az egybegyűlteket. Maga az isten is édes mámorba ringatja istentársait az Olymposon, midőn hosszú köpenyében, koszorúval a fején, pengeti lantját, melynek hangjaira megszólal a Múzsák ajkairól az ének. Görög hit szerint Apollon ihleti a költőt, a mint tényleg mindenütt víg dal fakad, hol a nyájas napsugár fényt és meleget áraszt a természetre.

Szintúgy a jóslás, a jövőnek prófétai sejtelme és magyarázata is. Apollon közvetlen befolyása alatt állott; mert az égi fény minden sötétséget elűz, minden titkos rejtekbe behatol, minden borzalmas homályt eloszlat. Már a legrégebbi időben voltak jósló szentélyei; ilyen volt Kis-Ázsiában a *Branchidák* temploma, Miletos mellett. Legkiválóbb jóshelye azonban Delphoi. E szentély a görög törzsek és államok virágzásakor, a hatodik és hetedik században Kr. e., jelentékeny befolyást gyakorolt az eseményekre, s még a későbbi időkben is nagy tekintélyben állott. A jóshely egy kivájt barlang szájánál vala; benne egy szűk mélyedésből kengőz szállott föl, s ennek a belehelése hozta ihletbe a jósló Pythia papnőt, ki egy háromlábú széken (triposz) önkivületében jósszavakat dadogott. Ezeket a szentély papjai versbe foglalták, még pedig ügyesen úgy állítva össze a szavakat, hogy ne legyen világos és határozott értelmük, hanem könnyen félreérthetők. Hogy egy példát említsünk: mikor az óriási perzsa tábor Görögországot végpusztulással fenyegette, Pythia azt jósolta az athénieknek, hogy favarakba vonuljanak vissza. Az idősebb athéniek nem értették meg a jóslatban rejlő célzatot; a várost fasánczokkal kerítették be, melyek az ellenség támadásainak bizonyára nem áll-

tak volna ellen. Azonban Themistokles és az ifjabb nemzedék úgy magyarázták a jóslat szavait, hogy a favarak hajóhadat jelentenek; s ez a magyarázat tette lehetővé a salamiszi győzelmet, ez mentette meg a hazát, valamint egész Hellast. Bármily okos és bölcs belátású emberek valának a jóshely papjai, csupán a jóslatok ilyen határozatlansága által tarthatták fenn jó ideig tekintélyüket és csalhatatlan hírüket.

De nemcsak jósisten gyanánt tisztelték Apollont Delphoiban, hanem mint engesztelőt, mint az elmезavarok és súlyos bűnök megtisztítóját is. Ő maga, kinek a Python sárkány megölése által vérbűn tapadt lelkiismeretén, csak szigorú bűnhődés után lett ismét a fénylő Phoibos, s így mentette föl azután a szerencsétlen bűnösöket a sors és a borzasztó bosszúló istenek sötét hatalma alól. Hogy Orestes, ki anyagyilkossága miatt sehol sem talált nyugvó helyet az Erinnysek üldözései elől, csak Apollon templomában szabadult meg lelkifurdalásaitól és nyerte vissza nyugalma: ez a monda élénken emlékeztet az istennek eme fenséges vonására.

Az Apollon személyéhez fűződő számtalan monda közül hadd álljanak itt a legfontosabbak. Már ifjúsága történetét is csodálatos mesék tarkítják. Hera haragja miatt egy eltérő hagyomány szerint nem Leto nevelte föl, hanem *Themis* táplálta ambróziával és nektárral. Gyorsan nőtt fel az erejében viruló isten, s már néhány órával születése után ifjúként hagyta el a dajkáló istennőt, hogy hivatásához lásson. Miután több országot bejárt, eljutott a csendes delphoi völgybe, a régiek felfogása szerint a föld középpontjába, a hol jóshelye számára alkalmas helyet talált, s itt akarta az embereknek csalhatatlan jóslatait hirdetni. Görögország szívében, e félreeső helyen, Themisé volt az ősrégi jóshely; de szívesen átengedte neveltjének, a fiatalabb istennek. Hiába iparkodott Python, a rettenetes sárkány, Apollon letelepedését meggátolni; az ifjú isten, nyilának erejében bízván, sikra szállt a szörny ellen, s rövid küzdelem után véget vetett életének. Így hódította meg világhírű jóshelyét, s a sárkány legyőzésének jutalmául nyerte a

megtisztelő *Pythios* jelzót. Jóslo tehetsége azonban atyjának, Zeusnak adománya; az ő akaratát és belátását hirdeti Apollon szava. Ezentúl Delphoi mindig Apollon birtokában maradt, habár néha kemény harczot kellett vívnia szentélye védelmében. Így, midőn egyszer Herakles rohamos támadással, erőszakosan akart a Pythiától jóslatot kicsikarni, s már a triposzt is el akarta vinni: az isten Pythia védelmére sietett, de Zeus kiegyenlítette a viszályt fiai között, s ezentúl a legbensőbb barátság fűzte őket együvé. Midőn pedig a gallusok Brennus vezérlete alatt 279-ben Kr. e. a Delphoiban összehalmozott fogadalmi ajándékokat el akarták rabolni s a templomhoz közeledtek: az isten megtiltotta a görögöknek, hogy a kincseket elrejtsek, kijelentvén, hogy maga fogja szentélyét megvédeni. S valóban, a közeledő ellenséget egy óriási zivatar majdnem tönkre tette, a maradék pedig rettegve menekült tova.

Zeusnak a Titánok és Gigasok ellen vívott harczában Apollon ügyessége és bizton találó nyila nagy segítséget nyújtott. Mindazonáltal oly nagy mértékben vonta egyszer magára atyja haragját, hogy az Olymposról száműzetésbe volt kénytelen menekülni. Ez akkor történt, mikor Zeus Apollon fiát, Asklepiost, villámával sujtotta; mire Apollon úgy állott bosszút, hogy néhány Kyklopsnak életét vette nyilával. Apollon száműzetése az istenek palotájából nem egyéb, mint a téli nap szenvedései, midőn bolyongásaiban rabszolga-munkát kénytelen végezni. S a mythosz szerint Apollon valóban *Admetos*, thessaliai király gulyása lesz, később pedig *Laomedon*, trójai király nyájait legelteti. Száműzetése fölött érzett bosszúságában Apollon Poseidonnal tervet koholt Zeus uralmának megbuktatására; tervük azonban dugába dőlt, s büntetésül Trója falait kellett fölépíteniök. Ezen szolgálévek idejében állott ki vele versenyre *Pan*, azt állítva, hogy fuvolája szebb hangszer, mint az Apollon által föltalált lyra. *Midas*, lydiai királyt választották versenybíróul, a ki Pannak ítélte oda a jutalmat, a miért azután Apollon mozgó számárfüleket adott neki. Egy *Marsyas* nevű satyr is elég meggondolatlan

16. Marsyas. (Róma, Lateran.)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

volt egyszer az istent zeneművészetével versenyre szólítani; Apollon egy fára akasztotta a vakmerőt, és bőrét elevenen lenyúzta.

Niobe, *Amphion*nak, a híres lantosnak, *Zeus* és *Antiope* fiának felesége, tizennégy viruló gyermeknek

17. *Niobe* (Firenze, Uffizi).

volt anyja, s anyai büszkeségében kiválóbb asszonymak tartotta magát *Letónál*, a kit gőgösen lenézett. Apollon, anyja sérelmén felbőszülve, *Artemissel* együtt elhatározta, hogy bosszút áll a fenhéjázó asszonyon. Hiába könyörgött a kétségbeesett anya, mind a hét fiát és hét leányát leterítették a haragvó istenek nyilai; sőt *Amphion* is öngyilkos lett a szomorú hír hallatára. A fájdalomban kővé meredt *Niobét* egy szélfergeteg a tengeren át

Kis-Ázsiába sodorta, s kőszobra még ma is önti az anyai fájdalom könyeit a Sypilos hegy ormán.

Apollon tisztelete kiváltkép Peloponnesosban volt honos. Amyklaiban *Apollon Hyakinthios* tiszteletére panaszdalokat énekeltek; kardalokkal bejárták az egész vidéket, s költői versenyeket is tartottak. E szertartások főleg a természet mulandóságára vonatkoztak; hisz maga az isten kedvence, *Hyakinthos*, Apollon korongjától ütött sebében halt meg. Az a mythosz, melyből ez az ünnep eredt, azt meséli, hogy Apollon Amyklosnak legifjabb és legszebb fiát, Hyakinthost, nagyon kedvelte, de véletlenségből korongjával agyonütötte. Más hagyomány szerint Zephyros is szerette a fiút, s Apollonra féltékenykedvén, ennek elhajított korongját a fiú halántékához csapta. A *Hyakinthia* ünnep első napján énekelt gyászdalok tehát a fiú halálát siratták, a ki a róla nevezett jáczint-virággá változott; míg a második és harmadik ünnepnapon újjászületését, zengő örömdalokat adtak elő a karok. Hyakinthos mythosza, valamint Persephonée, a természet halálának és felébredésének allegóriája; Apollon korongja pedig nem más, mint a nap, melynek heve a gyöngé növényzetet elhervasztja és elperzseli. Hyakinthosnak sirját is mutatták Amyklaiban; fölötte volt elhelyezve Apollon szobra, melyet egész Görögországban a legrégibbek és leghiresebbek között emlegettek.

Legnagyobb ünnepe Apollonnak a Peloponnesos több helyén tartatni szokott *Karneia* volt, melynek különösen Spártában katonai színezetet adtak. Az összes lakosság harci díszben vonult ki a városból, s több napig tanyázott közelében sátrak alatt, mint valamely hadi táborban. Az ünnep a rekkenő hőség és láz pusztító istenének szólt, s a szabad ég alatt töltött táborozás által akarták magukat megóvni a canicula veszedelmes hatásától. Vallásos jelentőséget az ünnep az által kapott, hogy a pusztulást hozó istennek áldozatot mutattak be, s így iparkodtak őt kiengesztelni. Spárta e szent ünnepe mindenütt elterjedt, a hol csak a dór törzsnek rokonai letelepedtek.

Mint *Apollon Delphiniost*, azaz mint a háborgó, majd ismét megnyugvó tenger istenét, sok helyütt ünnepelték áldozatokkal; így Athénben is, hol a Delphinion a leg-

18. Apollon Musagetes (Róma, Vatikán.)

régibb vértörvényszék és engesztelő szentély vala. Itt tartották áprilisban a *Delphinia*, májusban pedig a *Thargelia* ünnepét Apollon és Artemis tiszteletére. Az engesztelő áldozatokat ekkor azért mutatták be, mert Athén régente

emberáldozatokkal szennyezte be magát. Némelyek szerint ezek a Krétának fizetett emberadóra vonatkoznak, melytől *Theseus* mentette meg az athénieket a Minotaurus megölése által. — Ugyanekkor ülték a *Delia* ünnepét is, mely az ión törzsnek egyik legfontosabb szertartása vala.

Augusztusban a *Metageitnia* vidám ünnepén vendégelte meg Apollon mint a termés és bőség napistene a többi halhatatlanokat. Ekkor áldozták neki a zsenge gabonát és az első kenyeret. Koszorús gyermekek járták be a várost és díszítették föl szalagokkal és kalászokkal körülfont olajágakkal a házakat. Ősrégi időben ezen ünnep szertartásai engesztelő emberáldozatokkal voltak egybekötve; a férfiakért egy férfi-bűnösnek, a nőkért viszont egy asszonynak kellett ilyenkor halállal lakolnia. Körmenetben vezették ki őket a városból, s ott mutatták be az istennek áldozatul, hogy a város lakosait minden csapástól megóvják.

Apollon tiszteletét csak későn, Kr. e. 320-ban vitték be Rómába; nem is változott meg a neve. Eredetileg csak mint a jó Sibyllát sugalmazó istent imádták. *Sibylla* tiszteletét Tarquinius Superbus alapította meg Rómában; ő vette meg egy agg jósnótól azt a három könyvet, melyek Sibyllának Rómára vonatkozó jóslatait foglalták egybe. Lassanként a költészet és a művészetek isteneként szerepel Apollon Itáliában, s főleg Augustus terjesztette tiszteletét. Ugyanő emelt neki a Palatinus halmán egy pompás templomot, s hozta nagyobb divatba a *Ludi Apollinares* című ünnepet, melynek játékain babérkoszorúval jelent meg a közönség a circus maximusban.

Apollon sokoldalú lényének megfelelőleg több symboluma volt, szintűgy ábrázolási módja is különböző. Mint híres messzelövőt, nyíl és tegez tünteti ki, mint a zene és költészet istenét (*Musagetes*, *Kitharoidos*) hosszú, széles köpeny és a kezében tartott lant jellemzi. Kedvencz fogadalmi ajándékai voltak a triposzok.

Ősrégi időtől fogva a babérfá volt Apollon szent fája. Az isten szent berkéből leszakított egyszerű babér-

koszorú volt a pythói játékok győzelmi jutalma, s babérfák árnyékolták be az isten szentélyeit. A monda szerint ugyanis Apollon *Daphne* nevű kedvese babérfává változott, s ezóta folyton kedves fája maradt. Mint nagy vadásznak, a szarvas, az óz, szintűgy az alattomos farkas valának szentelve. Fenn, az északon tartózkodó énekes hattyú és a zenekedvelő delphin Apollon Musagetes kíséretéhez tartozott. Más állatokat is szenteltek Apollonnak, ha bennük az isten természetének megfelelő tulajdonságok nyilvánultak, s így vele összeköttetésbe valának hozhatók.

Költők és művészek nagy kedvteléssel és gyakran vették Apollont és mythosait tárgyul. Mindig erőtől duzzadó, viruló ifjúként látjuk, hosszú szőke hajfürtjeivel. Mint harczra kész, ellenségeit biztosan találó nyilakkal megsemmisítő istent ábrázolja a világhírű *Belvederei Apollon* Rómában. A vatikán muzeumában őrzött

19. Apollon (Róma, Vatikán.)

Apollon Musagetes az istent hangszerén játszva ábrázolja. Asszonyias ruházata az ősi, istenihlette dalnokok hagyományos viselete; arczán pedig a rajongó tekintet elárulja, hogy magát az istent is elragadja a dallam, melyet ujjai a hangszerből elővarázsolnak. Igen sok Apollon-szobor maradt reánk, melyek az istent gyöngéd ifjú alakjában ábrázolják, a mint ép egy fatörzsön kúszó gyíkot készül megölni.

Ez az Apollon Sauroktonos (= gyíkölő) Praxitelesnek az alkotása, s az efajta szobrok az ő művének az utánezatai (19. ábra).

6. ARTEMIS (DIANA).

Artemis, Apollon ikertestvére, Zeusnak és Letónak leánya. Valamint a régiek Apollonban személyesítették meg a napot és a világosságot, úgy volt Artemis a holdnak és az éjnek az istene. Minthogy pedig a holdat ép úgy, mint a napot, tisztán csillag gyanánt, de meg a növényi, állati és emberi életre való igazi és látszólagos viszonyában is lehet fölfogni, azért kétféle holdistennőt különböztettek meg: így *Selene* (Luna) a holdnak csupán mint éjjeli csillagnak a képviselője, *Helios* (Sol) pedig a napcsillag; ellenben Artemis a holdnak a földi életre való összes hatását egyesíti magában, s így neki, mint Apollonnak, nagy vallási jelentősége volt. *Selene* és *Helios* mythosza nem terjedt messzire, sőt lényük Artemisébe és Apollonéba olvadt egybe.

Mivel a holdnak a földi életre tényleg, de még inkább a képzeletben jelentékeny és sokféle hatása van, azért Artemisnek változatos mythosza fejlődött ki a különböző vidékek és szempontok szerint, melyek az istennőről való képzet kifejlődésében érvényre jutottak. Artemisnek több vonását magyarázza meg az is, hogy Apollon ikertestvéreként szerepel, a kivel nemcsak külsőleg, hanem isteni lénye szerint bensőleg is rokonságban áll.

Délvidéki meleg tartományokban a növényzet és a vetés leginkább az éjszaka üde levegőjében nő és virul; nagy harmatok pótolják a gyakran hónapokig szünetelő esőt, s a tapasztalás bizonyítja, hogy a harmat derült időben szokott a leggazdagabb lenni, mikor a hold teli fényben ragyog. Ez okból tulajdonították a termékenység e módját Artemisnek. Azt hitték róla, hogy erdőt, mezőt, hegyet, völgyet bebarangol éjjelenként a források és erdők nympháinak kíséretében, a kiket messze túlszárnnyal szépségével és karcsú alakjával; ezért tisztelték őt források és folyók mellett, valamint nedves réteken.

Más vidékeken viszont a vidám czitera-zene és a táncz istennőjeként szerepel; a Múzsák, Charisok, maga Aphrodite és Athene is szívesen elegyednek mulatságaiba. De ha az üde harmat által előmozdított termékenység Artemisre közvetlenül mint a hold megszemélyesítőjére vezethető vissza, — zenekedvelő tulajdonságának képzete bizonyára onnan ered, hogy őt Apollonhoz a legközelebbi rokonság fűzi.

Mivel az ember születése alkalmával mintegy a sötétségből jó a napvilágra, azért Artemis a szülések gondozója, pártfogója a nőknek, a kik anyákká lesznek, s innen egyik jelzője, *Eileithyia*. Lényének e vonását már Herában is láttuk, ép azért Zeus feleségét is megtisztelték e jelzővel. Artemis tehát egyáltalán a női fejlődés istennője a természetben és az emberi életben. Ezért volt oltalma alatt a gyengéd csecsemők ápolása és a gyermekek felügyelete; ezért rendeztek neki, az ifjúság istennőjének tiszteletére, Görögország számos vidékén tánczczal és játékokkal tarkított ünnepeket a leányok.

De Artemis a halálnak istennője is, még pedig olyan halálé, melynek okát az emberek nem tudták vagy nem magyarázhatták meg; mert az ember a halállal ismét a sötétségbe tér vissza. Emberekről, kik hirtelen meghaltak, a nélkül, hogy haláluk okát környezetük megmondhatta volna, azt hitték, hogy Artemisnek vagy Apollonnak nyilai terítették le; még pedig férfiak halála-

20. Artemis (Róma, Vatikán).

kor Apollonra, asszonyok és leányok elhunytakor Artemisre gondoltak.

Minthogy a hold tiszta, szelid fényével a tiszta, szelid szüziességnek a képzetét kelti föl, azért Artemist a hívó lelkek fiatal hajadon képében imádták, ki, mint ilyen, minden szüziessé ifjút és hajadont védelmébe fogad; ezért fűztek neki tavaszkor virágkoszorúkat. Így lett Artemis a szüziessé szeméremnek, a jó hírnek, az igazságos érzületnek, valamint a polgári életben nyilatkozó józanságnak az istene, s ilyen értelemben imádták őt Athénben, Korinthosban és Thebaiban.

A termékenység előmozdítójaként az erdei és mezei vadaknak is ő a védője és úrnője; ezen felfogás alapján lett Artemis a vadászat istene. Fejletlen népeknél, erdős, hegyi vidéken a vadászat jelentékeny önfentartási eszköz, s ő náluk fejlődött ki a hit, hogy a vadaknak, valamint a szelid állatoknak, főleg a kicsinyeknek, isteni védelemre van szükségük. Ezért látjuk Artemist régi szobrokon fiatal párduczot vagy oroszlánt vinni vagy bőrükkel takarva, őt magát pedig fűrge vadászno gyanánt szárnyakkal ábrázolva.

Zeus beleegyezésével már mint ifjú leány tökélt el magát, hogy örökké hajadon marad. Athenével együtt mindig hú maradt szigorú erkölcsihez, s keményen büntette azokat, kik az erény útjáról letértek. Főleg a kíséretéhez tartozó nymphák viselkedésére ügyelt. Midőn ezek egyike, *Kallisto*, Zeus szerelmének nem tudott ellenállni, medvévé változtatta; később azután Zeus medvecsillag gyanánt föl is vitte az égre. Szigorúan bánt el mindenkivel, ki istenségét nem tisztelte kellőleg. A trójai háborúra készülő görög hajóhadat sokáig tartotta vissza kedvezőtlen szelek és viharok keltésével, a miért Agamemnon vakmerőségében szent ünőjét lenyilazta. Az aitoliaiakat azzal büntette meg, hogy a kalydoni szörnyű vadkant küldötte földjükre; ez azután minden vetésüket elpusztította, míg végre Meleagros nyilatól találva, kiadta páráját. A legnagyobb kegyetlenséggel állt bosszút azokon, a kik megsértették. Lenyilazta *Oriont*, ki bűnös szerelmével üldözte; főleg azonban

Aktaion szenvedett kínos halált, hogy Artemist fürdőzése közben meglepte; szarvassá változtatta, mire saját kutyái, nem ismervén föl urukat, darabokra tépték. Bosszuló istennő gyanánt szerepel a *Niobe*-mondában is, a mint a fenhéjázó anyának hét leányát nyilazza le.

Artemis kedvencz foglalkozása a vadászat volt; ennek gyakorlása közben lett bátor és harczias. Mint *Apollon*, úgy ő is biztosan talál nyilaival, s hatalmas segítségére volt atyjának, *Zeus*nak, midőn hatalma megszilárdítása végett óriási küzdelmeit vívta; szintűgy sokat köszönhettek pártfogásának a trójaiak a görögökkel viselt háborújukban.

Kis-Ázsiában már korán egybeolvadt a tiszta görög Artemis képzekeleti istenségekével. Legfontosabb e sajátságos vegyületek között a híres ephesosi Artemis. Ez nem az a hajadon, szűzies istennő, a milyennek a görög Artemist ismerjük, hanem min-

21. Ephesosi Artemis.

den élő lénynek táplálója és ápolója, ép azért anyának ábrázolták, igen sok emlóvel. Szentélye az összes iónok vallási középpontja vala, a kik szokásaikba és szertartásaikba igen sok lényeges vonást fölvettek az ázsiai néphitből. Az ephesosi Artemis temploma pazarul volt

oszlopokkal, fogadalmi ajándékokkal, szobrászati és festészeti művekkel földiszítve; az ünnepeket a legszilajabb és legizgatottabb módon ülték meg, a mint azt már Rhea Kybele tiszteleténél láttuk, s a mint majd Dionysos ünnepeinél is találkozni fogunk vele. A pompás szentélyt az ó-világ hét csodája közé sorozták. Ephesosi Herostatos, hogy nevét híressé tegye, a templomot fölgyújtotta; s hagyomány szerint az égő romok ép azon éjjel dőltek össze, a melyen Nagy Sándor született. Később e véletlen összetalálkozásban Sándor világhatalmának és az egykor oly hatalmas perzsa birodalom hirtelen összeomlásának előjelét látták; — természetesen csak akkor, miután Nagy Sándor Európában és Ázsiában tett foglalásai után világhírűvé vált és Artemis templomát még szebben építette föl. Artemis tisztelete még abban az időben is virágzott, mikor Pál apostol Ephesosba jött. Ismeretes, hogy az aranyműves czéh, mely a híres templom kis ezüstutánezatának készítése és eladása által nagy jövedelemre tett szert, szent Pálnak prédikációi által keresményét komolyan veszélyeztetve látta, s ezért olyan hévvel lázadt föl ellene, hogy ez kíséretével együtt menekülni volt kénytelen.

Artemis *Taurisban*, a Fekete tenger partján, sötét és borzalmas istennő volt; a mythosz szerint oltára előtt kellett volna Orestest saját nényének, Iphigeneiának föláldozni, a ki Artemis papnője volt. Hasonló emberáldozatokat kapott hosszú ideig Spártában *Artemis Orthia* vagy *Orthosia* is, kinek tiszteletét Orestes hozta át Tauris szigetéről Peloponnesosba. Más hagyomány szerint az égből hullott le szobra a bokrok közé, a hol két lakoniai ember találta meg; de mindkettőt örült dühöngés szálította meg, úgy hogy itt Artemis nem a virulás, hanem a pusztulás istenének mutatkozik. Hogy már most az istennő szobraért vivott véres küzdelmet kiengeszteljék, évenként emberáldozatot mutattak be, melyet csak Lykurgos szüntetett meg, s helyette fiúk vesszőzésének szokását honosította meg.

Az állat- és növényvilág termékenységének és fejlődésének isteneként Lakoniában és Messenében kar-

dalokkal, körtánczokkal és vidám énekekkel tisztelték Artemist. Athénben temploma az Ilissos tulsó partján állott, hol nem annyira az erdő vadjainak békés vadász-istennőjeként imádták, hanem a mint a csatába rohan. Legfontosabb ünnepe itt az *Elaphebolia* (»szarvasvadászat«) volt, mikor az istennőnek a marathoni győzelem emlékére ötszáz kecskét mutattak be áldozatul. Szintúgy áldoztak neki tavasszal kerek süteményeket, a teli hold képét utánózva, s gyertyákat tűztek beléjük.

A rómaiak *Dianát*, ezen ősrómai istennőt, ki Janusnak női fele volt, azonosították Artemissel; lényét és különböző vonásait teljesen átruházták a római istennőre, s így Diana a vadászat istennője, a szülésnek nemtője (*Lucina*), a holdnak istene (*Luna*), szintúgy a keresztutaké (*Trivia*). Latiumban, *Aricia* városa mellett, egy berekben sajátságos véres szertartással tiszteltek egy »berek-királynőt«. A berek papja ugyanis mindig egy szőkevény rabszolga volt, a ki hivatalát csak párviadal által szerezhette meg; elődjét le kellett győznie, s mindenkiel ki kellett állania, a ki őt, hivatalától megfosztandó, párbajra szólította ki. Az istennő tehát emberáldozatot követelt, s ezért a taurisi Artemissel azonosították.

A reánk maradt legrégibb Artemis-szobrok az istennőt szárnyakkal ábrázolják; a vadak pártfogójaként kezében párduczot, oroszlánt, néha szarvast is tart. Az ünő-szarvas később állandó kísérlőjeként szerepel, mert a néphit mindinkább a vadászat istenének tekintette; ezért van nála mindig ijj és tegez, s ezért visel rövid, alig térdig érő ruhát, hogy gyors járásában ne akadályozza, mikor a vadat üldözi. Szobrait magas termet és bátor, mindazonáltal szűzies szép arcz jellemzi; a költők is a »legszebb«-nek nevezik, mikor magasztalják.

7. APOLLONNAL ÉS ARTEMISSEL ROKON ISTENEK.

a/ Fényistenségek.

1. Helios (Sol). Mig a görögök Apollonban a mindenséget éltető világosságot tisztelték, viszont Helios a szorosabb értelemben vett fényisten, a tüzes napcsillag, mely napi és évi pályafutásában az égboltozaton feltűnik és lenyugszik. Általánosan az volt a hiedelem, hogy Helios, valamint bejelentő nőtestvére, *Eos*, a hajnalpir istene, kora reggel felszáll szekereére, melybe négy tüzet lehelő fehér ló van befogva; felhajtja az Okeanos habjaiból az égboltozatra, este pedig kifáradt lovaival ismét a tengernek hús hullámaiba merül, hogy az éjt Thetis aranypalotájában töltsse.

Helios a mythosz szerint a titán *Hyperionnak* a fia; Okeanos egyik leányát, *Persét* vette nőül, a kitől két gyermeke volt: *Aietes*, a későbbi kolchisi király, a híres Medeia atyja, és *Kirke*, a kivel Odysseus bolyongásai közben fogunk közelebről megismerkedni. Különböző helyeken volt Helios tisztelet tárgya, különösen a tengeren, a melyből fölszáll, és a magas hegycsúcsokon, honnan legelőbb lehet látni fölkelését. Különösen *Rhodos* szigete volt neki szentelve; a világ felosztása alkalmával ezt kapta kizárólagos birtokául. Itt állott óriási szobra, melyet rendesen a »rhodosi kolosszus«-nak hívtak és a hét világcsoda közé sorozták. Itt ülték a forró nyári időszakban, midőn a napsugarak ereje a legnagyobb, Helios ünnepeit; itt is, mint más helyeken, lovakat dobta hegymagaslatokról a tengerbe. *Halieia* ünnepén lófuttatásokat és egyéb versenyjátékokat tartottak, s főleg a szomszéd szigetek dór lakossága gyűlt össze ezen alkalomból.

Az Odysseia beszél Heliosnak szent nyájairól Thrinakia szigetén; szerinte hét tehéncsorda és hét juhnyáj van birtokában, melyek sem nem szaporodnak, sem nem fogynak; ott legelnek a nymphák felügyelete alatt, hogy az istennek naponként gyönyörúsége teljék bennük.

Valamint Apollon az északi hyperboreaekban talált egy kegyes, jámbor népre, úgy álltak Helios védelme alatt az aithiopsok, ez a szent nép, melynek hazáját messze keleten képzeltek, a honnan Helios a tengerből fölmerülni látszott. Az isten gazdagon ajándékozta meg őket, örök békét élveztek, s az egész éven át fáradság nélkül arattak.

A mythosz szerint Heliosnak igen sok gyermeke volt; leghíresebbé közülük *Phaëthon* (a csillogó) vált meggondolatlansága által. Egyszer ugyanis vitába eredt

22. Helios fogata (dombormű Trójából).

Epaphossal, Zeus és Io fiával, a ki származását kétségbe vonta. Szomorúan kereste föl atyját, és könyörgött, hogy ha igazán atyja, teljesítse kérelmét. Helios megesküdött a Styxre, hogy teljesíteni fogja kívánságát; s most Phaëthon azt kérte, hogy engedje át neki egy napra szekere hajtását. Helios megdöbbsent fia vakmerő kívánságán, s a kedves gyermeket fenyegető veszedelemtől megrémülve, rá akarta bírni, hogy esztelen kérelmével hagyjon föl; de hiába. Phaëthon csak annál inkább esdekelt, s mivel Heliost az istenek legszentebb esküje köti, bár szomorú szívvel, de kénytelen volt a dologba

beleegyezni. Az ifjút a tüzes lovak csakugyan elragadták, ereje ellankadt, s mint atyja előre látta és megjövendölte, elvesztette eszméletét. A száguldó lovak, melyeket most még a gyenge fiú sem fékezett, letértek rendes útjukról, s az izzó nap szekerét oly közel vitték a földhöz, hogy ez megrepedezett, a források kiszáradtak, a folyók és tengerek vize felforrt, s az emberek egy része tiszta feketére sült le. Bámulva és borzadva látta Zeus az eget és földet fenyegető új veszélyt, s hogy a folyton terjedő pusztulásnak útját állja, villámát sujtotta Phaëthonra, a ki élettelenül esett le szekeréről az Eridanos folyóba.

A villámsujtottat három nőtestvére, a *Heliadák* vagyis a nap leányai, *Phaëthusa*, *Aigle* és *Lampetia*, sokáig siratták; végre nyárfákká változtak, melyek az Eridanosra vetették árnyékukat és folytonosan könyek omlottak belőlük. Helios leányainak könnyeit elektronná, azaz borostyánná változtatta, melyet a görögök úgy becsültek, mint az aranyat.

Phaëthon barátja, *Kyknos*, ki halálra búsulta magát a megholt miatt, szintén elvesztette emberi alakját, és mint hattyú élt tovább. Maga Helios, fájdalommal eltelve fia halálán, sokáig vonakodott szekerére lépni; s csak az istenek hosszas kérelmei birták rá, hogy ismét kezébe vegye a nap lovainak gyöplőjét.

A művészek Heliost fiatal embernek ábrázolták, ki fején sugárkoronával hajtja szekerét.

A rómaiak szemében *Sol* a derék és óvatos kocsihajtónak az eszménye, s azon istenek közé sorozták, a kik a ló- és kocsiversenyek pártfogói valának.

2. *Selene* (Luna), a szelid holdistennő, ép oly rokonságban áll Artemissel, mint Helios Phoibos-Apollonnal. Általános felfogás szerint Hyperion leánya, s így gyakran emlegetik Helios testvére gyanánt. Fiatal asszonynak képzeltek, kinek arcza szelid szépségben ragyogott. Mellette elhomályosulnak a csillagok, ha fényében feltűnik az égen; mert ha Helios négyes fogatával az Okeanosba merül, Selene a nap pályáján fölhajt az égre két fehér lovával; s ilyenkor széles ruhája fölött fátyol is borítja fejét.

Szobrait feje fölött vékony holdsarló s gyakran fáklya is jellemzi.

A költőknek és művészeknek gyakran hálás tárgyat szolgáltatott Selene és *Endymion* mondája, mely szerint Zeus örök álmot küld az ifjú pásztorra, az istennő kedvesére, ki a Latmos hegy barlangjában nyugszik Káriában, s a kit Selene minden éjjel meglátogat.

3. Eos (Aurora), a hajnalpir, kit néha *Hemerának*, a nappal istennőjének is hívnak, szintén a titán Hyperionnak a leánya, tehát Helios és Selene, a nap és hold testvére. Ő a korai, már a csillagfénynél virradó napnak rózsás reggeli fénye, mely véget vet az éjhomálynak. Megjelenésekor elhalványulnak a csillagok, és Selene, sőt maga Eos is eltűnik Helios ragyogó sugarainál, a ki őt nyomon követi. A költők mesélik, hogy rózsaujjjaival fölemeli az ég fátyolát és fehér lovaitól vont szekeren fölhajt az Okeanosból az égre, hogy ő terjeszse naponként az első világosságot a földön. Mások meg azt mondják, hogy Zeus a szárnyas *Pegasos* lovat ajándékozta neki, mikor ez a hős, de nagyon is vakmerő Bellerophont levetette, a miért túlságos szerencséjétől elkapatva az Olymposra föl akart hatolni.

Eost viruló hajadonnak képzeltek, ki üde és gyöngéd lényének megfelelőleg a természetben meg az emberi életben is a szépségnek és tisztaságnak kedvelője.

A titán *Astraios*s, a csillagfény istenével egybekelve szülte Eos a négy szelet: *Zephyrost*, *Boreast*, *Notost* és *Eurost*, szintúgy a hajnalcsillagot. Ez a mythosz azon rendes tapasztalaton alapul, hogy midőn a hajnalpir fakad s a csillagok még nem halványultak el, tehát midőn Eos és Astraios egybekel, üde és erős szél keletkezik, mely a lebegő ködöt szétkergeti s harmat alakjában leveri a földre.

Eos gyakran már reggel talált vadászokat az erdőben; sokak iránt gyuladt szerelmi lángra, s négyet el is csábított: Oriont, Kleitost, Kephalost és Tithonost. *Tithonos* részére halhatatlanságot könyörgött ki az istenektől, azonban elfeledte kieszközőlni örök ifjúságát is. Egy ideig élvezték tehát az arany ifjúság gyönyöreit,

de az öregség csakhamar beköszöntött. Tithonos mindinkább összeesett, míg végre életunt öreggé vált, kit az istenek szánalomból tücsökké változtattak.

Kephalos és *Prokris* mondája is általánosan el volt terjedve. *Prokris* gyöngéden szerette férjét, s mindenütt kereste, midőn kora reggel a vadászon *Eos* hálójába került. Mikor pedig hosszú kutatás után megtalálta, *Eos* a féltékenység kigyóját keltette föl szívében. Hogy már most titokban és láthatlanul lehesse meg *Kephalos* találkáját az istennővel, *Prokris* egy bokor mögé rejtőzött; s mikor itt véletlenül megmozdult, *Kephalos* a bozótban rejtőző vadat sejtett, rádobta dárdáját s feleségét megölte.

Tithonosnak és *Eos*nak fia volt *Memnon*, a daliás lovas, ki szépségével mindenkit fölülmult a trójai háborúban, a mikor a trójaiak szövetségese volt. Aithiopiából származott, a mint egyáltalán a fényistenségek mind keletről jönnek. Midőn *Achilleus* kezétől elesett, gyászoló anyja visszavitte hazájába, a hol mint korán elhunyt hős nagy tiszteletben részesült. A régiek hagyománya szerint *Eos* emelte fia emlékére az egyiptomi Thebai mellett ama szobrokat, melyeknek az volt a tulajdonságuk, hogy mihelyt a hajnalpír rájuk vetette első sugarait, sajátságos hangokat adtak, mintha lantnak a húrjai szakadtak volna el. Midőn *Kambyses*, perzsa király, Egyiptomot elfoglalta, e híres szobrokat feldöntette. Még ma is csodálatot keltenek e *Memnon*-szobrok romjai az utazókban, habár régóta tudjuk, hogy ezek ósrégi egyiptomi királyoknak az emlékei, s *Memnon*hoz semmi közük sincsen.

4. Csillagok. Az égi csillagok közül főleg azok szerepelnek a görög mythológiában, melyek vagy érdekes csoportozatuk által ragadták meg a görögök képzeletét, vagy pedig olyan időben jelennek meg az égen, a mikor a földművelésre és főleg a hajózásra különös hatást látszanak gyakorolni.

Phosphoros és *Hesperos* volt a reggeli- és esthajnalcsillagnak a neve. Amazt, mivel egyedül ő nem homályosul el a hajnalnak fényében, *Eos* fáklyavivő hirnőke gyanánt ábrázolták; *Hesperos* pedig a hűvös, üdítő éjszaka

beálltát hirdeti. Testvérpár gyanánt szerepeltek Kephalos és Eos fiaként.

Kiváló szépsége által tűnik ki *Orion* csillagképe. Hatalmas óriás volt, ki kedvencz foglalkozását, az erdei kalandozást és vadászatot, az alvilágban is űzte; itt látta őt Odysseus. Kora leszállása ősszel a parti hajózásra veszedelmes téli időszak közeledését jelenté, s mint a tengert fölkavaró téli zivatarok hirdetőjét, Poseidon és egy tengeri nympa fiának tekintették.

Orionnal szemben ragyog a kutyacsillag, *Seirios* (*Sirius*), hirdetője a nyárnak, melynek heve a délvidéken az összes növényéletet kiaszással fenyegeti. A legváltozatosabb képek fejezik ki a kutyacsillagzat káros befolyását. Egy eltérő monda szerint *Aktaiont*, az ifjú vadászt, nem azért tépték össze kutyái, mivel Artemist a fürdőben meglepte, hanem azért, mert a rekkenő hőségben megvesztek. — *Seirios* káros hatásával szemben védő isten gyanánt *Aristaios*hoz imádkoztak. Ez Apollonnak és egy nympának fia, kit az anyaföld a nyájak legeltetésére tanított, valamint arra az isteni művészetre, hogy *Seirios* hatását engesztelő áldozatokkal ellensúlyozza.

Fontosak valának a földmivelésre nézve a *Pleiadák*. Ha megjelentek az égen, itt volt az idő bevetni a földet. A csillagkép hét tagból áll, s a görög mythoszokban több istennel jöttek szorosabb viszonyba; az egy *Merope* kivételével a többi hat halhatatlan is vala. A hajósok is kedvező jelnek vették, ha feltűntek az égen, mert utánuk a csendes nyári időszak közeledett; viszont a *Hyiadák* az esőnek és a viharos hónapoknak a hirdetői. Mindezek csillagok képében kaptak helyet az égen, a *Pleiadák*kal szemben az *Orion*, ki őket folytonosan üldözte; a *Hyiadák* pedig azért csillagai az esőnek, mert nem tudtak megvigasztalódni *Hylas* testvérüknek váratlan halálán.

Végül a medvecsillagzat azért volt oly feltűnő a régieknek, mert egész éven át soha sem tűnik el az égről. Kapcsolatba hozták *Kallistoval*, Artemis játszótársával, a kit Zeus, az istennő üldözései elől megmentendő, medvévé változtatott és az égre vitt föl csil-

lagnak, miután Arkasnak, az arkádiaiak ősatyjának életet adott.

5. Hekate némely monda szerint Zeusnak és Demeternek vagy Pheraiának, más hagyomány szerint pedig Persesnek és Asteriának, Leto testvérének a leánya. Lényénél fogva szoros viszony fűzi Artemishez, sőt gyakran azonosították is vele, és Artemis Hekatének hívták. Ő is az éjnek, még pedig a sötét éjnek az istene, a miért néha Pluton és Persephone kíséretében is látjuk. Főleg

23. Hekate (Róma, Capitolium.)

kapuk mellett és az utczákon volt tisztelet tárgya; úgy képzeltek, hogy az utakon barangol és hogy főleg a keresztutakon szeret tartózkodni. Ezért volt Rómában *Trivia* a mellékeve. S valamint a középkori mondákban, úgy a görög mesékben is a keresztutakon járnak az éji kísértetek és egyéb sötét szellemek. Így lett azután Hekate a borzalmas lények úrnője, a titkos ráolvasások és lélekidézések istennője. Már a régiek is Hekate szolgáinoi neveztek *Kirkét* és *Medeiát*, a híres varázslónőket. Rendelkezésére állottak

a néphit szerint a természet valamennyi titkos erői, ő intézkedett a születés, élet és halál dolgában, s hatalmas istenségét az Olymposon és az alvilágban egyaránt elismerték. Lényének e sötét, titkos vonása sokáig élt a nép képzeletében, s csak korunk felvilágosodott szelleme volt képes azt végleg kiirtani.

Hekatét nagyrészt más istenekkel együtt tisztelték, így Demeterrel, meg Apollonnal és Artemissel. Aigina szigetén és Kis-Ázsiában külön temploma is volt; sok városban kapuk vagy keresztutak mellett valának kicsiny templomkái. Éjszaka fáklyafény mellett imádkoztak hozzá, s magát az istennőt is egy vagy két fáklyával ábrázolták.

Hekatenek a keresztutakon hosszadalmas szertartások között fekete bárányokat és kutyákat áldoztak; ez utóbbiak azért voltak szent állatai, mert tiszta éjjel megugatják a holdat. Későbbi időben Hekatét hármias alakban ábrázolták, s ilyen alakban faragta ki a híres Alkamenes is azt a szobrot, melyet az athéni Akropolison állítottak föl.

6. Mithras neve egész más korszakba és vidékre vezet bennünket. Ezen eredetileg perzsa napisten tisztelete Rómában csak a császárok idejében honosodott

24. Mithras (Róma, Vatikán).

meg. Főleg azért emlékezünk meg róla, mert a római legiók Pannoniába és Daciába is behozták, itt is nagy tiszteletben részesült, s ez az oka, hogy több szentélyére és domborművére bukkantak az ásatások alkalmával.

Az istennek római neve *Sol invictus* (a győzhetetlen nap), s mivel a napisten a természetben megnyilatkozó életre a legszembeeszkőbb és legérezhetőbb hatással van, azért a későbbi császárok, a kikben a római birodalom hatalma és fénye megtestesült, a napisten fiaiként imádtatták magukat; innen magyarázható a

Mithras-tiszteletnek rendkívüli elterjedése. A hanyatló polytheismus korában a Mithras-mysterium volt utolsó menedéke azoknak, kik a régi istenek hitéhez ragaszkodtak és a keresztyénség eszméiről mit sem akartak tudni. Az egész római birodalomban, a hová csak római legiók hatoltak, elterjedt e titkos szertartás, s mindenütt találnak istenképeket, melyeken a fiatal isten ázsiai ruhában, fején phrygiai süveggel van ábrázolva. Legtöbbször győzelmes istennek látjuk Mithrast, abban a pillanatban, a mint egy összeroskadó bikának nyakába szúrja kését. Mithras istentiszteletét eredetileg földalatti barlangokban tartották, s több ilyen mélyedést fedeztek is föl. Mindenféle állat, kigyó, kutya stb. környezi az istent; kíséretében van két ifjú is, az egyik fölemelt, a másik lebocsátott fáklyával, s mindegyik keleti öltözetben. Sokféle titkos szertartással avatták be Mithras hiveit a mysteriumokba, melyek a jámboroknak azt ígérték, hogy a világ teremtésének titkát magyarázzák meg, valamint fölfedik az embernek sorsát halála után. Mithras tisztelete a keresztyénség idejében sokáig fenmaradt; az első keresztyén papok és költők nem is győztek eléggé kikelni e pogány szertartás ellen.

b/ Aiolos (Aeolus) és a szelek.

Említettük már, hogy a négy főirány szele Eosnak, a hajnal istennőjének, volt négy fia. Minthogy ezek olyan hatalmak, melyek ép úgy az égből lefelé vannak hatással a földi életre, mint a nap és a hold, nem lesz talán feltűnő, ha lényük ismertetését ide szűrjük közbe, habár Apollonnal és Artemissel nem köti őket össze szoros kapcsolat. Első sorban a szelek királyáról szólunk.

Aiolos (Aeolus). Az összes szelek ura egy magasan kiemelkedő szigeten lakott, melyet a későbbi görögök a Siciliát környező lipari szigetek egyikében véltek fölismerni. Zeus bizta rá a szelek őrizetét; s ő gyakran ellátogat szigetéről a földre és tengerekre, valamint gyakran fogadja magánál vendégszeretőleg a tengeri utasokat. *Odysseus* például egy egész hónapig lakott Aiolos

barátságos palotájában; s tőle kapta útjára a híres széltömlőt, melyet társai meggondolatlanul fölnyitván, magukra zúditották a kedvezőtlen szeleket, s így az isten kegyét örökre elvesztették. Hat fiával és ugyanannyi leánnyal, kik egymással házasságra léptek, élt Aiolos a szigeten, folytonos lakomával és zenei mulatozással töltve az időt. A sziget sziklabarlangjaiban volt a szeleknek lakása, vagyis inkább börtöne; egyedül Aiolos fékezi őket, s majd az egyiket, majd a másikat bocsátja szabadon az olymposi istenek kívánsága szerint.

Aiolos birodalmának és a benne őrzött szeleknek ezen képzetén kívül volt még egy másik is, mely a szeleket teljesen önálló isteni lényeknek tekintette, kik elkülönített lakásokban élnek, csupán Zeus és Poseidon parancsának engedelmeskednek.

Már tudjuk, hogy a jó és szelid szelek, melyek folytonos váltakozásukkal jótékony hatással vannak a mezőkre, mint *Notos* (a rómaiaknál *Africus* vagy *Auster*), a déli szél, *Zephyros* (*Favonius*), a nyugoti szél, *Euros* a keleti szél, valamint a zordonabb *Boreas*, az északi szél (a rómaiaknál *Aquilo*), Eosnak és Astraiosnak voltak a fiai. A kártékony forgószelek és a déli Scirocconak mindent fölperzselő rohama *Typhonnak* valának szörny-szülöttei.

A legrégibb időben csak a négy főszelel volt ismeretes; a főntebb kifejtett felfogás szerint e háborgó legények egy sziklás szigetnek hegyi barlangjába lakoznak, mindenféle erőszakoskodásra készen. Különösen *Boreas*-nak, valamennyiök között a legerősebbnek volt ilyen jelleme. Ő rabolta el Erechtheus, athéni királynak leányát, *Oreithyíát*, és északi várába hurczolta. Házasságukból származtak a szárnyakkal ellátott hősök, *Kalais* és *Zetes*, az Argonauták társai.

A szelek isteneiben természetükhöz híven érzékítették meg a görögök ezen elem különböző hatásait, s a költők élénken leírták *Boreas* rendkívüli erejét, valamint a déli *Notos* szélnek viharait. Főleg azonban a mezők áldásos érlelőjét, a szelid *Zephyrost* énekelték meg, kihez a Hórák egyikét adták feleségül az istenek

Különösen a hajózás istenségei gyanánt tisztelték a szeleket; elinduláskor és hazatéréskor áldozatot mutatnak be nekik. Sőt külön szentélyeket is emeltek tiszteletükre, így például Athénben a szelek tornyát, melyen még ma is látható nyolcz széliránynak a képe. Az athéniak különös hódolattal voltak Boreas iránt, mert ő tette majdnem tönkre Athos hegyénél az Athén ellen vonuló perzsa hajóhadat. Tiszteletére kis templomot emeltek e helyen, s évenként áldozatokkal kérték pártfogását.

c/ Gyógyító istenek.

1. Asklepios (Aesculapius). Mi már ismerjük Apollont mint gyógyító istent; lényének ezen tulajdonsága azonban sokkal nagyobb fokban testesült meg fiában, Asklepiosban. Anyja egy thessaliai fejedelem leánya, *Koronis* volt kit még fiának születése előtt fosztottak meg életétől Artemis nyilai; de Apollon megmentette fiát, felvitte a *Pelion* hegyre, s átadta a gyógyításairól híres kentauros-nak, *Cheironnak*, a ki felnevelte s kora ifjúságától fogva nagy buzgósággal avatta be a vadászat és gyógyítás művészetébe. Az orvosi tudományban Asklepios csakhamar olyan jártas lett, hogy mesterét is fölülmulta; a legnagyobb betegeket megmentette a haláltól, s valódi csodákat vitt véghez. S valamint betegeit megszabadította testi szenvedéseiktől, úgy virult ő maga is ép egészségben, s erőtől duzzadva járta be mint vadász az erdős hegyeket, hol üde forrás, egészséges, erős levegő és éltető napsugár valának kíséretében. Sok híres kalandban vett részt Asklepios; a monda szerint ő is *Meleagros* kíséretében volt a kalydoni vadászon.

Pluton azonban észrevette, hogy árnyékvilágának lakói Asklepios működése óta nem szaporodnak úgy, mint előbb; bevádolta tehát a híres orvost Zeusnál, a ki felháborodva a vakmerőségen, hogy egy halandó a végzet akarata ellen mer küzdeni, villámával sujtotta. Apollon e miatt keményen összeveszett atyjával, s bosszúból néhány kyklopsot nyilazott le, a miért hosszabb időre volt kénytelen az Olymposról távozni. De Asklepios sok helyen halála után is isteni tiszteletben részesült. Emlé-

kére ülték az *Asklepieia* ünnepét, templomokat emeltek tiszteletére, a leghíresebbet a peloponnesosi, Epidauróban. Görögország minden vidékéről látogatták e szentélyt mint bűcsújáró helyet a betegek, s álomjósla-

25. Asklepios (Róma, Vatikán).

tok által kerestek irt bajukra. Hosszú időig virágzott itt Asklepios tisztelete, s midőn Kr. e. 290-ben pestis ütött ki Rómában, a jóslat parancsára tíz követ zarándokolt Epidaurósba. Alig léptek a templomba, midőn az isten-

nek arany-elefántesont szobra mellől egy kígyó, Asklepios szent állatja kúszott elő, mely a római követeket az országúton a kikötőig, s innen a hajóba követte. Örvendve fogadták be a jóslatszerű állatot a hajóba és vissza utaztak Itáliába. Itt a kígyó a hajóból Apollon szent berkébe mászott, mely Antium városában vala; de csakhamar visszatért a hajóba, s csak akkor hagyta el ismét, mikor a Tiberisbe eveztek föl, hol Róma mellett, a folyó kis szigetén maradt. A pestis megszűnt, s a rómaiak e szigeten Aesculapiusnak templomot építettek. A meggyógyultak egy táblácskán leírták röviden betegségüket és az ennek elhárítására sikerrel alkalmazott gyógyszert; ezen táblácskákat azután a jövődő betegek és orvosok hasznára Asklepios templomában függesztették föl.

Asklepios tiszteletében különös jelentőségre vergődött a szép és termékeny Kos szigete; itt élt az *Asklepiadák* híres orvosi nemzedéke, valamint az ókornak legnagyobb orvosa, *Hippokrates*. Ezek a gyógyítás művészetét az isten adományának hirdették.

A képzőművészet Asklepiost vagy trónon ülve, vagy álló helyzetben ábrázolta. Az isten szobrai némikép Zeusra hasonlítanak, s gyakran aranyból és elefántesontból valának kifaragva. Asklepios ilyenkor idősebb, szakállas, komoly, de barátságos arcot mutat (25. kép); némely szobra azonban őt is, mint atyját, Apollont ifjúnak ábrázolja. A kígyón kívül sokszor kakas is van mellette, ez a kettő volt szent állatja. A kígyó jelzi az egészséget, a megifjodást, mert évenként vedlik; a bot, melyet kezében tart, a folyton vándorló orvosra utal; míg a csésze, melyet néha kezében látunk, a gyógyító italnak symboluma. A meggyógyultak kakast áldoztak az istennek; ezt rendelte el Sokrates is, midőn méregpoharát kiitta, jelezve, hogy nem fél a haláltól, sőt inkább gyógyulásnak és megváltásnak tekinti.

Hogy mikép vándorolt át Aesculapius tisztelete Rómába, azt már fentebb elbeszéltük; a szertartásokat lényegileg görög minta után rendezték be.

Asklepios felesége volt *Epione*, az enyhítő; számos

gyermeké közül főleg *Hygieia* lett nevezetes. Ő maga sok más alsóbbrendű istennel együtt csillag gyanánt került az égre.

2. *Hygieia* (*Hygia*), *Asklepios* leánya, az üde ifjúság és egészség isteneként fején babér- vagy gyógyfűkoszorúval ábrázoltatik, s kezében csészét tart. Gyakran tekereg karján vagy testén egy kígyó, melyet a csészéből itat.

3. *Telesphoros* főleg Kis-Ázsiában, különösen Pergamonban talált tisztelőkre. A lappangó, titkos életerő geniusának vagy annak az istennek képzelték, ki a gyógyulokat a betegségbe való visszaeséstől óvja. *Telesphorost* gyakran *Asklepios* és *Hygieia* között mezitlen lábú fiúnak ábrázolták, s egész testét köpeny burkolja be. Valószínűleg azt akarták ezzel kifejezni, hogy leginkább gyógyulás után szükséges kellő ruházatról gondoskodnunk.

d/ *Mnemosyne* és a Múzsák.

A Múzsák a *mythosz* szerint *Zeus* és *Mnemosyne* (az emlékezet) leányai. Főleg az *Olimpos* mellett, *Pieria* vidékén tisztelték őket, hol a földet sok és gazdag forrás öntözi, melynek vizéről azt hitték, hogy költői ihlettség szállja meg azt, a ki belőle iszik. Eredetileg bizonyára e források *nymphái* gyanánt tekintették a Múzsákat. Innen terjedt el azután tiszteletük *Boiotiába*, a *Helikon* környékére, valamint *Hellas* egyéb vidékeire is. Némelyek szerint a Múzsák tiszteletét egy *mythikus thrák* ember, *Pieros* terjesztette el; azt mesélték róla, hogy kilencz leányát a Múzsákról nevezte el, s énekversenyre hívatta általuk az istennőket; de a lányok legyőzettek, s büntetésül éneklő madarakká változtak. A Múzsák tisztelete a *Helikon* hegyén sokáig fönmaradt, abban a berekben, hol két szent forrás, az *Aganippe* és *Hippokrene* csörgedezett.

A Múzsák istápolják a dalt, a zenét, a költészetet, egyáltalán minden szépművészetet, mely az emberi művelődést előmozdítja. A *Helikon*, *Parnassos* és *Pindos* csúcsain van otthonuk, szeretik e hegyek forrásait, maguk is foglalkoznak a szép és nemes művészetekkel, melyek-

nek pártfogóik; ápolásukra tanítják és lelkesítik az embereket. Az istenek olymposi lakomáin a Múzsák Apollon vezetése alatt jelentek meg, s a halhatatlanokat gyönyörködtették dalaikkal, melyekben Zeusnak hatalmát, győzelmes küzdelmeit a Titánok ellen, valamint azon halandó hősök tetteit énekelték meg, a kikben az istenek kedvüket lelték. Vidám ünnepélyeken, például Peleus és Thetis lakodalmán, valamint szomorú alkalmakkor, így Achilleus temetésén, osztoznak a halandók bánatában. Mint a tökéletes ének istennői, megbüntetik azokat, a kiknek kedvük kerekedik velük az ének és zene művészetében versenyezni. Így jártak, mint imént említettük, Pieros leányai, továbbá a Szirének és Thamyris, a dalnok. Az ó-világ költői műveik kezdetén a Múzsákhoz fohászkodtak, s e szokás még mai költőinknél sem évült el egészen. Védelmük alatt állanak a különböző művészeti és tudományos gyűjtemények, a könyvtárak és múzeumok, melyek a Múzsák után kapott nevüket mai napig megtartották.

Mnemosyne, a Múzsák anyja, nem részesült külön tiszteletben, hanem csak leányaival együtt. Nyugodt, gondolkodó helyzetben ábrázolták, mindkét kezét ruhája alá rejtve; így alkották meg az emlékezetnek külső symbolumát, csendes, magába zárkózott nőnek alakjában. Leányainak csak a későbbi időkben adtak különböző tulajdonságokat; s hivatásuknak különbsége szerint a kilencz testvért következőkép jellemezték és ábrázolták:

1. Kleio (Clio), a történelem és történetírás, tehát a dicsó hír Múzsája, félig nyitott pergamenttekercset és íróeszközt tart a kezében; egy irattekercsekkel telt ládika is van még mellette.

2. Euterpe (a bájos) a zenének, különösen a fuvolázásnak pártfogója.

3. Thaleia (Thalia), a komédiának és a tréfás költészetnek a Múzsája, könnyed ruhába öltözött, derült arcú leány; egyik kezében meggörbitett pásztorbot, a másikban komikus álarczot tart.

4. Melpomene (az éneklő) a panaszdalnak, később a tragédiának Múzsája; magas, komoly alakja a szomorú-

játékok szokásos bő öltöztébe van burkolva; jobb kezében tragikus álarczot mutat, bal keze és lába pedig valamire támaszkodik; néha huzogánynyal vagy híres hősök másnemű symbolumaival ábrázolták.

5. Terpsichore (tánczolni szerető) a tánczművészet vidám Múzsája; rendesen lyrát tart kezében, vagy pedig tánczolva, csörgő kézi-dobbal kíséri mozgulatait.

6. Erato (a szerelmes) ihleti az embereket szerelmi és nász-

26 Thalia (Róma, Vatikán).

27. Melpomene (Róma, Vatikán).

dalok zengésére. Mirtus- vagy rózsakoszorú övezi fejét, s így játszik sokhúrú lantján. Néha nyilat tart kezében, Erosnak fegyverét.

7. Polyhymnia (Polymnia), a sokdalú Múza, az ének és az ékesszólás istennője. Ő a mythoszok feltalálója is, ép azért gondolatokba merülve ábrázolják. Szobra sokszor figyelő állásban egy oszlopra támaszkodik, feje kissé előre hajlik, karja ruhája alá van rejtve, sőt néha magát is fátyol borítja. E fátyol a mondáknak jelké-

pekbe takart igazságaira, figyelő állása pedig magyarázatukra utal. Ezért istennője ő egyúttal a komoly és vallásos énekeknek is.

8. *Urania* (az égi) a csillagászat műzsája. Kezében földgömböt szokott tartani, meg egy körzöt; fejét sokszor csillagkorona diszíti.

9. *Kalliope* (a széphangú) a hősköltészet istennője, a legelőkelőbb Múza, ki gyakran valamennyi testvérének a képviselője. Szobra rendesen ülőhelyzetben ábrázolja táblával és íróvesszővel; néha áll, koszorúval a fején s irattekercscsel a kezében, vagy pedig babérágakkal befont kürttel, melylyel hangosan hirdeti a hősök tetteit.

e/ Mythikus költők.

Apollon és a Múzsák nemcsak általános szempontból istenei a dalnak és a költészetnek, hanem a művészetek földi képviselői, a költők is, közvetlen védelmük alatt állanak. Nagy a »múzsafiai«-nak, az istenek ezen kedveltjeinek száma, s a mondák dús koszorúja övezi a görög költészet kezdeteit. Mi csak a leghíresebb mesés költőkről akarunk itt megemlékezni.

1. *Orpheus* a görögök legrégibb dalnoka. Thrákiában született, s a hagyomány szerint Apollonnak és *Kalliope* műzsának volt fia. Némelyek szerint őt is, mint *Herklest* és *Thamyrist*, a mesés világ egy híres zenésze, *Lin*os, avatta be a zene titkaiba; mások szerint Egyiptomban töltötte ifjú éveit, s itt tanították meg erre a művészetre. Lantján fölülmulhatatlan tökéletességgel játszott, s oly búbajosan énekelt, hogy az egész természetet meghatotta. Madarak a légben, halak a vízben, fák, sziklák jártak nyomában, vadállatok is előbújtak odúikból, csak hogy hallhassák: a zene hatalma mindent fölülmul!

Dalait főleg feleségéhez, *Eurydike* nymphához intézte, ki *Astraios* csábításai elől menekülve, a mezőn egy kigyóra hágott, s ennek harapása okozta halálát. *Orpheus* szerelmi bánata kétségbeesésig fokozódott; panaszával telt meg a lég, s a hegyek és völgyek nympháit is könnyekre fakasztotta. Az istenek végre panaszos dalaitól meghatva, megengedték, hogy meghalt feleségét visszahozza

az alvilágból. Leszállt a Hadesbe, s lantjával kieszközölte Plutontól és Persephonétól a kegyet, hogy Eurydike visszakísérhesse a felvilágra; de kikötötték, hogy Orpheus mindaddig ne nézzen vissza a feleségére, míg az árnyékvilágot el nem hagyta. Szerelme és aggodalma azonban nem hagyták nyugton, s ígéretét megszegve, a sötét úton visszafordult Eurydike felé. Ámde most Eurydikének vissza kellett térni, s ő mindörökre elvesztette a reményt, hogy nejét visszakaphassa. Szomorúan jött meg Orpheus a földre, sokáig bolyongott sivár pusztaságon, végre az Argonauták menetéhez csatlakozott. Tengeri útjukon nagy szolgálatokat tett a hősöknek: énekével és játékaival elvonta figyelmüket a szirének csábításaitól, s így a hajósokat óriási veszedelemtől szabadította meg; Egyiptomban tanult varázslataival pedig elaltatta azt a sárkányt, mely az arany gyapjat őrizte.

Orpheus nagyon szomorú véget ért: vad bacchansnők tépték szét Thrákiában egy ünnepük alkalmával. Szétdarabolt holttestét a Múzsák temették el, lantja pedig az égbe jutott a csillagok közé. A dalnoknak hire egész Hellasban el vála terjedve, nemcsak mint költőé, hanem mint olyan emberé is, kit jósló tehetséggel ruháztak föl az istenek. A neki tulajdonított tanok az istenek tiszteletére vonatkozólag, valamint jóslatai igen sok hívőre találtak; csakhogy titkos szertartásokkal, mysteriumokkal valának egybekapcsolva, melyeknek ismeretéhez különös fölavatások voltak szükségesek. Ezek az úgynevezett *orphikus mysteriumok*.

2. *Thamyris* az énekművészet ősrégi képviselője, kit a görögök, mint *Homerost* is, vaknak képzeltek. Mert a régiek hite szerint sokan vesztették szemük világát, kik az istenekkel szorosabb viszonyba jutni s a természet titkait ellesni igyekeztek. *Thamyrist* tényleg az istenek bosszúja vakította meg, mert esztelen fenhéjázásból leányával együtt a Múzsákkal akart versenyezni.

3. *Linus* a Múzsák fia, kit kora halála miatt megható panaszdalokkal sirattak meg; mert életében istentől megáldott dalnoka volt a népnek. De *Apollon* meg-

irigyelte művészetéért és megölte. Más hagyomány szerint az isten vigyázatlanul dobta el korongját, s ez sujtotta agyon. E mythosz a napnak pusztító hatalmát fejezi ki, melynek nyári heve minden virulást megöl. Egy más monda szerint Linost veszett kutyák tépték széjjel a caniculában; ez is a nyári időben elhervadó természet symboluma.

4. Musaios attikai hagyomány szerint Selenének, a hold-istennőnek a fia, ki a Múzsák vagy Linos tanítványa volt. Főleg Demeter eleusisi szertartásait énekelte meg.

5. Amphion Zeus és Antiope fia, Niobe férje; Apollon isteni hanggal és lanttal ajándékozta meg. Midőn iker-testvérével, *Zethossal* együtt Thebai birtokába jutott, hatalmas falakat építettek a város körül. Zethos óriási erejével nagy sziklatömböket hordott össze a falépítéshez, melyek azután Amphion zenéjére önként sorakoztak rendbe. Ép így megbűvölt egyszer Orpheus nemcsak embereket és állatokat, hanem élettelen tárgyakat is énekével.

6. Arion, a kardal feltalálója, Periandros, korinthusi királynak udvarában élt. Egyszer átrándult Alsó-Itáliába, hol a görög városokban lantjával nagy kincseket szerzett, melyek azonban majdnem vesztére váltak. Ugyanis midőn egy korinthusi hajón visszafelé utazott, a hajósok pénzéért a tenger közepén meg akarták ölni. Arion ekkor mindenét oda akarta nekik adni, csak életének kegyelmezzenek; látva azonban, hogy minden kérése hasztalan, arra kérte őket, hogy engedjék meg, hadd játszszen leg-alább egyet utoljára a lantján, azután önként a tengerbe ugrik. Felöltötte hát ünnepi köntösét, kezébe vette lantját s felhangzott fenséges dala Apollonhoz. Bűvös éneke odacsalta a delphint, e zenekedvelő halat; s midőn a költő a vízbe ugrott, hátára kapta és sértetlenül tette ki Korinthusban.

8. HERMES (MERCURIUS).

Hermes Zeusnak és Maiának volt a fia. Ez a *Maia* a világ oszlopait tartó *Atlas*nak a leánya, ki fiát éjjel, titokban szülte meg Arkádiában, a *Kyllene* hegy elrej-

tett barlangjában. Hermes éjjeli születése elárulja, hogy eredetileg szintúgy fényisten, mint Apollon vagy Artemis; s tényleg, valamikor a hajnal istene volt, még pedig mind a reggeli, mind az esthajnalé, a mint később kifejlődött jó és rossz erkölcsi vonásai ép e kettős szerepére vezethetők vissza. Arkádiában azonban, a pásztorok e klasszikus hazájában, főleg olyan isten gyanánt imádták, a ki az állatok szaporodása és épsége fölött örökdik.

A legrégebbi időkben az emberek gazdagságának leglényegesebb alkotó elemei a nyájak, s Hermest, mint a nyájak istenét, lassanként egyéb gazdagság adományozójának is tartották, tekintet nélkül arra, hogy a gazdagság honnan credt. A mindennapi élet tapasztalata pedig azt bizonyítja, hogy mi sem juttat oly könnyen és gyorsan jóléthez és gazdagsághoz, mint a kereskedelem; ép azért Hermes a kereskedelemnek istene és a kereskedők pártfogója. (Ime a reggel istene, ki a munka és tevékenység képviselője.) A kereskedelem virulásának elengedhetetlen feltétele azonban a békés és zavartalan közlekedés szárazon és vizen; Hermes tehát a közlekedésnek is védőistene. Ámde a kereskedőnek lényeges jellemvonása, hogy érdekét minden körülmények között meg akarja óvni, hogy okosan és óvatosan köti meg üzleteit; s tudjuk, hogy a görögök még a mai időkben is igen okos és furfangos kereskedők; Hermes tehát az az isten, a ki az okosságot, óvatosságot, sőt a ravaszságot is kedveli és védi. Mivel pedig a kereskedelem, ha nem is a legtisztességesebb fajtájában, az is fontos, hogy a vevőt rá tudják beszélni, azért Hermest az ékesszólás istenének is tekintették. Mindettől már nem messzire esik a ravaszság és a csel, mely az igazsággal és becsülettel nagyon keveset törődik; s így nem csodálkozhatunk, hogy Hermest a gazemberek és tolvajok pártfogójaként tisztelték. (Ime az esti szürkelet istene, ki a tolvajoknak kedvez.)

A közlekedés védőistenének utakon és nyilvános tereken, főleg keresztutakon számos oszlopa volt fölállítva. Már a legrégebbi időkben összegyűjtötték az utakon

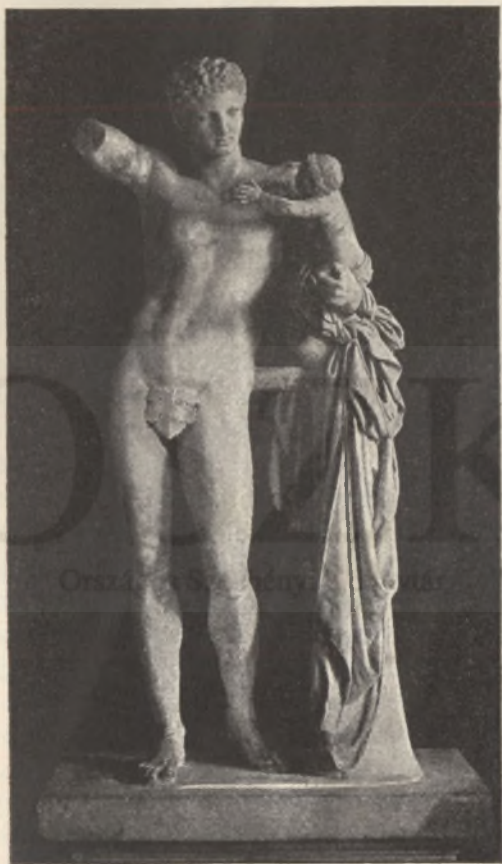
heverő köveket egy halomba, s a ki mellette elhaladt, az isten tiszteletére egy követ tett hozzá. E szokás nemcsak a szántóföldek tisztaságát mozditotta jótékonyan elő, hanem alkalmul szolgált az utak javítására is, s ez ismét az emberek egymással való érintkezését könnyítette meg. Ily kőhalom közepében azután egy fa- vagy kőoszlopot állítottak: ez személyesítette az istent, s később a Hermes fejét is kifaragták rajta. Így keletkezett az a művészi forma, melyet *Hermának* nevezünk; eredetileg csupán Hermesnek vala szentelve, később azonban más isten, sőt ember is kapott ilyen emlékoszlopot.

Hermesnek égi szerepe, hogy ő az isteneknek, főleg Zeusnak követe, részben azon vonásával függ össze, hogy ő az istene az emberek békés közlekedésének, melyet követek és hirdetők közvetítenek. Mint az istenek követe és Zeusnak hirdetője, közvetíti a közlekedést az ég és föld között; ő hirdeti az embereknek a halhatatlanok akaratát. Sőt az alvilágig kiterjed működési köre: ő kíséri Charon sajkájáig s vezeti az alvilági istenek trónja elé a halottak lelkeit; innen egyik jelzője, *Psychopompos* (a lelkek kísérője). Szintúgy támogatja azon hősöket, kik az alvilágba lemenni merészkednek. Ő volt Herakles vezetője, mikor ez a Kerberost a felvilágra hozta, szintúgy Orpheusé, mikor Eurydike feleségét Plutontól vissza akarta kérni.

Valamint így Hermes a földi élet és Plutonnak árnyékvilága közt létező titokzatos közlekedésnek a közvetítője, úgy küldi ő az álmokat is; azért volt késő este az utolsó áldozat az övé. Szintúgy védelme alatt állottak a bányák, melyekből a föld ölében rejtőző kincseket hozzák a napvilágra.

Főleg azonban mint az ifjúság istene részesült Hermes nagy tiszteletben. Hagyomány szerint ő volt a gymnasiumok és palaestrák alapítója; s hogy az ifjúság szeme folytonosan reá, az öklözők, birkózók és korongvetők eszményére irányuljon, azért e testgyakorló helyeken számos Hermes-oszlop vala felállítva. Sok városban fiú-versenyeket rendeztek tiszteletére, s ezeknek *Hermaia*

volt a nevük. Sőt a kis gyermekek is az ő védelme alatt állottak. Heraklest állítólag ő nevelte csecsemő korában, s Praxitelesnek híres szobra, melyet 1877-ben Olympiában kiástak, Hermest a kis Dionysos védőjeként ábrázolja.

28. Praxiteles Hermes-szobra (Athén.)

Az okosság és furfangosság, melynek Hermes lassanként védőistene lett, a mythosz szerint már születése napján megnyilatkozott benne. Oly mélyen gyökerezett az a hit, hogy az isteni erő már születésekor kezdett működni, hogy azt egy mesében symbolizálták. Titkon és beburkolva lopódzott ki Hermes a Kyllene hegy barlangjából, s az éjjeli ködben ellopta testvérének, Apollon-

nak egyik marhanyáját. Sokáig kutatott Apollon elveszett harmai után, mert a fiatal isten nagyon is ravaszul tudta elrejteni cselét; rózsecsomót kötött lábaira, mely minden nyomot eltörölt, s az állatokat is visszafelé húzta a barlangba, úgy hogy inkább onnan kijönni, mintsem bemenni látszottak. De egy *Battos* nevű pásztor megfigyelte dolgát és elárulta Apollonnak, ki a vakmerő csecsemőt haragosan Zeus elé hurczolta és szigorú megbüntetését követelte. Hermes azonban nem ijedt meg; testvérét és Zeust ravasz beszédével és mókáival megnevettette, végül pedig Apollont teljesen kibékítette a neki ajándékozott lanttal, melyet egy teknősbéka páncéljából készített és húrokkal látott el; maga számára a pásztorsipot találta föl. Ezóta a két testvér legjobb barátságban élt egymással, s Apollon azzal mutatta ki jóindulatát, hogy Hermesnek viszonzásul a szerencse aranyvesszejét, a varázspálczát ajándékozta oda.

Ugyanezt a cselét és ügyességet, ugyanezt a jó humort és kedves ékesszólást, melyet az imént megszületett fiú oly fényes sikerrel ragyogtatott, később is gyakran alkalmazta Hermes; így például elcsente Zeusnak kormánypálczáját, Aphrodite övét, Hephaistos harapófogóját, Apollon ijját és nyilait, és mindig ki tudta engesztelni a megkárosult haragosokat. De legfényesebben ragyogtatta összes tehetségeit akkor, midőn atyja megbízásából a százszemű *Argost* megölte, ki Zeusnak egyik kedvese, *Io* fölött volt kénytelen Hera parancsából örködni. Zeus ugyanis Iót, a féltékeny Hera bosszújától tartva, tehénne változtatta; de Hera észrevette a csalást, és egy bögölyt küldött a tehénre, mely a folytonos csipések miatt sokáig bolyongott országról országra; végre Hera Iót őrizet végett átadta Argosnak. Hermes most azt a parancsot kapta Zeustól, hogy mentse meg Iót Argosnak örködése alól, a mi pedig erőszak nélkül meg nem történhetett. Mert ez a megbízás egy százszemű őrral szemben, ki még legmélyebb álmában is csak ötven szemét szokta volt behunyni, nem vala csekély feladat; Hermes azonban mégis megoldotta. Elment Argoshoz, hízogó beszédével bizalmat keltett maga iránt benne; azután több dalt

fűjt el pásztorsipján, s olyan mély álomba ringatta, hogy száz szeme egyik a másik után leragadt. Hermes az alvó őrt megölte és Iót megszöktette; Argosnak száz szemét pedig Hera kedvencz madarának, a pávának tollára helyezte. Ez a kalandja szerezte meg a népies felfogás szerint Hermesnek egyik gyakori jelzőjét, az *Argeiphontest* (Argosölő).

Bármily változatosak is azonban a csel és furfang e vonásai Hermesben, teljes lényét még sem ölelik fel. Okossága számos találmányra vezette; nemcsak Apollonnak ajándékozott lantot, hanem a thebái *Amphion* dalnoknak is; *Palamedest*, a trójai háborúba induló görög hőst, ő tanította meg az írás jeleire. A későbbi időkben az ékesszólás istene gyanánt részesült tiszteletben, s áldozatok alkalmával az állatok nyelvét ajánlották föl neki. Főleg a hősök kalandjaiban vesz részt, midőn a veszedelemben okosságra és bátorságra van szükség; gyakran támogatja így Athenével együtt Heraklest. Az eltévedt utasokat jó útra vezeti, s a száműzöttek mindig védőjükre találtak benne ellenséges országokban és ellenséges emberek között.

Szintűgy nagy szolgálatokat tett Hermes atyjának, Zeusnak, a Gigasok ellen; ő mentette meg Typhonnak támadásaival szemben. Egyáltalában mindig szives és előzékeny volt istentársai iránt, de kérlelhetetlen szigorral sujtotta azokat, a kik megsértették; így az áruló *Battost* kővé változtatta, mert besúgta Apollonnak, hogy ő lopta el a marhanyáját.

A régibbkeletű szobrok Hermest izmos embernek ábrázolták, sűrű, hegyes szakállal, szintűgy hosszú hajfürtökkel, szárnyas cipővel s bottal a kezében. Később már szakáltalan, üde ifjú, s rövid hajjal borított fejét szárnyas kalap takarja be, egyik kezében két kigyó által körülkerített hirdető pálczáját, a kerykeiont tartja; lábán pedig a szárnyas cipők siető gyorsaságát jelzik. Legszebb Hermes szobrunk a már említett Praxiteles műve, melyet Olympiában találtak; az isten itt viruló ifjúnak van ábrázolva, a mint karján a csecsemő Dionysost szőlőfürttel mulattatja.

Rómában nem volt *Mercurius*nak olyan nagy tisztelete, mint *Hermes*nek Görögországban; a római nép soha sem becsülte nagyra a kereskedői foglalkozást. Itáliában csak a kereskedelem és a nyereség istene volt eredetileg, később átörökölte *Hermes*nek összes tulajdonságait. Mindazonáltal az előkelő világ soha sem kedvelte tiszteletét. A kereskedők és iparosok május 25-én tartották *Mercurius* ünnepét.

9. HEPHAISTOS (VULCANUS).

Hephaistos a görögök hite szerint *Zeus* és *Hera* fia. Benne személyesült meg a földi, még pedig a vulcanikus tűz, mely a föld belsejéből kitör, s bár nagy károkat okoz, mégis nagy termékenységnek (pl. a bortermésnek) lesz előmozdítója.

A költők műveiben itt-ott a fiú és az anyja között némi egyenetlenségről van említés, mindazonáltal *Hephaistos* anyja irányában mindig barátságos érzületet tanusít. Ellenben *Zeus* nem kedvelte fiát, mert a szülők czivódásaiban *Hephaistos* rendesen anyja pártjára állott; s midőn egyszer *Zeus* a tettelegesséig ragadtatta magát, haragjában *Hephaistost* lábánál fogva ledobta az *Olympos*ról. Egész napon át esett lefelé az isten, mint a gyújtó villám az égből a földre, s csak késő este bukott le, majdnem eszméletét veszelve, a földrengéseiről híres *Lemnos* szigetére. De a kalóz sinti nép az aléltat barátságos ápolás alá vette.

Más *mythosz* szerint maga *Hera* dobta le mindjárt születésekor az *Olympos*ról: restelte, hogy *Hephaistos* kicsinynek és nyomorúságosnak jött a világra, kicsinynek, mint a szikra, mely a tűzből röppen elő. Az isten a tengerbe esett, a hol *Eurynome* és *Thetis* barátságosan fogadták be *Nereus* palotájába; sokáig maradt a tengeri istenek között és művészi munkákon dolgozott. Mindkét hagyomány egyformán magyarázza az isten sántaságát és biczegő járását, valamint a lángot is egyenetlen lobogása jellemzi; azonban karjában és egész lényében hatalmas erő lakozott. Az isten sántasága

különben a sánta kovácsokat jelzi a görög nép kezdetleges állapotában, mikor a sánták más, főleg harczyi vagy mezeti munkára alkalmatlanok valának. Ezen testi hibája miatt gyakran mulattak Hephaistoson olymposi társai, a kik azonban a mindig szives és művészi kovács iránt nagy tisztelettel viseltettek. Maga az Olympos is gyakorlott kezének köszönhetette legnagyobb díszét, az istenek palotáit. Thetisnél csinálta azt az arany karosszéket, melyen láthatatlan kötelékek valának, s a mélyet anyjának küldött, hogy letaszításaért bosszút álljon rajta. Az istennő gyanutlanul ült belé, de rögtön olyan kötelékek szorították a karosszékhez, hogy semmiféle erő, még a Zeuszé sem szabadithatta meg. Felhívták tehát Hephaistost is, de ő sokáig vonakodott, míg végre *Dionysos*nak sikerült az anyjára kegyetlensége miatt haragvó istent az Olymposra visszavezetni, s az ő rábeszélésére Herát megszabadította kötelékei alól. — A hol a földalatti tűz működik, ott terem tudomásunk szerint a legtüzesebb bor; innen magyarázható az a szoros barátság, mely Hephaistost *Dionysos*sal, a szőlővessző istenével, összefűzi.

A görögök Hephaistost főleg ama a tűz isteneként tisztelték, mely a kemény fémeket megolvasztja és feldolgozásra alkalmassá teszi. Tisztelete természetesen első sorban azon vidékeken virágzott, melyeknek vulcanikus természete a földalatti tűz erejét és hatalmát szemmel láthatóvá tette. Ilyen volt *Lemnos* szigete, hol a monda szerint az isten a csak későn kialakult *Moschylos* hegyre esett, szintűgy *Alsó-Itália*, hol a néphit szerint az isten a tűzhányók belsejében dolgozik egyes kovácslegényeivel, az óriási kyklopsokkal; itt készíti atyja számára a villámokat, szintűgy egyéb munkáit. Később Hephaistos az összes érczművesek istene lett, kik neki Athénben az úgynevezett *Chalkeia* ünnepén nagy áldozatokat mutattak be. Az ünnep fénypontja ifjak fáklyafutása volt; a ki közülük először ért égő fáklyával a célhoz, az nyerte el a díjat.

A régiek a kiváló művészettel kidolgozott érczműveket Hephaistos munkáinak nevezték, így például *Achilleus* pajzsát. Majdnem minden isten kapott tőle

ajándékot, s különösen olymposi palotáját hámulták meg, a hol az isten kovácműhelyt rendezett be. Segítségére két leányt készített magának aranyból, s beléjük életet lehel, úgy hogy beszélni és mozogni is tudtak. Nevezetes hagyomány ez, mert azt bizonyítja, hogy a görögök az emberi lelket az isteni tűz egy részének tartották. Az istenek olymposi csarnoka számára művészi triposzokat készített, melyek maguktól mozogtak és az istenek gyűlése után visszatértek helyükre. Zeus számára készítette a villámokat, Poseidon számára a háromágú szigonyt, Pluton számára a láthatatlanná tevő felhősapkát. Azonban bizonyos alattomoság és gonoszság is nyilatkozik lényében, a mint Hera számára készített karosszékén kívül sok egyéb művével megmutatta. Szintúgy segítő társai a *Kyklopsok*, valamint Lemnos szigetén a *Daktylosok* és az eredetileg kisázsiai *Kabirok*, nem csupán híres művészek, hanem gonosz indulatú manók, s így hű képviselői a földalatti tűz csodálatos természetének, mely egyrészt jótékonyan mozditja elő a termékenységet, másrészt azonban erőszakosan pusztítja el vulcanikus kitöréseivel mindazt, a mit az imént alkotott.

Minden művészi termékre, tehát Hephaistos műveire is bájlt lehelnek a kellem istennői, ezért házasította össze a görögök képzelete a tűz istenét egy Charissal, *Aglaíával*. Későbbi mythoszok szerint maga *Aphrodite*, a szépség istennője, ment hozzá feleségül, s e felfogásnak szintén az előbbi gondolat szolgált alapul.

Említettük volt, hogy Hephaistos különösen Alsó-Itáliában, Siciliában az Aetna környékén és Attikában volt tisztelet tárgya; jelentőséges volt e tekintetben Lemnos szigete is. Itt esett le egyik hagyomány szerint először a földre, s itt ünnepelték évenként sajtáságos szertartásokkal: kilencz napra minden tüzet eloltottak a szigeten, s csak miután a háromsoros hajó visszahozta a szent lángot Delosból, gyujtották meg a házakban és a műhelyekben az éltető tüzet. A Moschylos hegy alján állott az isten ősrégi temploma, a monda szerint azon a helyen, a hol egykor *Prometheus* az égi

szikrát ellopta. Aetna hegyén is volt Hephaistosnak temploma, melyet olyan finom szaglású kutyák őriztek, hogy meg tudták különböztetni a jámbor hívóktól az istenteleneket. Athénben a Chalkeia ünnepén kívül az *Apaturia* nevű ünnep is Hephaistos és Athene tiszteletére szolgált. Ünnepi menetben áldoztak ilyenkor fáklya-fény mellett az állam tűzhelyénél, s dalokkal dicsőítették a tüzet osztó Hephaistost, a ki egy attikai monda szerint Athenét akarta feleségül venni. Az istennő visszautasította szerelmét, de az istennek *Gaiától* született fiát, *Erichthoniost*, különös védelmébe fogadta, s ez lett idővel Athén legelső királya.

Hephaistost szakállas, koros embernek, komoly, redős ábrázattal képzeltek a görögök, a mint könnyű ruhában dolgozik segédeivel együtt kovácsműhelye előtt. Szobrain sapkájáról is könnyen felismerhetjük, melyet Görögországban a kézművesek viseltek fejükön; testi hibáját azonban aesthetikai szempontból soha sem tüntették fel. Váza-festmények gyakran mutatják azt a jeleneget, midőn Dionysos a tűz istenét tengeri rejtekéből az Olymposra visszavezeti. Hephaistos ilyenkor számaron üget, s kezében tartja kalapácsát és harapófogóját.

Rómában a monda szerint már Romulus emelt *Vulcanus*nak templomot, s alapította a Mars-mezőn a *Vulcanalia* ünnepét, melyet augusztus 23-án tartottak meg. Ilyenkor halakat áldoztak az istennek, hogy hárítsa el a szerencsétlenségeket, melyek az embert a napnak észrevehető rövidülésekor a tűz használatával érhetik. E napnak az estéjén tehát világot gyújtottak, hogy így a lámpafény mellett végzendő téli munkát ünnepeljék. *Vulcanus*nak, mint a kovácsok és érczművesek istenének, *Mulciber*, azaz »érczolvasztó« neve is volt; s a rómaiaknak is az volt róla képzetük, hogy kovácslegényeivel a tűzhányó hegyek belsejében tölti az időt.

10. ARES (MARS).

Ares a néphit szerint Zeusnak és Herának volt fia. Úgy látszik, hogy eredetileg a zord zivatar és különösen a zúgó szélvihar isteneként szerepelt; de ezen termé-

szeti jellegét sokkal hamarabb felejtették el, mint a legtöbb más istenét, s majdnem kizárólag az emberi társadalomban fejlődő viharoknak és lázongásoknak isteneként tűnik élénk. Ő a háborúnak, azaz szabatosabban szólva: a küzdelemnek és viaskodásnak borzasztó istene, a halhatatlanok közt a legvadabb, ki csak a gyilkolásban és öldöklésben leli örömét.

Nagy különbség van e tekintetben közte és a rendszeres, becsületes küzdelem istene, Pallas Athene között, ki néhány mondában tényleg Ares ellenfele gyanánt lép föl. Mindazonáltal az Olymposon kapott helyet, mert a Gigasok ellen vívott harcban Zeus oldalán küzdött, s egy ideig ezen óriások fogságában synlódott. A trójai háborúban a görögök ellen izgatott, s különösen a trójaiak vezérét, Hektort védelmezte; ámde Diomedes Athene segítségével sebet ütött rajta. Homeros leírása szerint olyan ordítással vágódott az isten a földre, mintha kilencz- vagy tizezer katona ordítana a csatában, s teste hét holdnyi hosszúságban terült el.

Későbbi mythoszok szerint Aphrodite volt a felesége, s valóban sok szoborműben vele együtt ábrázolták. Azonkívül még sok istennővel és földi asszonynyal volt viszonya, s ezektől sok fia született, közöttük mint hősök a legismeretesebbek és leghíresebbek: *Kyknos*, kit Herakles Athene segítségével legyőzött, s midőn Ares bosszút akart állani a gyilkoson, Zeus villámcsapással választotta szét a hatalmas két testvért; *Parthenopaios*, egyike ama hét vezérnek, kik Thebai ellen vonultak; *Oinomaos*, elisi fejedelem, leányának minden kérőjét megölte, a ki őt nem tudta kocsiversenyben legyőzni. Régebben más hősökről is úgy beszéltek, mintha »Ares fiai« volnának; de ezt nem szabad a szó szoros értelmében venni, hanem csak úgy, hogy a hősökben oly erő és bátorság lakozott, mintha a harc istenének lettek volna fiai.

Aresnek nőtestvére gyanánt tekintették *Erist*, a viszálykodás istennőjét. Úgy képzeltek, hogy e borzasztó asszony Ares kocsija előtt halad, mikor testvére harcba vonul; a mint tényleg a háborút viszálykodás szokta megelőzni.

A görög művészet a legrégibb korban Arest szakállas embernek ábrázolta, teljes fegyverzetben, kit a kísérő harcos alakok között nehezen lehetett megkülönböztetni. A későbbi művészek már fiatal embernek kép-

29. Ares, (Róma, Villa Ludovisi).

zelték, erős testalkattal, szakáltalanul, ki harcias természetének symboluma gyanánt legtöbbször csak sisakot hord a fején. Egy szobrunk mélézónak ábrázolja, midőn a szerelem lánczai (ezt jelzi a lábánál ülő Eros) távol tartják a harci zajtól.

Mindazonáltal Zeusnak ez a fia soha sem vált népszerűvé Görögországban. A nép jellege és főfoglalkozása, a kereskedelem, annyira idegenkedett lényétől, hogy egyetlen vidéknek vagy városnak sem volt fő- és védő istene, viszont Rómában ilyennek látjuk. Athénben a néphit szerint az *Areiopagos*, az élet és halál fölött ítélő legfőbb törvényszék tőle kapta nevét, mert ide idézte őt Poseidon egy czivódás miatt, de az istenek Arest a büntetés alól fölmentették. Más hagyomány szerint az amazonok, mikor a fellegvár előtt ezen szikla mellett ütöttek tábort, itt áldoztak Aresnek, és innen kapta a hely nevét.

Ares kíséretében találjuk mythikus fiát és szolgáját, *Enyaliost*; hú kísérei továbbá *Deimos*, a félelem, *Phobos*, a rettegés, *Enyo* és *Eris*, a városdúló harcznak borzalmas istenségei és a sötét *Kérek*, a csatának sorsistennői.

A görögök Aresénél sokkal kiválóbb tiszteletben részesült Rómában *Mars*; mert a rómaiak *Marspiter* (Mars atya) fiainak tartották magukat. Itália egyszerű pásztornépei között Mars eredetileg a tavasznak istene, s neki adtak hálát az emberek és állatok fejlődéséért, mező és rétság virulásaért. Ezért volt szent állatja a harkály, a titokzatos erdőség symboluma, meg az eke húzó ökör. Később azonban a vad farkas és a harczimén lettek kedvencei, s már ezek is jelzik az isten ama tulajdonságait, melyek később a népnek hitében érvényre jutottak. Juppiter mellett Mars volt az itáliai törzsek főistene, s főleg a harczias rómaiak tisztelték benne hatalmas birodalmuk alapítóját és védő istenét. Mint tudjuk, Rómának tulajdonképeni alapítói, Romulus és Remus, Marsnak a fiai valának, kiket kitevésük után az isten szent állatja, a nőstény farkas szoptatott. Romulust halála után népe *Quirinus* neve alatt istenként imádta, mert hite szerint Mars égi kocsiján fölvitte az égbe. A rómaiak sokat beszéltek ama segítségről, melyet számos harczukban az isten nekik nyújtott. Midőn Kr. e. 292-ben egy hadseregük a bruttiusok ellen vonult, s a consul nem mert jelt adni a támadásra, az isten magastermetű ifjú alakjában vonult végig a rómaiak sorain,

s ő öntött beléjük bátorságot. Ő volt az első, a ki létrát támasztott a falakra, ő volt az első, ki a sánczok tetejére hágott és az utána tóduló rómaiakat győzelemre vezette. Midőn erre a hadsereg át akarta neki adni a győzelmi díjat, a hős eltűnt, s ekkor vették észre, hogy maga *Mars Gradivus*, a harcz élén lépdelő isten, vezette diadalra népét. — Majd felesége, majd testvére gyanánt emlegetik *Bellonát*, ki az istent hű társként kíséri borzalmas útjában; szintúgy követik *Pavor* és *Pallor*, a félelem és a sáppadó rémület, a csataborzalmak daemonai.

Az istenszentelt helyek között a legjelentőségesebb a Mars mezeje volt (*campus Martius*), egy széles

30. A capitoliumi farkas.

sík térség a Quirinalis dombja és a Tiberis között. Itt gyakorolták magukat a római ifjak a legrégibb idő óta a játékokban és a harczy küzdelmekben, s a császárság koráig senkinek sem volt szabad rajta házat építeni. Valamint a *campus Martius*on tartották béke idején a Mars védelme alatt álló csapatok szemléjét, úgy hullámozott itt évenként Marsnak egyszerű oltára körül tavasszal, márcziusban az ünnepi tömeg, hogy a játékokat lássa és a papokkal együtt imádkozzék, hogy a többi halhatatlan istenekkel együtt mindig nagyobbá és hatalmasabbá tegye a hazát, s hogy a római államot örök időkre fentartsa. Versenyek után a győzelmes kocsinak vezetéklövát áldozták föl az istennek, s a legrégibb

városrész lakosai nagy erőt fejtettek ki az áldozati ló fejéért, mert hitük szerint ennek birtokosát nagy szerencsének kellett érnie. A ló farkát Vesta templomába vitték; az áldozat lecsurgó véréből füstölőszert készítettek, melyet más ünnepeken használtak föl.

Marsnak ajánlották föl a hadizsákmányt; egy római hadvezér sem vonult háborúba, mielőtt nem látogatta volna meg teljes fegyverzetben Mars templomát, a hol a szent pajzsot és dárdát megérintve, így szólt: »Mars, örködjél fölöttünk!« Ez a pajzs, az *ancile*, a monda szerint az imádkozó Numa Pompilius király elé esett

31. Salius-papok a szent pajzsokkal.

le az égből; s minthogy a város palladiumának tekintette, úgy gondoskodott biztonságáról, hogy teljesen hasonló tizenegy pajzsot csináltatott hozzá, melyeket együtt őriztek a templomban. Marsnak e pajzsai és szent dárdája a *Salii*-papok őrizetére valának bízva, a kik évenként hálaünnepet ültek az istennek ezen védelmi ajándékáért, s Marst félig harczy, félig papi diszben, ünnepi menetekkel, tánczczal és ósrégi dalokkal tisztelték.

A legrégibb időben Marsnak embereket is áldoztak, főleg ellenséges foglyokat. Később e kegyetlen szokást eltörölték, s az istennek áldozatul az ellenségtől elvett zsákmány egy részén kívül lovakat, kosokat és kutyá-

kat mutattak be. Ezek az állatok, továbbá a farkas, a kakas és a harkály voltak az istennek szentelve.

Marsnak itáliai képei, melyek kicsiny bronz-szobrokban nagy számmal maradtak ránk, durva felfogást és kezdetleges művészetet árulnak el. Ezek Marst legtöbbször felemelt dárdával, hévvel előretörve, tehát mint Mars Gradivust ábrázolják.

11. APHRODITE (VENUS).

Aphrodite, a legáltalánosabb értelemben vett szerelem istennője, eredetileg talán nem a görög vallás és képzelet szülötte. Ázsia népei már legrégibb mythoszaikban megszemélyesítették a természet teremő erejét, s a phoeniciai gyarmatosok Görögország minden vidékén állítottak oltárt *Astartenek*, a szerelem istennőjének; tehát nemcsak a kisázsiai partokon és az Aegaei tenger szigetein, hanem magában Hellasban és déli Itáliában is elterjedt tisztelete. A különböző vidékek eltérő phantasiája e szerint korlátlanul űzhette játékait, s már a legrégibb költők művei egymástól lényegesen eltérő vonásokban mutatják be Aphroditét; származásáról, működéséről különbözőképp regéltek, s más-más jelzőket adtak neki. A főeszme azonban mindig az, hogy Aphrodite isteni eredetű természeti erő, mely csodálatos változatossággal gyakorolja teremő hatalmát.

Nagyon természetes, hogy mint keleti származású istennő, a görög szárazföld felé irányuló útjában legelőször is az Aegaei tenger szigetein talált hívókra. Már a legrégibb időben Kypros szigetét tekintették otthonának, mely a görögök és phoeniciaiak közt kifejlett kereskedelem következtében igen nagy gazdagságra tett szert; s itt, valamint KytHERE szigetén is, *Urania* (az égi) volt mellékneve; isteni tisztelete tehát természet-tápláló hatalmának szólt.

Később leginkább az a mythosz lett népszerű, hogy az istennő a tenger habjából merült föl; s ezzel szemben azon eltérő hagyomány, hogy Aphrodite *Zeusnak* és *Dionenek* (egy ósrégi istennőnek, ki a termékeny

esőnek volt a symboluma) volt a leánya, mindinkább elvesztette hitelét. Tengeri eredete miatt csakhamar a hajózás áldást hozó istennőjévé lett, s mint ilyent a kereskedő népek partokon és kikötőkben imádták.

Ápolása alatt virultak a kertek és ligetek, a tavasznak kedves gyermekei, a virágok, különösen a rózsza és a gyöngéd mirtus; s valamint a föld növényzete az ő védelme alatt ért meg, úgy volt Aphrodite a szerelemnek és az állatok szaporodásának is pártfogója. Ha végigment az erdőkön, hozzá csatlakoztak a vadállatok, s a szerelem hatalmától leigázva követték lépteit. Szintúgy a szerelem által alapított családi életnek is ő volt hatalmas védő istene, valamint az államnak is, melyet sok család együttélése és közös érdeke alkot.

Bár későbbi időkben az istennőnek inkább kedves és elpuhult érzéki vonásai jutottak érvényre, mindazonáltal tudjuk, hogy Aphrodite a háborútól nem riadott vissza. Több régi szobrát fegyverek ékesítik, s Homeros meséli, mily buzgósággal fogta pártját a trójaiaknak, különösen kedveltjének, Anchisesnek, és Aineias (Aeneas) fiának.

Sokféle mythosz kelt szájrol szájra Aphroditéról, a szerelem csodaszerű, kedves és bájos istennőjéről. Valamint ő tölti el szerelemmel a földi lényeket, úgy gyúlad ő is szerelmi lángra istenek és halandók iránt; s hogy talánszerű varázshatalmát megmagyarázzák, azt regélték róla, hogy egy szerelmi öv van a birtokában, melyet néha halandóknak is odakölcsönöz. Lemnos szigetén Hephaistost tisztelték férje gyanánt, Thebaiban Arest. Említettük, hogy Anchises, a trójai főúr is kedvese vala; de legszebb viszonya az volt, mely őt a kedves, viruló pász-

22. Aphrodite (Firenze).

torfiúhoz, *Adonishoz* fűzte, kit a vadászaton egy dühös vadkan ölt meg, a minden virulást megsemmisítő, durva télnek a megtestesülése. Vigasztalhatatlan gyászba borult az istennő, s a halottat nem akarta kibocsátani ölelő karjaiból, míg az istenek az ő vigasztalására meg nem engedték, hogy kedvese az évnnek egy részét, a tavaszt és nyarat, nála töltheti a földön, viszont ősszel és télen át az alvilágban kell tartózkodnia. Így tehát Aphrodite és Adonis szerelme symbolizálja a természet virulását, a növényzet megérését, szintúgy a természet elhunytát az őszi időben. A természet e váltakozását főleg Kis-Ázsiában és Kypros szigetén ünnepelték a forró évszakban rendezett *Adonis-ünnepen*. A szerencsétlen pásztornak szobrát ilyenkor ünnepi gyászdalok zengése közben temették el, de a szertartást ez a vigasztaló szózat: »Adonis él s csak eltávozott« fejezte be.

Az ázsiai mythoszok Aphroditének még sok más pártfogoltjáról is beszélnek, a kiket gazdagon áraszt el testi és szellemi bájjal, nagy hatalommal, földi boldogsággal, természetesen nem mindig életük végéig. Ismeretes, hogy Eris almáját *Paris*, a trójai királyfi, Herát és Athenét mellőzve, Aphroditének ítélte oda (ez is nagyban járult hozzá, hogy ő benne tisztelték ezután a szépség és szerelem istennőjét), s hogy viszonzásul a legszebb asszonyt, Helenát kapta feleségül; mindazonáltal nem kerülhette ki végzetét, hogy Trójiával és családjával

23. Aphrodite (Róma, Vatikán).

együtt el ne pusztuljon. Ellenben *Anchisest* és *Aeneast* éltük végéig kísérte az istennő pártfogása. Sokszor azonban kárhozatosnak bizonyult hatalma. *Medeiat* oly szenvedélyes szerelemre gyulasztja, hogy ez atyját és hazáját odahagyva követi az Argonauták vezérét, Iasont. *Pasiphaët*, Minos király feleségét pedig örült szerelem emésztette egy bika iránt. Azt is kiméletlenül, sőt kegyetlenül bünteti Aphrodite, ki makacsul ellenáll akaratának. Ezért szenvedett *Hippolytos*, Theseus fia, a kit mostohaanyjának *Phaidrának* szerelme juttat tönkre; szintűgy Narkissos, a ki *Echo* nymphának a szerelmét utasította vissza.

Minthogy Aphrodite az égen, a földön, sőt a sötét alvilágban is szerelemmel köti össze a lényeket, azért a lakodalom és házasság istennőjeként is tisztelték. Görögországban igen sok híres temploma volt, különösen Paphosban, a hová ezrenként zarándokoltak hívei és fényes ünnepeket ültek az istennő tiszteletére. Aphrodite itt jóslatokat is osztogatott. Mint Aphrodite Uraniát imádták KytHERE szigetén, ósrégi templomában, szintűgy Ares oldalán Thebaiban, Spártában, Korinthosban és egyebütt. Káriának Knidos nevű városában állott az a templom, mely Aphroditének leghiresebb szobrát foglalta magában, s a mely Praxiteles vésője alól került ki. — A halászok és hajósok mint a tenger szülöttét, *Anadyomenét*, a derült tenger és szerencsés hajózás istennőjét imádták benne. Így például AIGINA szigetén először Poseidonnak áldoztak, s tiszteletére ünnepi lakomát rendeztek; erre azután Aphroditét is kicsapongó jókedvvel ünnepelték.

Az állatok közül Aphrodite a nyulat, a bakot és a kost kedvelte szaporaságukért; a delphin, a hattyú és a csiga pedig tengeri származására mutatnak. Keleten, majd később Görögországban is főleg a galambok valának neki szentelve; kocsijába ezen rendkívül gyöngéd és szerelmes madarak valának fogva, ha útra kelt. De virágokban is, kivált rózsákban és mirtusokban, valamint az almában és más gyümölcsben is nagy kedvet lelt Aphrodite. Elisben a teknősbéka volt jelképe; vagy azért, hogy az égre gondoltak, melynek boltozatát a

teknősbéka pajzsában vélték utánozva; vagy pedig a női erkölcs és szemérem symbolumának tekintették, mert a béka mindig házában marad, a mint azt a görög fel fogás a házias nőtől is megkövetelte.

Az istennőt a legrégibb időben durva kő vagy kezdetleges szobor alakjában ábrázolták; csak lassanként fejlesztette ki képét a művészet mint hatalmasan uralkodó istennőét, kinek szépsége ellenállhatatlan varázst gyakorol mindenkire. Főleg Praxiteles, a szobrász, és Apelles, a híres festő hatása alatt három különböző alakban ábrázolta őt a művészet. Mint a természet termékeny anyja, Aphrodite lábig érő, könnyű, hullámzatos inget visel, de melle meztelenül marad, jelezve általa, hogy ő a világ táplálója (22. kép). Mint a tenger habjának leánya, egészen meztelen, s azon pillanatban van ábrázolva, midőn a delphintől, Tritonoktól és Nereidáktól kísérve, a tengerből fölmerül. Végre, mint a szerelem legyőzhetetlen istennője, félig meztelen lábát egy sisakra vagy sziklára helyezi, s egész magatartása hősi büszkeséget és tudatos szépségét árulja el (23. kép). Így mutatja őt az a világhírű szobor is, melyet 1820-ban ástak ki Milo szigetén, s ma a párisi Louvre-gyűjteménynek egyik legbecsesebb kincse.

Itáliában *Venus* eredetileg a tavasz istene, s szent hónapjának az áprilist tekintették, midőn a virágok és növények új életre kelnek, vagy a mythosz szavai szerint: midőn Adonis visszatér a földre. Szintúgy *Venus* pártfogása alatt virul a családi és polgári élet. Később a keletről és Görögországból átszármazott *Aphrodite* tulajdonságaival ruházták föl, s a hagyomány szerint maga *Aeneas* hozta Itáliába anyjának szobrát. A rómaiak különböző vonásainak megfelelőleg különböző jelző alatt tisztelték: mint *Cloacina*, a polgári egyetértés védője, ki különösen a sabinokkal békítette ki a rómaiakat az asszonyok elrablása után; mint *Libitina*, az enyészet istennője; e sajátságos tisztelete arra utal, hogy a mit *Venus* terem, az idővel el is pusztul. Mint *Venus Victrix*, a győzelem istennője, kihez a hadvezérek is imádkoztak, s kinek a Capitolium halmán állott temploma. Végre

mint *Venus Genetrix* Aeneasnak az anyja, egyszersmind a Julius-családból származó császári családnak ósanyja, s a római birodalomnak egyáltalán védőistennője. Különben *Venus* később a szerelem és a gondtalan gyönyörök istennőjeként részesült tiszteletben.

12. APHRODITE KISÉRETE.

a/ *Eros* (Amor vagy Cupido).

A görög mythologiában *Eros* két, egymástól élesen különböző alakban szerepel. A világ megalakulásakor tudós magyarázat szerint a *Chaost*, azaz az egymással küzdő természeti elemek alaktalan tömegét egy hatalmas erő választotta szét, és állapított meg közöttük harmonikus rendet. Ez az erő *Eros*, a szerelem, mely a rokon elemeket összeköti s a különműektől elválasztja. Természetesen erről az erőről a görögök csak később beszéltek, különösen mikor a bölcsek elmélkedései a világ teremtéséről kielégítő magyarázatot igyekeztek adni, tehát Kr. e. az ötödik században és később.

Valódi isten gyanánt viszont azt az *Erost* imádta a nép, a ki *Aphroditének*, a szépség istennőjének, és *Aresnek* fia volt, s a kinek az istenek és emberek szíve fölött hite szerint óriási hatalma van. Volt azonban a görögöknek az *Erost* és *Aphroditét* összekötő viszonyról olyan hagyományuk is, hogy midőn *Aphrodite* a tenger habjaiból fölmerült, *Eros*, *Peitho* (a rábeszélés) és más istenek fogadták a parton, s ezt a jelenetet ábrázolta *Pheidiasnak* egy műve.

Későbbi időben *Eros* az összes halhatatlanok között a legszebb és legfiatalabb isten, kinek hatalmát sem isten, sem ember le nem győzheti. A világrendet megalapító hatalmas elemből fejlődött tehát a kellemnek és a bájnak minden akadályt legyőző nagy hatalma, mely a küzdelmet megszünteti és mindenütt rendet létesít, nemcsak a világ teremtésében, hanem az emberi viszonyok között is. A néphit és a művészet mindinkább ez utóbbi felfogásnak hódolt, s *Erost* az emberekhez közelebb igyekezett hozni; bár voltak városok, a melyekben

mindig teremtmő természeti erő gyanánt imádták, így például *Thespiái*, a hol legrégibb jelképe egy durva kódarab volt. Spártában, Thebaiban, Athénben és egy-néhány szigeten olyan hatalomnak tisztelték, mely mindig győzelmet arat. A spártaiak csata előtt áldozatot mutattak be Erosnak, ki a katonákat hazaszeretetre és

34. Eros (Róma, Capitolium).

összetartásra heviti; Athénben is volt Erosnak ilyen oltára, s Thespiaiban ülték Boiotiának egyik legnépszerűbb ünnepét, a melynek *Erotidia* volt a neve, és a mely a legkésőbbi időkig fenmaradt. A testgyakorló gymnasiumok is Erosnak valának szentelve; itt tanult a görög ifjúság fegyvert forgatni, de itt szívta magába a bajtársi érzületet is, melynek Eros volt védő istene.

ki tehát békében és háborúban összetartásra buzdítja a férfiakat és ifjakat.

Praxiteles, a híres szobrász, Erost serdülő ifjúnak ábrázolta, kinek egész lényén kimondhatatlan báj ömlik el. A szobrot, mely az ókornak egyik legszebb istenképe volt, a rómaiak Görögország leigázása után zsákmány gyanánt elhurczolták. Később Erost már csintalan kis fiúnak képzeltek, ki bizton találó nyilával sem embert, sem istent nem kimél meg; s a szobrászat úgy fejezte ki fölényét a halhatatlanok fölött, hogy ezeknek symbolumaival ábrázolta. Így például vannak szobraink, melyek Erost, a gyenge fiút, kezében az óriás erejű Herakles buzogányával mutatják. S ha nem tartozott is ő szorosan az olymposi istenek köréhez, mindazonáltal a görög nép az életben, képzőművészetben és a költészetben különös előszeretettel foglalkozott vele, mert fölismerte benne a győzelmes szerelmet, vidám és üde hatalmával. Nemcsak a tudósok, kik Erosban a világrend megteremtőjét tisztelték, hanem a tragikus költők is sokat tudtak beszélni ez isten erejéről; s ha a költő a boldog aranykorszakról, örömről, szerelemről énekelt, az isten után erotikus dalnoknak hívták.

Eros tehát a görögök képzeletében egy végtelen kellemmel megáldott, szárnyas fiú; valamint anyja, úgy ő is csak a szépet szereti, a virágokat, a szép leányokat és ifjakat; ő lehel bátorságot a katonákba, ha hazájuk védelmére hadba vonulnak. Eros tegezt és ijjat tart a kezében, néha égő fáklyát, égető erejének symbolumát, vagy pedig lanton játszik, sason, oroszlánon vagy delphinen ül, vagy őzekkel és vadkanokkal kocsikázik, mert a legfélénkebb és legvadabb állatokat is megszelídíti és megfékezi a szerelem. Az ókor egyik legszebb mythosza az *Eros* és *Psyche* házasságáról szóló rege, melyet a költészet és képzőművészet, habár csak későn, dolgozott fel. *Psyche* a mythoszban nem más, mint az érző lélek, melyet a művészek pillangónak vagy pillangószárnyakkal ellátott leánynak ábrázoltak; így például egy domborművön, mely az embernek Prometheus által való megteremtését mutatja, Athene a még élettelen test-

nek egy pillangót tesz a fejére; vagy pedig Hermes (Psychopompos = a lélek kísérője) a pillangó-szárnyakkal ellátott Psychét vezeti Prometheushoz.

A kedves rege így szól:

Élt egyszer Kréta szigetén egy király, a kinek legifjabb leányát, Psychét, az istenek olyan bűvös szépséggel ajándékozták meg, hogy a nép második Aphroditének nevezte, s e miatt az istennő féltékenységet és irigységet keltette föl. De még jobban irigykedett Psychére két testvérnénje. Aphrodite elküldte fiát, Erost, hogy Psychében szenvedélyes szerelmet ébresztszen valamely utálatos ember iránt; így akarta megbüntetni gonoszságát, hogy olyan szépmerészkedik lenni, mint maga az istennő. Eros a király palotájába jött, meglátta Psychét, s már az első pillanatban halálosan belészeretett. Ezalatt az atya Apollon jóshelyéhez fordult, s itt azt a feleletet kapta, hogy vezesse leányát gyászmenetben egy sziklára, mert a végzet szerint egy repülő sárkány feleségévé kell lennie. Sirás és jajgatás között hajtották végre a kegyetlen parancsot; de midőn Psyche egyedül maradt a sziklán, ködfátyol vette körül, s a szelid Zephyros egy tündérvárba vitte gyöngéd fuvalmával. Itt találkozott vele Eros, csak hogy az éjhomályban, úgy hogy Psyche nem ismerhette föl. Az ifjú minden éjjel óva intette kedvesét, hogy ne kívánja őt megismerni, veszedelmes reá nézve

35. Eros és Psyche (Róma, Capitoliumi).

megtudni férje nevét. De midőn Psyche nénjeit magához hozatta, s ezek a csodaszerű palota kincseit megbámulták: nem hagyták békében, hanem rábeszéltek, hogy ragadja meg az első alkalmat s ismerje meg férjét. Felizgatott kíváncsisága miatt Psyche elfeledte Eros intelmeit, s éjjel lámpával lopódzott hozzá; de Eros nyilai véletlenül megkarczolták, s Psyche, midőn férje arcza fölé hajolt s benne Aphrodite fiát ismerte föl, ijedtében egy csepp forró olajat öntött Erosnak meztelen vállára. Az isten felébredt, keserű szemrehányásokkal illetve kíváncsiságáért és szomorúan odahagyta a várat. Psyche nem tudott vigasztalódni, s kétségbeesve járt országról országra, mindenütt Erost keresve, bár hasztalanul. Utjában egyszer Aphrodite palotájához ért, a ki őt magánál tartotta s nagyon kegyetlenül bánt vele: rabszolga-munkára szorította, s hogy bátorságát kemény próbára tegye, leküldte az alvilágba, hogy hozzon föl Persephonétól egy szelencze szépségtapaszt. Psyche e megpróbáltatások alatt bizonyára összeroskadott volna, ha Eros titkon nem támogatja. Midőn azonban a szelenczét is felhozta, s a belőle kitóduló kábító gőzök elvették eszméletét, Eros nem tartotta ki tovább: hozzá sietett, ölelő karjaiba fogta s csókok közt adta vissza életét. Most már Aphrodite haragja is ki volt engesztelve, s Psyche az olymposi istenek jelenlétében nagy ünnepségek között ment nőül Eroshoz.

Nem nehéz e mesében rejlő igazságot fölismerni. Eros és Psyche története nem egyéb, mint az emberi életnek képe. E kedves allegoria azt akarja kifejezni, hogy a lélek, mely egyszer az isteni parancsot megszegte, csak szenvedés és szerencsétlenség által tisztul meg, s megpróbáltatások után lesz ismét képes tiszta örömek élvezetére.

Költők és művészek Erost megsokszorosították, s nagyszámú kicsiny *Eroskákat* alkottak parányi bájos testtel, mosolygó arcczal, mint a szerelem geniusait. Erossal együtt Aphroditének, néha Dionysosnak kíséretéhez tartoznak, s az ókor számos műremekén valának ábrázolva. Modern művészek is különös hajlandósággal ábrázolják őket kedves vonásaikkal.

b/ *Anteros, Himeros és Pothos.*

Athénben Eros oltára mellett állott *Anterosé*, a viszonzszerelemé is. A görög phantasia megszemélyesítette még *Himerost* és *Pothost*, a vágyódó és epedő szerelmet. Eredetileg bizonyára csupán Eros tulajdonságait jelölték, később azonban önálló lények gyanánt fogták fel őket, s Eros kíséretéhez tartoztak.

c/ *Peitho (Suada).*

Aphrodite női környezetének egyik előkelő tagja *Peitho*, latin néven *Suada*, kiben a rábeszélés hatalmát személyesítették meg. A görögök Aphrodite leányának tartották, s vele együtt isteni tiszteletben részesítették, így például Athénben és Sikyonban. Védőistennője volt a polgári rendnek és egyetértésnek, melyet gyakran csak a rábeszélés hatalmával lehet föntartani. Hagyomány szerint *Theseus* alapította meg Athénben tiszteletét, miután Attika különböző törzseit és községeit rábeszélte, hogy Athént fogadják el közös hazájukul és tűzhelyükül.

d/ *Hymen vagy Hymenaios.*

Hymen a házasságnak és a nászdalnak istene. Származásáról eltérőleg szóltak a hagyományok; majd Apollon és Kalliope múzsa, majd Dionysos és Aphrodite gyermekének mondták. Tulajdonkép a lakodalmi dalnak a megszemélyesítője, némely monda szerint halandó szülőktől származott, s csak később lett istenné. A rege így szól: Hymen nagyon szegény ifjú volt, de oly szép és gyöngéd, hogy bizvást leánynak lehetett volna tartani. Szerelmes volt egy bájos athéni hajadonba, de nem biztatta a remény, hogy feleségül vehetné. Mindazonáltal, hogy közelében lehessen, Demeter eleusisi ünnepe alkalmával leányruhába öltözött és a leányok menetéhez csatlakozott. De ekkor hirtelen kalózsereg tört elő leshelyéből és a leányokat egy hajóra hurcolta. A rablók zsákmányukkal egy pusztaszigeten kötöttek ki és anynyira lerészegedtek, hogy mély álom lepte meg őket. Hymen fölhasználta a kedvező pillanatot, s társnőit

felbuzdította, hogy az alvó kalózokat saját kardjaikkal öljk meg. Így is történt. Hymen erre egy hajóval Athénbe sietett, hol a lakosságot a leányok elrablása miatt mély gyászban találta; ő azonban megigérte a szülőknek, hogy leányaikat sértetlenül hozza vissza, ha azt, a kit ő szeret, feleségül adják neki. Kivánságába természetesen beleegyeztek, s a legnagyobb ünnepélyességgel biztosították ígéretükről. Hymen most néhány legénynyel elhajózott, a leányokat a pusztaszigetről Athénbe szállította, s ezért mint szerencsés tengeri hóst *Thalassios* (tengeri) névvel tisztelték meg. Kedvesét feleségül kapta, a kivel azután olyan boldogan élt s olyan híressé lett, hogy házasságkötések alkalmával nevén szólították, dalokkal dicsőítették, s végül egyáltalán a házasságkötésnek és a házasok boldogságának védőistenévé vált. Lakodalmi ünnepeken virágokat és koszorúkat áldoztak neki, s nászdalokat, úgynevezett hymenaeusokat énekeltek.

Hymen, mint isten, Eros játszótársa, és Aphrodite kíséretéhez tartozott; palotájának helye a boiotiai Heli-kon hegyen, a Múzsák szomszédságában vala. Egy monda szerint Dionysos és Ariadne lakodalmán éneklés közben elrekedt és elvesztette hangját. A művészek bájos ifjúnak ábrázolták, ki az örömmek és a lakodalmi dalnak volt symboluma.

e/ A Charisok (Gratiák).

A Charisok a természetben és az emberi életben nyilatkozó kellemnek és bájnak, valamint a vidám játéknak istennői, jóságos lények, kiket Hellasban a legrégibb időktől fogva tiszteltek; így Orchomenosban, Spártában, Athénben, sőt Kréta szigetén is, hol a hagyomány szerint már a mythikus Minos király rendezett tiszteletükre játékokat. Orchomenosi szentélyük volt a néphit szerint a legrégibb, hol őket három durva kő alakjában tisztelték, melyek állítólag az égből estek le a földre.

A szépség, mely a természetben főleg tavasszal tárja föl oly sok változatban bájait, valószínűleg már a legrégibb időben megteremtette a Charisok mythosát,

a kiket ép ezen tavaszi kellem, majd később minden szépség és báj védőinek és ápolóinak tartottak. A költők tovább fejlesztették e gondolatot, főleg Pindaros; az ő hatásuknak kell tulajdonítanunk, hogy a Charisokban az illem, az erkölcsi tisztaság és vidámság, a jótékonyság és háladatosság fogalma egyesült. Istenek és emberek egyaránt érzik az istennők ezen jótékony tulajdonságait.

Szép, fiatal és szűzies leányoknak képzelték és ábrázolták őket, a mint egész lényük kellemet és bájot lehelt. Vidám és ártatlan jókedvvel úzték játékaikat, tavaszi virágokkal, különösen rózsákkal koszorúzva lejtették tánczaikat. Aphrodite kíséretében éltek, és számtalan szolgálatot tettek neki; a Múzsákkal együtt jelentek meg az Olymposon, hol Aphrodite vezetése alatt járták tánczaikat a többi istenek előtt, a kiknek ünnepeit és mulatságait kedves dalaikkal fűszerezték.

A Charisok származásáról nagyon eltérő hagyományok voltak; majd Zeus és az okeanida *Eurynome* leányainak mondják őket, majd *Dionysos* és *Aphrodite* gyermekeinek. Sem számuk, sem nevük nem volt általánosan határozott. Orchomenos vidéke hármat ismert, ezek pedig: *Aglaia* (a csillogó), *Euphrosyne* (a szív öröme) és *Thaleia* (a viruló). Spárta csak kettőt tisztelt, s nevük *Kleta* (a hangos) és *Phaënnä* (a ragyogó); Athénben más nevük volt: *Auxo* (a gyarapító) és *Hegemone* (a vezető). Homeros Iliasában viszont egy egész nemzedék Charisról van említés, s közöttük *Pasithea* volt a legifjabb és legszebb, *Aglaia* pedig Hephaistosnak a felesége. Ezzel bizonyára azt akarták jelezni, hogy az isten műveit tökéletes szépséggel dolgozza ki. A költészet is a Charisoknak köszöni legszebb dízét, a szépséget és a kellemet; sőt Athenét is támogatják komoly tanulmányaiban, mert a tudomány sem lehet el kellem nélkül. Szintúgy szolgálják Hermet, az ékesszólás istenét. Mindezen képzetek arról tesznek tanúságot, hogy mily nagyra becsülték a görögök a kellemet, s mennyire igyekeztek azt életük különböző viszonyai közt érvényesíteni.

Görögországban a Charisoknak több szentélyük volt, s ezekben majd egyedül, majd más istenekkel együtt részesültek tiszteletben, így Aphroditével, Apollonnal és a Múzsákkal. Tiszteletükre tartották évenként a *Charitiesia* ünnepét, s ez alkalommal táncz- és zeneverseny mulattatta a népet. A görögök a Charisok nevére esküt is tettek, s lakoma elején nekik ajánlották föl az első pohár bort.

A művészek kezdetben hosszú ruhákban ábrázolták, később már könnyű öltözetben, sőt meztelenül is, s a szobrokon legtöbbször tánczolva ölelik át egymást. Rózsa, mirtus, gabona-kalász hirdeti rajtuk a tavasznak báját, lant és más zenei műszerek pedig azt, hogy ők az emberi életben a vidám jókedvnek istennői.

13. HESTIA (VESTA).

Hestia Zeusnak nénje, tehát *Kronos* és *Rhea* leánya volt, kit a görögök és rómaiak hasonnevű házi tűzhelyük isteneként imádtak; ezért volt ő tulajdonkép a családnak védőistene, ezért emeltek tiszteletére mindenütt oltárt, s ezért volt minden házban a házi tűzhely Hestia szentélye, mely köré a család tagjai minden nap összegyűltek imádása végett. Minden községnek és városnak volt ilyen nyilvános tűzhelye a tanácsházban; s ha a görögök messze vidéken gyarmatot alapítottak, soha sem mulasztottak el egy kis tüzet vinni magukkal Hestia közös oltáráról, jelezve általa, hogy továbbra is az anyaváros polgárai maradnak, s új hazájukban is hivek lesznek régi tűzhelyük istenéhez. Mert az állam a görögök felfogása szerint nem más, mint egy nagy család, melynek látható középpontját Hestia oltára, az állam tűzhelye képezi. Midőn tehát e tűzhelyről parazsat vittek idegen földre, ezzel jelképileg még mindig a hazai nagy családnak maradtak tagjai. Minden vállalat előtt áldozatot mutattak be az istennőnek. Ha véletlenül a tűz Hestia oltarán kialudt, nem volt szabad azt bármiféle módon meggyújtani; csak egy más szentélynek tüzén volt szabad azt ismét föléleszteni.

Valamint Hestia volt a család és az egyes politikai községek középpontja, úgy tisztelték őt nagyobb állami szövetségek védőistene gyanánt, főleg Delphoiban, hol szentélye az összes görögség tűzhelye volt, s mint a »földnek köldökét« mindazok fölkeresték, kik a delphoi szentélyt tartották a görög vallás centrumának s Apollontól jóslatokat kértek. Olympiában is volt Hestiának egy örökön füstölgő oltára.

Mint a tisztító tűz eleme, Hestia minden szerelmet visszautasított, bár Poseidon és Apollon feleségül akarták venni. Kérelmére Zeus megengedte, hogy mindig hajadon maradjon. Szeplőtlen tisztasága alapján tehát a szüziesség védőjének is tekintették.

Habár Görögországban Hestia tisztelete mindenütt el vala terjedve, sehol sem emeltek neki külön templomot; mert minden házban, minden községben volt neki oltára, s minden istennek áldozatából juttattak neki részt az illető templomokban, a mennyiben tűzáldozatok alkalmával neki, a szent házi és áldozati tűz istenének, bor-, víz- és olajáldozatot ajánlottak föl ima kíséretében. Voltak azonban Hestiának külön áldozatai is; így a vetésnek, az újonnan learatott gabonának zsongéit mutatták be, sőt tinót is áldoztak neki.

Rómában a hagyomány szerint *Numa Pompilius* építette föl Vestának kerek templomát; ennek a közepén égett ama tűz, melynek soha sem volt szabad kialudnia. Nappal nyitva állt a templom, de éjjel be vala zárva. A palladiumot, Minerva kicsiny fa-szobrát, mely a mythosz szerint az égből esett le Trója várába s később Görögországba, majd innen Rómába került, Vesta temp-

36. Hestia (Róma).

lomában őrizték és gondosan rejtegették, mert a néphit szerint biztos megőrzésétől függött Róma városának főnmaradása. Az istennőnek itt hat papnője volt, és neve után *Vesta-szűzeknek* hívták, Az volt a hivatásuk, hogy a templom szent tüzét ápolják, áldozatokat mutassanak be és imákat mondjanak az állam boldogságáért. Ezen szolgálatra maga a főpap, a pontifex maximus, választotta ki a városi előkelő családokból a leányokat; ruházatuk tiszta fehér szövethől készült, melyet a papi homlokszalag és fátyol egészített ki. A papnőket legalább hat- s legkésőbb tiz éves korukban avatták föl az istennő szolgálatára; szigorú szűzi fogadalmat kellett tenniök, és harmincz évig voltak kötelesek a templom szolgálatában maradni. Ezután leteheték a fátyolt, sőt férjhez is mehettek; habár a nép rossz néven vette, mert okot láttak benne, hogy az istennő megharagudják, s mert felfogásuk szerint a szent szolgálathoz és fogadalomhoz nem illett a családi élet.

Mig a *Vesta-szűzek* a templom szolgálatában állottak, nagy tekintély és kitüntető jogok illették meg őket. Személyük sérthetetlen vala; az apai hatalom nem terjeszkedett ki reájuk, vagyonuk fölött szabadon rendelkeztek. Ha ünnepi menetben végigmentek Róma utczáin, az állami hajdúk, az úgynevezett lictorok, vesszőcsomókat (fascēs) vittek előttük, melyekből a hatalom jelvényei, a bárdok állottak ki; s ez olyan kitüntetés volt, a mely különben csak a consulokat illette meg. Ha pedig ilyenkor egy halálra ítélt bűnös-sel találkoztak, a mint a vesztőhelyre vezették, jogukban állott neki megkegyelmezni.

De a milyen nagy volt a tekintélyük, ép oly szigorú büntetés sujtotta őket, ha kötelesség mulasztásán érték. Így például ha a *Vesta-szűz* gondatlanságból nem ápolta kellőleg a templomi oltár tüzét, melyet csak a nap tiszta sugarain volt szabad gyújtótükör segítségével ismét fölélesztetni, akkor a főpap egy sötét kamarában keményen megvesszőzte; ha pedig nem tartotta meg szűzi fogadalmát, az úgynevezett »bűnös mezőn« (campus scelertus) elevenen temették el. Egy földalatti börtönbe vezet-

ték ilyenkor, adtak neki ágyat, egy égő lámpát, kevés kenyeret és vizet; majd elzárták az üreget, földdel betakarták, s így adták át a kinos éhhalálnak; csábító-ját pedig nyilvánosan halálra vesszőzték. Az egész város gyászt öltött ilyenkor, nyilvános imákkal és áldozatokkal kérlelték a megsértett istennőt. Az a menet, mely a szerencsétlen papnót egy gyaloghintóban megkötözve vitte sötét börtönéig, mindenkit megrendített. A halálra ítélt leány oly sűrűen volt lefátyolozva, hogy jajveszéklő hangja alig hallatszott, s e napon a város nagyobb bánatba volt merülve, mint bármikor.

Hagyomány szerint *Numa Pompilius* avatta föl az első Vesta-szüzeket, a mint egyáltalában ő állapította meg a rómaiak vallási szertartásait. Kezdetben csak két leány szolgált az istennőt, később már négy, *Servius Tullius* pedig hat Vesta-szüzet avatott föl, s ezeket mindig a legelőkelőbb városi leányokból választották. Róma alapításának mythosából tudjuk, hogy maga *Romulus* és *Remus Marsnak* és egy Vesta-papnónek, *Rea Silviának* voltak a fiai.

Márcezius elején évenként megújították az istennő oltárán a szent tüzet; azonkívül június 9-től 15-ig tata-rozták ki a templomot. Ugyanezek a napokon valának Vestának nagy ünnepei, melyeken csak asszonyoknak volt szabad a templomhoz zarándokolni, hogy agyagedényekben ételáldozatokat mutassanak be. Főleg a molnárok és pékek öltöztek ilyenkor ünnepi köntösbe, s részt juttattak az áldozatból a szamaraknak is, melyek a nehéz malomköveket húzták.

14. RÓMAI HÁZI ÉS CSALÁDI ISTENEK.

a/ Penatesek.

A Penatesek a római mythológiának sajátos lényei, a lakóházak védő szellemei, melyek mind az állami, mind a családi háztartás körében Vestával együtt részesültek isteni tiszteletben. Nevük a *penus* gyökérszóból ered, s ez a mindennapi ételt jelenti, melyet az ő felügyeletük alatt készítettek a szent tűzhelyen. A Penate-

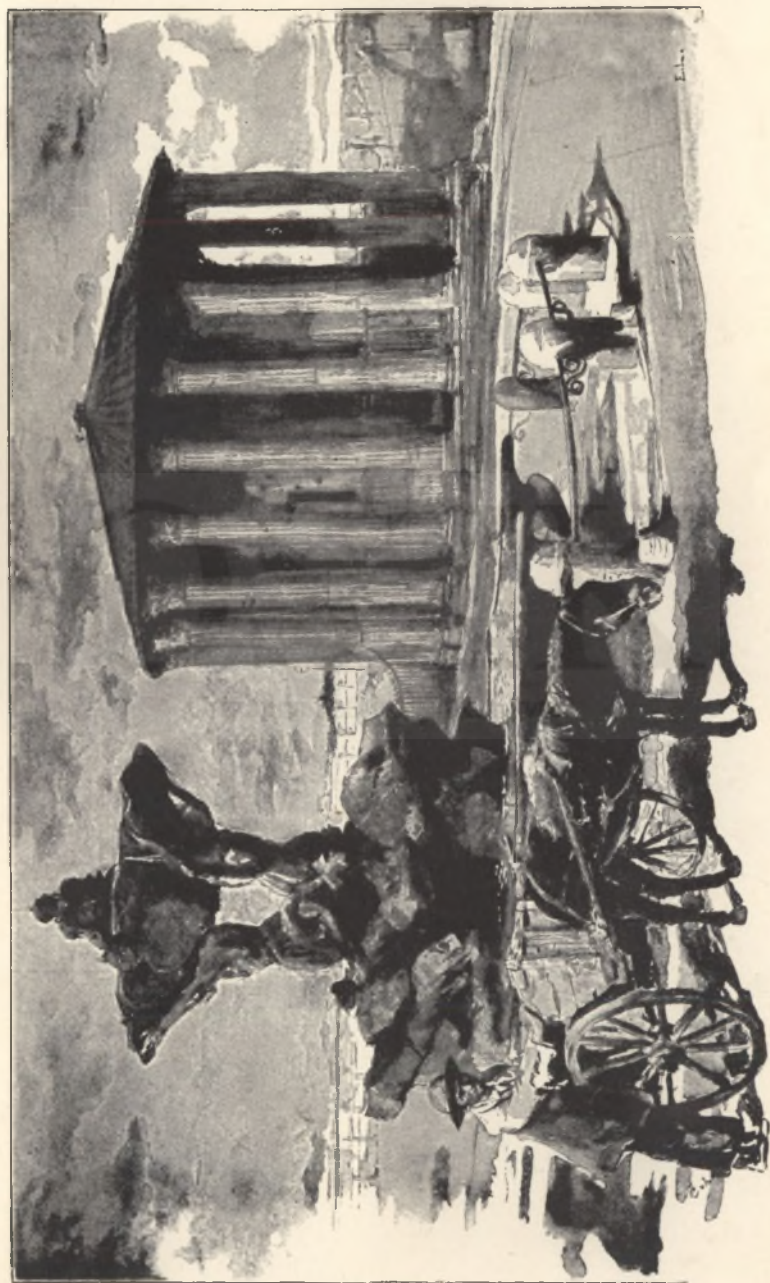
sek szorosan a családhoz tartoztak; úgy képzelték, hogy jelen vannak minden étkezésnél, s mind nekik, mind a Lareseknek minden alkalommal szolgáltak díszes tálczán ételekkel. Ezért gondoskodtak ezek a háznak egészségéről, mozdították elő a családnak jólétét. Kicsiny szobraik, melyek a legrégibb időben fából voltak durván kifaragva, később már értékes anyagból és művészileg, a ház csarnokában (atrium) állottak, a hol különben az egész családi élet központosult, s így mintegy szemük előtt játszódtott le.

A nyilvános Penatesek az egész állami élet védőszellemei voltak, s később külön templomot is kaptak. Vesta kerek templomában is volt két szobruk, melyek Nero idejében pusztultak el. Leírás szerint két, dárdával fölfegyverzett ifjút ábrázoltak ülő helyzetben, s nagy tekintélyben állottak.

b/ Laresek.

A Laresek szintén a házi életnek voltak védő istenségei, de különböztek a Penatesektől, habár igen sokszor fölcserélték velük, mert rendesen együtt emlegették őket. Laresek alatt a meghalt rokonok szellemeit értették, a melyek védőleg és áldólag környezik az utódokat, s a családi élet összes nevezetesebb körülményeiben, mint születéskor, haláleset vagy lakodalom alkalmával, hosszabb utazáson védőszárnyaik alá veszik a családnak tagjait; ezért hát minden ünnepélyes alkalomkor áldozatokat mutattak be nekik. A Laresekhez is az atriumban imádkoztak; itt voltak képeik vagy viaszból készült szobraik fölállítva. Különösen a szántóföldön volt a Lareseknek hatása áldásos; az ő védelmük alatt állottak a mezők és szőlők, szintúgy az utak és ösvények; azért ajándékozták meg gyakran virágkoszorúkkal.

Valamint a Penateseknek, úgy a Lareseknek is volt nyilvános tiszteletük; ezen állami Laresek az úgynevezett *Lares publici* vagy *Compitales*, melyeknek tiszteletét Servius Tullius honosította meg. A városban több helyen voltak kicsiny szentélyeik, s itt is, meg a vidéken is a Saturnalia után nyomban a Compitalia ünnepét

37. Az úgynevezett Vesta-templom Rómában.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

ülték, melyen a vig lakomát tánczok és egyéb mezei multságok váltották föl. A családi Laresekhez rendszerint a hónap első napján fohászkodtak. Gazdagok és előkelők házaiban volt egy *Lararium*, házikápolnaféle helyiség, ebben őrizték az ősök szoborképeit, s itt mondta el a családatya övéi nevében is az imát, s mutatott be áldozatot.

c/ *Manesek.*

Ezzel a névvel jelölték az elhunytak lelkeit általában véve; azt hitték róluk, hogy a halál után is élnek, s hogy a temetés alkalmával szokásos engesztelő szertartások után mint megtisztult szellemek térnek lakásaikba, a földnek békés kebelébe. Ezért tisztelték őket az elhunytak sírjainál.

d/ *Larvák és Lemurok.*

Valamint az élő rómaiak a Laresekben és Manesekben látták a boldogan elhunytak jótékony szellemeit, ép úgy hittek rémes éjjeli szellemekben is. A ki saját hibájából lett gonosz halálnak szerzője, vagy a ki a megszabott engesztelő szertartások nélkül halt meg és temetettetett el, annak a lelke nem talált pihenést; nyugtalanul bolyongott ide s tova a földön, s rémitgette álmaiban rokonait vagy azt a házat, a hol életében lakott. Ezek a *Larvák* és *Lemurok* tehát gonosz szellemek (hazajáró lelkek, éji kísértetek), kik még a halottat sem kimélik meg az alvilágban. Káros befolyásuk ellensúlyozása végett évenként tisztulási szertartásokat tartott a családfő a házban, s május havának három éjszakáját választotta e célra. A monda szerint már Romulus alapította Remus testvére szellemének kiengesztelése végett a *Lemuria* ezen ünnepét. A kísértetek, melyeket a nép képzelete csontvázak alakjában személyesített meg, a babonás hit szerint észvesztő hatást gyakoroltak arra, a ki titkos működésük ellenében nem teljesítette szertartásos kötelességeit.

15. JANUS.

Janus nevű istent a görögök nem ismertek; ő kizárólag a római vallás körébe tartozik, a hol a legjelentősebb és legbuzgóbban tisztelt istenek egyike volt. Tőle származtatták a legtöbb dolog eredetét, az év kezdetét, az évszakoknak, valamint az emberi sorsnak szabályos váltakozását, az emberi nem szaporodását és művelődését földmívelés, művészetek és vallásosság által.

A népies mythosz szerint Janus az aranykorszakban, mikor istenek és emberek a legnagyobb barátságban érintkeztek egymással, Latium királya volt, s a templomokkal együtt az istenek hitét honosította meg országában. Halála után ezért nagy tiszteletben tartották emlékét, isten gyanánt imádták, ki az embereket sok hasznos dologra tanítván, legnagyobb jótevőjüknek bizonyult. Ő lett minden fontos időszaknak, első sorban az év és a hónapok kezdetének istene; ezért volt a hónapoknak, különösen az első hónapnak első napja neki szentelve; róla nevezték is el az első hónapot Januariusnak. Azonkívül minden napkeltekor imádkoztak hozzá, mert ő az ég kapujának őre (latinul kapu = janua); ő bocsátja ki reggel a napot s fogadja este vissza. Ezért volt Janusnak két arcza (*Janus bifrons*); az egyik napkelte felé nézett, a másik pedig a nap nyugtára.

Az emberek életében és tetteiben minden kezdet Janus védelme alatt állott. A rómaiaknak egyáltalában az volt a szokásuk, hogy minden alkalommal, mikor valamibe fogtak, megfigyelték az előjeleket; ezért minden vállalatnak a kezdete különös fontossággal bírt rájuk nézve; mert ha Juppiter beleegyezésével fogtak is a dologba, sikeres kezdete és folytatása mindazonáltal Janus segítségétől függött. Ha jó volt a kezdei, biztosan hitték, hogy a vége is sikerülni fog. Minden áldozásnál Janus kapta az első ajándékot, s minden imánál az ő nevét szólították először, még Jupiternél is előbb.

Különösen akkor imádkozott Janushoz a római nép, mikor hadba vonult. A consul ünnepi ruhában jelent meg az isten templomában, s midőn kilépett, a

templom ajtaját nyitva hagyta, jeléül annak, hogy az isten övéivel együtt ment el a háborúba. Szintúgy békekötéskor is ünnepi áldozatot mutattak be neki, s azután a templom kapuját bezárták. Csakhogy Róma folytonosan háborút viselt, s a város alapításától kezdve hétszáz éven át csak háromszor lehetett Janus templomát bezárni: először Numa Pompilius alatt, majd az első pún háború után, harmadszor pedig Augustus császár idejében.

A polgári életben is mindent Janussal kezdetek meg. A kereskedő és a tengerész utazásának kezdetét az ő védelmébe ajánlotta, valamint a földmives a jó termés reményében Janushoz imádkozott, mikor vetett.

Hagyomány szerint Janus nyilvános tiszteletét Numa Pompilius rendelte el, s már nagyon korán élvezte a város az isten jóságos védelmét. Mert midőn az újonnan épült városba a sabinok betörték, a Janusnak szentelt kapu mellett hirtelen egy forróvizű forrás fakadt, mely sok ellenségnek okozta halálát. Ezen forrás helye fölé azután templomot építettek az isten dicsőségére.

Janusnak valának szentelve a kapuk, ajtók és átjárások, szintúgy ezzel kapcsolatban az élénk forgalmú terek és utcák. A kapuk ivein és boltozatain gyakran valának láthatók az isten kétfejű képei, a minóket római pénzekre is nyomtak. Legszentebb és egyúttal legrégibb temploma (kapuja), melyet állítólag Numa Pompilius építtetett, a forumon állott. Janus tiszteletére ünnepelték januárius havának elsejét, mint a kezdődő évnek legelső napját; a hónapok elején tizenkét oltáron mutattak be neki a papok áldozatot, s mint a napnak ajtónyitóját, minden reggel nevén szólították. Midőn később az újonnan választott tisztviselők januárius elején foglalták el tisztüket, Janus ünnepe igen fényessé vált. Mindenütt vigság uralkodott, gazdag és szegény megajándékozta egymást édességekkel, kalácscsal és gyümölcscsel, a házakat pedig koszorúkkal és babérágakkal díszítették föl.

III.

TENGERI ÉS VIZI ISTENEK.

1. POSEIDON (NEPTUNUS).

Midőn Kronos uralmának bukása után Zeus lett az ég ura, Poseidonnak a föld vizei jutottak osztályrészül, főleg pedig a tenger. Testvére, Zeus után ő volt a leg-hatalmasabb isten, a kit az ég ura is nagy tiszteletben tartott; ritkán s akkor sem szívesen avatkozott bele Zeus az ő dolgaiba, mint például, mikor Poseidon Odysseust halálba akarta kergetni a tengeren.

Miután Poseidon a Gigasok ellen vivott küzdelmében vitéz tetteket vitt véghez, az óriás Polybotest leterítette s egy szigetről leszakított szikla alá temette, általában pedig erős és hatalmas istennek bizonyult: ő lett a tenger ura, ki egyúttal a szelekkel is korlátatlanul rendelkezett, s a földet is megrengethette háromágú szigonyával.

A görög föld mindenütt érezte a tengernek borzasztó, de egyúttal áldásos hatásait. A görög nép sokat járt a tengeren, ennek köszönhette gazdagságát, műveltségét; másrészt pedig földje nem volt nagyon termékeny, s így az édesvizi forrásokat, patakokat és folyókat, magát a tengert is becses ajándéknak tekintette. Ezért imádta valamennyi törzs Poseidont hatalmas istene gyanánt. Ő kelti föl a viharos, zúgó hullámokat; a partokat és sziklákat úgy megrendíti, mintha földrengés dúlna alattuk. A néphit szerint maga Poseidon választotta el a hegyeket földrengés útján egymástól; ő nyitotta meg a völgyeket és fakasztotta a forrásokat. Az ő renделе-

tére emelkednek a tengerből nedves párák, hogy termékeny eső alakjában térjenek vissza a földre; felüditik a forrásokat, kutakat, patakokat és tavakat, szintúgy táplálják a rettenetes szörny gyanánt mormogó tengert.

38. Poseidon (Róma, Laterán).

Poseidont, mint a termékenyítő nedvesség istenét, Demeterrel és Dionysossal igen közel rokonság fűzi össze, szintúgy a nymphákkal is; isteni működésével tehát az emberek életére szárazon és vizen, hegyen és völgyön, nagy befolyást gyakorol. Valamint a természetben durva kőszirteket és meredek partokat hasított szét

szigonyával, hegyeket hegyekre halmozott földrengéssel, s a tengerből új szigeteket hozott a felszínre: szintúgy a földön is hatalmas építőnek tartották. A mythosz szerint Zeus egyszer megfosztotta egy évre tengeri hatalmától, mert föl akart lázadni uralma ellen; sőt arra kényszerítette, hogy ezen idő alatt a trójai *Laomedon* király szolgálatába álljon, s Apollonnal együtt építse föl Trójának megvíthatatlan bástyáit. Egy másik hagyomány szerint e két isten a maga jószántából építette föl a falakat, hogy *Laomedont* próbára tegyék; de a király nem állott szavának, s vonakodott *Poseidon*nak a kikötött építési díjat megfizetni. Az isten haragjában árvizzel borította országát, majd pedig egy tengeri szörnyet küldött a nyakára; s már *Laomedon*nak leányát, *Hesionét*, kellett volna a haragvó isten kiengesztelése végett föláldozni; azonban *Herakles* a hajadont megszabadította és a szörnyet megölte. Az ekkép ki nem engesztelt *Poseidon* tovább is haragot tartott, s a trójai háborúban a görögök pártjára állott. Már a legnagyobb csapást készült mérni Trója városára, azonban Zeus megakadályozta ellenséges terveit. Parancsára *Poseidon* duzzogva visszavonult, elállott attól, hogy a görögöket személyesen támogassa, s ezzel testvére főhatalmát elismerte. De midőn Trója elesett, istenkéz által épített falait nem tudták lebontani az emberek, s *Poseidon* döntötte le háromágú szigonyával.

Más vidékbeli népek is beszéltek szörnyekről, melyeket *Poseidon* küldött volt a tengerből rájuk, hogy büntetésből termésüket tönkre tegye. Ilyen az a szörny, melynek *Aithiopiában* *Andromedát* kellett volna föláldozni, de *Perseus* megmentette és a szörnyet megölte; ilyen a marathoni bika, melyet *Theseus*, és a krétai bika, melyet *Herakles* fékezett meg. Mindezen szörnyek a tenger zúgásának a jelképei.

Szintúgy a haragvó és kiáradó tenger képze szülte azokat a mythoszokat, melyekben *Poseidon* más istenekkel viszálykodik különböző görög vidékek birtokáért; de legtöbbször engedni kénytelen. Az isten haragja a hatalmas hullámokban nyilvánkozik, melyek a vidékeket

elárasztják, mintha birtokukba akarnák venni. Ilyenkor azt regélték, hogy Poseidon az ország védőistenével veszekszik. Így tűzött össze Argosban Herával, Korinthosban Helios napistennel, Naxosban Dionysossal, Delphoiban Apollonnal. Leghíresebb küzdelme azonban Athenével volt, Attika birtokáért. Az istenek közös határozata értelmében annak kellett azt megkapnia, a ki a legjótékonyabb csodát viszi véghez és az országot a leghasznosabb dologgal ajándékozza meg. Poseidon Athénnek teljesen víztelen vársziklájára ütött szigonyával, és egy felszökkenő sós forrást fakasztott; Athene pedig ugyanezen kopár sziklából az olajfát varázsolt elő. Mivel pedig Kekrops király ezen utóbbi ajándékot ismerte el a leghasznosabbnak, az ország Athenének lett szentelt földje.

Argosnak víztelen vidékén, Lerna mellett, hasztalan keresett *Amymone*, Danaos király leánya, atyja számára vizet; kérelmére Poseidon megnyitotta szigonyával a földet és három forrást fakasztott belőle. Argos szárazságát a mythosz onnan származtatja, hogy Poseidon megvonta tőle a forrásokat; mert mikor birtokáért Herával összeveszett, Inachos király nem neki, hanem Herának ítélte oda.

Nagy tiszteletben részesült Poseidon mint a lótenyésztés megalapítója. Athénben ő volt a lovagrend védőistene; tengeri fogatán érczlábú lovak röpítik végig, s nyüzsgő tengeri-szörnyek alkotják kíséretét. Mindez a szelektől hányatott tenger, melynek habfodrai a lósörényre emlékeztették a görög embert.

Az isten törvényes felesége Okeanos leánya, *Amphitrite* volt, a kitől csak egy fia származott: *Triton*, a tenger zúgásának megszemélyesítője. Poseidonnak azonban más asszonyoktól is voltak híres és hatalmas fiai. Arkadiai monda szerint Demeterrel, boiotiai hagyományok szerint egy Erinysszel nemzette ló alakjába öltözve a gyorsaságáról híres, s ép azért szárnyasan ábrázolt *Areion* lovat, Medusával pedig a költői lelkesedés mai symbolumát, a szárnyas *Pegasost*, melyet a nymphák legeltettek forrásaik mellett. Az isten több kedvencét

ajándékozta meg csodás négyes fogattal, mely szárnyakkal ellátva, különösen gyorsaságával tűnt ki, s azonkívül gondolkodni és beszélni is tudott. Ilyen volt Achilles fogata, melyet Poseidon még atyjának, Peleusnak ajándékozott. Az isten tiszteletére rendezett ünnepeken a ló- vagy kocsiverseny soha sem maradt el; a görög előkelőknek a legkésőbbi időkig kiváló foglalkozásuk volt a lótenyésztés, mely Poseidon védelme alatt állott.

A görögök képzelete szerint Poseidon a tenger mélyében fényesen ragyogó palotában lakik; innen igazgatta a tengert, szintúgy innen gyakorolt befolyást a szigetekre, partokra, beljebb eső vidékekre, sőt a hegységekre is. Homeros így éneкли meg az isten tengeri útját: »Befogja kocsijába gyorsan tovaszánguldo, érczpatájú, aranysörényű lovait, s maga aranyfegyvereit felöltve repül a hullámok fölött; alatta mindenütt előbukkannak rejtekeikből a tengernek lakói, mert jól ismerik urukat, s a tenger örvendő nyit utat. A lovak pedig könnyedén szánguldnak tova, s egy csepp víz sem éri az érczköcsi-tengelyt«.

Görögországban mindenütt nagy buzgalommal ápolták Poseidon tiszteletét, főleg a tengeri városok, kikötők, szigetek és hegyfoki vidékek. Az achajai Aigaiában és Helikében az istennek ősrégi templomai állottak; a Kalaوريا szigetén székelő szövetség a régi időben az ő védelme alatt keletkezett, és a tengeri kereskedelem egyik legvirágzóbb telepévé lön. Athénben is nagy tiszteletben részesült Poseidon, a mint egyáltalában az iónok tengerjáró törzse egyik leghatalmasabb védőszellemének tekintette. A kisázsiai tengerparton lakó iónok vallási központja a Mykale hegyfokán épült Poseidon-templom vala. Leghíresebb szentélye azonban a korinthisi isthmoson, egy magaslaton épült, körülvéve egy ősrégi fenyő-berektől és más tengeri istenségek templomaitól. Theseus óta minden harmadik évben fényes játékokat tartottak itt Poseidon tiszteletére, melyek majdnem oly híresek voltak, mint az olympiaiak, s ugyancsak az vala céljuk, hogy a különböző görög népek közt a közös törzsrokonság érzetét ébren tartsák. Ezen

játékokat színhelyük után isthmosi játékoknak nevezték. Az athénieknek ezekben bizonyos kiváltságaik voltak, habár a játékünnepélyek felügyeletét a korinthisiak gyakorolták. Poseidont itt mint a tenger urát és a lótenyésztés megalapítóját ünnepelték. A versenyjátékok győztesei fenyőágakból font koszorúkat fontak. A szent berekben állott fogadalmi ajándék gyanánt az Argonauták hajója, az *Argo*, mint az első nagy tengeri vállalat emléke, melyet folytonosan gondoztak. A perzsa háború után, melyben a győzelmet hajóhaduknak köszönhatték a görögök, Poseidonnak egy óriási, öt és fél

39. Poseidon és Amphitrite (München).

méter magas ércszobrot emeltek templomában. Áldozatul lovakat és bikákat mutattak be az istennek, s elevenen a tengerbe merítették. A ki pedig hajótörés alkalmával szerencsésen megmenekült, emléktárgyat függesztett föl Poseidon templomában.

Híres volt azonkívül a *Tenos* szigetén évenként tartott víg Poseidon-ünnep, melyre a szomszéd szigetek lakosai nagy tömegben gyűltek össze. *Thessaliában* azért volt Poseidonnak tisztelete, mert ő tette a völgyes vidéket termékenynyé, midőn a hegységet szigonyával megrepesztette, úgy hogy a víz, mely ósrégi időben a magas hegyektől körülvelt völgyet egészen elárasztotta,

a híres szépségű Tempe völgyön át a tengerbe folyhatott. A vízben bővelkedő Boiotiában, hol a számos belföldi tó nagy földmívelést és állattenyésztést teremtett s a lakosok jólétét hathatósan előmozdította, szintúgy Arkádiában, hol a hegyvidéket zúgó patakok és dűsfüves völgyek szakítják meg, hol már korán virágzott a lótenyésztés, s hol a vizek istenének Demeterrel való házasságáról regéltek, — mindenütt nagy tisztelet környezte Poseidont.

A képzőművészet az istent általában erős testű és méltóságos arcú férfiúnak ábrázolta, de nincs meg vonásain Zeus fenséges nyugalma. Redős homloka, torzonborz szakála és hajzata a hullámok nyugtalanságát symbolizálják. Háromágú szigonyával a kezében nagyjából delphinre támaszkodik; igen sokszor nejével, Amphitritével ül fogatán, környezve fiától és egyéb kíséretétől.

Itália földmívelő és pásztor lakossága eredetileg nem ismert tengeri istent. A római *Neptunus* kezdetben a lótenyésztésnek volt istene, s csak a görög befolyás folytán azonosult Poseidonnal, a kinek kíséretén a római mythologia mitsem változtatott, s módosítás nélkül vette át a görögöktől. Hagyomány szerint a lovas *Neptunus* ünnepén rabolták el Romulus és társai a sabin vendégek leányait; s ezen ünnepeket évenként július havában később is megtartották. Csak Kr. e. 31-ben, az actiumi győzelem után emeltetett Agrippa *Neptunus*nak, mint a tenger istenének, a Mars-mezőn templomot. Azelőtt a tengeri győzelmekért egy ósrégi istennek, *Portunus*nak mutattak be hálaáldozatokat. *Neptunus* felesége Itáliában *Salacia*, azaz a sós víz istennője volt, egyetlen fiuk pedig Triton.

2. AMPHITRITE.

Amphitrite, Poseidon törvényes felesége, *Okeanos*nak volt a leánya; más hagyomány szerint ellenben a legszebb *Nereida*, kit a tenger istene *Naxos* szigetén rabolt el tánczoló nőtestvérei köréből. A rege szerint az isten a menekülő leányt a tenger fenekéről vonszolta elő, miután rejtekhelyét az élesszemű delphin elárulta.

Mint tengeri istennőnek, szintén van hatalma a tenger árja és hullámai fölött; legkivált azonban a csodaszerű tengeri lények állanak védelme alatt.

A szobrokon férje oldala mellett ül tengeri fogatán, s mint a tenger istennője, kiválik Nereida-nőtestvérei között. Hullámos, nedves hajzata a csendes víz csergezését jelzi, halántékán ráknak az ollói láthatók, s kíséretében Tritonok és különféle tengeri szörnyek tolongnak előre.

3. POSEIDON ÉS AMPHITRITE KISÉRETE.

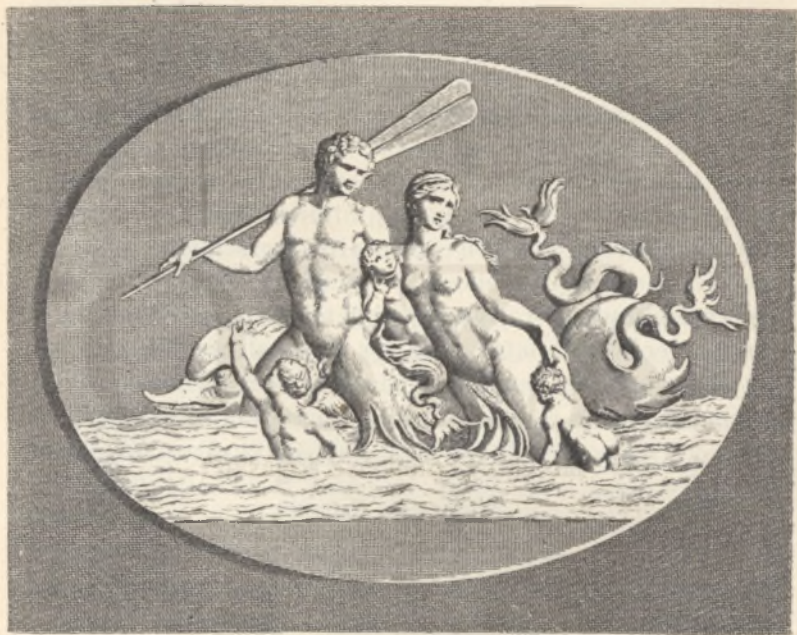
A tengernek urán és királyi feleségén kívül a görög néphit nagyszámú kisebb istenséget ismert, melyek a tengert benépesítették. E jelenség nagyon természetes, mert kevés más vidéket utalt annyira természeti fekvése a tenger megfigyelésére, mint Görögországot. A vihar-korbácsolta tenger borzasztó hatalmát, valamint a nyugodt felszínnek páratlan fenségét istenség művének látta a nép élénk képzelete; szintúgy és kiváltkép a kifürkészhetetlen mélység, melyet részben kedves és emberalakú, részben félelmes és visszataszító lényekkel hittek benépesítve, folytonosan foglalkoztatta az egyszerű vallásos kedélyt.

a/ Triton és a Tritonok.

Triton Poseidonnak és Amphitritének egyetlen fia és atyjának kürtöse volt, ki csigahéjból készült hangszerén majd haragos, majd vidám dallamokat fúvott, a szerint, a mint a tengert felizgatni vagy a hullámokat lecsendesíteni volt célja. Ő tehát a tenger zúgásának a megszemélyesítője; különben erőszakos és féltékeny isten, ki nem tűrt emberi versenytársat. Aeneas kürtösét például, *Misenust*, mivel daczolni mert vele, haragjában a tenger mélyébe taszította. Poseidon szekerét ő hozza gyors mozgásba a hullámok fölött, kürtjének hangjával hirdeti megérkeztét és összehívja a többi tengeri isteneket.

Később igen sok gyermekéről beszélt a néphit, s ezeknek ép oly alakjuk és szerepük volt, mint magának Tritonnak; pajzán és tolakodó népség, mely sokszor

bosszantotta a tengeri nymphákat. Némely monda szerint Triton pusztító tengeri szörny alakjában a szárazföldet is rémítgette, s csak istenek, mint Dionysos, meg nagy-
erejű hősök, mint Herakles, fékezték és kergették be a vízbe örök időkre. Triton csigakürtjének borzasztó hangjaitól még a Gigasok is megrémültek, mikor Zeus ellen csatájukat vívták.

40. Triton-család.

Triton és a Tritonok felső része ember, alsó részök hal vagy tengeri kigyó. Kezüikben nagy tengeri csigát tartanak, vagy pedig Poseidon kocsija elé vannak fogva. Poseidonnak első sorban ők alkotják a kíséretét.

b/ Proteus.

Proteus ép úgy, mint Triton, Poseidonnak a szolgálja. Gondjára vannak bízva a tengeri állatok, rozmárok és fókák nyájai, midőn a tengerből naponként kimásznak, hogy a mesés afrikai szigetnek, Pharosnak homokos

partján sütkérezzenek. Itt talált rá Menelaos is, midőn Trójából hazafelé hajózott, s a jövődőt tudó, ravasz öreget rá akarta bírni, hogy jósolja meg sorsát. Proteus gyors egymásutánban oroszlánná, vadkanná, párduczczá stb. változott, csak hogy ne kelljen jövődölnie; de végre megkötözték, és kénytelen volt engedni a hős akaratának. Proteus tehát a változó tenger, mely a viharok hatása alatt számtalan borzasztó alakot ölt; végre megnyugszik, és mintegy lelánczolva biztatja csak a hajósokat szerencsés úttal.

c/ Glaukos Pontios.

Glaukos alsóbbrendű, jóságos tengeri isten, kit szegény halászok és hajósok részesítettek tiszteletben. A rege szerint ő maga is ember volt, mielőtt istenné vált volna; a boiotiai parton fekvő Anthedon faluban élt mint szép, fiatal halász, a ki egyszer csodafüvet evett, s olyan lelkesedés szállta meg, hogy a tengerbe ugrott, a hol Nereus és családja jóságos védelmébe fogadta és halhatatlanná tette. Azóta mint jósló istenség a hajósok védője és pártfogója lett; Pontios (= tengeri) nevét is ekkor kapta.

d/ Nereus és a Nereidák.

Messze nyugoton, távol a világ zajától élt békeségesen a tenger mélyében Nereus, egy tiszteletreméltó, jóságos, őszszakállú tengeri isten, feleségével, *Dorissal* együtt. Nereus tehát a nyugodt, kedvező tenger; csendes hullámainak fehér habja keltette föl a primitív népekben ősz szakállának képzetét. Palotáját élénkké ötven leányának, a *Nereidáknak* viruló csapata teszi, s nevük a nyugodt tenger szépségére és bájaira vonatkozik. A fiatal, gyöngéd szűzek, mint a tenger jóságos nymphái, holdvilágos éjszakákon a Tritonokkal együtt a csendes tenger felszínén nyúzsögnek, vagy pedig felúsznak a folyókba, s kiszállva, táncz és ének kíséretében mulatoznak; vagy ott szárítják nedves hajukat a napsütötte parton, félénken kerülve az emberek tekintetét. A Nereidák tehát a tenger kedves és bájos vonásainak a meg személyesítői.

A legszebb Nereida, Amphitrite, mint tudjuk, Poseidonnak lett a felesége; utána a leghíresebb volt *Thetis*, a kivel maga Zeus is egybe akart kelni. De midőn azt a jóslatot kapta, hogy ezen házasságból olyan fiú származnék, ki nagyságával és hatalmával apját is fölülmulná, Thetist a halandó *Peleushoz* adta feleségül. Miután pedig Thetis a görögök legkiválóbb hősét, *Achilleust*

41. Nereida (Nápoly).

megszülte, visszatért a tenger mélyébe testvéreihez, s a Nereidák körtánczainak vezetője lett.

Megemlítjük még közülük *Galatheiát*, a kit különösen az alsó-itáliai görögök tiszteltek, s a ki *Polyphemosnak*, a kyklopsnak volt a kedvese.

e/ Ino Leukothea és Melikertes Palaimon.

Ino Leukotheát a hajósok különösen a korinthusi isthmoson részesítették tiszteletben. Odysseusnak oda-kölcsönözte veszedelmes tengeri útjában fátyolát, miáltal

a már-már elmerülőt a végveszélyből szabadította meg. Ino a mythosz szerint Kadmosnak leánya és Athamas királynak volt a felesége. Miután Semele nővére meghalt, csecsemő fiát, *Dionysost*, szánalomból gondjaiba vette; ezért azonban őt is meg férjét is Hera haragja sujtotta. Athamas megörült s üldözőbe vette Inót, ki legifjabb fiával, Melikertessel elmenekült; de még kelletlen szemtanuja volt, miként zúzza szét az apa idősebb fiát a sziklán. Inó azonban nem talált menedéket, s az isthmoszhoz közel egy szikláról fiával együtt a tengerbe vetette magát. De a Nereidák kegyesen fogadták, s mint halhatatlan istennő, Leukothea néven élt tovább közöttük. Ő is, meg fia, a kit ezután Palaimonnak hívtak, a hajósok pártfogója lett; a tengeri vihar veszedelmei közepette mindig segítségére jöttek a szorongatottaknak.

f) Seirenek (Szirének).

A szirének *Phorkys* és *Keto*, e veszedelmes két tengeri istenség leányai. Eredetileg ők is nymhák valának, s oly szépek, mint a Nereidák; de mivel játszótársuknak, *Persephonének*, nem siettek segítségére, midőn ezt Hades elrabolta, Demeter tengeri szörnyekké változtatta őket, madártesttel és emberi ábrázattal. Közöséges felfogás szerint a szirének az Itália és Sicilia között fekvő sziklás szigeteken laktak; a mellettük elvitorlázó hajósokat bűvös énekükkel magukhoz csalogatták és megölték, ha ezek hangjuktól elbűvölve kikötöttek a parton; lakásuk körül nagy halommal fehérlettek az emberi csontok. Homeros az Odysseiában nem határozza meg pontosan a szirének számát; későbbi időben rendszeren hármat emlegettek, s ezek: *Parthenope*, *Ligeia* és *Leukosia*. Oly szépen énekeltek, hogy a Múzsákkal is versenyre mertek kelni; midőn azonban legyőzettek, az istennők büntetésül szárnyaikat megfosztották legszebb tollaiktól s magukat ékesítették föl velük.

A végzet addig engedte meg a sziréneknek, hogy oly veszedelmes hatalmat gyakoroljanak az emberek fölött, míg egyszer egy hajós ember búbajos daluk iránt érzéketlenül evez el mellettük. Először az Argo-

nauták menekültek el bűvös énekük ereje elől, mert ők Orpheusnak felülmulhatatlan dalaira hallgattak, s nyugodtan eveztek tova a veszedelmes szigetek között. Utánuk később Odysseusnak is úgy sikerült megszabadulnia, hogy társainak füleit viasszal betömte, magát pedig odaköttette az árboczfához; s bár hallotta a szirének énekét, csábításuknak nem engedhetett. Miután így a jóslat rajtuk beteljesült, kétségbeesésükben a tengerbe vetették magukat és a víz alatt zúgó szirtekké váltak.

A szirének valószínűleg a titkos zátonyoknak a megszemélyesítői, melyek fölött a tenger sima és a hajósokat odacsalogatja, de a megfeneklő hajó rajtuk menthetetlenül elpusztul. A bűbajos ének is a hullámok szelid, dallamos zúgását symbolizálja, vagy csak képes kifejezés, mely a csábítást és csalódást jelzi.

g/ Skylla és Charybdis.

Itália és Sicília között van két veszedelmes örvény, melyeket két tengeri szörny személyesít meg. Skyllának hat borzasztó feje és nyaka van, s minden szájában három sor fog; Charybdisnek csak egy szája van, de oly nagy, hogy elnyeli a hajókat. — A szokásos közmondás: »Skylla és Charybdis között« azt a körülményt jelöli, mikor az ember két veszedelem közül az egyikből megszabadul, hogy a másikba essék.

h/ Okeanos és az Okeanidák.

Okeanos Uranosnak és Gaiának egyik fia, a vizek ősrégi istene és egy nagyszámú vízi isten-család, az Okeanidák törzsatyja; felesége Tethys. Okeanos a hagyomány szerint testvérei, a Titánok közt a legigazságosabb, ki a Zeus ellen szótt összeesküvésben nem vett részt; ezért maradt azután a viznek istene, míg testvérei a Tartaros tömlöczébe kerültek. Nyugoton élt a messze távolban, függetlenül és érzéketlenül az iránt, a mi a világon történt. Nála és feleségénél nevedezett Hera, ki akkor is hozzájuk menekült, mikor a Titánok az ég kapuit ostromolták. Okeanos nemzetsége, a folyók, patakok és források, annyira elszaporodtak, hogy az isten-

nek háromezer fiáról szoltak a mythoszok. Az ő nevével jelölték azt a folyamatot, mely a földet körben veszi körül, s melyből a földnek összes folyói és vizei fakadnak. A nagyobb folyókat az isten fiainak, a forrásokát és

42. A Nilus (Róma, Vatikán).

kutakat pedig leányainak képzeltek. Mindenütt a legnagyobb tisztelettel imádkoztak hozzájuk, mert Görögországban az eső ritka, a talaj száraz, s így joggal tekintették őket termékenységet és áldást osztó istenségeknek.

Az Okeanidáknak és az édesvízi nympháknak is megvolt az a képességük, mint a tengeri isteneknek, hogy különböző alakot ölthettek magukra; lakásukat a folyók mélyében és a források alatt hitték. Görögország legnagyobb folyója, a gazdag vizű *Acheloos*, részesült a legnagyobb tiszteletben, szintűgy Peloponnesosban az *Alpheios*. Köztudomású dolog, mennyire foglalkoztatta a régi népek képzeletét a Nilûs. A 42. kép éltes embernek mutatja be a folyamot, a mint kényelmesen a sphinxre (Egyiptom jelvénye) döl balkarjával, míg jobb kezében a kalászkok és vállánál a bőség szaruja termékenyítő erejére czéloznak. Tizenhat kicsiny, kedves gyermek játszadozik óriási testén, s számuk a folyamnak tizenhat rőfnyi magas áradására vonatkozik.

Látjuk tehát, hogy Okeanos és családja főleg az édes vizeknek az istenségei, melyek a földmivelést mozditják hathatósan elő; míg Nereus és leányai, valamint az előbb említett istenek a terméketlen, sós vizű tengerben laknak, s részben a kereskedelem jóságos pártfogói, részben a viharos tenger romboló hatását személyesítik meg.

IV.

FÖLDI ISTENEK.

1. GAIA (GE, GAEA).

A legrégibb istennők egyike, a földnek jóságos anyja. Minden, a mi a földön él, neki köszöni létét; birodalmában járnak-kelnek az istenek; a hatalmas Titánok és Gigasok az ő szülöttei, tágabb értelemben véve az emberek is, mert nemcsak belőle alkottattak, hanem ismét sötét ölébe kell majdan visszatérniök. Gaia így Hades és Persephone mellett alvilági istennő gyanánt is szerepel. Jótékony működésében, a mint az elvetett mag fejlődését és az emberi nem szaporodását előmozdítja, sokszor más istennek a hatáskörét érinti, főleg Demeterét; s ez volt az oka, hogy tisztelete ezen sokkal népszerűbb istennőével szemben hanyatlott.

Valamint Rheát, úgy Gaiát is az istenek, főleg Zeus anyjaként tisztelték. Mivel pedig lénye magához a földhöz tartozott s vele elválhatatlanul vala összenőve, azért a művészek gyakran úgy ábrázolták, hogy teste csak félig emelkedik ki a talajból.

2. DEMETER (CERES).

Demeter Kronosnak és Rheának leánya, tehát Zeusnak, Poseidonnak és Hadesnek testvére. A régiek képzelete szerint ő a földnek az istene, ki a sokféle gabonát és gyümölcsöt termeszt, szóval a mindent tápláló anyai-isten. Két gyermeke is volt: *Plutos* (a gazdagság) és *Persephone* (latinul *Proserpina*); istentisztelete a leányáé-

val rendszerint egybeolvadt, s ilyenkor Persephonét egyszerűen *Korának* (= leány) nevezték.

Az emberiségre nézve a föld legfontosabb terméke a kalászos növény, a gabona; minthogy pedig különösen ezt tekintették Demeter adományának, azért a földművelés föltalálójaként, ebből folyólag pedig a polgári társadalom megalapítójaként imádták az emberek. Művészetével és jótékonyásával az eddig nomád életű embereket, kik makkal és gyökerekkel táplálkoztak, állandó lakásra szoktatta, ahhoz a földhöz fűzte, a hol születtek. Szelidebb szokásokat honosított meg közöttük, megtanította őket az enyém és tied fogalmára, a tulajdonjog tiszteletére, a hazaszeretet boldogító érzetét csöpögtette szivükbe, a törvények tiszteletét és védelmét alapította meg közöttük. Innen eredt *Thesmophoros* jelzője, mely Demetert jótékony és igazságos törvényhozónak tűn-teti föl.

A legfontosabb mythosz, mely Demeter istentiszteletére nézve is jelentőségessé vált, leányának, *Persephonének* elrablása Hades, az alvilág istene által. A viruló hajadon egyszer virágokat szedett játszótársaival, a nymphákkal, Artémissel, Athenével és Aphroditével, midőn egyszerre Hades isten egy sötét földszakadékból előugrik, s a jajveszéklő leányt magához ragadván, fekete lovak által vont fogatára teszi, s csakhamar ismét a föld alá tűnik. A vigasztalan anya sokáig bolyongott ide s tova, még éjjel is kereste, fáklya világa mellett, gyermekét. Kilencz napig és kilencz éjen át hasztalan kutatta át az országot; még a vele éjjel találkozó Hekate sem adhatott leánya hollétéről felvilágosítást; csak Helios, a ki előtt semmi sem marad rejtve, jelentette meg neki, hogy Hades rabolta el Persephonét, s most már annak felesége és az alvilág királynője lett, s hogy mindez Zeusnak akaratával történt. Anyai fájdalmától megtörve és mélyen megsértődve, Demeter a magányba vonult vissza; s csak midőn megvonta a földtől a termést, midőn az embereket és nyájakat az éhhalál fenyegette, szánta rá magát Zeus az egyezsége. Leküldte Hermest az alvilágba, hogy hozza vissza Persephonét az anyjához, de a leány

már evett azon granátalmából, melyet Hades nyújtott vala néki, s így örökre a halottak országához vala kötve. A téli hónapokat tehát férjénél a sötét alvilágban kellett töltenie; de tavasszal, mikor az első rügyek serkednek a fákon és az első virágok tarkítják a réteket, ismét megjelenik Persephone a földön, anyja kitörő

43. Demeter, Persephone és Triptolemos (Athén).

örömmel öleli keblére, s az ő társaságában őrzi a vetéseket, érleli meg a kalászeket, aratja és csépli a gabonát.

A mythosz értelme könnyű, sőt szembeszökő: az egész nem egyéb, mint a gabona története, mely nyáron megnő és őszzel eltűnik; télen át a mag a föld alatt komor lakásában marad, tavasszal azonban a zöld kalász képében ismét előbúvik.

Demeter, leánya keresése közben, Eleusisba érkezett, Attikának salamisi tengerőble mellé, s fáradtan

egy kútnak a kövére ült. Attikában akkor a jámbor *Keleos* király uralkodott, s midőn leányai ehhez a kúthoz jöttek vizért, részvéttel fordultak a föl nem ismert *Demeter* felé; apjuk házába vezették, s ott tartották a csecsemő *Triptolemos* királyfi dajkája gyanánt. (Más hagyomány szerint a királyfinak *Demophon* volt a neve.) Az istennő anyai gondozása alatt gyönyörűen fejlődött a fiú, s *Demeter* annyira megkedvelte, hogy halhatatlanná akarta tenni. Ép a tűzhely fölött tartotta e célból *Triptolemost*, midőn véletlenül a királyné is odajött; jajkiáltása megzavarta az istennőt, a ki most megismertette magát. Mielőtt azonban elvált volna a háztól, *Triptolemost* megajándékozta a gabona nemes magjával, elküldte szárnyas kigyók által röpített szekeren a világba, hogy az egész emberiséget tanítsa meg a szántás-vetés mesterségére, s hogy a földmivelés áldásait megismertesse.

Valamint a leánya elrablása miatt haragvó *Demeter* mythosza a termés hiányából származó óriási csapást tünteti föl, úgy fejti ki egy másik rege azt a gondolatot, hogy a buzgó és szerencsés földmivelés jólétet és gazdagságot teremt. Kréta szigetén járt az a monda, hogy *Demeter* feleségül ment *Iasion*hoz, a ki buzgón űzte a földmivelést, s ezen házasságból született *Plutos*, a gazdagság istene. A termékeny és magas műveltsége által már régóta viruló Kréta szigetén *Demetert* a legrégibb idők óta a mezőgazdaság isteneként imádták, szintűgy Görögország egyéb vidékein, a hol földmiveléssel foglalkoztak, főleg pedig Eleusisban. *Demeter* egybekelése *Zeussal* és az ezen házasságból származó *Persephone* a rendes természeti jelenségnek az allegóriája: a föld termékenységet az ég áldásának köszönheti, mely a jótékony esőben és az enyhe melegben nyilvánul. Az istennő tiszteletére évenként vig arató-ünnepeket tartottak ősszel, áldozatok és lakomák kíséretében. Azonkívül Görögország különböző vidékein, különösen *Athénben* minden októbernek a végén tartották a *Thesmophoria* ünnepét. Ekkor már az őszi vetést elvégezték, a téli munka körülbelül véget ért, s így hálát adtak az istennőnek, hogy pihenőt ad a munkásoknak. Az öt-

44. Demeter. (London, British Museum.)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

napos ünnepen csakis férjes nők vettek részt, kik az első napon lármás örömmel vonultak Halimosba, egy Athéntól délre eső faluba, s csak harmadnap tértek vissza, mikoron egészséges és jó gyermekekért könyörögtek.

Persephone elrablásának mythosza, valamint az anyának elveszett gyermekéért érzett fájdalma szolgált az eleusisi mysteriumok főtárgyául. Hagyomány szerint maga Demeter alapította ezen legszentebb ünnepeit, s maga tanította meg *Eumolpost* a titkos szertartásokra, midőn bolyongása közben Eleusisban tartózkodott. Eumolpostól származott azon főpapi (Eumolpida) család, melynek az eleusisi ünnepek vezetése örökös kiváltsága volt.

Kétféle mysteriumot különböztettek meg: a kicsinyt, melyet februárius havában tartottak, mikor a virágok fakadni kezdettek; a nagyot pedig szeptemberben ülték meg, s ez az ünnep tiz napig tartott. Az első napon a titkos szertartásokba beavatottak mirtuskoszorúzott fővel, ünnepi ruhában, fáklyafény mellett, zenével vonultak Athénból a tengerhez, Eleusisba. Itt azután az ünnepi vendégek Persephone sorsát és Demeter szenvedéseit adták elő, fölkeresték azon helyeket, a hol az istennő története lejátszódott; így »a nem nevetés kövét«, a melyen Demeter néma fájdalomba merülve pihent meg, azt a helyet, a hol hosszú bójtölés után először evett ismét, s a hol leányával újra találkozott. Midőn a hívó lelkek így az istennő fájdalmában és végre örömében osztoztak, az ünnep a földi lét fájdalmas képét tárta föl előttük; de biztatta őket a remény, hogy a túlvilágon örök boldogság várakozik rájuk. Ezért az ünnep végén vig lakoma zárta be a symbolikus szertartásokat, a gyász és a halál szomorú képét a viruló élet biztató képe váltotta fel.

Az eleusisi mysteriumokba csupán szabad görög polgárokat avattak be; idegenek, rabszolgák és bűnösök ki valának zárva. A fölvatást hosszú előkészületek és gyakorlatok előzték meg, hogy az ünnepi szertartásokat a résztvevők magasabb erkölcsi szempontból foghassák

fel. Ezen szertartásokat és azok lényegét a beavatottaknak titokban kellett tartaniok. Bizonyára a Demeter és Kora mythosának mélyebb értelmére vonatkoztak, s kétségtelen, hogy az ünnep lefolyása nagy hatást gyakorolt a beavatottak lelkére. A természet symbolumának, a gabonának példája, mely előbb elhal a földben, mielőtt magot hozna, az istenek élményeinek ábrázolása, valamint az ünnepi vendégek szerepe a szertartások alatt: mindez alkalmas volt arra, hogy a hívőben az élet keserűségeivel szemben vigaszt nyújtson, s a boldog

45. Mysteriumi fölavatás.

másvilági életnek hitét ébreszsze föl. Az eleusisi szertartások igen sokáig fenmaradtak, még a római császárok idejében is voltak hivei; csak a Kr. u. negyedik század vége felé szűntek meg végkép, s Alarich gót hordái rombolták le földig a templomot.

A rómaiaknál *Ceres* volt a termékenység és aratás istene; de ezen itáliai istenség tisztelete már korán összeegyeztetett a görög Demeterével. A *Cerealia* ünnepét tavasszal, április havában, a szokásos áldozatok és lakomák között tartották meg, kapcsolatban *Tellus* (a termőföld) istennő ünnepével, a ki lényegében Ceressel teljesen azonos. Az istennő papja, a *Flamen Cerealis*, a plebeius

papokhoz tartozott; ez a körülmény pedig azt bizonyítja, hogy Ceres első sorban az alsóbb néposztály istene volt és maradt.

Demetert a művészet szelid arcú, magas nőnek ábrázolta, hosszú ruhában; fejét mák- és kalászkoszorú övezi, vagy pedig mákot és kalászt tart a kezében, néha sarlót is, vagy fáklyát. Gyakran ábrázolták úgy is, hogy sárkányoktól vont szekeren üldözi leánya elrablóját. Az anyaisten szelid és méltóságos vonásain szomorúság és gyász ül gyermeke halála miatt, az a fájdalom, mely minden ősszel megújult, mikor leányának válni kellett tőle, hogy leszálljon férjének sötét palotájába.

3. DIONYSOS VAGY BAKCHOS (BACCHUS).

Dionysos, a legifjabb olymposi isten, a természet mindent átható termékenyítő erejének a megtestesülése, a mint az főleg tavasszal nyilatkozik. Neki tulajdonították a fáknak, gyümölcsöknek, főleg pedig a szőlőtőkének virulását; állítólag ő tanította meg a görögöket a gyümölcs nemesítésére és a bor készítésére.

Görögországban *Thebait* tartották Dionysos szülőhelyének. *Semele*, Kadmos király leánya, olyan szép volt, hogy Zeus is belészeretett, a miért azonban a féltékeny Hera elhatározta a vesztét. Átváltozott alakban felkereste Semelét, és fondor szavakkal rábirta, hogy kérje meg Zeust, jelenjék meg előtte mint mennydörgő teljes égi pompájában. Hiába iparkodott Zeus, hogy kedvese ezen meggondolatlan kérelmétől elálljon; de mivel az istenek legszentebb esküjével fogadta, hogy megtartja ígérését, kénytelen volt a kívánságnak eleget tenni, s Semele villámcsapástól halt meg, midőn Zeus mennyei fényében közeledett hozzá. Fia azonban, a még meg sem született Dionysos, életben maradt. Zeus Hermes gondjaira bízta, ez pedig elvitte Nysa hegyére, Ázsiába, s átadta a barátságos hegyi nympháknak.* Itt nőtt fel a fiú Hera

* Innen kapta állítólag a fiatal isten a nevét is; Zeus genetivusa a görögben *Dios*, s a *Nysa* hegy nevével összetéve: Dionysos.

haragjától megóva *Silenos*nak, *Pan* isten fiának gondozása alatt, a ki őt az erdei vadak megfékezésére tanította.

Midőn *Dionysos* ifjúvá serdült, feltalálta a szőlőtő ültetését és ápolását; kíséretével, a nymphákkal, *Silenos*okkal és *Satyros*okkal együtt élvezte az édes italt, s erdőn, hegyen át dőzsölve járta be Ázsiát. Győzelmi útja hazájában, Görögországban végződött. Ereje ellenállhatatlan vala, s a ki vendégszeretőleg fogadta, azt a bornak minden gondot elűző és minden fáradságot megédesítő ajándékában részesítette; de ki a szőlőtelepítésnek ellensége volt, azt kegyetlen halállal sujtotta. A szőlőművelés

46. *Dionysos* (az athéni *Lysikrates*-emléken).

Görögország némely hegyes vidékén tényleg csak nehezen törhetett magának utat, különösen Thrákiában és Boiótiában, a mint azt néhány monda jellemzőleg allegorizálja.

Lykurgos, Thrákia sötétlelkű, kegyetlen királya, mitsem akart tudni az új isten tiszteletéről, sőt vakmerőségében arra vetemedett, hogy *Dionysost* országából ki akarta üldözni. Remegve futottak szét kísérei, a *Maenadok*, s az ifjú isten a tengerbe volt kénytelen menekülni, a hol őt a *Nereidák* jóságosan fogadták. *Zeus* ezért *Lykurgost* megfosztotta szeme világától; egy másik hagyomány szerint megőrült, egyik fiát önkezűleg megölte, s mivel a terméketlenség addig pusztította a jóslat szerint országát, míg a bűnös élete tartott, a nép fölvenszolta dühében egy hegyre, a hol vad lovak tépték szét testét.

Minyasnak, a boiotiai Orchomenos királyának három leánya, *Leukonoë*, *Leukippe* és *Alkithoë*, vonakodtak fonásukat abbahagyni, hogy Dionysos ünnepén, melyet már az egész világ megtartott, részt vegyenek. Az isten úgy állott bosszút, hogy denevérekké változtatta őket, melyek

47. Satyros (Róma, Capitolium).

mint éji madarak kerülték a világosságot, s nappal a vadonban tartózkodtak.

Pentheus, a thebaili király, Agauenak, Semele testvérének fia, tehát Dionysosnak unokaöccse, nem akarta nagybátyja istenségét elismerni, s teljes erejéből azon volt, hogy Boiotiában Dionysos tiszteletének meghonosulását

megakadályozza. Anyja, Agaue, nagynénjei és Thebai összes asszonyai lelkesedéssel ülték meg az új isten ünnepét, és hymnusokat énekelve járták be a Kithairon magaslatait. Pentheus dühében véget akart vetni az ünnepnek; odafutott a hegyre, a hol az asszonyok valának. De Dionysos Agauénak és testvéreinek annyira elvette az eszüket, hogy nem ismertek többé Pentheusra; ünőnek nézték, melyet föl akartak áldozni az istennek. Rárohantak tehát a királyra és saját kezükkel tépték szét.

Hires volt az a mythosz, hogy Dionysost a tengeri kalózok a tengerparton elrabolták, királyfinak tartván, a kiért majd atyja nagy váltságdíjat fog fizetni. De alig kötötték az árboczfához, midőn a lánczok maguktól feloldódtak; hirtelen kifakadó szőlőlombok vették körül az árboczfát és az evezőket, s mindenünnen bor patakzott elő. A hajósokat olyan ijedtség és örültségi roham lepte meg, hogy a tengerbe ugrottak és delphinhalakká váltak. Ime, a bornak óriási hatalma azok fölött, a kik átadják magukat élvezetének.

Dionysosnak attikai legendája is érdekes. Az isten sok és hosszú utazása után megérkezett Attika királyához, *Ikarios*hoz, a ki őt igen szívesen fogadta; midőn pedig a királytól elbúcsúzott, vendégszeretete jutalmául egy szőlővesszót ajándékozott neki, s megtanította, mikép ültesse el és hogyan készítsen gyümölcséből bort. A következő évben szüret után *Ikarios* borral vendégelte meg szomszédait, a kik a mértéktelen ivástól lerészegedvén, azt hitték, hogy *Ikarios* őket megmérgezte, s jötevőjüket megölték. *Erigone*, *Ikarios* leánya, apja keresésére indult, s *Maira* nevű kutyája segítségével rátalált *Ikarios* holttestére, majd kétségbeesésében egy fára akasztotta magát. — *Erigone* a szőlőfürt, kutyája a caniculai forráság; s ép a legmelegebb hónapokban érik meg a szőlő a venyigén, azaz atyján, mely szüretkor összeaszottnak és halottnak látszik.

Midőn *Theseus* a krétai *Minotaurost* *Ariadne*, *Minos* leánya segélyével legyőzte és visszahajózott Athénbe: útközben a hozzá társul szegődő leányt, mikor elaludt, *Naxos* szigetén hagyta. *Ariadne*, álmából fölébredvén,

kétségbeesve látta a távolban elvitorlázó hajót; de csakhamar megjelent Dionysos is ragyogó szépségében, környezve teljes kíséretétől, és szomorúságában megvigasztalta, majd pedig feleségül vevén, Zeus beleegyezésével az Olympos lakójává tette.

Dionysos tisztelete mindenütt elterjedt Görögországban, a hol csak a bortermelés virágzott; s valamint a mythosz az isten ázsiai vándorlásairól is beszél, úgy látunk tiszteleti szertartásaiban ázsiai és görög vonásokat egybekeverve. Már Rhea Kybele tiszteleténél megismerkedtünk a keleti szokások fanatikus és szenvedélyes jellegével, mely az istennő hiveit éjjel fáklyafény és

48. Alvó Ariadne (Róma, Vatikán).

vad zene kísérete mellett erdőkbe és hegyekbe kergeti; hasonló vonásokat találunk Lykurgosnak és Pentheusnak előbb említett mondáiban, s mondhatjuk, hogy az éjjeli vad, kicsapongó Dionysos-cultus keletről származott át Görögországba. Dionysosnak eredetileg tisztességes szertartásait az ázsiai befolyás tette oly hirhedtté; Ázsiában tisztelték őt elpuhult isten gyanánt, ott volt ő a féktelen orgiák, a túlságos borélvezet pártfogója. A tisztelet szenvedélyes jellege azonban nem a tavasz termékenységének és a szőlővessző vig istenének felelt meg, hanem a szenvedő, megkínzott Dionysosnak, a ki

ilyenkor a téli hidegben kihaló természetet személyesítette. Csak asszonyoknak volt szabad e szertartásokon résztvenniök, fáklyafény mellett mutatták be az áldozatot; s főleg a *Parnassos* Boiotiában, melyet késő tavaszig takar a hó, volt az a hegy, hová a Dionysost tisztelő nők még Attikából is elzarándokoltak. Erdei vadakat kegyetlenül széttéptek, s a legrégibb időben, sőt még a perzsa háborúk előtt is, emberáldozatokkal tisztelték az istent. Folytonos vándorlása közben lármázó vad tömeg kísérte Dionysost: a *Maenadok* vagy *Bakchansnók*, a mezei és vízi *nymphák*, a *Satyrosok* részeg csapata, szintúgy *Silenos* és *Pan* is ritkán hiányzik a kíséretből. Felvirágzott botokkal, fáklyákkal, dob, czimbalom és fuvola kísérete mellett énekelve és ordítózva haladt előre a menet. Nagyszámú asszony- és leánysereg, néha férfi is, tánczolvá és tüzes bortól elázva, hányt fittyet a józan szokásoknak Dionysos tiszteletére, s több napot és éjet töltött az erdős hegyeken.

Sokkal szelidebbek valának azok az ünnepek, melyeket az athéni lakosság rendezett az isten tiszteletére, habár ezekben is kicsapongó vígság és tréfa úzte szabad játékait. Legkíválóbbaak voltak a nagy Dionysziák, melyeket mindig márczius havának első felében tartottak. Az athéniek e tavaszi ünnepen igen nagy pompát fejtettek ki, s a szép város a nagy számmal összesereglett szövetségeseiket, szomszédokat és jó barátokat ragyogó fényben fogadta vendégszerető falai közé. *Dionysos Lysios* ekkor oldotta föl a természetet téli kötelékei, valamint az embereket a bű és gond gyötrelmei alól; s hogy senki se legyen ezen általános örömnünnepből kizárva, még a foglyoknak is megengedték, hogy benne résztvegyenek. A három ünnepnapon az állam és a tehetős polgárok összes kincsüket ragyogtatták, hosszú előkészületek után méltó pompával nyitották meg az ünnepet. Az első napon fényes lovas menet vitte végig a városon az isten ősrégi szobrát egy másik templomba; bakkecskét áldoztak az isten oltárán, ünnepi lakomára gyűltek össze a társak, és mindenütt öröm és vígság honolt. Az egésznek kimagasló fénypontja azonban a

színházi előadások meg az ének- és zenever-
senyek voltak három egymásután következő na-
pon. A legkiválóbb drámairók ezen Dionysiákon hozták
szinre új darabjaikat; s már az is kitüntetésszámba
ment, ha a költőt e versenyekre bocsátották. A Dionysos-

49. Satyros a gyermek Dionysossal (Róma, Vatikán).

ünnepek így a legkiválóbb költői műfajnak, a tragédiá-
nak és komédiának lettek kifejlesztői; az athéni terem-
tő szellem így nemesítette meg a bor istenének mulat-
ságait.

Dionysosnak, a szőlőtő istenének, többi ünnepe
már kisebbszerű vala, s ha különböző időre estek is,
mindig nemes ajándékára, a borra vonatkoztak. Nem-

csak Athénben, hanem az ión törzs egyéb vidékein is megtartották évenként a kicsiny vagy falusi Dionysziákat, az úgynevezett Lenaeákat, a borsajtólás ünnepét, mikoron az isten szobrát satyros-ruhába öltözött kar kísérte ki a mezőre, kicsapongó dalokat adva elő. Későbbi időben komédiákat hoztak ilyenkor színre, s az ünnep soha sem vesztette el kicsapongó jellegét. Végre februáriusban, a télnek és tavasznak határán, ülték meg az athéniek az Anthesteria ünnepét, mely három napig tartott. Az első napon felnyitották a hordókat, s ekkor izlelték meg először az új bort; a második napon diadalmenetben vitték körül Dionysos szobrát; a harmadik napon pedig engesztelő áldozatokat mutattak be a halottaknak.

A növényvilágból a szőlőlevél és a borostyán voltak az isten előtt kedvesek, ezeknek védőlevelei alatt érik ugyanis a szőlő. Az állatok közül első sorban a bakkecske volt neki szentelve, azután a párducz és az oroszlán, melyeket könnyű szerrel fékez és szelidít meg. Fontos járuléka a *thyrsos-bot*, melyet nemcsak ő, hanem kísérete is visel: egy hosszú bot, melyet fölül fenyőtoboz diszit, s végig szalagok és szőlőgalyak vesznek körül.

Az isten legrégibb képei hosszú szakálú, komoly embert mutatnak, s ez az úgynevezett indiai Bakchos, Ázsia meghódítója; rendesen homlokszalag van a fején, s bő ruhája lábáig ér. A negyedik században Kr. e. már nőies ifjúnak ábrázolták a szobrászok, s ez a typusa lett azután népszerűvé. Az isten fejét borostyán vagy szőlőlevél-koszorú övezi, testét vagy bokáig, vagy térdig érő tunika borítja, vagy pedig csak egy szarvas bőre (nebris) van könnyedén vállára vetve, kezében boros edénnyel, egészen a részeg mámornak adva át magát.

A rómaiaknál *Bacchus* vagy *Liber* (a gondtól szabadító) lényegében a görög Dionysossal azonos. A márczius havában tartott *Liberalia* ünnepen mint a faiskolák és szőlőtelepek védőistenéhez imádkoztak hozzá, s különféle mezei menetekkel és áldozatokkal tisztelték meg. A városi *Bacchanaliák* azonban idővel olyan erkölcs-

telen és kicsapongó dorbézolásokká váltak, hogy az állam ez ünnepet eltiltotta és szigorú büntetést mért azokra, a kik a tilalmat megszegni merészelték.

4. DIONYSOS KÖRNYEZETE.

a) Nymphák.

A görög nép folytonosan működő képzelete erdőt, mezőt, fát, bokrot, hegyet, völgyet, patakokat, folyókat és tengereket magasabb rendű lényekkel népesített be, kiket azok urainak tartott. Ez a hit különben nemcsak a régi népeknél volt általános, hanem a mi őseink között is; a görögök és rómaiak e féliste-

50. Indiai Bakasura (Róma, Vatikán).

51. Ifjú Dionysos.

neket nympháknak hívták, a kik lényegileg a mi népregéink erdei és vízi nemtőivel azonosak.

A nymphák felsőbb rendű női lények, félig istenek, félig emberek, kiket istenek, emberek egyaránt szeretnek és tisztelnek, s a kik halandókkal és halhatatlannokkal egyaránt érintkeznek. Meg volt az a tehetségük, hogy a mikor akarták, láthatatlanokká lettek; és sokat megtehettek, a mi különben csak az isteneknek állott hatalmukban. Ők is ambróziával táplálkoztak, mint azok, kik az Olymposon örökké vig és boldog életet élnek. De habár igen magas kort értek el, még sem voltak halhatatlanok. Néha bebocsátották

őket az Olymposiak körébe is, állandó lakásuk azonban rendes működési terük volt: magányos barlangok, csendes völgyek, bokrok, fák, erdők, patakok, folyók stb., a hol vidám dalok között fonnak, szőnek, vagy fürdenek, játszanak, tánczolnak, vagy a tartózkodási helyükön átvonuló istenek kíséretéhez csatlakoznak: Artemissel együtt vadásznak, Dionysossal dőzsölnek, Apollonnal és Hermessel tréfálkoznak, de a Satyrosok tolakodó, pajzán és kicsapongó népével folyton zsörtölődnek.

Már a régibb mondák is megemlékeznek a különböző nymphák tetteiről és működéséről; a költők képzetetét is élénken foglalkoztatták ezen isteni lények. Tiszteletük mindenütt otthonos volt, a hol jelenlétüket sejtették, forrásoknál, nedves réteken, erdőkben, hegyeken. A nympháknak valának szentelve a barlangok és üregek, a melyekben víz folyt vagy csepegett, a hol egyáltalában a természet titokzatosan működő ereje feltűnő és rendkívüli alakban nyilatkozott. A nymphák barátságos lények, de természetüknél fogva az emberek zajától távoleső, csendes mezei életet kedvelik; mégis megengedik néha, hogy halandó ember is résztvegyen örömeikben, s jóságos érdeklődéssel figyelik meg kedveltjeik életét. Később külön szentélyek is alakultak tiszteletükre, az úgynevezett *Nymphaeák*, s nem csupán a mezőn, félreeső helyeken, hanem városokban is. Itt a *Nymphaeák* gyakran gyönyörű épületek valának, s bennük tartották a lakodalmakat. A nympháknak bemutatott áldozatok kecskékből, bárányokból, tejből és olajból állottak; néha bor is járult hozzájuk.

A nymphák származásáról oly sok és oly különböző hagyomány forgott a nép között, hogy alig lehet őket felsorolni. Igen sok nympa *Zeus* és *Themis* házasságából származott; a költők számtalan jelzót adtak nekik; — mi azonban főleg két csoportot különböztetünk meg közöttük: vízi és erdei nymphák.

1. A *Naiasok* a nedves elemnek a nemtői, megelevenítik a forrásokat, patakokat. *Okeanos* leányaitól csak annyiban különböznek, hogy *Zeus*nak és *Themis*nek a leányai; különben az *Okeanidákkal* rokon lények; a nép-

hit azonban nem tartotta őket halhatatlanoknak, mint amazokat. — A római vallásban egy vízi nemtő, *Egeria*, különös jelentőségre vergődött. A monda szerint ő sugalmazta Numa Pompiliusnak bölcs intézkedéseit. Neve ma közmondássá vált, s a jelentőséges eszmevillanatok sugalmát jelöli.

2. Dryasok, Hamadryasok és Oreasok. Az előbbi két csoport a fáknak és erdőknek lakója és védője; az Oreasok pedig a szikláknak és a hegyeknek nemtői. Ők kísérik ürge vadászók gyanánt Artemist, szintűgy ők védelmezik az erdőkben legelő nyájakat. Pannal és a Satyrosokkal folytonos viszálykodásban éltek, mert ezek gyakran leselekedtek utánuk, és sokat kellett szenvedniök incselkedésüktől.

Sok nympháról beszélt a görögök képzelete, a kik istenekkel vagy halandókkal szorosabb viszonyban éltek. Ilyen például *Echo*, a ki *Narkissos* után sóvárogva elepedt, míg végre csak hangja, a sziklafalak és völgyek visszhangja maradt meg. *Eurydike*, a kinek halálát férje, *Orpheus*, annyira megsiratta, s kit testvérei is mindnyájan mélyen meggyászoltak, szintén nympha volt.

b/ *Silenos.*

Silenos, Pannak és egy nymphának a fia, eredetileg *Dionysos* kíséretéhez tartozott; kiváltkép *Lydiában* és *Phrygiában* ismerték, a hol *Rhea-Kybele* tisztelete is otthonos vala. Itt ő a termékenyítő források és folyók, valamint a nedves rétek és buja kertek szelleme volt; ő találta fel a nádsíp és a *syrinx* zenéjét, meg a *Dionysos* és *Rhea-Kybele* szertartásainál alkalmazott kettős fuvolát. Szintűgy birtokában van emberek előtt elrejtett tudományoknak és ügyességeknek is.

Csak görög talajon vált *Silenos* a *Satyrosok* csapatának nestorává, a mint egyáltalában idősebb *Satyrosokat* *Silenosoknak* hívtak. Ő tehát a *Satyrosok* pajzán és könnyelmű csapatának felügyelője. Tudománya és ügyessége miatt *Zeus* reá bízta a csecsemő *Dionysos* nevelését, s ezóta kíséretének kiváló tagja lett. *Silenos*

kitünően tudta sajtolni a bort, melyet nagyon szeretett; nagyon is hamar megártott neki az ital, s ezért szamarán lovagolva, gyakran tartották a Satyrosok, hogy ne essék. Szobrai gyakran mutatják Dionysos nevelőjének, de részegen is, a mint két Satyrosra támaszkodik; teste kicsiny, nagyhasú, feje kopasz, s arcza elárulja iszákos voltát.

A görögök közt elterjedt Silenos-mondák közül különösen kettőt emelünk ki, Marsyasét és Midasét, a kik eredetileg mindketten Silenosok voltak. *Marsyas*-ról azt regélték, hogy ő volt a fuvolázás föltalálója. Athene ugyanis észrevette, hogy fuvolázás közben arcza eltorzul; ezért a hangszert elvetette, s Marsyas rábukkanva, oly tökéletes művészetre tett rajta szert, hogy Apollonnal versenyre szállott. Midas, Phrygia királya, volt a versenybíró, s mivel a díjat Marsyasnak ítélte oda, Apollonszamárfületeket adott neki, Marsyast pedig egy fára függesztvén, vakmerőségéért elevenen lenyúzta.

Midas a rege szerint Gordios és *Kybele* fia, s az istennő nagyvagyonú kedveltje volt. Sokáig iparkodott Silenost hatalmába keríteni; végre úgy fogta

52. Silenos a csecsemő Dionysossal
(Róma, Vatikán).

el, hogy egy vízforrásba erős bort kevert, s mikor belőle Silenos ivott, lerészegedett és elaludt. Tőle tanulta meg Midas a jövődőt, s az ő vezetése mellett hatolt be emberek előtt elrejtett titkokba. Egy más rege szerint Midas minden gazdagsága mellett fukar és kincsvágyó volt. Egyszer birodalmában Dionysos átvonulván, Silenos lerésze-

53. Praxitelesnek tulajdonított Satyros-szobor.
(Róma, Capitolium.)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

gedett és eltévedt, a pásztorok pedig Midas elé vezették. Ez őt vendégszeretőleg fogadta s néhány nap mulva visszavitte Dionysoshoz. Az isten, ki már azt hitte, hogy Silenos örökre elveszett, örömében megigérte Midasnak, hogy bármely kívánságát teljesíti; s a király vak pénzvágtyában azt óhajtotta, hogy a mihez ér, az mind csillogó aranyná változzék. De csakhamar megbánta esztelen kívánságát; mert a mit a legnagyobb boldogságnak tartott, az rá nézve keserű csapásnak bizonyult. Nemcsak ágak és kövek, hanem étel és ital is aranyná változott keze érintésétől. Kétségbeesve sietett vissza Dionysoshoz, és ez hosszú kérelemre megadta a gyógyszert: Midasnak meg kellett fürdenie a Paktolos folyóban, s oly nagy volt a királynak aranytermő ereje, hogy még manapság is aranyat találnak a folyó homokjában.

c/ *Satyrosok.*

A Satyrosok Dionysos legpajkosabb kísérői; féktelen, könnyűvérű népség, melyben a természet vidám és buja élete testesült meg, a mint az erdőn, mezőn és réten nyilatkozik. Állatias durvaságuk és vad érzékiségük miatt félig állatoknak képzelték őket: a piszeorrú főt boglyas haj fedte, hegyes fülük- és homlokukból kinövő szarvacskáik a bakkecskére emlékeztettek, szintűgy szőrös lábuk és farkuk is. Ugrándozó tánczukat fuvola, kelepelő, dob és dudaszó kísérte; mindig pajkosak és szemtelenek, bár hamar inukba száll a bátorságuk. Az emberek azonban féltek tőlük, mert gyakran támadták meg nyájaikat, s ijedtséget okoztak a gyermekek és asszonyép között.

A nympháknak is sokat kellett a Satyrosoktól tola-kodásuk miatt szenvedniök. Velük együtt szerettek játszani az erdőkben és hegyekben, a hol zavartalanul és észrevétlenül adhatták át magukat a vadászat, táncz, zene, ivás, szüretelés, horsajtolás örömeinek; Dionysost leghivebb kísérői gyanánt követték útjában, s ünnepein a Maenadokkal a legkicsapongóbb tánczokat lejtették.

A későbbi művészet a Satyrosok csúf alakját mindinkább szépítette; különösen dicsérték a régiek Praxiteles-

nek Satyrosát, mely szobron csak a hegyes fül árulja el az ifjúnak állatias érzékiségét. Legtöbb szobrunk a Satyrosokat karcsú ifjaknak ábrázolja az előbb említett állati testrészekkel, meztelenül; csak vállukat takarja egy odavetett állatbőr (nebris).

d/ Pan.

Pan (a pásztor), Hermesnek és egy nymphának a fia, Görögországnak állattenyésztést űző vidékein, kiváltkép Arkádiában, a pásztoroknak, nyájaiknak és a legelőknek védőistene volt. Erdő és mező, vadászat és halászat különös pártfogása alatt állott. Mint a zöldelő mezőnek istene, gyakran Dionysos társaságában volt, mint hegyi istent pedig Kybelével együtt tisztelték. Ezért szereti a tánczot és játékot, maga is zenél pásztorsipján, melyet a mythosz szerint a következőkép talált föl: szerelmes volt egy *Syrinx* nevű nymphába, de ez szemérmesen futott előle, s midőn üldözni kezdte, nádszállá változott. Pan nagyon elszomorodott, levágta a nádat, s hangszert állított össze belőle, melyet a nymphea után syrinxnek hívtak. Esténként azután édes dallamokat fúvott el rajta, midőn napi munkája, a nyájak legeltetése vagy vidám vadászat után barlangjába vonult vissza.

Mint a pásztorok istene, Pan mindig vándorló életet élt; ide-oda kószált erdőkben, mezőkön. Ha nagyon sötött a nap, árnyas barlangokba vagy hűvös forráshoz telepedett le és syrinxén játszott. Ezért voltak a barlangok és a hegyek neki szentelve. Mint hegyi szellem úgy adta tudtára közellétét, hogy a vándorban az elhagyatottság és pusztaság aggasztó érzetét keltette föl, mely hegyi tájakon, mikor a vihar tombol és sehol emberi hang nem hallható, csodálatos módon szorítja össze a szívet. Ezen, minden ok nélkül keletkező aggodalomnak »páni félelem« volt a neve.

Athénben a várhegy mellett levő kis barlangot Pan szentélyének avatták föl, s évenként buzgó áldozatot mutattak be neki; mert hálásan emlékeztek meg azon páni félelemről, mely a perzsa sereget Marathonnál és Salamisnál futásra kényszerítette.

A szobrászat Pant szakálas férfinak ábrázolta, erősen meggörbült, nagy orral, kecskeszarvakkal és fülekkel, néha baklábakkal is. Teste szőrös, kezében egy hétágú nádsipot, a syrinxet, vagy egy görbe pásztorbotot tart.

e/ Priapos.

Priapos Dionysosnak és Aphroditének a fia, a mezőknek és különösen a kerteknek védő szelleme. Ő mozditja elő a növény- és állatvilág buja szaporaságát; szintúgy védelme alatt állanak a nyájak, a méhkasok és a halászhálók. Áldozatul ezért mezei zsengetet, bort és mézet mutattak be neki. Rendesen idős embernek ábrázolták, kerti késsel a kezében, kötőjében gyümölcsöt tartva.

5. MEZEI ÉS ERDEI ISTENEK ITÁLIÁBAN.

Itáliának lakossága eredetileg egyszerű pásztor- és földmivelő nép volt; mi vala tehát természetesebb, mint hogy az emberek itt is sok istennel és félistennel népesítették be az erdőket és mezőket, s hogy a görögök módjára ők is ezen istenek gondoskodásától tették függővé a virulást és termékenységet? Ha találunk is a római mythologia ilyennemű alakjaiban rokon vonásokat a görög istenekkel, mégis teljesen eltérő felfogás nyilatkozott kezdetben az itáliai földmivelők között; s azon tulajdonságok, melyek a római isteneket részben vagy egészben azonosítják a görögökkel, csak később kerültek át Görögországból, míg idővel teljesen népszerűkké váltak.

a/ Faunus (Lupercus).

Ezt az istent például Pannal azonosították és azt regélték róla, hogy Evander, az arkádiai száműzött, hozta be tiszteletét Itáliába; azonban lényegesen eltérő tulajdonságai is vannak. Faunus, mint neve is mutatja, jóságos szellem, ki az erdőkben és a legelőkön tartózkodott, jövődőt jósolt s szaporasággal áldotta meg az embereket és állatokat; ép ezért buzgón imádkoztak hozzá, s deoember havában a Faunalia ünnepét rendezték tiszteletére. Egy másik neve Lupercus, a farkasúzó

volt, s mint ilyen külön ünnepet kapott februárius 15-én, a *Lupercaliát*, melyen a város lakói engesztelő áldozatot mutattak be neki. A *Lupercal* nevű barlangban, hol Romulust és Remust a farkas szoptatta volt, levágtak egy bakkecskét, bőrét pedig két ifjú különféle régi szertartások között vitte végig az egész régi városon.

Rémitő hatásokat is tulajdonítottak Faunusnak; Pan módjára ő is félelmet kelt a magános erdei vándorban rikkantása által; gonosz álmokat küld a szunnyadókra, s ezért *Incubus* volt a neve. Mint jóistennek (*Fatuus*) több szentélye volt, így például Tiburban; rendszeren árnyas berek szolgált e célra, s álomlátásban adta *Fatuus* a kérdezősködőknek tudtára a jövőndőt.

b/ Fauna, Maia, Bona Dea.

Fauna lényegileg Faunusnak női mása, a földi termékenységnek női istene. *Maia* istennőtől kapta a május hónap a nevét, midőn a vidám természet legszebb pompájában mutatkozik. *Bona Dea* tisztelete a vidéken régi egyszerűségében maradt meg, de később Rómában a phrygiai Kybele istennővel azonosították, ezért szertartásait a későbbi időkben vad kicsapongásokkal szennyezték be. Mindezen istennők értettek a gyógyításhoz és a varázsláshoz; istentiszteletükön pedig csak asszonyoknak volt szabad résztvenniök.

c/ Picus, Picumnus és Pilumnus.

Picus, a harkály, s mint már tudjuk, Marsnak szent madara, némely monda szerint Saturnus fia és utódja. *Canens* nymphának férje s Faunusnak atyja volt. Nevét a következő rege magyarázza meg: a varázsló *Circe* halálosan beleszeretett a deliszépségű ifjúba, ez azonban visszautasította szerelmét, miért is az haragjában harkálylyá változtatta. Picus, valamint Faunus, a földmivések és pásztorok istene, erdőben és források mellett lakott, s ő is tudott jósolni. Ezen tehetségeért tisztelték őt a rejtett jövő tudásának symbolumaként az *augurok*, a kik különböző természeti jelenségekből, legkivált a madarak repüléséből jósoltak.

Nem szabad Picussal összetéveszteni, bár nagyon hasonló a neve, *Picumnus*, a kit testvérével *Pilumnus*-sal együtt a házasság isteneként tiszteltek Itáliában. A háznak azon szobájában, a hol a gyermek született, szoktak volt nekik kis oltárt emelni. *Pilumnus* megvédte az újszülöttet a gyermekbetegségektől azzal a buzogánnyal (*pilum*), melylyel az embereket, mielőtt a malmot feltalálták, arra tanította, hogyan törjék lisztte a gabonát; *Picumnus* pedig, a trágyázás feltalálója, örködött a gyermek fejlődése fölött. E testvérpárnak sok kiváló tettéről regéltek még, melyeket békében és háborúban vittek volt véghez; ezért azután gyakran hasonlították őket össze a *Dioskurosok*kal, *Castor*ral és *Pollux*szal.

d/ *Silvanus*.

Silvanus a pásztorok istene; birodalma csaknem ugyanott vala, a hol a *Faunus*é; de mint már a neve is elárulja, főleg az erdő meg a többi faültetvények állottak védelme alatt. Erdőkben, mezőkön, határokon, folyópartokon lakott; ő állította az első határkövet, mely a különböző tulajdonosok földjét egymástól elválasztotta, úgy hogy a birtokrendezés megalapítójaként szerepelt. Mivel az ő védelme alatt virult ház, erdő, mező: három *Silvanus*-oszlopot szoktak volt a gazdák emelni, s minden parasztházban tiszteletben részesítették. Szobrai erős öreg embert mutatnak, kezében pásztorsipot tart, mert mint minden mezei és erdei isten, ő is kedvelte a zenét; vagy pedig egy fiatal fatörzs jelzi erdei mivoltát.

e/ *Terminus*.

Terminus a határkő istene, tehát a magántulajdonnak védője volt. Állítólag *Numa* alapította meg azon szokásokat, melyeket határkő letételénél szem előtt tartottak; szintűgy ő szabta meg a határkő megsértésének kemény büntetését.

Hogy mily tiszteletben tartották ezt a határjogot, bizonyítja az a rege, hogy *Terminus* még *Juppiter* előtt sem akart hátrálni, midőn *Tarquinius Superbus* idejében

templomot építettek számára a Capitoliumon; Terminus kövét be kellett foglalni Juppiter templomába.

Februáriusban, a régi római számítás szerint, az év utolsó hónapjában ülték meg a *Terminalia* ünnepét. E szokásnak az volt a célja, hogy a határok szentségének tudatát tartsa ébren a polgárok lelkében. Egyszerű áldozatot mutattak be ilyenkor az istennek. A határköveket, melyeken néha az isten képe is ki vala faragva, földszitették virágokkal és koszorúkkal, s bekenték olajjal; a szomszédok pedig jó barátaikkal vig lakomához ültek.

f/ Pales.

Palest Itáliában az állattenyésztés isteneként imádták, s évenként április 21-én tartották ünnepét (*Palilia*), a mikor tej- és boráldozatot mutattak be neki. Czimbalom- és fuvolajáték között széna- és szalmakazalokat gyújtottak meg, s minden egyes marhának, utoljára a pásztornak magának is át kellett az égő tűzön ugornia; így tisztították meg a nyájakat. Később a *Palilia* napja volt egyszersmind Róma alapításának is évfordulója. Neve valószínűleg összefügg a *Palatinus*éval, mely domb eredetileg pásztortanya lehetett.

g/ Saturnus és Ops.

A rómaiak Saturnusban a vetések védőjét tisztelték, ki az aratás betakarítására is felügyel. S valamint ő volt a rendszeres földmivelésnek megalapítója, úgy szoktatta ő meg az embereket állandó lakásra, meghonosította közöttük a műveltséget és a jó erkölcsöket. Úgy képzeltek, hogy Saturnus a mesés hajdankornak, az aranykorszaknak volt a királya; midőn Görögországból elúzték, — mert Saturnust Kronossal azonosították, — áthajózott Itáliába és eljutott a Janiculum hegyhez; itten Janus király barátságosan és vendégszeretőleg fogadta; majd a Tiberis partján, a Capitoliumon állandóan letelepedett, és sokáig volt a parasztnak és pásztoroknak kegyes királyuk.

E szép korszaknak maradandó emlékére tartották évenként Rómában deczember havában a *Saturnalia*

ünnepét. A lakosságnak egy rétege sem vonta ki magát belőle, a törvényszék szünetelt, rokonok és barátok egymást megajándékozták, sőt a rabszolgák is szabadok voltak egy napig; szabad emberek ruháját öltötték magukra, egy asztalnál ültek uraikkal, sőt gyakran ezek szolgálták ki őket. Minden háznál vígan voltak ez ünnepen, a jobbmódúak e napon mindenki számára nyitva tartották házukat. Azt hitték, hogy az e napokon kezdett dolognak nem volna jó vége; ezért még a hadvezér is óvakodott a Saturnalia idején kezdeni csatát. Mindenki csak öröm és élvezetek közt töltötte ezt az időt.

Saturnus legrégebbi szentélye a Capitolium tövében állott. Az isten őskori szobrának lábát gyapjúkötelékek szorították össze; úgy képzeltek, hogy az isten meg van lánczolva, s áldását és ajándékait nem vonhatja meg a várostól. A templom alatt levő boltozatban volt elhelyezve az állam kincse, melyet Saturnus, minden jólétnek az adományozója, őrzött. Szobrain sarlót tart kezében; ez volt a jelvénye, mert ezzel tanította meg az embereket fát nyesni, réteket kaszálni és a termést egybegyűjteni.

Ops (a gazdagság) volt Saturnus élettársa, s vele együtt részesült tiszteletben. Ő is földi jólétet osztogatott, de egyszersmind gondos gyermekápoló volt. Később már nem annyira a földnek a termékenységét tisztelték benne, mint inkább Juppiter anyját, kinek tehát nagy befolyása van az emberek sorsára.

h/ Vertumnus és Pomona.

Vertumnus, Saturnus fia, mint neve is mutatja, a változásnak az istene, főleg a gyümölcsfa változásáé, a mint ez a rügyezésben, virágzásban és gyümölcsben nyilatkozik. Vertumnus fiatal, szép kertész és gyümölcs-tenyésztő, felesége pedig, *Pomona*, a gyümölcs istennője, a kit következő módon vett nőül. A fiatal szép nympa kezdetben hidegen visszautasította, bezárkózott kertjébe, s csak a fák gondozásának élt. Vertumnus be akart hatolni a kertbe, s ezért különféle alakot öltött; majd mint arató, majd mint vinczellér, katona, halász jelent meg, de mind

hiába; végre mint vén anyóka lopódzott be, dicsérte a fölséges gyümölcsöket, szép gondozójukat; azután rámutatott egy szilfára, a melyen egy fürtökben dús szőlőág csüngött, hogy ép így szükséges a nőnek a férfit fogadni támaszul, hogy az életben megállhasson. Midőn minden beszéde hasztalannak bizonyult, fölvette eredeti alakját, s szépsége annyira megbűvölte a nymphát, hogy többé nem utasította vissza szerelmét.

54. Flora (Nápoly).

i/ Flora.

A virágok szép istennője minden időben nagy tiszteletben részesült, külön papja is volt, a *flamen Floralis*, s már Numa korában imádkoztak hozzá. Április 28-tól május elejéig tartott ünnepe, a Floralia, mikoron az egész város gondtalan örömben úszott. A nők ilyenkor a virágok pompáját utánozva, tarka ruhákban, virágkoszorúzott fővel jelentek meg; a circusban bohókás játékokat rendeztek: vadállatok helyett nyulakat és bakokat uszítottak egymásra.

Említsük meg végül *Meditrinát*, a bornak az istennőjét, a kinek tiszteletére október havában a *Meditrinalia* ünnepét rendezték. Ekkor csak újbort ittak, s az istennőnek, mint az egészség örének, áldozatot mutattak be.

V.

AZ ALVILÁG ISTENEI.

1. HADES VAGY PLUTON ÉS BIRODALMA.

Demeter istennőt jellemezve, a ki életre kelti a magot, mely a föld sötét ölében pihent, különösen pedig Persephone leányának kettős életéről szólva, már az alvilág határához értünk; mert azok az istenek, a kikről még végül beszélni akarunk, teljesen a halálnak és a halál után következő életnek, az alvilágnak sötét birodalmába vezetnek.

Hades (Aïdes, Aïdoneus = a kit nem lehet látni) *Kronos*nak a fia, *Zeus*nak és *Poseidon*nak a testvére; Persephone oldalán ő uralkodik a megholtak fölött. A halotti áldozatok és az ünnepélyes temetési szertartások után az elhunytak lelkei Hades birodalmába mennek; akár vezeti őket az egyik (régibb) felfogás szerint *Hermes Psychopompos*, mint kicsiny, szárnyas lényeket oda; akár pedig *Charon*, a komor révész viszi át őket a temetéskor szájukba kapott obolosért azon vizeken, melyek az alvilágot a felvilágtól elválasztják. Ezek pedig: a *Styx* (a gyűlöletes), melynek vizére esküsznek az istenek, *Kokytos* (a sóhajtság), *Acheron* (a fájdalom) és *Phlegeton* (az égető tűz). Messze nyugoton áll az istennek rémes és tágas palotája nyárfáktól és fűzfáktól környezve; örök sötétség honol benne; körülötte nyúzsög az elhunyt lelkek tömege, mely a terméketlen mezőkön ide s tova lengedez. Jaj annak, a ki mögött egyszer Hades kapui bezárultak! Mindenki számára nyitva állanak ugyan, de

senki sem térhet rajtuk vissza; — *Kerberos*, egy három-fejű, óriás kutya állja el a kijárást. A lelkek ott erőtlén árnyak, kik gondolkodni sem tudnak; a rokonok nem ismerik föl egymást, sivár élet az egész; mert bár a lelkek Hades sötétségében is folytatják földi foglalkozásukat, ez azonban csak álomszerű, nem is öntudatos munkásság. Csak egyesek, mint a thebái *Teiresias*, a jós, tartja meg az alvilági istenek különös kegyéből teljes öntudatát. Mindnyájan a felvilág fénye és melege után áhitoznak, melyet oda kellett hagyniok. *Achilleus* árnya azt mondja az alvilágot meglátogató *Odyseus*nak, hogy jobb szeretne egy szegény munkásnál dolgozni a földön, mint a holtak közt uralkodni. Néha ugyan a megholt lelkek megjelenhettek barátaiknak a felvilágon, halotti áldozatokkal fel is idézhették őket; s rövid időre ilyenkor, ha ittak az áldozati állat véréből, visszanyerhették öntudatukat és beszélő képességüket, a mint ezt *Homer* *Odyseiájában* a hős meghatólag beszéli el. De csak kevés halandónak sikerült az alvilágból visszatérnie. *Herakles* *Hermes* segítségével felhozta *Kerberost*; s oly nagy volt *Orpheus* énekének hatalma, hogy *Persephone* sem állhatott neki ellen, s visszaajándékozta neki elhunyt feleségét. A *Nekromantiák*, vagyis halotti jóshelyek szentélyeiben, úgy hitték, a halottak lelkeit fel lehetett idézni, hogy tőlük a jövőt megtudhassák.

Hades az elhunytak legfőbb bírója; mellette még három kérlelhetetlenül szigorú bíró ítelt a holtak fölött: *Minos*, *Rhadamanthys* és *Aiakos*; mind a három király, kik istenfélő és igazságos életükkel e tiszteletre érdemeseknek találtattak. Előttük jelentek meg az elhunytak, s az ő ítéletüktől függött, vajjon a lelkek a boldogok szigetén éljenek-e örök boldog éltet az *Okeanos*ban *Kronos* szelid uralma alatt, vagy Hadesnek szomorú palotájában lengjenek-e mint élettelen árnyak, avagy végre a kínok hazájába, a *Tartaros* mélyébe dobanak-e, hol a legnagyobb bűnösök örök kínok terhe alatt nyögnek.

Sok mindent tudtak a görögök az alvilági büntetésekről beszélni. *Tityos*, a földnek óriás fia, oly vakmerő

volt, hogy *Leto* istennőre akart törni; gonosz vágyáért úgy lakolt meg, hogy lánczok közt hevert a Tartarosban, s két keselyű folytonosan marczangolta máját, görög fel-fogás szerint a vágy székhelyét. Tantalos az istenek kegye olyan gögössé és féktelenné tette, hogy halhatatlan vendégei elé saját fiának a húsát tálalta föl, próbára akarván tenni mindentudásukat; de örökre gyötörte őt ezért az éhség és szomjúság. Feje fölött a legszebb gyümölcsök lógtak le a fákról; mihelyt azonban utánuk nyújtotta kezét, a szél fölemelte őket a levegőbe; melléig hús vízben állott, de ha lehajolt, hogy égető szomját oltsa, rögtön elapadt a víz. *Sisyphos*, Korinthos hatalmas királya, sok vétket követett el, végül már istenek módjára kezdett élni és viselkedni: folytonosan nagy sziklát hengergetett ezért egy hegynek a csúcsa felé, s midőn már azt hitte, hogy elérte czélját, a kő kisiklott kezei közül, és ismét a mélységbe zuhant; — a mindig előretörő, de azért mégis oly határolt emberi törekvéseknek symboluma! *Ixion*, a lapithák királya, ki *Hera* birtokára tört, kezénél és lábánál fogva egy tüzes kerékhez volt kötve, mely óriási sebességgel forgott tengelye körül. A *Danaidák* folyton vizet mertek egy feneketlen hordóba, mert férjeiknek ők voltak a gyilkosaik.

E rémes és sivár birodalomban uralkodott Hades mint király. Csak szomorúan és borzalommal gondolhattak a görögök arra, a mi rájuk haláluk után várt; nem csodálkozhatunk tehát, ha az alvilág sötét urának ritkán mutattak be áldozatot, s ha képzelő erejük nem mesélt róla, mint a többi istenekről, mythoszokat. Kegyetlen rablónak képzeltek, ki a mítsem sejtőket fekete lovain elragadja, vagy haragos vadásznak, ki bebarangolja a földet, vagy pásztornak, ki az alvilágnak terméketlen, ködös mezein legelteti az árnyak seregét. Birtokában van egy láthatatlanná tevő sisak vagy süveg, melyet a *Kyklopsok* ajándékoztak neki, mikor *Zeus*nak a villámokat, *Poseidon*nak pedig a háromágú szigonyt készítették. E süveg a láthatatlanná tevő halálnak symboluma.

Görögországban több helyet tekintettek olyannak, a hol az alvilág bejárását gondolták. Közönségesen úgy

fogták fel a dolgot, hogy Hades birodalmát csak vékony földréteg választja el a világtól; ezért azután mély földszakadékok, sötét völgyzugok, hol vizesés vagy patak tette nehezen hozzáférhetővé az utat, önkénytelenül azt a gondolatot keltették fel, hogy ott van a Hades bejárata. Főleg vulcanikus vidékeken, hol a föld mélyében rejlő titokszerű erők hatalma pusztítás, meleg források és káros kigőzölgések útján legnyilvánvalóbban mutatkozik, mint például Alsó-Itáliában Cumae mellett, az Avernus tó környékén: — ilyen helyekről azt hitték, hogy nem eshetnek messze az alvilágtól.

Egy másik, szintén elterjedt monda szerint az elhunytak világa messze nyugoton vala, a hol nemcsak minden földi élet, hanem a nap és a hold, az égnek minden csillaga kialszik, s hol a nagy folyam az egész földet átöleli. A boldogok szigetét az Okeanos árjaitól hitték körülvéve; ez volt a hőroszok és kiváló emberek tartózkodási helye, a hol minden gond és szükség nélkül folytatták az életet.

De nemcsak sötét vonásokat jegyeztek föl Hadesről a görögök, nem csupán a halál istenének s minden élet kérlelhetetlen ellenségének ismerték; tisztelték őt mint a termékenységnek adományozóját is, ki a föld sötét ölében nyugvó magot a kellő időben csiráztatja ki. Szintúgy Hades tárja fel a hegyek mélyéből a nemes és hasznos érczbányák áldását. Ezért volt másik neve *Pluton*, a gazdagság istene, vagy talán azért is, mert királyságának, hová a halottak lelkei térnek, mindig szaporodnak az alattvalói. Ezen felfogás alapján részesült tiszteletben és ábrázolták a művészek. Vonásai mindig sötétek és komolyak, fejét hosszú, kuszált haj jellemzi; mint az alvilág királya, kormánypálczáat tart a kezében, s gyakran a bőségszaruja utal áldásos tulajdonságaira.

A rómaiaknál Hadesnek *Pluto* vagy *Dis Pater* (= dives pater, a gazdag atyaisten) volt a neve, s lényét teljesen azonos módon fogták föl. Különbösen saját temploma soha sem volt, hanem más istenek némely szentélyében volt egy kis kápolnája. Régtől fogva volt az alvilági isteneknek, Mars mezején, a föld mélyében oltáruk,

melyet áldozás alkalmával föltártak, s azután ismét földdel betakartak. A *saecularis* ünnepek, melyeket eredetileg minden száz évben, később rövidebb időközben is tartottak, Dis Paternek és feleségének szoltak, mert az elhunytak halotti ünnepei valának.

2. PERSEPHONE (PROSERPINA).

Persephonében, a kinek Demeter leányaként *Kora* is volt a neve, a néphit sajátos kettős lényt látott. Mint az alvilág urának felesége, Hadeshez illően ő is sötét, minden élet és virulás iránt ellenséges indulatú istenség, kérlelhetetlenül magához vonja le az élőket és megsemmesíti. Parancsokat osztogat az alvilágban lakozó rettenetes daemonoknak, a bosszú és büntetés szellemeinek, melyeket a felvilágra küld, hogy a rút gonosztságot, különösen a hitszegést sujtsák. — Ha pedig a nyár időszakára visszatér anyjához, akkor a mezők kegyes és áldást osztogató istennőjének méltó leánya és hú segítő-társa. Persephone tehát a gabonamag kedves megtestesülése: télen a föld mélyében aluszsza álmát, tavasszal ellenben kihajt és megnő, hogy nyáron gabonává érjen. Szintügy meglátja benne a mélyebben gondolkodó ember saját mulandóságának a képét, csak hogy megfordított sorrendben: Persephone földi tartózkodása az ember élete a viruló ifjúság tavaszán és az érlelő nyár teli erejében; de valamint az istennő mindenkitől megsiratva télen a Hadesbe tér le, úgy válik meg az ember is az élet hanyatlásával a napvilágtól és mindentől, a mi kedves volt előtte, hogy hosszú álomra hajtsa fejét a földben.

Ép ez a felfogás volt az, melyre az eleusisi mysteriumok vigasztalólag akartak hatni, a mennyiben a halálnak borzalmait enyhíteni és a lélek túlvilági életének hitét fölkelteni és erősíteni iparkodtak, a mint maga Persephone sem maradt örökre lekötve az árnyékvilágban. A mysteriumok e tanát annál inkább érdemes kiemelni, mert az általános néphit különben csak vigasztalan, sivár és tetszöleges életről tudott beszélni a halál után.

Kettős lényénél fogva Persephone ép úgy osztozott anyjának, Demeternek, mint férjének, Hadesnek tiszteletében. A szobrászok majd bájos hajadonnak ábrázolták, de titokszerű lényének jeléül fátyollal takarva, majd pedig királynőnek, koronával a fején, a mint Hades oldalán trónol, narciszvirágot vagy granátalmát tartva a kezében.

A római költők említik ugyan *Proserpinát*, azonban a néphit nem igen ismerte. Az árnyékvilág római istennője *Libitina* vagy *Lubentina* volt, tisztelete azonban csak a halál és a halottnak eltemetése alkalmával nyilatkozott.

3. AZ ALVILÁGI ÉS A SÖTÉTSÉG EGYÉB ISTENSÉGEI.

a/ Erinysek (Furiák).

Az Erinysek az éjnek, vagy más felfogás szerint a földnek és sötétségnek a leányai, kinzó szellemek, melyek Hades és Persephone szolgálatában az alvilág bejáratánál laktak. Első sorban azoknak megbüntetésére és kínzására voltak hivatva, a kik a földön gonosz dolgokat műveltek, s az árnyékvilágba tértek, a nélkül, hogy az isteneket kiengesztelték volna. Az istenek parancsára azonban a felvilágba is fölmentek az Erinysek, bátor vadásznók alakjában. Hajukban és derekukon kígyók tekergőztek; fáklyát tartottak kezükben és így üldözték fáradhatlanul a menekülő gonosztevőket, a kik nem kerülhették ki őket, mert ők mindent megláttak és mindent meghallottak.

Valamint így az Erinysek minden gonosz cselekedet borzasztó megtorlóiként szerepeltek, úgy tekintették őket a jók ép ezért a biztonság és védelem forrásának; mert kérlelhetetlen végrehajtói az istenek rendeleteinek, melyeket a halandók követni tartoznak. Megbosszúlnak minden vétket, melyet gyermek atyja vagy anyja ellen elkövet, egyáltalában kötelesség és hűség ellen elkövetett minden kihágást, kiváltképp azonban a hitszegést. Ezért volt még ilyen nevük is: *Semnai*, tiszteletreméltók, vagy *Eumenidák*, jóakarók; így fejezték ki az Erinysek jótékony hatását az emberi erkölcsökre.

A görögök félelmes tisztelettel viseltettek működésük iránt; mint alvilági istennőket, sötét berkekben tisztelték. Legkivált a tragikus költők, mint Aischylos és Euripides, járultak hozzá, hogy az Erinysek lényének érémes, de egyszersmind áldásos vonásait a népnek öntudatába csepegtessék. Különösen *Orestes* mondája tűnneti fel az Erinyseket büntető és bosszúló munkásságukban.

Az Erinysek száma a legrégibb időkben nem volt határozott, csak később különböztettek meg hármat, ezek pedig: *Tisiphone*, a gyilkosság megbosszúlója, *Alekto*, a fáradhatatlan és kikerülhetetlen üldöző, és *Megaira*, a borzalmas. Eredetileg rettentőknek képzelték e női lényeket; fekete ruhába voltak burkolva; majd szárnyakkal, kígyófürtökkel, majd pedig kígyót, gyikot, ostort vagy fáklyát tartva kezükben. Később, különösen Athénben, borzalmas jellegüket elvesztették, s komoly, szép szűzeknek ábrázolták, rövid vadászruhában, mint Artemist; csak kígyószerű hajuk emlékeztetett régi alakjukra.

b/ Graiák.

A sötét alvilág isteneihez és szellemeihez tartoztak és szintén a halálnak borzalmait érzékitették meg, bár soha sem részesültek isteni tiszteletben. *Phorkys*nak, a tengeri szörnynek, és *Ketonak* valának leányai: *Deino* (a félelem), *Pephredo* (a rettegés) és *Enyo* (a borzalom). A Gorgó-testvérek nénjei gyanánt szerepeltek, ők voltak őrzőik is, e csúfalakú asszonyi szörnyek, kik a mythosz szerint már születésükkor rútak és őszhajúak valának, s Hades bejáratának közelében egy sötét barlangban laktak; csak egy szemük és egy foguk volt közös használatra. Ez őszhajú lények eredetileg a szürke felhőknek mythikussá vált alakjai, kik megakadályozták a kilátást, és a hajókat szirtekre és zátonyokra juttatják; így tehát az emberek ellenségei és veszedelmes lények. Midőn *Perseus* a Gorgók keresésében járt, először a Graiákhoz került; kivette egyetlen szemüket, s csak akkor adta vissza, mikor a Gorgók lakásához vezető utat megmutatták.

c/ Gorgók.

A Gorgók, valamint a Graiák, *Phorkys* és *Keto* leányai; szintén hárman valának: *Stheno*, *Euryale* és *Medusa*. Ők is örök homályban laknak a világosság és sötétség között, és az alvilág ép oly titokszerű rémei, mint testvéreik, a Graiák. A költők leírásai és a szobrászok alkotásai szerint utálatos szörnyek, kiknek félig

55. Medusa-fő bronzból.
(Lelhely: Némi-tó).

állati, félig emberi alakjuk van. Azt hitték, hogy kettő közülük halhatatlan, a harmadik azonban, *Medusa*, a legifjabb és legszebb, halandó. Belé is szeretett *Poseidon*, sőt nem átalotta szerelmét *Athene* templomában be is vallani. Szentélyének e bűnös megsértéseért *Athene* úgy büntette meg *Medusát*, hogy szép haját kigyókká változtatta, úgy hogy ennek a Gorgónak tekintete borzasztóbb és veszedelmesebb

volt, mint a többieké; mert a ki őt meglátta, kővé meredt az iszonyattól. Végre *Perseus* *Athene* parancsára és segélyével *Medusának* fejét, mialatt aludt, levágta. A Gorgónak véréből ekkor ugrott elő *Pegasos*, a szárnyas paripa.

Medusának fejét a hős *Perseus* pártfogójának, *Athenének* ajándékozta, a ki azt mellére vagy pajzsa közepére illesztette, úgy hogy ellenségei mindannyian megszaladtak, ha vele szembeszállva, a szörnyképre tekintettek.

b/ *Hypnos* és *Thanatos* (*Somnus* és *Mors*).

Hypnos az alvás görög istene, a rómaiaknál *Somnus* a neve. Az Éj fiának mondták, és *Thanatosnak*, a halálnak ikertestvére. Az alvásnak hatalma van nemcsak az embereken, hanem isteneken is; testvérével és anyjával a földalatti mélységes homályban, az alvilág bejáratá-

nál lakik. Az emberek jótevőjüknek tartották, mert a fáradtnak üdítő pihenést, a szenvedőnek pedig könnyebbulést nyújtott a fájdalmakban. Hypnosnak igen sokféle képe volt: majd meztelen, majd egyszerű öltözetben, majd pedig gazdag ruházatban vagy gyorsan lépdél, vagy nehézkesen pihen; néha erőteljes duzzadó ifjú, halántékain kis szárnyakkal, néha gyermek, néha pedig szakállas férfi. Az álmok miatt, melyeket az alvó emberekre küld, a Múzsák kedveltjeként szerepel.

Thanatos, a rómaiaknál *Mors*, a halál istene, Hypnossal együtt az Éjnek a fia, de már nem jótékony és szelid; kérlelhetetlen szigor jellemzi, ép ezért isten s ember előtt egyaránt gyűlöletes. A Föld és a Tartaros gyermekének is mondták, bizonyára azért, mert az ember a halál által a földdel és az alvilággal elválaszthatatlan kapcsolatba jut.

Bármily keménynek és kegyetlennek tartották a régiek a halált, külsőleg még sem a csontváz elijesztő képében ábrázolták, mint újabb időben. Alakja a különböző idők felfogása és szelleme szerint különböző volt. Egy igen régi görög emlékünknön az Éj úgy van ábrázolva, hogy mint anya viszi karjain Hypnoszt és Thanatoszt; és a két testvér úgy van egymástól megkülönböztetve, hogy Hypnos fehérarcú, Thanatos pedig feketearcú csecsemő. Később Thanatoszt már magas, torzonborz szakálú férfiúnak ábrázolták, sötét és vad vonásokkal, vállán két szárnynyal, ép úgy, mint Boreas, a téli, viharos északi szelet. Ilyen felfogás szerint Thanatos az életet erőszakosan elhurczoló halál. Sokkal barátságosabb a két másik felfogás, melyek gyakrabban is érvényesültek a fennmaradt szobrokon. Ugyanis vagy szárnyas

56. A halál szelleme (Firenze).

ifjú alakjában látjuk, arczán csendes, komor tekintet honol, lábait keresztbe téve áll, s egy megfordított fáklát készül kioltani; vagy pedig szelid nyugalomban ábrázolták, feje fölé emelt karokkal, egy fatörzsre támaszkodva, abban a helyzetben, melylyel az ókori művészek a pihenést fejezték ki. Az a remény, hogy csendes kimulás után a boldogok szigetére, az elyseumi mezőkre jutnak az emberek, sugallta nekik azt a felfogást, hogy a halál istenének inkább vonzó, mint visszataszító alakot adjanak.

e/ *Oneiros és Morpheus.*

Oneiros az alvás közben megjelenő álmokkép; neve többszámiban is előfordul, mert megkülönböztettek csalóka álmokat és olyanokat, melyek be is teljesülnek. Emezek az álmok palotájának állati szarvakból készült kapujából jönnek, amazok pedig az elefántcsontkapuból. Az álmok e palotája nyugaton, az Okeanos hullámai közt állott. Némelyek az Éj, mások *Hypnos* gyermekeinek mondták, s az istenek szolgálatában állottak, kik az emberekre tetszésük szerint csalóka vagy igaz álmokat küldenek.

Más felfogás szerint az álmoknak ép úgy van őrzőjük, mint a szeleknek *Aiolos*, és ez *Morpheus*. Neve néha az álomistené gyanánt szerepel, és az álomnak különböző alakjait jelöli; háromféle alakját különböztették meg: *Eikelos* (vagy *Ikelos*) valóságához hasonló álmokat idéz elő, *Phobetor* a borzasztó álom és *Phantasos* az az álom, mely számtalan változatos ábrándképpel kápráztatja az alvó lelkét.

VI.

A LEGNEVEZETESEBB HŐSMONDÁK.

Nincsen nép, melynek biztos hagyománya volna őstörténetéről; de egyik sem elégszik meg azzal, hogy csak addig nyomozza visszafelé viszontagságait, a meddig biztos történeti hagyományai vannak, s hogy minden megelőző dolgot, főleg pedig ősi eredetét és első hódításait figyelmen kívül hagyja. Itt ismét a soha sem nyugvó képzelet követeli jogait és a saját hatalmával egészíti ki a legrégibb hagyományok hézagait. Így teremti meg a nép maga számára őstörténetét, mely lelkében valóságos történetével legjobban összeforr, s még a legjózanabb kutatónak sem sikerül mindig a mondát és történetet egymástól elkülöníteni.

Minél büszkébb öntudata van valamely népnek, minél magasztosabban gondolkodik önmagáról: annál természetesebb, hogy eredetét, létének első kezdeteit nem úgy fogja fel, mintha a véletlen hozta volna a világra. Keletkezésének lehető legfenségesebb forrásait keresi föl, eszeli ki, és végre oda jut, hogy magát istenét tekinti ősapjának. Ezen isteni származással szemben viszont az emberi gyöngeség és hitványság érzete is érvényesíti jogait, s nem engedi, hogy a nép teljes egészében vezesse vissza származását az istenre. Hozzájárul ezen érzethez a régi fejedelmi és nemesi családok kiválóbb rangjának tudata és történeti hagyománya. A nép belátja, hogy ezek a tömeget bátorságban és jellemben messze fölülmulták; ők voltak vezérei a harczokban, urai és birái a békében, úgy hogy egészen

más, nemesebb anyagból látszottak megteremtve. Ezek a fejedelmi és nemesi családok tehát azok, melyekben a nép legkiválóbb képviselőit látja, s ezek őseinek sorozata fölfelé végre az ország isteneihez ér. Az ősök az istenek valóságos fiaiként szerepelnek, kik vagy istentől és földi anyától, vagy pedig halandó embertől és istennőtől származtak.

A fejedelmi házaknak ezen félig emberi, félig isteni ősei, e tényleges közvetítők a nép és az ország istenei közt, a régi nagy hadvezérek és kiváló emberek valának a nép félistenei vagy hősoszai, kiknek élete és működése, részben régi harczok és szenvedések, vándorlások és telepítések homályos, mondaszerű emlékeiből, részben tiszta mythikus és költői elemekből összetéve, alkotja a nép őstörténetét.

Minél hatalmasabb a népben a költői képzelő erő, annál gazdagabban szinezi ki történetének kezdetét csodálatos eseményekkel, melyek fényében önmaga is sütkérezik; annál többoldalúak lesznek hősoszi alakjai, a hősök tettei és szenvedései; annál bujábban virágzik a monda a történeti hagyományok törzsén rég elmúlt évszázadokból; annál gazdagabb forrása lesz végre a költészetnek, mely ezt a változatos és jelentőséges anyagot lefoglalja, hogy azután mindenféle műfajban kidolgozza és kizsákmányolja. De egy nép sem birt ezen említett tulajdonsággal, a gazdag phantasiával oly nagy mértékben, mint a görög. Őstörténete és hősmondái kimeríthetetlen tárháza a legszebb, legmeghatóbb, legkülönösebb és minden csodálatosságuk mellett emberi leg igaz történeteknek.

A mi már most a hősöknek és félisteneknek a lényét illeti, isteni eredetükhöz képest erővel és szépséggel, bátorsággal és bölcseséggel hasonlíthatatlanul nagyobb mértékben voltak felruházva, mint a közönséges ember. Minthogy azonban apjuk vagy anyjuk földi lény volt, nem lehettek halhatatlanok, mint az istenek. Ők is a halál hatalma alatt állottak, a trójai és thebái nagy küzdelmekben csapatostul pusztultak el. A legrégibb időben, egészen Homeros koráig, a halál után nem

képzelt számukra a néphit egyéb másvilági életet, mint a minő más földi lénynek jutott osztályrészül: ők is pusztá árnyakként lebegnek a Hadesben, s csak az istenek egyes kiváló kedveltjei jutottak a boldogok szigetére. Később azonban azt hitték, hogy a hőrszok haláluk után valamennyien a boldogok szigetére kerültek, a hol Kronos jóságos kormánya alatt élvezik az örökös aranykorszak boldogságát; vagy pedig úgy képzelték, hogy az elhunyt hősök láthatatlan szellemek gyanánt örködnek a felvilágon későbbi nemzedékek fölött, megjelennek a halandók körében, és veszedelmek közepette segítve és mentőleg hárítják el a bajokat. Azon időtől fogva, mikor e hit megszületett, istentiszteletben is részesültek, szertartásokat rendeztek be, s így iparkodtak a nemzeti hősök kegyét és pártfogását maguk számára biztosítani. Tiszteletük természetesen nem volt oly nagy, mint a tulajdonképeni isteneké; szertartásaiknak nem valának külön papjaik, szintúgy sajátlagos ünnepnapjaik sem voltak; mindazonáltal külön e célra emelt oltárokon vagy sirjaiknál áldozatot mutatnak be nekik, sőt versenyjátékokat is tartottak tiszteletükre. Némely kiváló hősnek itt-ott külön templomot is építettek, s egynémelyikről, például Heraklesről egyenesen azt hitték, hogy halála után a halhatatlan istenek sorába lépett; ezeknek azután teljes isteni-tiszteleteket rendeztek be. Némely hősi családokról azt hitték, hogy az istenekkel a legszorosabb rokoni viszonyban állottak, másokat viszont az emberekhez hoztak közelébb, s így bizonyos rangkülönbséget állapítottak meg közöttük.

A hőrszok történetében általában három korszakot különböztetünk meg.

Az első korszak az ősvilágnak, az ember teremtésének és az emberi nem legelső eseményeinek kora. Ez az a kor, midőn Prometheus megalkotta agyagból az első embert, midőn a legelső emberi nemzedék nagy átalakulások közepette, kevesek kivételével, a mindent elborító árvíz habjaiban lelte halálát; a fenmaradt néhány embertől származott azután a második nemzedék; végre ez az a kor, midőn az egyes törzsek saját

fejedelmek és törzsatyáik alatt állandó helyre telepedtek és önálló életet kezdtek.

A második korszak magában foglalja a régibb hőroszoknak, Heraklesnek, Theseusnak, Minosnak, Pelopsnak, Perseusnak és Bellerophonnak a korát, azt az időszakot, midőn az egymással szövethető hősök az első kalandokra és hadi vállalatokra indulnak, kalandokra, a minő a kalydoni vadkanvadászat, és hadi vállalatokra, a minő az Argonauták menete volt Kolchisba.

Végre a harmadik korszak, melynek eseményei már valóban történeti alappal bírnak, bármily mondaszerűeknek és fölczifrázottaknak látszanak is, az ifjabb hőroszok korára esik. Ezek többnyire már nem közvetlen utódai az isteneknek, hanem csak az istenek fiainak; ez az a kor, melyet a thebai és trójai nagy háború és a Trója bukása után közvetlenül beállt események tettek nevezetessé.

A/ AZ ÓSVILÁG ÉS A LEGRÉGIBB KORSZAK

Kronos fiai, a Titánok között *Iapetos* volt kiszemelve arra, hogy az emberi nem törzsatyja legyen. Ő tehát egybekelt az okeámda *Klymenével*, a kitől négy fia született: *Menoitios*, *Atlas*, *Prometheus* és *Epimetheus*. Közülük *Atlas* hordotta vállain azon égi oszlopokat, melyeken az ég ércboltozata nyugodott; *Prometheus* és *Epimetheus* pedig, nevük szerint az »óvatos« és a »szeleburdi« (a késő bánat embere), az emberiség őstörténetének kiváló alakjai lettek.

Prometheus az első embereket agyagból alkotta meg, s *Athene* lehelt beléjük éltető lelket. Ezek az emberek még teljesen durva állapotban éltek, eszük semmikép sem volt kifejlődve, bár az összes szellemi adományok és a kedély kincsei bensejükben szunnyadoztak; kifejlésükhöz azonban hiányzott egy, — a tűz, mely állandó tűzhelyen égve, egybegyűjti a családtagokat, elkészíti ételüket és istápolja a különböző művészeteket. Ezt a fontos ajándékot *Zeus* megvonta tőlük, mert már kezdettől fogva rossz szemmel nézett *Prome-*

theus teremtményeire. Előre látta mindazt a gőgöt, bűnt és féktelenséget, melyre majd a halandók vetemedni fognak, ha a tűznek birtokában lesznek, s így nem fognak annyira függni az istenektől és a természet közvetlen adományaitól. Prometheus azonban szíven viselte teremtményei sorsát, és nem akart fél úton megállani; önállóakká kívánta őket tenni, még ha Zeus akarata ellenére kellett is ennek történnie. Titáni daczától eltelve, titkon Zeus tűzhelyéhez lopódzott, s az égi tűzből ellopott egy szikrát, lehozta a földre, és ezzel gyújtotta meg az emberek első tűzhelyét. Más hagyomány szerint egy száraz növénysszárral közeledett Helios szekeréhez, ennek lobogó lángjánál meggyújtotta fáklyáját, és így lopott tüzet.

Zeus nem akadályozhatta meg többé a dolgot, de Prometheus vakmerő és daczos eljárásáért keményen megbüntette: Hephaistosnak megparancsolta, hogy láncolja a Kaukasos hegyhez, s naponként egy éhes sas-keselyűt küldött oda, mely a Titánnak újból megnövő máját marczangolta. Végre hosszú, sok évszázados szenvedés után Herakles a Kaukasoshoz is eljött barangolásai közben, s a szenvedőt, kinek daczos és büszke lelke már rég megtört vala, megszánván, a keselyűt lelőtte és a lelánczott Prometheus megszabadította. Fiának kérelmére Zeus is beleegyezett Prometheus megszabadulásába, de mindig viselnie kellett egy gyűrűt, melyen egy darab kő vala a Kaukasosból, úgy hogy a Titán jelképileg mindig a hegyhez volt lánczolva.

Ezalatt az emberek a tűz birtokában jelentékenyen megjavult viszonyok között éltek, de nem is törődtek már annyira az istenekkel. Erre Zeus elhatározta, hogy szenvedéseket és csapásokat küld rájuk; így akarta az emberi nemet megtisztítani és az istenség tiszteletére rábirni. S valamint a bibliai hagyomány asszonytól származtatja a bűnbe-esést, mely miatt szenvedés és kín gyötri az emberiséget, úgy a görög mythosz szerint is asszony hozta a földre a bajokat.

Zeus a művészi kezű Hephaistos által agyagból egy női alakot készíttetett, mely az emberek összes tehet-

ségeivel és hibáival, de isteni szépséggel vala felruházva. Minden isten juttatott valamit adományaiból a gyönyörű hajadonnak: Aphrodite bájít lehelt arczára, Athene megtanította a női ügyességekre, Hermes a cselszövés és a behizelgő beszéd titkaiba avatta be, a Hórák és a Charisok oly kecsesen öltöztették föl, hogy istennek, embernek egyaránt gyönyörűsége telt benne. Az istenek *Pandora* (= mindennel megajándékozott) nevet adtak a hajadonnak, a kit Hermes Prometheus testvéréhez, a szeleburdi Epimetheushoz vezetett. Hasztalan figyelmeztette Prometheus, hogy ne fogadjon el Zeustól ajándékot; a szenvedélyes szeleburdi most sem tagadta meg önmagát, a gyönyörű leányt házába fogadta és feleségévé tette.

Pandora az istenektől hozományul egy nagy, csukott szelenczét hozott magával, és megtiltotta Epimetheusnak, hogy felnyissa. Csakhogy ez nagyon kíváncsi volt; meg akarta tudni, mi van benne, és felnyitotta fedelét. Alig követte el azonban meggondolatlan tettét, midőn a szelenczéből mindenféle baj, csapás, betegség és járvány áradt a világra, s azóta gyötrik is az emberi nemet. Csak a remény, mely e bajok elviselését enyhíti, maradt alul a szelenczében, mikor Epimetheus, elhamarkodott tettétől megijedve, a fedelet a szelenczére visszazsorította.

Így jutottak az emberek, egy daczos, féktelen, gyarló nemzedék, a polgáriasodás égi szikrájának birtokába, de azért mindenféle szenvedésnek alávetve. Évszázadokig éltek a műveltség folytonos haladása ellenére mindig növekvő durvaságban és hanyatló vallásosságban. Végre Zeus, fölháborodva bűnös cselekedeteiken, elhatározta, hogy az egész emberi nemet elpusztítja, ép úgy, mint a bibliai Jehova. Óriási vízözön lepte el a földet, és odaveszett minden élő lény. Ezt a vízözönt a különböző vidékeken különbözőképp nevezték el; Attikában és Boiótiában a mythikus Ogyges király után *ogygesinek*, Argosban Inachos király után *inachosi vízözönnek*, vagy pedig az egyetlen fönmaradt ember után *deukalion* árvíznek hívták. Hogy ez a Deukalion, Prome-

theus fia, és felesége, Pyrrha, Epimetheus leánya, miképen lettek az emberi nem törzsszülői, azt már Zeusnak mythológiájában beszéltük el.

Ezen új nemzedéknek Deukalion után fia, *Hellen*, lett a fejedelme, s utána nevezték a görögöket helléneknek is. Három fia volt: *Aiolos*, *Doros* és *Xuthos*, ez utóbbinak kettő: *Ion* és *Achaios*. Deukalion és Hellen ezen utódai felosztották egymás közt az uralmat, és Doros, Aiolos, meg két unokaöccsük, Ion és Achaios után nevezte el magát a görögöknek négy legnagyobb és legelőkelőbb törzse dórnak, iónnak, aeolnak és achajainak. Ezek a törzsek foglalták el Görögország tartományait, alapítottak különböző birodalmakat. Uralkodóik részben a régi alapítóknak valának utódaik, részben pedig ifjabb istenfiak és hőroszok, s ezektől származtatták magukat az uralkodó fejedelmi családok. Így a dór *Heraklidák* Heraklest, Zeus fiát, általa tehát magát a legfőbb istent tisztelték törzsatyjuk gyanánt.

B/ A RÉGIBB HÉROSZOK KORSZAKA.

E kornak legtöbb hősmondája nem egész Görögországnak, hanem egyes vidékeinek és törzseinek a tulajdona; csak a Herakles életéről és tetteiről szóló mythoszokat tekinthetjük általános hellén jellegűeknek; mert megvan bár helyi színezetük, mindazonáltal a költészet útján az egész görög nép tulajdonává lettek. Az egyes hőroszok mondakörén kívül ide tartoznak még azok a regék, melyeket több szövetséges hős közös kalandjairól beszéltek: a kalydoni vadkan-vadászat és és az Argonauták menete.

Egyes tartományok hősmondái.

1. Argos.

A hősi nemzedék élén *Inachos* áll, a ki nem más, mint az Inachos folyónak megszemélyesítője. Leánya, vagy más hagyomány szerint dédunokája volt a híres szépségű *Io*. Már Hermes isten tárgyalásakor említettük, hogy mennyire lángolt érte Zeus, s miképen változ-

tatta át kedvesét tehénné, hogy megszabadítsa Hera üldözéseitől. Miután Hermes a százszemű *Argost* megölte, Hera féltékenységében egy bögölyt küldött az átváltozott Ióra, ki a folytonos szúrások elől menekülve, országról országra járt, míg végre Egyiptomban megnyugodhatott, visszanyerte emberi alakját és *Epaphos*-nak lett anyja. Ettől az Epaphostól származott többek között *Libya*, Poseidon istennek a kedvese, s tőle kapta az ország *Libya* nevét. Ennek a nőnek *Agenor* és *Belos* voltak a fiai; *Belos* és *Anchirrhoë* gyermekei pedig *Aigyptos*, *Danaos*, *Kepheus* és *Phineus*. Aigyptos a róla nevezett ország fölött uralkodott, Danaos pedig *Libya* birtokát örökölte atyjától. Több feleségétől ötven leánygyermek született, a híres *Danaidák*; s mivel Aigyptosnak ötven fia nem szünt meg üldözni Danaos leányait, Athene tanácsára az apa fölépítette az első ötvenevezős hajót, s a tengeren át leányaival Argosba menekült, a honnan egykor ősanyja, *Io*, menekülni volt kénytelen.

Ebben az időben Argosban *Gelanor*, *Inachos* egyik egyenes származéka, volt a király. Danaos azonban a maga számára követelte az uralmat, s midőn az istenek csodajel útján szintén mellette nyilatkoztak, Argos népe őt választotta meg urának. Így lett Danaos az ország királya. Mint a nép jótevője, nagy tiszteletben részesült; ő ásatott ugyanis először kutakat, melyek nyáron sem apadtak ki; sűrű csatornahálózat által pedig az egész vidéket termékenynyé tette.

Azonban testvérének fiai, az *Aigyptiadák*, szintén átkeltek a tengeren, és újra fellepték leányainak kéréi gyanánt. Danaos, a ki különben gyűlölte az ifjakat, hogy régi hazájából menekülésre kényszerítették, nem tagadhatta meg többé kérésüket, s egybeadta ugyan őket leányaival, de ezeknek kardot adott a kezükbe, azzal a parancssal, hogy férjeiket már az első éjjel öljék meg az ágyban. A leányok valóban véghezvitték a borzasztó tettet, lakoltak is érte örökké a *Tartarosban*; csak az egy *Hypermnestra* nem teljesítette apjának parancsát, és férjét, *Lynkeust*, megmentette, mert szívből vonzódott hozzá. Danaos ezért törvény elé idézte,

de a birák fölmentették, és így Lynkeusnak felesége maradt. Ebből a házasságból származott *Abas*, *Akrisios*-nak és *Proitos*nak atyja.

Gonosztettük után a többi Danaida leányok másodszor is férjhez mentek. Danaos nagy versenyeket rendezett leányainak férjhezmenetele érdekében, melyeken Görögország legkiválóbb hősei vettek részt; s ezen házasságok némelyikéből kiváló hősi nemzedékek származtak. Egy Danaida, *Amymone*, még a férjgyilkosság előtt lett Poseidon felesége, a ki *Naupliost* szülte. Nauplios fia volt *Palamedes*, a trójai háború egyik kiváló hőse s a görög táborban Odysseus ellenfele.

Térjünk most vissza Lynkeushoz és Hypermnestrához. Fiuk, *Abas*, egybekelt *Okaleia* arkadiai nymphával; ez a harczias hős volt megalapítója Phokisban Abai városának, honnan a bátor abaibeliek Euboia szigetére költöztek gyarmatosítás végett. Abasnak két fia, *Akrisios* és *Proitos*, már gyermekségüktől fogva ellenséges indattal viseltettek egymás iránt. Midőn fölserdültek, Akrisios erőszakkal kikergette testvérét otthonukból. Proitos átkelt Lykiába, a hol az ország királyának, *Iobates*nek *Stheneboia* nevű leányát vette nőül. Apósától azután hatalmas sereget kapott, melyet hazájába vezetvén, Tiryns városát alapította, azonkívül pedig Korinthos uralmát is megszerezte magának.

Volt neki három csodaszép, de rendkívül büszke leánya, kik gőgjükben még az isteneket is megsértették. Bűnükért azonban keményen kellett lakolniok: nehéz, járványos betegségbe estek, eszük megbomlott, és egyikük önmaga vetett véget életének; a másik kettőt azonban meggyógyította *Melampus*, a híres pylosi jós és orvos, a kinek egyszer álmában kigyók nyalták ki fülét, mire ő a madarak repülését és nyelvét meg tudta érteni és magyarázni. *Melampus* és testvére, *Bias*, ezután nőül vette Proitosnak két életben maradt leányát, s híres hősi nemzedék származott tőlük, mint *Adrastos*, *Amphiaraos*, *Kapaneus* és *Eteokles*, a kik valamennyien részt vettek a hét fejedelem végzetes hadmenetében Thebai ellen.

Midón Proitos visszanyerte uralmát, az ország egy részét a régi fővárossal, Argossal együtt átengedte testvérének, Akrisiosnak. Ez nőül vette *Lakedaimon*nak *Eurydike* nevű leányát, a kitől született egy leánya, *Danaë*. Róla azonban azt a jóslatot kapta Akrisios, hogy majdan olyan fiút fog szülni, a ki nagyatyja életét enkezével fogja kioltani. Hogy már most ez a jóslat be ne teljesülhessen, nemcsak nem adta férjhez *Danaët*, hanem sötét, földalatti helyiségbe zárta; azt hitte, hogy így biztonságban van az élete. De Zeus megszerette a szerencsétlen szép leányt, és aranyeső alakjában hatolt be hozzá tömlöczébe. Így lett *Danaë* titokban a híres *Perseus* anyja.

Midón Akrisios nagy ijedelmére megtudta, hogy leánya fiút szült, elhatározta, hogy a gyermeket anyjával együtt elvesziti. Mindkettőt nagy faládába zárta és bedobatta a tengerbe. De Zeus nem engedte fiát elpusztulni. A ládát a habok elsodorták és *Seriphos* szigete felé hajtották, a hol *Diktys*, a király testvére, hálójával kihalszta. Különös zsákmányát elvitte *Polydektes*hez, *Seriphos* szigetének urához. Ez *Perseust* fölneveltette, és meg akarta nyerni *Danaë* szerelmét, de törekvése hasztalan volt. A visszautasításon megsértődván, *Danaët* haragjában rabszolgaságra vetette, kegyetlenül bánt vele, csak hogy engedékenységre bírja. Végre az utolsó eszközhöz folyamodott: hogy *Danaët* teljesen hatalmába kerítse és az időközben fölserdült *Perseus* bosszújának elejét vegye, az ifjút elküldte a Gorgókhoz, hogy vágja le *Medusa* fejét és hozza magával. Ez olyan veszedelmes kaland volt, hogy emberi számítás szerint *Perseus*-nak okvetlenül bele kellett pusztulnia. De *Hades* odakölsönözte láthatatlanná tevő sapkáját és szárnyas cipőit, *Hermes* és *Athene* voltak a vezetői; így jutott először a Graiakhoz, a Gorgók néneihez. Ezeket megfosztotta egyetlen szemüktől, s csak akkor adta vissza, mikor a Gorgókhoz vezető utat megmutatták. Csillógó pajzsának tükrében megpillantotta ekkor az alvó *Medusát*, háttal közeledett hozzá, és úgy vágta le fejét, melyet zsákba téve, gyorsan elmenekült, s csak *Hades* sapkája

mentette meg az üldöző Gorgóktól. Medusa fejével, mint ellenállhatatlan fegyverrel, sok országot bejárt ekkor a hős, s útjában sok vitéz tettet vitt véghez. Midőn *Atlas* király a vendégbarátságot, a régiek e főerényét, meg akarta tőle vonni, a Medusa fejének előmutatásával sziklává változtatta. Még nagyobb kalandja akadt Aithiópiában. *Kassiopeia*, *Kepheus* király felesége, olyan vakmerőségre vetemedett, hogy szépségre nézve kiválóbbnak mondotta magát a Nereidáknál. A felháborodott tengeri istennők rábirták Poseidont, hogy küldjön Aithiópiára egy szörnyet; ez az ország partvidékét elpusztította, embereket és nyájakat falt fel. A szorongatott király megkérdezte a jóshelyet, mikép engesztelhetné ki az istenek haragját; s azt nyerte feleletül, hogy saját leányát, *Andromedát* kell a szörnynek feláldoznia. A szerencsétlen hajadont a parton egy kopár sziklához lánczolták, hogy a szörnyeteg kényelmesen falhassa fel; de ép jókor repült oda Perseus a légen át, a szörnyet kemény küzdelem után legyőzte, majd kővé változtatta, s *Andromedát* megszabadítván, feleségül vette.

Aithiópiából Perseus Seriphos szigetére ment vissza, s anyját, Danaét, a kit Polydektes rabszolgaságba vetett volt, megszabadította. Magát a királyt dús lakománál találta, kit a Gorgófő segítségével összes vendégeivel együtt kővé változtatott. Ekkor a Medusa fejét védőjének, Athene istennőnek ajándékozta, s így került az rettenetes ijesztő kép gyanánt az istennő pajzsának vagy pánczéjének közepére. Perseus nem sokáig maradt Seriphosban; anyjával és feleségével, *Andromedával* visszatért ősi hazájába, Argosba. Itten Proitos, Akrisios testvére, újból megkísérlette volt az egész ország uralmát magához ragadni; Perseus azonban legyőzte, nagyatyját régi trónjában megerősítette; de csakhamar ezután oly szerencsétlenül dobta el egyszer korongját, hogy Akrisios halálosan megsebezte, s így a jóslat mégis beteljesült. Perseus e gyilkosság után vonakodott nagyatyja trónját Argosban elfoglalni; inkább átadta Proitos fiának, *Megapenthesnek*, míg maga Tiryns birtokát kapta cserébe; azonban székhelyét az általa újonnan alapított Mykenai

városába tette át. Halála után Seriphosban és Athénben, de főleg Argosban isten gyanánt tisztelték. Andromedától született fiai közül leghíresebbekké lettek *Elektryon* és *Alkaios*; ez utóbbinak fia volt *Amphitryon*, a kinek *Alkmene* nevű felesége, az Elektryon leánya, szülte Zeustól *Heraklest*.

2. Korinthos.

Proitos idejében Korinthos Argosnak a fenhatósága alatt állott. Az első rendkívüli hős, a ki e városban kiválik, *Sisyphos*, annak az *Aiolos*nak a fia, a kit mint Hellen fiát az aeolok törzsatyjaként ismertünk meg. Sisyphos nagy gonosztevő volt, de különösen azzal vonta magára az égnek haragját, hogy elárulta Zeust, mikor ez Asoposnak szép leányát, *Aiginát* elragadta. Zeus Sisyphost meg akarta ölni, de a ravasz és ügyes ember, a helyett, hogy követte volna Thanatost, egy sötét börtönbe vetette. Pluton birodalmába sokáig senki sem ment le a felvilágról, míg végre Ares Thanatost megszabadította börtönéből és átadta neki Sisyphost, a ki gaszágáért örök kinokat szenvedett az alvilágban.

Sisyphos fia volt *Glaukos*; ez egy kocsiversenyen olyan szerencsétlenül járt, hogy megvadult lovai felfordították és szétszaggatták. Utóda volt *Bellerophon*, ki mint viruló szépségű ifjú Proitos udvarába ment. Itt a király felesége, *Stheneboia*, halálosan belészeretett, de mivel vonzalma nem talált viszonzásra, bevádolta férjénél, s úgy fel tudta ellene ingerelni, hogy ez Bellerophont *Iobates* apósához, Lykia királyához küldötte, azzal a titkos utasítással, hogy az ifjút tegye el láb alól. Bellerophon gyanutlanul ment át Lykiába, a hol Iobates olyan feladatokat tűzött ki eléje, hogy kivitelüknél könnyen veszthette volna életét. De az istenek az ártatlant pártfogásukba vették, elküldték neki a *Pegasos* lovat, s Athene megtanította, mikép ülje azt meg. Rajta azután a levegőbe emelkedvén, megölte *Chimairát*, egy hatalmas, tüzet okádó szörnyeteget, mely elől oroszlán, hátul sárkány, közepén kecske, vagy más hagyomány szerint három (oroszlán, sárkány és kecske) fejű hatalmas állat

vala. Szintúgy sok ellenséget tett tönkre Bellerophon, a kik Iobates birodalmát fenyegették, a többi között az amazonokat is. Ennek a népnek a hadserege pusztán asszonyokból állott, a kik kora ifjúságuktól fogva harcias gyakorlatokkal töltötték az időt, s országukat a leghatalmasabb hősök, mint például Theseus és Herakles ellenében vitézül és erélyesen meg tudták védelmezni. Otthonuk általános felfogás szerint keleten vala, s a művészetnek sok emléke ábrázolja küzdelmeiket a hősökkel szemben. Még a trójai háborúban is részt vettek az amazonok *Penthesileia* királynőjük vezetése alatt, s az ostromlott népet sokáig támogatták a görögök ellenében, mig Achilleus nyila a királynőt le nem terítette.

Miután Iobates még egy utolsó kísérletet tett, hogy a bátor Bellerophont törbe ejtse és életének végét vessen, s miután a hős az istenek védelme alatt ebből a veszélyből is kiszabadult: oly nagy mértékben nyerte meg a király bizalmát és szeretetét, hogy fele királyságával együtt adta leányát hozzá feleségül. Sokáig élt szerencsésen a hős viruló családja körében; egyszer visszatért Tirynsbe is, hogy Stheneboián bosszút álljon; s midőn a mostoha Bellerophonnal a Pegasosra ült, hogy együtt megszökjenek, Bellerophon a magasból a háborgó tengerbe lökte.

De a nagy szerencse, melyben az istenek részesítették, nem igen vált javára. Utoljára rendkívül féktelen lett, s az az istentelen gondolata támadt, hogy a Pegasoson felszáll az Olymposra. Ekkora vakmerőségén azonban Zeus nagyon felbőszült, Bellerophont villámával sujtotta, ki a bukott nagyságok szájalomraméltó példája gyanánt nyomorultan veszett el.

3. Thebai.

A mythikus korszak egyik legkiválóbb helye a boiotiai Thebai, melyet a hagyomány szerint *Kadmos* alapított. Ő *Agenor*, phoinikiai királynak volt a fia, tehát Poseidonnak és Libyának az unokája. Szép nőtestvére, *Europe*, világrészünknek állítólagos keresztanyja, nagyon megtetszett Zeusnak; s hogy a hajadont ismeretlenül

elragadhatta, szép fehér bikává változott. Ebben az alakban közeledett a fejedelmi szűzhöz, mikor ez a tengerpart mellett a virágos réten sétálgatott. Európének öröme telt az állatban, czirógatta, és mivel a bika nyugodtan feküdt a fűben, tréfából hátára ült. De a bika nyomban felugrott, a tengerbe rohant, és zsákmányával Kréta szigetére, Gortysba úszott. Itt Zeus eredeti alakjába öltözött és megismertette magát Európével. Ezalatt a szülői házba a leány eltünése miatt nagy gyász költözött. Agenor elküldötte fiát, Kadmost, hogy keresse meg a hugát. Sokáig nem volt eredménye fáradságának, végre a delphoi jóshelyhez fordult, s ez azt felelte, hogy ne kutasson tovább a huga után, hanem kövesse nyomon az első tehenet, a melylyel találkozik, s a hol az megpihen, alapítson azon a helyen várost. Így lett ő Thebai alapítója, s az ország, a melyben a város épült, ezóta Boiotia, azaz »marhaföld« nevet viselt.

De mielőtt Kadmos a város alapításához fogott, több veszedelmen kellett átesnie. Hogy az istenek iránt háláját lerója, először föl akarta áldozni a jóslat parancsára azt a tehenet, mely útmutatója volt. Elküldte társait, hogy egy Aresnek szentelt közeli forrásból hozzanak vizet az áldozáshoz; de a forrás fölött órködő rettenetes sárkány ezeket az embereket fölfalta. Erre Kadmos maga állt ki a sárkány elé s Athene segédelmével le is győzte; pártfogója tanácsára pedig a leterített szörnyeteg fogait kitörte és a földben elvetette. E csodaszerű vetésből csakhamar fegyveres katonák nőttek ki, a kik egymást véres küzdelemben leölték. Csak öten maradtak életben, ezek hivek maradtak Kadmoshoz és nagy segítségére voltak a város megalapításában. Ezeket a fegyveres katonákat Spartáknak, azaz elvetett embereknek hívták; tőlük, a thebai földnek valódi sarjadékaitól származtatták magukat Thebai legnemesebb családai, s a legkésőbbi korig megőrizték e nevet. Az új város erődjét *Kadmeiának* hívták, s e név igen sokáig megmaradt.

De a Kadmos által leterített sárkány Aresnek szent állatja volt; vétkeért és az isten kiengesztelése végett

tehát a hős nyolcz évig volt kénytelen szolgálni. Csak azután adta Zeus hozzá feleségül *Harmoniát*, Ares és Aphrodite leányát. Az összes istenek megjelentek a lakodalmon, gazdag ajándékokkal halmozták el a fiatal párt, mi által jóindulatukat bizonyították Thebai városa iránt. Kadmosnak *Harmoniától* négy leánya született: *Autonoë*, *Ino*, *Semele*, *Agae*, és egy fia, *Polydoros*. *Autonoë* nőül ment *Aristaios*hoz, és *Aktaion*nak lett anyja. Midőn *Aktaion* egyszer *Artemist* véletlenül fürdés közben meglepte, az istennő szarvassá változtatta, kit a saját kutyái téptek széjjel. *Ino* *Athamas*nak lett a felesége; a férj azonban megőrült, legidősebb fiát megölte, s addig üldözte feleségét, mígnem egy szikláról a tengerbe ugrott, és *Leukothea* név alatt élt tovább a tengeri istenek között *Semelét*, *Dionysos* isten anyját, Zeus villámai fosztották meg életétől.

Végre *Agae*, *Echion*nak, az öt Sparta egyikének felesége, anyja volt *Pentheus*nak, Thebai királyának, ki a Maenádok téptek szét, mivel *Dionysos* tiszteletének behozatala ellen kegyetlen módon állott ellen Thebai birtoka ezután fiára, *Labdakos*ra szállott.

Maga Kadmos ellenségeinek üldözése elől öreg korában Illyriába volt kénytelen menekülni; itt is halt meg, s Zeus kívánságára *Harmoniával*, hú életársával együtt az *Elyseumba* jutott. Életében nagy boldogságot, de nagy csapásokat is látott családja körében. Thebaiban ő volt a földmivelés megalapítója, az első csatornázás létesítője; ő tanította meg a népet a betűkre, melyeket Phoeniciából hozott volt át; s mint a város megalapítója is, majdnem isteni tiszteletben részesült.

Pentheus halálának és Kadmos menekülésének idején *Labdakos* még kiskorú fiú volt, s Thebai kormányja egy időre *Nykteus* kezébe került. Ennek *Thebétől*, a város istennőjétől egy *Antiope* nevű leánya született, ki a satyros-mezbe öltözött Zeussal titkos házasságot kötött. Mikor ezt *Nykteus* észrevette, leányát meg akarta ölni; de *Antiope* elmenekült, s miután a *Kithairon* hegyen ikreket szült, *Epopeus* királyhoz került, Sikyonba.

Két fiát, *Amphion*t és *Zethos*t, a szerencsétlen anya egy *Kithairon* hegyen legeltető pásztornak a gondjaira bízta, s ennek a nevelése alatt nőttek fel *Zeus* fiai, kiket a környezetük egyszerű pásztorfiaknak tartott. *Antiope* azonban csak rövid időre talált menedéket *Sikyon*ban, mert atyja nem szünt meg üldözni, sőt halálos ágyán testvérére, *Lykos*ra bízta e feladatot, a ki utána, *Labdakos* kiskorúsága idejére, *Thebainak* ura lett. Ez *Sikyont* elfoglalta és *Antiopét* feleségének, *Dirkének* szolgálójává tette. Ekkor azonban a szerencsétlen asszonyra újabb szenvedések vártak. *Lykos* ugyan jól bánt vele, de ép ezért ébredt föl *Dirkében* a féltékenység ördöge. *Antiopét* tőle telhetőleg kinozta s a legalacsonyabb szolgálatokat végeztette vele. Sokáig tűrte *Antiope* e kemény sorsot, de midőn észrevette, hogy *Dirke* már életére is tör, újra megszökött, a *Kithairon* vidékére menekült, az időközben fölserdült, de föl nem ismert *Amphionnak* és *Zethosnak* elpanaszolta szenvedéseit és védelemért könyörgött. Véletlenül erre az időtájra esett *Dionysos* ünnepe a *Kitharion* hegyen; *Dirke* is ide jött, megtalálta a szökevény *Antiopét*, és rettenetes módon akarta megbüntetni: mint az ország királynője, ráparancsolt a két ifjúra, hogy kössék a legerősebb bikához; hadd vonszolja ez addig, míg el nem pusztul. S már a legborzasztóbb anyagiilkossághoz készülődtek az ifjak, midőn agg nevelőatyjuk föltárta származásuk titkát. Hogy tehát anyjuk sérelmét megbosszúlják, *Amphion* és *Zethos* *Dirkére* rohannak, könyörgéseivel nem törődve, őt kötik a bikához, mely addig vonszolta áldozatát, míg forrássá nem változott, melyet róla neveztek el.

Lykos ezután a két ifjú javára lemondott az uralomról, s ezek fölépítették az alsó város falait, mert a vár-hegyet már *Kadmos* erősítette vala meg. *Amphionnak* *Niobe*, *Tantalos* leánya volt a felesége, s már ismerjük történetét, hogy miképen büntették meg gőgjét *Apollon* és *Artemis*. Haláluk után *Amphion* és *Zethos* a tartománynak védőistenei lettek, s a trón *Labdakos*ra szállott. Uralmáról semmi nevezetesebbet nem jegyzett föl

a hagyomány; annál híresebb volt a monda, mely fiáról, Laiosról, és unokájáról, Oidipusról beszélt.

Laios nőül vette *Iokastét*, *Menoikeus* leányát, s tőle született egy fia, *Oidipus*, kinek már csecsemő korában átfúratta a lábát és a *Kithairon* hegyen kitétette, mert

57. Amphion és Zethos (Nápolyi múzeum).

egy jóslat azt jövendölte neki, hogy fia lesz gyilkosa, s azután anyját fogja nőül venni. Pásztorok a gyermeket megtalálták és elvitték *Polybos* királyhoz Korinthosba, a ki feleségével együtt, mivel gyermektelenek voltak, szívesen magához fogadta és fölnevelte. Oidipus, mint fölserdült ifjú, szüeleire vonatkozólag kérdést intézett a jóshelyhez, s azt nyerte feleletül, hogy kerülje

hazáját, mert különben atyjának gyilkosa és édes anyjának férje fog lenni. Hogy tehát e borzasztó szerencsétlenséget kikerülje, távozott Korinthosból; nem tudta, hogy nem Polybos az atya; idegen földre vándorolt, és egy mély úton igazi atyjával, Laiossal találkozott. Kiséretének egyik tagjával véletlenül összeveszett, s midőn Laios is beleelegyedett a dologba, Oidipus haragjában agyonütötte. Nem törődve e rettenetes büntettel, melyet öntudatlanul követett el, Oidipus tovább vándorolt Thebai felé. Itt minden embert nagy félelemben talált, mert a *Sphinx*, egy félig asszony és félig oroszlán szörnyeteg, pusztította a vidéket; minden vándornak feladott egy talányt, s ha nem tudta megfejteni, megölte. A talány az volt, hogy melyik az a lény, mely reggel négy lábon, délben két lábon és este három lábon jár. Oidipus szemébe mert nézni a szörnynek, a talányt megfejtette, hogy az nem más, mint az ember; mire a *Sphinx* a szikláról, a mely lakása vala, lebukott, és az ország a rémülettől megszabadult. Oidipus ekkor megkapta a díjat, melyet a thebaiak a *Sphinx* fejére kitűztek: Laios özvegyét, Iokastét nőül vette és Thebai trónjára ült.

Így teljesült a jóslat, melyet Laios és Oidipus kaptak. Oidipus, a nélkül, hogy csak sejtelve lett volna, tulajdon atyjának lett a gyilkosa, s nőül vette anyját, a kitől négy gyermeke született: *Eteokles* és *Polyneikes*, meg *Antigone* és *Ismene*. De az istenek haragját Oidipus sem kerülhette ki, bár akarata ellenére követte el istentelen tettét. Az országot kemény csapások sújtották, s midőn tanácsot kértek a jóshelytől, a borzasztó végzetnek összefüggő szálaira akadtak. Iokaste végtelen fájdalomában önkezúleg vetett véget életének; Oidipus pedig saját kezével vágta ki szemeit, kivándorolt az országból, s alattvalóitól megátkozva, csak *Antigone* leánya maradt kísérője bolyongásában. De még mindig nem engesztelődött ki az istenek haragja. Oidipus fiai, *Eteokles* és *Polyneikes* foglalták el közösen a trónt, azonban a legádázabb ellenségeskedés tört ki közöttük. Hogy mikép teljesült be rajtuk apjuknak átka, azt később fogjuk

elbeszélni. A megható mythoszt gyakran feldolgozták a költők, főleg *Aischylos* és *Sophokles*, a kik tragédiáikban Laios házának végzetét megrázó erővel érzékitették meg a szinpadon.

4. Thessalia.

A hősmondák egyik különös alakja *Cheiron*, a kentauros, a kit igen sok hőssel kötött össze szorosabb barátság. Ő nem ahhoz a kentauros-nemzedékhez tartozott, mely a lapithákkal, *Peirithoos* király katonáival vívott mythikus küzdelmei által lett nevezetessé. Őt a hagyomány a legbölcsebb kentaurosnek nevezi, kit a régiek mint híres orvost, jóst, csillagvizsgálót és zeneművészt tiszteltek. *Cheiron* a *Pelion* hegy egyik barlangjában lakott, s nevelésére valának bizva *Achilleus*, *Asklepios*, *Herakles* és sok más híres görög ember. Belső barátja volt *Peleus* király, a kit egy pelioni kórissfából készült hatalmas lándzsával ajándékozott meg. Az *Argonauták* is fölkeresték útjukban, s maga *Orpheus* is anynyira becsülte, hogy versenyre szállt vele. Mikor *Herakles* a kentaurosokkal czivódásba elegyedett, *Cheiron* is oda került és békét akart csinálni; de egy mérgezett nyíl véletlenül megsebezte; s mivel a seb gyógyíthatatlan vala, *Cheiron* belehalt. Később mint nyilas csillag került az égre.

A kentaurosok a legrégibb idők képzelme szerint még nem voltak félig állati alakok; *Homeros* idejéig csak mint óriási, féktelen és erőszakos emberekről beszéltek róluk, a kik *Thessalia* erdős hegyeiben laknak. Folytonosan véres harczokat vívtak a lapithákkal; s a görögök ebben a küzdelemben, melyet a vad és durva kentaurosok a művelt lapithákkal vívtak, a görög műveltséget érzékitették meg hazájuk régi őslakóinak maradványaival szemben, a kiknek végre meg kellett hódolniok és szelidülniök. E küzdelem a mythosz szerint *Peirithoos*nak, *Theseus* barátjának lakodalmakor tört ki. Mig a kentaurosok ezelőtt békésen éltek a lapithákkal, ezen az ünnepélyen a vad *Eurytos* kentauros el akarta rabolni *Hippodameiát*, a menyasszonyt. *Theseus*, *Nestor* és az óriás *Kaineus* segítségével a lapithák megvédel-

mezték magukat, s a kentaurosokat kemény csata után teljesen leverték. De a győzelemnek Kaineus lett drága áldozata, bár Poseidon sebezhetetlenné tette vala. A kentaurosok fegyvereikkel, tövestül kiszakított fákkal és sziklákkal annyira elborították, hogy meg sem tudott mozdulni és megfuladt.

58. Idős kentauros (Róma, Capitolium).

Csak a későbbi művészet alakította át a kentaurosokat úgy, a mint őket mi is ismerjük; előbb teljesen emberi alakjuk derekához látszott hozzánóve a lónak hátsó teste. Pheidias kifejlett művészete teremte meg azt a szép formát, melyben az állati test majdnem észrevétlenül olvad bele az emberi alakba; a kentaurosoknak így négy lólábuk van, de felső testük és két karjuk emberi.

5. Attika.

Attika népe, valamint a thebái sárkányivadék, azt hitte, hogy honi talajból származott, s hogy a legrégibb időben benszülött királyok uralkodtak rajta. Első nevezetes uralkodójuk, *Kekrops*, egy eltérő hagyomány sze-

59. Ifjú kentauros (Róma, Capitolium).

rint, egyiptomi bevándorlott volt ugyan, de általában őt is *Gaia*, vagyis az attikai föld fiának tartották. Mint autochthon, azaz benszülött királyt úgy ábrázolja több szobormű, hogy felső teste ember, de alul kígyó alakja van, s így nagyon hasonlít külsőleg a Gigasokhoz.

Kekrops uralmáról a következő hagyomány élt a nép száján: miután Attika határait a boiotiaiak rabló-

támadásaival szemben biztosította, fölépítette a várat, melynek *Kekropeia* volt a neve, s ez volt az Athene istennőnek szentelt, s később a nevéről elnevezett Athén városának az eredete. Nagy érdemeket szerzett azonkívül a nép művelődésének előmozdításában; felosztotta a lakosságot tizenkét községre, s alattvalói között szilárd polgári rendet honosított meg. Vallási téren is törvényhozóként lépett föl a jámbor király. Kiváltkép Pallas Athenének alapított oltárokat; papokat és áldozatokat rendszeresített tiszteletére. Az Athene és Poseidon között a város birtokáért kitört versengésben is ő volt a hagyomány szerint a bíró.

Leányainak, a *Kekropidáknak*, *Herse*, *Aglauros* és *Pandrosos* volt a nevük. Hersének Hermestől származott fia volt *Keryx*, a *Keryxek* (vagyis a hirdetők) attikai papi családjának a törzsatyja. *Aglauros* Arestől szülte *Alkippét*, a kit Poseidon fia, *Halirrhotos* szeretett; de ezt Ares megölte, s ez a gyilkosság szolgált állítólag alkalmul az Areiopagos törvényszékének megalapításához. A három testvér közül a legifjabb, *Pandrosos*, soha sem ment férjhez, és a tartomány szűzies istennőjének, Athenének volt papnője. A *Kekropidák* haláláról is megemlékezett a *mythosz*. Athene átadta nekik egy ládába zárva *Hephaistos* és *Gaia* gyermekét, *Erichthonios*t, de azzal a parancscsal, hogy nem szabad kutatniok, mi van a ládában. *Pandrosos* engedelmeskedett, testvérei azonban nem fékezheték kíváncsiságukat, fölnyitották a ládát, s midőn a gyermek kígyólábait meglátták, olyan örületes ijedtség szállta meg őket, hogy leugrottak a várhegy szikláiról. A húséges *Pandrosos* halhatatlanná és Athene állandó kísérlőjévé lett.

Midőn *Erichthonios* fölserdült és elfoglalta a trónt, a panathenaei ünnepeket alapította. Fiának *Pandion* volt a neve, ennek pedig három gyermeke született: *Erechtheus*, *Philomele* és *Prokne*. *Erechtheus* önként feláldozta életét egy Eleusis ellen viselt háborúban, mert csak így kerülhetett Eleusis Athén fenhatósága alá. Vele együtt kihalt a *Kekropidák* férfiága, s utána Attika uralma Apollon fiára, *Ionra* szállott, ki az eleusisi háborúban nagy érde-

meket szerzett. Erichthonios és Erechtheus eredetileg egy és ugyanazon ember, s csak a későbbi költők hozták őket egymással olyan viszonyba, mintha nagyapa és unoka volnának.

Erechtheus hugairól így szól a mythosz: abban a háborúban, melyet Pandion király a thebahi Labdakos ellen viselt, *Tereus*, thrák király hatalmas támasza volt az athénieknek; ezért jutalmul Proknét, a királyleányt kapta nőül. Ezen házasságból származott *Itys* vagy *Itylos*. De Tereus Philomele birására is vágyott; azt hazudta tehát, hogy Prokne meghalt, és így őt is feleségül sikerült kapnia. Midőn Philomele megtudta a valót, megfenyegette Tereust, hogy elárulja gyalázatos tettét; de a férj kivágja nyelvét, és a szerencsétlent a Parnassos sűrű erdejében rejti el. Prokne nem is sejtette szeretett testvérének szomorú sorsát, sem közeli tartózkodását. Ekkor Philomele egy művészileg szőtt ruhán, melyen egész sorsuk ki vala himezve, értesíti a történekről. A két testvér most találkozik és borzasztó bosszút esküszik a gonosz Tereus ellen; levágják a kis Ityst és feltálatják étkül Tereusnak. Az apa valóban eszik is fiának húsból; de rossz sejtelve támad, s midőn Itys után tudakozódik, Prokne hozzá vágja a fiú fejét. Tereus megtudva a borzasztó valót, fegyvert ragad és meg akarja ölni mind a két testvért. Erre azonban mindhárman madárrá változnak: Tereus bankává, Prokne fecskévé, Philoméle pedig fülemilévé.

Hogy miként rabolta el Boreas, az északi szél, Erechtheus leányát, *Oreithyiát*, azt már elbeszéltük, szintűgy *Kephalos* és *Prokris* történetét is. Prokris ugyanis szintén Pandionnak volt a leánya.

Athén trónjára a Kekropidák fiágának kihalta után *Ion* jutott, miután a magát Erechtheus fiának hirdető második *Pandion*t Megarába kergették. Ion Apollonnak és Erechtheus leányának, *Kreusának* volt a fia. A mint megszületett, rögtön kitették, s anyja mit sem tudott hollétéről; nemsokára nőül ment *Xuthos*hoz, de ez a házasság sokáig gyermektelen maradt. Elmentek tehát Delphoiba, hogy megkérdezzék az istent, vajjon lesznek-e

gyermekeik; s azt a választ kapták, hogy az első ifjút, a kivel találkozni fognak, fogadják fiukul. És ez Ion vala, a kit Xuthos, a jóslatnak engedelmeskedve, törvényes utódává nevezett ki. Ion nevelőapjának halála után Athén trónjára került, míg *Achaios*, Xuthosnak és Kreusának később született fia, az achajaiak törzs-atyja lett.

Egy másik mythosz szerint Pandiont *Metion* fiai Attikából kikergették, mire a száműzött Pyloshoz, Megara királyához menekült. Itt *Aigeust* fiává fogadta, a ki Pandion halála után testvéreivel együtt Attikába költözött, *Metion* fiait kikergette és Pandion örökébe lépett.

6. Kréta.

Zeus egyszer hófehér bika alakjában elrabolta Agenor királynak gyönyörű leányát, Európét, és Kréta szigetére úszott vele. A leánynak itt három fia lett tőle, kik mindannyian igen hires emberekké váltak, s ezek *Minos*, *Rhadamanthys* és *Sarpedon*. A két utóbbi elköltözött Krétából; *Rhadamanthys* a nyugoti szigeteken át Boiotiába vándorolt, a hol mint törvényhozó és bíró nagy tiszteletben élt, s állítólag Herakles anyjának, Alkmenének ő volt második férje. Halála után pedig a holt lelkek bírója lett az alvilágban. *Sarpedon* hatalmas birodalmat alapított Lykiában; *Minos* pedig, a legidősebb testvér, Kréta királya lett. Ő ezen a szigeten minden rendnek, törvényességnek, hatalomnak és nagyságnak a képviselője, ki Krétát már a legrégibb időben a műveltség igen magas fokára emelte, s oly sok és jelentékeny tetteről szólott a hagyomány, hogy azt egy hősről nem is akarták elhinni, s később két hasonló nevű király között osztották föl, a kik közül az egyik a másiknak unokája volt.

Minos király kiváltkép szigorú igazságossága által tűnt ki, népének sok törvényt adott, melyeket Zeus sugallt neki titkos összejöveteleik alkalmával. *Minos* minden kilencz évben egyszer egy szent barlangba vonult, hogy itt a legfőbb istentől újabb törvényeket és tanításokat kapjon. Bölcsesége és igazságossága miatt ő is, mint

testvére, Rhadamanthys, a halottak bírása lett az alvilágban.

Főleg a hajózást fejlesztette ki népe közt, mely a közlekedés és kereskedelem által nagy gazdagságra tett szert. Hogy hatalmát föntartsa és mindinkább öregbítse, maga is bejárta gyakran a tengert. Egyszer azonban nagyot vétett pártfogója, Poseidon ellen. Az isten ugyanis a király kérelmére egy tengeri bikát adott ajándékba a szigetnek; a helyett azonban, hogy a mint megígérte, föláldozta volna az istennek, szépségeért gulyája közt tartotta. Poseidon ezért a szószegéséért úgy büntette meg Minost és házat, hogy felesége, *Pasiphaë* egy szörnyet, félig embert, félig bikát, a *Minotaurost* szülte, miután előbb két leánynak, *Ariadnenek* és *Phaidrának*, lett az anyja. Minos most *Daidalos*, a hírneves athéni építész által egy nagy palotát építtetett, sok földalatti kamarával, tekervényes utakkal és tornáczokkal. Ez volt az a híres *Labyrinthos*, melybe ha egyszer betévedt az ember, nem találhatta meg többé a kijárást, és zsákmánya lett *Minotauros*nak, a kit Minos az épületbe zárt be. Minden bűnöst a *Labyrinthos*ba zártak, s ezek szolgáltak a *Minotauros*nak táplálékul.

Oly messzire kiterjedt Minos hatalma, hogy a görög szárazföldön is legyőzött királyokat. *Aigeus*, Athén királya, irigységből megölte Minos fiát, *Androgeost*. Az ifjú királyfi ugyanis egy utazása alkalmával Athénbe ment, és rendkívüli ügyességével a nyilvános játékokon mindenkit fölülmúlt. De Minos nem hagyta bosszúlatlanul fiának halálát; hajóhadával megjelent, s először Megarát kerítette csel és árulás által hatalmába; azután hadseregével bekerítette Athént, s az éhség és betegség által meggyöngített lakosságot olyan békekötésre kényszerítette, hogy kilencz évenként hét ifjút és hét leányt küldöttek adó fejében Krétába, a kik ott *Minotauros*nak lettek zsákmányává. Csak *Theseus*, Aigeus fia, oldotta fel hazáját, a mint majd később látjuk, ezen ép oly borzasztó, mint gyalázatos kötelezettség alól.

A hatalmas Minos halálát a *Labyrinthos* építője, *Daidalos* idézte elő. A művész ügyessége által nagy hírre

vergődött Athénben; unokaöccsét és tanítványát azonban, *Talost*, olyan hatalmas tehetséggel áldották meg az istenek, hogy csakhamar utolérte mesterét, s nemsokára túlszárnyalta volna. Daidalosban azonban a hírszomj fölkelte a féltékeny irigységet, s midőn egyszer Talossal egyedül volt, álnokul letaszította egy szikláról, úgy hogy az ifjú meghalt. A művész csak úgy kerülhette ki a büntetést, hogy hazájából Krétába szökött. Sok műremeket köszönhetett a sziget művészi kezének; de bármennyire kitüntette is Minos nagyrabecsülésével, néhány év múlva ellenállhatatlan honvágy fogta el a művészt. Minos azonban nem akarta elbocsátani, mert nem tudott ellenni a kiváló szobrász és építész nélkül; s midőn Daidalos *Ikaros* fiával el akart egy hajón szökni, gyorsjáratú hajójával utolérte és szigorú őrizet alatt tartotta. De csak most fejtette ki Daidalos leleményes művészetét: mesterséges szárnyakat készített a maga és fia számára, és szerencsésen eljutott a tengeren át Siciliába. Talos haláláért azonban utolérte az isteni bosszú: Ikaros fia, az atyai intelmek ellenére, nagyon is közel repült a naphoz; a viasz, mely a szárnyak tollait összetartotta, megolvadt, s mielőtt az apa segíthetett volna rajta, Ikaros a róla elnevezett tengerbe esett. Minos a tengeren át is üldözte Daidalost, Siciliában utol is érte; Daidalos izgatására a lakosok színlag barátságosan fogadták ugyan, de egy forró fürdőben megölték.

7. Elis és Argos.

Mielőtt a görögök két legfenségesebb héroszi alakjára, Heraklesre és Theseusra áttérnénk, meg kell még ismerkednünk *Pelopssal*; mert részben maga is kiváló jelentőséggel bír, főleg azonban utódai lettek rendkívül nevezeteseek. Házukban történtek a legborzasztóbb dolgok, s családjaik a legkeményebb sorscsapások alatt szenvedtek. Pelops *Tantalos*nak volt fia, s a thebái Amphion szerencsétlen hitvesének, Niobének a testvére. Tantalos maga az isteneknek kedveltjeként oly nagy tekintélyben állott, hogy néha részt vehetett az olymposi lakomákon. De ő e rendkívüli bizalommal visszaélt, elárulta

az embereknek az istenek titkait, nektárt és ambróziát csent el a halhatatlanok asztaláról, sőt gyalázatos elvetemültséggel saját fiát, Pelopsot is lemészárolta, húsát megsütötte és pecsenye gyanánt szolgálta fel az égi isteneknek, midőn egyszer vendégei valának. Így akarta őket próbára tenni, vajjon csakugyan mindentudók-e. Az istenek természetesen rögtön rájöttek a gonosz tetre, s a leölt Pelopsnak visszaadták életét; de a kegyetlen atyát száműzték a Tartarosba, a hol a legnagyobb kinok marta-léka lett.

Az istenek Pelopsot az Olymposon nevelték föl, s azután elbocsájtották. Az ifjú hosszú vándorlás után Phrygiából eljutott Peloponnesosba, mely ő utána kapta a »Pelops szigete« nevét, mert itt Elis tartományban alapította meg uralmát, s a népnek törvények és intézmények útján sokféle tekintetben nagy jótevője lett. Midőn Pelops Elisbe érkezett, a tartománynak Ares egyik fia, *Oinomaos* volt a királya, ennek pedig egyetlen leánya *Hippodameia* vala. A király azt a jóslatot kapta, hogy veje lesz gyilkosa; ezért igyekezett ő leánya házasságát megakadályozni. Minden kérőnek azt szabta föltételül, hogy álljon ki vele egy kocsiversenyben, s csak a győzelem esetére ígérte oda leánya kezét. *Oinomaos* lovainak gyorsasága, ügyes hajtása és némi ravaszul alkalmazott csele miatt eddig egy kérő sem vívhatta ki a győzelmet; *Oinomaos* orozva szúrta hátukba dárdáját, s valamennyit megölte. De Pelopsot mindez nem ijesztette meg; versenyre szállott *Hippodameia* kezéért, s az égi istenek, kiváltkép Poseidon kedveltjeként, kitől egy aranyos kocsit szélesebb lovakkal kapott a versenyre ajándékba, győzelmet aratott, s *Hippodameiát* az uralommal együtt elnyerte. A mythosz szerint Pelops *Myrtilost*, a királynak kocsisát, a verseny előtt megvesztegette; s ez úgy intézte a dolgot, hogy *Oinomaos* kocsijának egy kereke kiesett, a király kibukott, s lovai halálra vonszolták. De midőn *Myrtilos* ezen tettéért jutalmát követelte, Pelops a meredek sziklapartról a tengerbe taszította. Fuldoklása közben *Myrtilos* átkokat szórt Pelopsra és

házára, s ezen átkok a családra később sok csapást és szenvedést hoztak.

Pelops különben bátor hős volt, s már az által is nagy hírnévre tett szert, hogy az olympiai játékokat újra föllevenítette és fényüket emelte. Halála után Elis lakosai évenként halotti áldozatot mutattak be egy templomban, mely Olympiának szent berkében állott

Pelops fiai, az úgynevezett Pelopidák, megérték, hogy Myrtilos átkai rajtuk beteljesedének. A szerencsétlenség a szép *Chrysippos*nak, Pelops kedvencz fiának meggyilkolásával kezdődött. A Pelopida *Atreus* és *Thyestes* megölték testvérüket és kivándoroltak hazájukból. *Atreus* Mykenéba, Argos akkori királyi székhelyére ment, a hol *Sthenelos* király, *Perseus* és *Andromeda* fia, uralkodott, a ki sógora volt. Itt élt ő addig, míg *Sthenelos* fia, *Eurystheus*, egy küzdelemben el nem esett; mire *Atreus* örökébe lépett, s Argos és Mykene királyaként egy új uralkodó-háznak lett alapítója. Az ő fiai valának *Agamemnon*, a trójai háborúban a görögök fővezére, és *Menelaos*, a spártai király, kinek feleségét *Paris*, trójai királyfi elrabolta, okot szolgáltatván így egy nagy és hosszú háborúra.

*Atreus*sal testvére, *Thyestes* is Mykenébe ment; de mivel *Atreus* hitvesét el akarta csábitani, el kellett az országból menekülnie. Hogy magát megbosszúlja, számkivetéséből visszaküldte *Atreus* fiát, *Pleisthenest*, a kit saját gyermeke gyanánt nevelt vala fel, s meghagyta neki, hogy ölje meg a királyt. *Atreus* azonban megelőzte, *Thyestes* követét agyonütötte, s így öntudatlanul saját fiának lett gyilkosa. Látszólag most *Atreus* kibékült testvérével; de midőn megérkezett, két fiának a húsát tette eléje étkül; midőn pedig *Thyestes* jóllakott, *Atreus* előhozatta a gyermekek fejét és kezeit. Elszörnyedve rohant el *Thyestes*, s állítólag maga a napisten is kitért rendes útjából, annyira elborzadt e rettenetes gaztetten. Argost terméketlenség és éhhalál sanyargatta, s a jóslat azt rendelte el, hogy *Thyestest* hozzák vissza. Végre *Atreus* még arra is vetemedett, hogy megvesztegesse *Aigisthost*, *Thyestes* fiát, hogy apja legyilkolására bírja.

De ekkor utolérte az istenek haragja: Aigisthos magát Atreust sujtotta agyon egy áldozatnál. Halála után Agamemnon lépett a trónra és Görögország leghatalmasabb fejedelme lett, Menelaos pedig házassága révén Spárta trónjára került.

8. Herakles.

Herakles az összes görög hősök mintaképe, hősosz a szó igaz értelmében, az egyedüli, ki halála után az Olympos lakója lett. Élettörténete, melyet a monda annyira fölczifrázott, természetyszerűleg négy fejezetre oszlik.

a) Születése és ifjúsága.

Herakles Zeusnak és Amphitryon király feleségének, Alkmenének volt a fia. Hera csakhamar megtudta, hogy férjének titkos viszonya van a thébaii királynővel; Alkmenét szenvedélyes gyűlölettel üldözte, s Heraklessel szemben már születésekor ellenséges indulatúnak mutatkozott. Zeus ugyanis megesküdött, hogy a ki azon a napon születik, az hatalmasan fog uralkodni az összes szomszédok fölött. Hera tehát, a mennyire csak lehetett, késleltette Herakles születését, s Eurystheusnak, Sthenelos fiának születését is arra a napra rendelte el. A később született Herakles Eurystheusnak alattvalója lett ugyan, de Zeusnak volt akkora hatalma, hogy ezért fiát kártalaníthassa: már mint csecsemőnek az által biztosította jövőendő halhatatlanságát, hogy a szép fiút Hermessel Herához vitette, a kinek nagy kedve telt benne kedvessége miatt, megszoptatta, és Herakles halhatatlanságot szívott a melléből. De midőn az istennő megtudta, hogy kit melenget keblén, haraggal dobta el magától, s az ekkor lecsepegett pár tejcseppből keletkezett az égboltozaton a tejút, a távoleső csillagok végtelen tömege, mely látszólag az ismeretes fehér sávot alkotja az égen.

Herakles már csecsemő-korában Zeus méltó fiának mutatta magát. Hera egy éjjelen két kigyót küldött bölcsőjéhez, hogy öljék meg a gyermeket. De Herakles nevetve ragadta őket nyakon és könnyedén megfojtotta; mialatt testvérének, Iphiklesnek aggodalmas siránkozása

fölbresztette szüleit. Amphytrion, Herakles mostoha atyja, csakhamar fölismerte magasztos hivatását, és buzgón gondoskodott arról, hogy az isten fiát már korán a legkiválóbb mesterek tanítsák mindazon művészetekre, melyekben akkor a hősök magukat kitüntették. Herakles igen

60. Herakles mint gyermek (Róma, Capitolium).

szép előmenetelt tanusított, de nagyon hamar mutatkozott benne a rendkívül heves természet, mely őt egyszer annyira elragadta, hogy tanítóját, Linost, lantjáték közben megölte. Amphytrion ezért házából a mezőre küldötte, nyájakat őriztetett vele, a mi abban az időben semmikép sem volt királyfihoz méltatlan foglalkozás. Itt maradt Herakles tizenhatsz éves koráig.

Mezei tartózkodása alatt egyszer Herakles egy keresztúton állott, a hol hirtelen két istennő jelent meg előtte. Az egyik szép és csábító alakjában bizalmasan simult az ifjúhoz és szabadulást ajánlott fel neki az élet minden terhétől és veszedelmeitől; gyönyörökkel és mindenféle élvezetekkel biztatta, ha az ő vezetésére bizza magát. A másik istennő inkább komoly, méltóságos és szerény volt, mint szép; ő viszont hirt, becsületet, halhatatlanságot ígért neki a földön és az égen, ha őt követi, s ha az élet fáradalmainak és veszedelmeinek nemes bátorsággal veti magát alá. Herakles csakhamar fölismerete az elsőben az elpuhult gyönyörök és buja örömek istennőjét, a másokban pedig az erény és komoly munka képviselőjét. Magas származásának és nemes hivatásának tudatában hamar határozott, s kezét az erény istennőjének nyujtva, örökre neki szentelte magát. — Szép példája ez az ifjú ama fontos pillanatának, midőn hivatása öntudatára ébred, és életpályáját saját elhatározásából helyesen választja meg.

A hősi korszak ideálja a bátor férfiaság volt, mely nem irtózik a veszedelmektől. sőt inkább keresi; — olyan bátorság és nagylelkűség, mely nem mindig mai fogalmaink szerint gyakorolja a méltányosságot és igazságosságot. Ha valaki nem volt is a mi fogalmaink szerint erényhős, de veszedelmes szörnyeket, pusztító vadállatokkat vagy rabló csapatokat, melyek egy vidék biztonságát veszélyeztették, megölt vagy megfékezett; a ki parlagon heverő földeket művelés alá vett s az emberiséget durva állapotából műveltségre szoktatta: azt a régi világ hősgyanánt ünnepelte. Herakles mindezen dolgokban fölülmulta a többi hősöket; rendkívüli ereje és óriási nagysága bámulatos tettekre képesítette; eleven és fenkölt szelleme pedig kortársainak szükségleteit ép oly helyesen ismerte föl, mint a mily szerencsével azokat kielégítette. Azért lett ő Zeus fiaként a legbátrabb, legderekabb és legjobb hős, a kit valaha ismertek, de egyszersemind a legszerencsétlenebb, ki már születésétől fogva kénytelen volt küzdeni sorscsapásokkal. De ereje tudatában minden megpróbáltatást kiállott, s ezért az olymposi

istenek halhatatlansággal ajándékozták meg, társaságukba fogadták, s a viruló Hebét adták hozzá élettársul.

Bátorságának és erejének első bizonyosságát akkor adta Herakles, mikor egy nagy oroszánt ölt meg, mely a Kithairon hegyen Thestiosnak, Thespiai királyának nyáját pusztította. Nemsokára ezután szülővárosát, Thebait szabadította meg egy megalázó adó alól, melyet az orchomenosiak róttak volt rája; a rabló szomszédokat legyőzte, és ezentúl ők voltak kénytelenek Thebainak hasonló adót fizetni. Miután mint ifjú e tetteivel magát kitüntette, szabadsága lejárt, s most következett szolgáltságának nehéz ideje Eurystheusnál. Kreon, a hálás király, ki Amphitryonnak volt utóda, saját leányát, *Megarát* adta Heraklesnek feleségül tettei jutalmául. Azonban Hera nagyon el volt keseredve a hősnek fejledező dicsósége és növekvő szerencséje miatt; örületet küldött reá, mely szellemét annyira elhomályosítá, hogy Megarát gyermekeivel együtt megölte. Mély bánatában Herakles a delphoi jóshelyhez fordult, mely vérbűne kiengesztelése végett azt hagyta meg neki, hogy álljon Eurystheus szolgálatába és végezzen ennek parancsára tizenkét munkát.

Országos Széchenyi Könyvtár

b) Szolgaévek Eurystheusnál.

Sokáig kereste Herakles a magányt, s kemény harczot vivott magával, míg nehéz kötelességének teljesítésére szánta magát; azután Mykenébe ment és az Eurystheus által rárótt veszedelmes parancsokat, a tizenkét munkát, dicsóséggel hajtotta végre.

1. Először is a nemeai oroszánt terítette le, mely Argolis erdőségeiben, Nemea és Kleonai között, nagy pusztításokat tett, és rajta emberi fegyverek nem üthettek sebet. A hős a ragadozó állatot hatalmas karjaival átfogta, földre szorította és megfojtotta, ugyanakkor lányékát is benyomta térdével. A vadállatnak fegyvertől át nem járható bőrét azután lenyúzta, s azóta folyton vállára vetve viselte.

2. A lernai hydra, egy százfejű sárkánykigyó, melynek fejei újra kinőttek, ha azokat valaki lecsapta,

Lerna mellett Argolis mocsaraiban tartózkodott. Embereket és állatokat vonszolt rejtekébe a szörnyeteg, és ott fölfalta. Herakles a sárkányt kísérőjének, *Iolaos*nak segítségével megtámadta; valahányszor egy kigyónyakat levágott kardjával, rögtön ott termett Iolaos, és a fej gyökerét tüzes vassal kiégette; így a fejek nem nőttek ki újra, s a hydra kiszenvedett. De ép ezt a segítséget, melyet

61. Herakles és a szarvas (Nápolyi múzeum).

a hősnek Iolaos nyújtott, akarta Eurystheus ürügyül használni arra, hogy Heraklesnek ezt a tettet be ne számítsa, és helyette egy másik munkára kötelezze. A hős bemártotta nyilait a megölt sárkánynak vérébe, miáltal azok mérgesekké és menthetetlenül halálosakká váltak.

3. Ezután azt a feladatot tűzték ki a hősnek, hogy fogja el Artemis szent ünnö-szarvasát. Az állatnak érczlábai és aranyszarvai voltak, rendkívül gyorsan tudott

szaladni, s mivel a Keryneia-hegyen tartózkodott, keryneiai szarvasnak is hívták. Egy egész éven át türelmesen és szakadatlanul üldözte Herakles a szarvast, míg végre kifárasztotta, megfogta és Mykenébe vitte. Artemis istennőt úgy engesztelte ki, hogy bebizonyította, mikép csupán Eurystheus király megbízásából vadászott az állatra.

4. Az erymanthosi vadkan széltében, hosszában pusztította Thessaliának sik földjét. Minden ellenféllel bátran szembeszállott a szörnyeteg, de Herakles elől egészen a hegyek hóborította csúcsaira futott, a hol végre a hős elfogta; láttára pedig Eurystheus annyira megijedt, hogy egy hordóba bűjt. — Midőn Herakles a vadkan-vadászatra indult, útjában betért Pholos barátjához, a Kentauroshoz, a ki egy erdei barlangban lakott. Ez a szomszúságtól kinzott Herakles kedvéért fölnyitott egy hordó bort, melyet az istenek Pholosnak és társainak ajándékoztak vala. A bornak átható szaga azonban a többi Kentaurost is odacsódította, hogy a vélt tolvajt agyonüssék. Hosszú küzdelem után Herakles halálos nyilaitól találva elhullottak; de magának Pholosnak is meg kellett halni. Kíváncsiságból ugyanis kihúzott egy holttestből egy nyilat, hogy a kicsiny és mégis oly veszedelmes fegyvert közelebbről megtekintse; de véletlenül elejtette, lábát vele megkarczolta, s midőn Herakles ellenségei üldözéséből visszatért, Pholost már halva találta.

5. Elis királyának, Augeiasnak istállóiban jó idő óta állott háromezer darab marha; a feladat tehát, az istállók kitisztítása egy nap alatt, kivihetetlennek látszott. De Herakles az istállók falának egy részét lerontotta, a közeli Alpheios és Kladeos folyóknak egy ágát bevezette az istállókba, s a víz hullámok az összes trágyát csakhamar elsodorták. A munka előtt Herakles az állatok egy részét kérte jutalmul; de midőn Augeias megtudta, hogy a hős csak Eurystheus parancsára jött hozzá, nem tartotta meg ígéretét. Szószegéseért később keményen megbűnhődött.

6. Az arkadiai Stymphalos mocsaras erdeiben tartózkodtak a Stymphalidák, ércszárnyú, érczkarmú

és érczsőrű madarak, melyek a vidéken emberekre és állatokra egyaránt lecsaptak. Athene tanácsára Herakles érczkereplőt forgatott; ennek hangja a madarakat fölzavarta rejtekeikből, és Herakles őket nyilaival egyenként lelövöldözte.

7. Herakles megfogta a dühöngő krétai bikát, mely a sziget szántóföldjeit pusztította. Említettük fentebb, hogy Minos kérelmére Poseidon egy gyönyörű tengeri bikát ajándékozott a szigetnek; a király azonban a helyett, hogy ígéretéhez képest fölláldozta volna, crejéért és szépségeért a gulyába hajtotta; mire a bika megdühödött és nagy károkat okozott. Herakles a bikát hatalmába kerítette és elevenen Mykenébe vitte. Eurystheus a bikát ismét szabadon bocsátotta, mely azután attikai területeket pusztított, főleg a marathoni síkot, a hol később, 490-ben Kr. e., a görögök fényes diadalt arattak a perzsa haderó fölött. Theseus történetében ezen állat mint »marathoni bika« újra szerepel.

8. A fáradhatatlan hős nyolczadik munkája gyanánt a thrák királynak, *Diomedes*nek lova it vitte Mykenébe. A kegyetlen király minden országába jövő idegent ezen állatok elé vettetett, s a szörnyű lovak fölfalták. Herakles bátor emberek kíséretében Thrákiába hajózott, a lovak kocsisát és magát Diomedest megölte, a lovakat pedig hajójába szállítva, Eurystheushoz vitte, ki azokat a hegyek közé hajtatta, a hol a vadállatok martalékává lettek. Ezen munkája közben Herakles egyik társát, *Abderost* is fölfalták a lovak. Emlékére Herakles várost alapított Thrákiában, melyet vitéz barátja után Abderának nevezett el.

9. Heraklesnek most Eurystheus leánya számára *Hippolyte*, a ma z o n királynő övét kellett elhoznia. Elment tehát Skythiába, a mai déli Oroszországba, a Fekete tenger északi partjaihoz, a hol az amazonok tartózkodtak. Itt a bátor királynőt egy heves ütközetben lelőtte és övével visszatért Mykenébe.

E kalandos útjában Herakles Trójába is eljutott, a hol az egész várost a legmélyebb gyászban találta; mert *Hesionét*, *Laomedon* király leányát, egy tengeri

szörnynek kellett kiszolgáltatni. Már elbeszéltük, hogy mikép építette föl Apollon és Poseidon a trójai várfalakat. Munkájuk végeztével azonban a király vonakodott kikötött bérüket megfizetni. Poseidon mérgében egy szörnyet küldött föl a tenger mélyéből, mely az egész trójai partvidéket elpusztította. A jóslat parancsa szerint csakis a királyleány föláldozásával lehetett az istent kiengesztelni. Herakles ép jókor érkezett; Hesionét már odakötözték a karóhoz, s a szörnyeteg is közeledett, midőn Herakles biztonőlö nyilával lelötte. De vele szemben is hálátlannak bizonyult a király: nem akarta odaadni a lovakat, melyeket jutalmul ígért a hősnek. Laomedon megbüntetését Herakles későbbre halasztotta, mikor már nem kellett többé Eurystheusnál szolgálnia.

10. Távol, az Okeanos nyugoti szélén, Erythia szigetén élt egy háromtestű óriás, *Geryon*, kinek száz marhanyája egy háromfejű kutya őrizete alatt állott. A költők Herakles hosszú útját, Argostól a Gibraltári tengerszorosig, melyet az ókorban Herakles oszlopainak neveztek, sokféle mesével czifrázták föl. Midőn Herakles a libyai sivatagban vándorolt, a napnak perzselő sugarai kinozták meg, mert Helios tüzes fogatával közel hajtott el feje fölött; haragjában Heliosra emelte nyilát, jöllehet a halhatatlan istent nem sebezhetette meg. Helios azonban kedvét lelte a hősnek bátorságában, és mikor Herakles zavarba jött, hogy mikép kelhetne át Erythiába, odakölcsonőzte aranycsónakját. Herakles szerencsésen elérte a szigetet; már agyonütötte a pásztort és kutyáját, s elhajtotta a nyáját, midőn Geryon észrevette a lopást, és Heraklest megtámadta. Hosszú küzdelem után őt is legyőzte a hős, és még több kalandot élt át visszatérése alatt. Midőn végre Itáliába, a későbbi Róma tájékára érkezett, Cacus, egy óriás, ellopta nyájának egy részét, és az Aventinus domb alatt barlangjába rejtette el. Bógésükkel az állatok maguk árulták el rejtekhelyüket, és Herakles őket megtalálta, Cacust pedig agyonütötte.

11. Utolsóelőtti munkája a Hesperidák aranymáinak fölkeresése volt. E gyümölcsöket Gaia Zeusnak és Herának adta nászajándékul, s Zeus a távol

nyugoton élő Hesperidákra bizta. Ezek az almákat a földbe rejtették, s belőlük almafák nőttek ki, melyeken a legszebb gyümölcsök pompáztak a nymphák és egy óriási sárkány, *Ladon* őrizete alatt. Herakles nem tudta, hogy hol van a Hesperidák kertje, s csak hosszú bolyongás után talált rá. Már útközben kellett a hősnek nehéz és veszedelmes kalandokon átesnie. Hiába tudakolta az Eridanos és más folyók nympháinál az utat; csak *Nereus*, az öreg tengeri jós, magyarázta meg neki, hogy milyen irányban haladjon. Libyában az óriás *Antaios*, Gaia fia, szállott vele szembe, s valahányszor a földhöz vágta, mindig nagyobb erőt adott neki a földanya. Herakles csak úgy tudta ártalmatlanná tenni, hogy a levegőbe emelte és ott szorította agyon. — Egyiptomban ekkor *Busiris* volt a király, ki minden idegent föláldozott az isteneknek. Heraklesnek is ilyen sorsra kellett volna jutni, de az utolsó pillanatban széttörte bilincseit és a kegyetlen királyt megölte. — Ezen útjában vetődött a Kaukasos hegy tájékára is, hol a hegyhez lánczolt *Prometheust* megszabadította borzasztó szenvedéseitől. Hosszú bolyongás után végre odajutott, a hol az óriás *Atlas* az égboltozatot vállain tartotta. Atlas a Hesperidák nagybátyja volt, az ő közvetítésével Herakles megkapta az aranyalmákat, de csak azzal a föltétellel, hogy vissza is hozza. Más hagyomány szerint maga a hős hatolt be a kertbe, Ladont megölte és az aranyalmákat leszedte a fákról.

12. Az utolsó és egyszersmind legnehezebb feladat volt *Kerberos* felhozatala az alvilágból. Csak az istenek hatalmas segítségével sikerült Heraklesnek élve hagyni oda Hades birodalmát, a honnan különben egyetlen egy halandó sem szabadulhatott ki. Pluton megengedte, hogy Kerberost fölvigye az árnyékvilágból, de azzal a kikötéssel, hogy nem fegyverrel fogja megfékezni, és hogy sértetlenül hozza majd vissza. Herakles *Theseust* és *Peirithoost* Hades birodalmában találta, kik elég merészek voltak *Persephone* elrablását megkísérlelni, s ezért egy sziklához voltak lánczolva. *Theseust* sikerült is megszabadítania; de midőn *Peirithoos*nak nyujtotta kezét,

a föld megrendült, s Herakles észrevette az istenek akaratát, hogy Theseus barátjának tovább kell szenvednie vakmerőségéért. Herakles csak óriási erejének megfeszítésével tudta a Kerberost megfékezni, és szerencsésen elvitte Eurystheushoz.

Végre Herakles megszabadult rabszolgaságából, s ezen időtől fogva mint népszerű, harczias hős öregbítette hírnevét.

c) Herakles egyéb tettei.

Még mindig nem virradt fel a nap, a melyen a hős zavartalan boldogságban élvezhette volna életét; csakhamar egy újabb, nehéz megpróbáltatást kellett kiállnia. *Eurytos*, Oichalia királya, annak ígérte oda szép leánya, *Iole* kezét, a ki őt a nyillövésben fölül fogja mulni; s bár Herakles a versenyben fényes győzelmet aratott, mégis hűtlenül bánt vele a király, szemére hányva régebbi bajait és szolgaságát Eurystheusnál, végre pedig megtagadta tőle leányát. Haraggal és komoran hagyta oda Herakles Oichaliát, s midőn nemsokára *Iphitos*, Eurytos egyik fia, kezei közé került, bosszúból letaszította a tirynsi királyi palota tetejéről. Kegyetlen tette miatt azonban újra eljátszotta az istenek kegyét; nyugtalanul és tisztulás nélkül bolyongott sokáig ide s tova, végre Delphoiba jutott. Apollon kiutasította szentélyéből; Herakles ekkor felindulásában arra vetemedett, hogy a templomot megsértse; megragadta a szent tripuszt, a melyről Pythia az istennek akaratát jövendölte, és kivonszolta a templomból. De már most maga Apollon állt ki vele szemben. Csak Zeus közbenjárása tartotta vissza két fiát a borzasztó küzdelemtől. Zeus meghagyta Pythiának, hogy adjon a kérdezőnek jóslatot, mely úgy hangzott, hogy Herakles köteles három évig rabszolga-munkát végezni. Beállt tehát *Omphale*, lydiai királynő szolgálatába, s az erőtől duzzadó hősnek oly mélyen kellett magát megalázkodni, hogy asszonyi ruhában gyapjút font együtt *Omphale* szolgálóival, mialatt a királynő az ő oroszlánbőrével és buzogányával hivalkodott. De még e kényszer-

évek alatt sem feledkezett meg Herakles ama hivatásáról, hogy a hol igazságtalanságot lát, azt megbüntesse, a szorongatottat gyámolítsa, s hogy bátor és igazságos tetteket kövessen el. Megbüntette például a törpe *Kerkopsokat* féktelenségükért, a kik minden vándort kiraboltak az országúton; de mivel tréfáikkal nevetésre birták, szabadon bocsátotta őket.

A három év leforgása után Herakles ismét régi erejében és fenségében tündöklük. Népszerűségét egyéb vitéz tettein kívül kiváltkép annak köszönhette, hogy részt vett az Argonauták menetében és Trójának első elfoglalásában. Okot ez utóbbira *Laomedon* király szöszegése adott, mikor Herakles azon feltétellel szabadította meg leányát, *Hesionét*, a tengeri szörnyetegtől, hogy a Zeus által *Laomedon* atyjának, *Trosnak* ajándékozott lovakat kapja jutalmul. Más hősök is Herakleshez szegődtek, mint *Telamon*, *Aias* atya, *Peleus*, *Achilleus* atya, *Oïkles*, *Amphiaraos* atya; ezekkel együtt ostrom alá fogta a szöszegő királynak városát, melynek falát először *Telamon* mászta meg. *Laomedon* *Podarkes* nevű fia kivételével családostul Herakles nyilainak esett áldozatául. *Hesione* is életben maradt, és *Telamon* nyerte el győzelme jutalmául; az ő könyörgése vásárolta meg *Podarkes* életét is, a kit azon idő óta *Priamosnak*, azaz megvásároltnak neveztek. Ez alapított Trójában újabb uralmat, miután Herakles a görögökkel együtt elhajózott.

Visszautazásuk alatt a hősöket egy vihar *Kos* szigetére sodorta, melynek lakosai nem akarták őket megvendégelni és házukba fogadni. Erre veszekedés támadt közöttük, s a hősök a várost elpusztították. — Herakles egy másik, *Pylos* ellen intézett hadmenetben *Periklymenost* terítette le, a ki mindenféle alakot tudott ölteni, s csak *Athene* segítsége juttatta a hőst vele szemben győzelemre. Fiaival együtt *Neleus*, a király is elesett ekkor, csak *Nestor* maradt életben. — Nemsokára ezután a lakedaimoni *Hippokontidák* ellen vezetett Herakles bosszúló hadmenetet, mert *Tyndareost*, Spártának törvényes királyát, a ki jó barátja volt, elkergették. A hadmenetet siker koronázta, habár sok hős vesztette benne

életét, a többi között a tegeai *Kepheus*; Tyndareos pedig ismét visszanyerte trónját.

Kepheus leánya, *Auge*, fiat szült Heraklestől, a kinek *Telephos* volt a neve, és atyjának kiváló tulajdonságait örökölte. Az ő élete sorsa is csodaszerű és változatos volt. Midőn Kepheus kitétette, egy ünőszarvas táplálta tejével, míg meg nem találták. Anyját a kegyetlen apa rabszolgaságba adta, de *Teuthras*, Mysia királya, feleségül vette. Később anya és fiú egymást csodálatos módon megtalálták, és Telephos mostoha atyja trónját örökölte Mysiában. Midőn a görögök Trója ellen hajózva Mysiába tévedtek, a parti lakosokkal összevesztek. Telephos sebet kapott Achilleustól; mindazonáltal a hős dárdájának rozsdája ismét meggyógyította, s ekkor az ellenfelek kibékültek.

d) Herakles halála és istenítése.

A hős egyszer Eurytos király leányának, *Iolén*ek kérője gyanánt jelentkezett, meg is felelt azon föltételeknek, melyeket az apa leánya birtokáért kitűzött; mindazonáltal a szőszegő Eurytos nem adta Iolét hozzá. Később Herakles *Deianeirát*, *Oineus* kalydoni király leányát, vette feleségül, de birásáért előbb kemény küzdelmet kellett kiállania *Acheloos* folyóistennel. Bármennyi alakot öltött is magára az isten, Herakles mindig erősen tartotta átölve; midőn végtére óriási bika képében rohant a hősre, ez letörte egyik szarvát, s Acheloosnak be kellett ismernie, hogy le van győzve. Sokáig boldogan élt Herakles Deianeirával és *Hyllos* fiával. Midőn egyszer feleségével a mezőn áthaladt, egy hegyi patakhoz jutott, melyet az esőzések hatalmas folyóvá dagasztottak. Ő maga fáradtság nélkül hatolt át a vizen, s *Nessos*, a Kentauros, a ki véletlenül oda jött, ajánlkozott, hogy Deianeirát átviszi a hátán. Az asszony szépsége azonban annyira elbűvölte, hogy el akarta ragadni. Deianeira segélykiáltására Herakles a Kentaurost bizton találó nyilával keresztüllőtte; de *Nessos* borzasztó bosszút állott. Rábeszélte Deianeirát, hogy fogja föl véré, s ha valamikor Herak-

les hűtlen akarna hozzá lenni, kenje be férje ruháját vérével, s a régi szerelem újra fel fog lángolni szívében.

Herakles nemsokára Eurytos ellen vonult, hogy csalfaságáért megbüntesse. Oichalia városát elfoglalta, s őt gyermekeivel együtt megölte; Iolét pedig foglya gyanánt Euboia egyik hegyfokához magával hurezolta, és ünnepélyes hálaáldozatot akart Zeusnak bemutatni. Deianeira nagy fájdalommal hallotta a hírt, hogy Iole férjénél van; félt, hogy el fogja tőle hódítani. Midőn tehát Herakles egy követ által elkérte a fehér ruhát, melyre az áldozásnál szüksége volt, Deianeira megemlékezett Nessos szavaira; a ruhát a Kentauros véréből készített kenőccsel bekente, majd elküldte Heraklesnek, a ki azt gyanutlanul felöltötte. Alig érintette azonban testét a ruha, midőn borzasztó fájdalmat érzett: a testébe behatoló méreg föltétlenül halálos volt. A szerencsétlen és borzasztó módon rászédett Deianeira a hírre sajátkezűleg vetett véget életének; Herakles pedig az Oita hegyre vitette magát, máglyát rakatott és maga alatt meggyújtatta; előbb azonban bizton találó nyilait és íjját odaajándékozta barátjának, *Philoktetes*nek. Midőn a lángok fölötte összecsaptak, felhő ereszkedett le az égből; Hermes és Iris a hőst föl vitték az Olymposra, a hol Herával kibékülve, Zeustól nagyra becsülve és a többi istenektől szeretve mint halhatatlan isten nőül kapta Hebét, a kivel boldog és megtisztult házasságban élt.

Mint a mythikus kor hősi erényeinek és a rendkívüli erőnek nemes példaképére tekintettek a görögök Heraklesre; hérosz gyanánt tisztelték a különböző törzsek, templomokat emeltek neki, melyeknek romjai még ma sem tűntek el végkép. A rómaiak is tiszteletben részesítették, s magában Rómában is volt *Hercules*nek temploma.

A gazdag mondákhoz és regékhez képest a képzőművészet is sokszor ábrázolta a hőst és különböző tetteit. Rendesen erős testalkatú férfiúnak ábrázolták, sűrű, bozontos szakállal, javakorában. Kezében hatalmas buzogányt tart, az oroszlánbőr pedig vállaira van vetve.

Herakles ivadékanak lenni Görögországban nagy tisztességszámba ment. Utódai *Heraklidáknak* nevezték magukat, s hosszú, véres küzdelmeket vívtak a Pelopidákkal, Pelops utódaival, hogy Peloponnesos birtokában maradhassanak.

9. Theseus.

Boiotiában és Argosban Heraklest tisztelték a legkiválóbb hérosz gyanánt, Attikában viszont Theseus volt a nép ideálja. A két hős mythosza különben igen sok hasonló vonást tüntet föl.

Theseus Erechtheus király családjából származott; atyja *Aigeus* volt, anyja pedig *Aithra*, a ki *Pittheusnak*, Troizen királyának leánya és Pelopsnak unokája vala. A fiú nagyatyjánál nevelkedett Troizenben. Pittheus különben is nevezetes volt az ókorban érényeiről és bölcs mondásairól. Theseus korán edzette testét a küzdőtéren; Cheironnak, a Kentaurosnek vezetése alatt pedig mesterileg tudott játszani a lanton. Erejének már akkor kellett bizonyosságát adnia, midőn tizenhat éves lett. Mikor ugyanis Aigeus Aithrától Troizenben elbúcsúzott, kardját és saruit egy óriási szikla alá tette, és meghagyta, ha fia képes lesz e sziklát fölemelni, küldje őt Aithra a karddal és sarukkal Athénbe; s Theseus ezt anyja kívánságára már akkor hajtotta végre, midőn ép születésének tizenhatodik évfordulója volt. Ezután Athénbe ment, a hol akkor atyjának a varázsló *Medeia* volt a felesége. Ez az ifjút meg akarta mérgezni, de Aigeus a kardról fölismerte fiát, s *Medeia* szökéssel menekült a büntetés elől.

A Troizenből Athénbe vezető úton Theseus több olyan tettet hajtott végre, a minőket egykor ifjúságában Herakles is véghezvitt. Troizen és Epidauros közt a járatan határúton megölte *Periphetest*, a ki minden arra tévedő embert agyonütött vasbuzogányával. Később a korinthosi földszoroson legyőzte az útonálló *Sinist*, a ki minden utast legyilkolt, mire megalapította e vidéken az isthmosi játékokat. Krommyon mellett leterítette a borzasztó vaddisznót, mely őt is megtámadta. A sziklaút

legveszedelmesebb pontján tanyázott *Skeiron*, a rabló; Theseus ép úgy betaszította a tengerbe, a mint ezelőtt ő is bedobta volt a hullámokba az utasokat. Szintúgy pusztult el csapásai alatt *Kerkyon*, egy másik útonálló; *Prokrustes* is tőle kapta meg kegyetlenkedéseinek méltó jutalmát; a hány vándor csak hozzá vetődött, valamenynyit belefektette egy ágyba; s a ki hosszabb volt a fekvőhelynél, annak a lábát egy bárdal lenyeste; a ki pedig kisebb termetű volt, azt erőszakkal kinyújtotta, hogy az ágyba beleilljék.

Midőn Theseus e tettei után Athén elé ért, barát-ságos földmivelők megtisztították a vérbűntől. Hosszú, uszályos ión ruhát viselt, melyben olyan volt, mint egy leány. A nép ezért gúnyt űzött belőle, hogy leány létére egyedül jár az úton. Meg akarván tehát mutatni, hogy nem gyöngé nőt rejt a ruhája, befogott ökröket egy épületfával telt kocsiba, s az egész fogatot oly magasra dobta a levegőbe, hogy mindenki elbámult, és senkinek sem volt kedve többé vele gúnyolodni.

Nagybátyjának, Pallasnak ötven óriáscrejű fiát, a *Pallantidákat*, kik a gyermektelennek hitt Aigeust és a fiatal Theseust erőszakkal akarták Attika uralmától megfosztani, szintén legyőzte erejével és ügyességével. Ezután megfékezte azt a vad bikát, melyet Herakles hozott volt Krétából Görögországba. Az állat Marathon síkján iszonyúan pusztította a földeket, s ezért *marathoni bika*nak is hívták. Theseus elevenen Athénbe vitte és feláldozta Athenének; e győzelmét ugyanis neki köszönhette.

Leghíresebb tette azonban a *Minotauros* megölése volt. Az ifjú *Androgeos*, a krétai Minos fia, Athénben erőszakos halállal mult ki. Minos ezért hadat indított Athén ellen, a várost elfoglalta, és a lakosok csak olyan békeföltétellel szabadulhattak meg tőle, hogy kilencz évenként hét fiút és hét leányt küldöttek Krétába, a hol a *Minotauros* falta fel őket. Midőn harmadszor kellett a borzasztó adót elszállítani, Theseus is az áldozatra szánt ifjakhoz csatlakozott; mert biztosan hitte, hogy a *Minotaurost* legyőzheti. Krétába érkezvén, megnyerte *Ariadne* királyleánynak a szerelmét, s ennek okossága

szolgáltatót neki a Minotauros ellenében hathatós eszköz. A szörnyeteg a Daidalos által épített labirintusban, egy számtalan földalatti folyosókkal és tekervényes lakosztályokkal épített palotában tartózkodott, melyből földi lény nem juthatott ki, ha egyszer betévedett. Ariadne azonban egy gombolyag fonalat adott Theseusnak, a végét a labirintus bejáratához kötötték, s a hős a fonalat folyton legombolyítva hatolt be az épület közepéig; ekkor találkozott a Minotaurossal, a kit szerencsésen megölt, s azután a fonálnak kalauzolása mellett nyugodtan jutott ki a labirinthusból. Így szabadult meg Athén a borzasztó emberadótól, Theseus pedig megszabadított társaival és megmentőjével, Ariadnéval titkon elhajózott és Athén felé tartott. Útközben azonban az alvó Ariadnét Naxos szigetén hagyta, mert nem akart idegen leányt vinni Athénbe feleségül. Hogy azután Ariadnét elhagyatottságában mikép találta meg Dionysos isten, a ki a királyleányt nőül is vette, azt már elbeszéltük. Ariadnénak Theseus hűtlensége miatt érzett fájdalmát és kétségbeesését hálás tárggyul használták föl a költők és művészek, szintúgy a gyász átcsapását a legnagyobb örömbé, midőn a szép menyasszonyt Dionysos megpillantván, szerelmes szívvvel feleségévé tette.

Athénben azalatt kínos aggodalommal várták vissza a hajót. Elindulásakor ugyanis Theseus megígérte, hogy ha szerencsésen tér majdan vissza, fehér vitorlát húz föl a fekete helyébe, melylyel a gyáshajó elindult. De győzelme fölött érzett örömeiben, meg talán Ariadne átkai miatt megfeledkezett ígéretéről; s midőn ősz atyja a távolból a fekete hajót megpillantotta, kétségbeesésében, hogy utolsó sarjadékát is elvesztette, a sziklás hegyről a tengerbe ugrott. Ezért nevezik a régiek felfogása szerint a Földközi tengernek azt a részét mai napig is Aegaei tengernek (tényleg Aigai városától kapta nevét).

Az istenek pártfogása alatt végzett eme tettének örök emlékéül Theseus igen sok ünnepet és szertartást alapított, így Aphroditének, a ki őt kegyelmével árasztotta el ezen útjában, Apollonnak stb.

Az Argonauták társaságából sem hiányzott Theseus, és szerencsésen harczolt az amazonok ellen; először akkor, midőn Herakles elhozta Hyppolyte királynő övét, mely alkalommal Theseus az amazon *Antiope* szerelmét keltette föl, a ki el is kísérté Athénbe; másodszor pedig, midőn az amazonok e csábítást megbosszúlandók, Attikába törtek; de Theseus őket megszalasztotta és erejüket tönkre tette.

Benső barátság fűzte össze a hőst *Peirithoos*sal, Thessalia fejedelmével. Ennek lakodalma-kor a vad Kentaurosok betörtek a házába, és el akarták rabolni menyasszonyát, *Hippodameiát*; főleg Theseus hősi ereje kényszerítette őket a gyászos futásra. Később *Peirithoos* örült szerelemre lobbant *Persephone* iránt, s arra a vakmerő gondolatra vetemedett, hogy el fogja rabolni *Pluton* oldalá mellől. Theseus ekkor sem hagyta cserben barátját; leszállt vele az alvilágba, de mindaddig nem térhetett vissza, míg *Herakles* meg nem szabadította a lánczaitól, melyek egy sziklához kötözték.

62. Amazon nő (Róma, Capitolium).

Theseus nagy dicsóséggel és bölcseséggel uralkodott atyja, *Aigeus* halála után; nagyban öregbitette Athénnek hatalmát, hogy Attika szerte-szét lakó községeit a vár-hegy köré telepítette, a hol közös szentélyt is emelt a számukra. Fényesebbé tette *Pallas-Athene* híres ünnepét, a *Panathenaeákat*, melyeket még *Erechtheus* alapított. S valamint meghonosította a *Minotauros* megölése után az előbb említett ünnepeket, úgy alapította meg

Delos szigetén Krétából visszahajóztában a Delia ünnepét is, melyre az athéniek évenként küldöttek képviselőket, állítólag azon a hajón, a mely Theseust is visszavitte hazájába. Hagyomány szerint Dionysosnak, mint Ariadne férjének is alapított kiengesztelésül egy ünnepet, az *Oschophoriát*.

A mythosz hagyománya szerint Theseus életének késő vénségében egy forradalom vetett véget, s orgyilkos keze ölte meg. Az athéniek, a kik oly sokat köszönhetek neki, félistenként imádták, templomot emeltek neki, s évenként népünnepélyt rendeztek tiszteletére.

10. Meleagros és a kalydoni vadkan-vadászat.

Meleagros *Oineus*, kalydoni királynak és *Althaiának* volt a fia, egyszersmind tehát Deianeira testvére és Heraklesnek a sógora. Midőn születése után a *Moirák* Althaiánál megjelentek, hogy fiának sorsát megjövendöljék, Atropos így szólt: »Addig fog élni a fiú, míg amott, tűzhelyeden a fahasáb nem ég hamuvá.« Rémülettel ragadta ki Althaiia a hasábot a lángok közül, eloltotta és gondosan eltette. Meleagros az istenek kegyelméből sebezhetetlen volt, boldogan nőtt fel, részt vett az Argonauták menetében, s már mint ifjú sok vitéz tettet hajtott végre. Legfényesebben tündöklött azonban dicsősége a kalydoni vadkan-vadászaton. Ezt a hatalmas vadkant, mely állítólag a Theseus által megölt krommyoni sertésnek volt az ivadéka, Artemis küldötte büntetésül Kalydon vidékére, mert egyszer Oineus megfeledkezett az istennőről, midőn a többi isteneknek áldozott. Minden kísérlet kudarczot vallott, hogy a szörnyeteget elejtsék vagy megfogják, Meleagros végre az összes görög hősöket meghívta vadászatra; s jutalmul annak, ki a vadállatot el fogja ejteni, a vadkan bőrét tűzte ki. Messeneből megjelent *Idas* és *Lynkeus*, Lakedaimonból *Kastor* és *Polydeukes*, Athénból *Theseus*, Pheraiból *Admetos*, Arkadiából *Ankaios* és a szép *Atalante*, Iolkosból *Iason*, Thessaliából *Peleus*, és még számosan. Kilenez napig vendégelte őket Meleagros, a tizediken pedig kivonultak a vadászatra. Némelyik merész ifjú, névszerint *Ankaios* is áldo-

zatul esett a vadkannak; Atalante azonban, a kiért Meleagros szívében forró szerelem lángolt föl, először találta nyilával az állatot; mások is sebet ütöttek rajta, de csak Meleagros adhatta meg neki a kegyelemdő-fést. Így tehát a győzelmi jutalom, a vadkan hőre jogosan őt illette meg; de ő szerelmében Atalantének engedte át, mint a ki először ütött rajta sebet. Althaia testvérei azonban, a kik szintén szerették volna a zsákmányt haza vinni, az Arkadiába visszatérő Atalantétól erőszakkal elragadták. Ezért közöttük és Meleagros között veszekedés támadt, mely azzal végződött, hogy Meleagros anyjának testvéreit megölte. Midőn ezt Althaia megtudta, fitestvérei halála fölött érzett fájdalomában az eddig oly gondosan őrzött fahasábot tűzre dobta, s Meleagros ifjúsága virágában rögtön kiadta lelkét. Hiába siratta anyja hirtelenkedő tettét, heves bosszúja miatt érzett bánatában csakhamar szíven szúrta magát. Meleagros emléke sokáig tiszteletben maradt.

63. Meleagros (Róma, Vatikán).

11. Az Argonauták menete.

Hasonlíthatatlanul híresebb volt azonban a költők és képzőművészek által oly gyakran magasztalt kalydoni vadászatnál a hősök egy másik közös kalandja, az *Argonauták menete*, melyet csodás és különös események rendkívül emlékezetessé tettek. Ez az első nagyobb utazás, melynek emléke fönmaradt. A vállalat élén *Aison-*

nak, a thessaliali Iolkos királyának és *Alkimedének* fia, *Iason* állott. Aisont mostoha testvére, *Pelias*, letaszította a trónról, és vérszomjas kegyetlenséggel üldözte családját. De Iasont atyjának barátai megmentették, elvitték *Cheiron*hoz, és a bölcs *Kentauros* által neveltették föl. Midőn Iason elérte huszadik évét, a jóslat biztatására haza tért és Peliastól visszakövetelte apjának trónját. Pelias is kapott egy jóslatot, mely szerint Aison atyjának, Aiolosnak egyik ivadéka, a ki majd egy saruval jő hozzá, fogja őt a trónról letaszítani. Ez a jel Iasonra illett, mert mielőtt a király udvarába ment volna, átvitte az öreg anyókének öltözött Herát, Iolkos védőistenét, az Enipeus folyón, s eközben egyik saruját elvesztette. Pelias tehát nem tagadhatta meg Iason kérelmét; de csak oly föltétel alatt ígérte oda az ifjúnak a trónt, ha előbb hőstettekkel szolgál reá; azt ajánlta neki, hogy hajózzék *Kolchis*ba és hozza el onnan az aranygyapjat. Iason késznek nyilatkozott, s csakhamar fölépítette és fölszerelte Hera és Athene segítségével a legnagyobb hajót, melyet eddigelé Görögország látott, az úgynevezett *Argót*; csakhamar találkoztak bátor hajtársak is, kikkel Iason tovaevezett. A kalandban résztvevett Görögországnak majdnem minden kiváló hőse: *Herakles*, *Kastor* és *Polydeukes*, *Meleagros*, *Orpheus*, *Peleus*, *Achilleus* atyja, *Neleus*, *Nestor* atyja, *Admetos*, *Theseus* és barátja, *Peirithoos*, *Boreas* két fia, *Kalais* és *Zetes*, a kik, mint atyjuk, repülni tudtak, és sok más híres ember.

Az aranygyapjú története pedig a következő: Hellen fiának, Aiolosnak egyik fia volt *Althamas*, a kinek *Nephele* nevű feleségétől két gyermeke született: *Phrixos* és *Helle*. *Nephele* csakhamar meghalt, *Athamas* pedig másodszor is megházasodott, s nőül vette *Kadmos* leányát, *Inót*, a kitől *Learchos* és *Melikertes* született. Ino gyűlölte mostoha gyermekeit, sőt életük ellen is tört. Erre a meghalt *Nephele* árnya megjelent *Phrixos*nak, hozott neki ajándékuul *Hermestől* egy aranygyapjas kost, és azt tanácsolta, hogy hugával együtt meneküljön el rajta a levegőben, a tengeren át. *Phrixos* szerencsésen megmenekült, de *Helle* repülés közben a kosról a tengerbe esett

és belefuladt. Tőle kapta az Európát és Ázsiát elválasztó szűk tengerszoros, melyet ma a Dardanellák útjának hívnak, a *Hellspontos* nevet. Phrixos elért a Fekete tenger legszélsőbb partján fekvő Kolchisba; hálául megmeneküléseért feláldozta a kost, aranygyapját pedig Ares szent berkében függesztette föl. Később Kolchis királya lett, s élte végéig dicsőséghen uralkodott.

Ezt az értékes gyapjat kellett most Iasonnak visszahoznia. Elindulásakor áldozatot mutatott be Zeusnak, a kitől villám és dörgés között kedvező előjeleket kapott veszedelmes vállalatához. Társaival, az Argonautákkal, először Lemnosba érkezett, a hol csak asszonyokat találtak, mert ezek Aphrodite tanácsára mind megölték vala férjeiket. Ámde az Argonauták a legszivesebb vendéglátásban részesültek, egybekeltek az asszonyokkal, és így Lemnos szigetén egy új, hősi nemzedék keletkezett. Sokáig elhúzódott e szigeten tartózkodásuk, mely folytonos ünnepélyek közt telt el; majd tovább folytatták útjukat és Kyzikosban kötöttek ki. Midőn innen is el akartak indulni, Heraklesnek eltört az evezője. Elment az erdőbe, hogy egy újat faragjon, s a szép *Hylas* is hozzá csatlakozott. A vidék nymphái az ifjú szépségétől elbűvölve, behúzták a vízbe; s mivel Herakles nem hagyta el előbb a helyet, míg barátját élve vagy halva vissza nem kapta, az Argonauták azalatt nélküle eveztek tova. Legközelebbi kalandjuk a bebrykusok földjén esett, ott, a hol most Konstantinápoly átellenében Skutari fekszik. Itt a hatalmas és kegyetlen *Amykos* király uralkodott, egy rendkívül veszedelmes birkózó, a ki minden idegent megölt, ha országába ivóvizet jött merni. De az Argonauták közt emberére akadt: Polydeukes, Zeus és Leda fia, korának első birkózója, Amykost leterítette és megölte. Nem messze esett innen az a hely, a hol a Fekete tengerbe való behajózás ma is veszedelmes. A monda szerint minden utasnak majdnem leküzdhetetlen akadályokkal kellett itt megvívnia; s az Argonauták sem kerülhették volna ki azokat, ha egy újabb kalandjuk nem szolgáltatott volna jó tanácsot a tovautazásra. Ezen a vidéken uralkodott *Phineus*, Boreas egyik leányának a férje, egy

ama vizeket rendkívül alaposan ismerő jós. Ez nagy vétket követett el nejével és gyermekeivel szemben, miért az istenek nemcsak vaksággal sujtották, hanem a *Harpyiákat* is rája küldték; ezek minden ételét elrabolták vagy bepiszkitották, ha asztalhoz ült. Kalaïs és Zetes, Boreas szárnyas fiai, addig üldözték a Harpyiákat, míg végre ezek elfáradva, a tengerbe fultak. Hálából Phineus megjósolta a hősöknek további útjukat. Legnagyobb veszedelem ott fenyegette őket, a hol a *Symplegas*-sziklák voltak, két hatalmas, de mozgékony kőszikla, melyek minden köztük átvonulni törekvő hajót, egyáltalában minden élő lényt összemorzsolnak. Phineus tehát azt tanácsolta a hősöknek, hogy az Argo előtt röptsenek a sziklák közé egy galambot. Ez meg is történt; midőn a galamb a sziklák közé került, azok összezsaptak, s midőn ismét eltávolodtak egymástól, az Argonauták gyorsan és bátran az evezőknek ültek. Át is kerültek szerencsésen, csak a kormány hátsó részét morzsolták össze az ismét összeesapó sziklák. Ezóta a Symplegasok szilárdan, egy helyen állanak. Így jutottak az Argonauták sok mindenféle viszontagság után Kolchisba.

Itt *Aietes* király uralkodott, a Helios fia. Ő az aranygyapjat csak úgy volt hajlandó átengedni, ha Iason rendkívül veszedelmes küzdelmeken szerencsésen átesik. *Medeia*, Aietes gyönyörű leánya, nagyon megszerette az ifjú hőst; értett a varázsló mesterségekhez, s egy csodakenőcscsel biztosította tűz és kardcsapás ellen. Iasonnak először két tűzokádó és érczpatájú vad bikát kellett ekébe fognia; Hephaistos istennek valának alkotásai, melyek szájukon és orrukon át tüzet leheltek. Ezzel a veszedelmes fogattal kellett Iasonnak Ares földjét föl szántania. A hős erős kézzel fékezte meg a vad bikákat és iga alá kényszerítette; *Medeia* varázskénőcse érzéketlenné tette tüzes lehelletükkel szemben. Midőn a föld föl vala szántva, a király egy sárkányfogakkal teli sisakot adott neki, s Iason ezeket elvetette a barázdákban; s midőn este munkáját megtekintette, ime fegyveres érczóriások nőttek ki a földből. Bizonyára agyonütötték volna, ha *Medeia* tanácsára nem dob közéjük egy nagy követ;

mindégyik birtokába akart jutni, s a küzdelemben leöldösték egymást. Azzal a néhánynyal, a kik megmaradtak, maga Iason is el tudott banni, mert a kenőcs úgy megacézolta kardját, hogy még a kemény vason is könnyedén áthatott.

Bár így Iason minden föltételnek megfelelt, a király még sem akarta kiadni a gyapjat. Iason tehát Medeia bűvészetével éjjel elaltatta a sárkányt, mely a gyapjúra vigyázott; levette a bőrt a tölgyfáról, melyre egykor Phrixos felakasztotta vala, s társaival meg Medeiával elszökött. Midőn a kijátszott király Iason hajóját üldözőbe fogta, hogy visszaszerezze legalább leányát, Medeia kis öcscsét, *Apsyrtost*, a kit magával vitt, megölte és darabonként a tengerbe dobta. A jajveszéklő atya összegyűjtötte a gyermek tagjait, Iason és Medeia pedig időt nyertek a menekülésre; s ha zavarták is újabb kalandok és bolyongások a visszatérést, az aranygyapjával végre mégis szerencsésen megérkeztek Pelias birodalmába. A királyt megfosztották trónjától és életétől, mint-hogy ő még most sem akart Iason javára lemondani, a ki pedig minden kitűzött munkát teljesített. A varázsló Medeia rá tudta beszélni Pelias leányait, hogy öljék meg ősz atyjukat. Levágott egy kost és tagjait titokszerűen készített nedvekben addig főzte, míg az állat élve és megifjodva ugrott ki a hográcsból. A leányok erre vak bizalmukban, hogy öreg atyjukat megifjodva fogják látni, szintén levágták Peliast; de Medeia megvonta tőlük segítségét, és Pelias nem támadt fel újra.

Tíz évig élt Iason boldog egyetértésben Iolkos királyaként Medeiával; ekkor azonban beleszeretett Kreon, korinthosi király leányába, *Kreusába*, a kit el is jegyzett. Medeia, féltékenységtől sarkalva, mérgezett ruhát és mérgezett koszorút küldött versenytársának; ezekkel megölte, sőt atyjának házát is lángok martalékául dobta. Midőn a felbőszült Iason meg akarta büntetni, saját gyermekeit is megölte, és sárkány-fogatán elröpült. A monda szerint Athénbe ment, a hol rövid ideig Aigeus király felesége vala; innen azonban csakhamar elmene-kült, mert rajta kapták, hogy Theseus életére tör. Később

egy hagyomány szerint visszatért Kolchisba. — Iason, hogy lelki nyugalmit visszanyerje, a korinthusi isthmoson Poseidon szentélyébe zarándokolt, a hol útja végeztével az Argo hajót is fölajánlta vala az istennek. Midőn fogadalmi ajándékához közeledett, a roskatag hajó hátsó része ráesett és agyonütötte.

Az Argonauták és Iason mythosának bizonyára van némi történeti alapja. Az aranygyapjú valószínűleg egy távol lakó fejedelem kincsét jelenti, melyet az Argonauták merész útjukon, a görögök első nagyobb tengeri vállalatában, nagy veszedelmek között elraboltak. Később Iason történetében olyan embernek a végzetét látták, ki a vagyont becsüli legtöbbre, ki telhetetlen kincsvágyát kielégítendő, a legnagyobb veszedelmet is kiállja, s önző céljainak elérésére minden eszközt fölhasznál. Iason csak azért vitte magával Medeiát, mert segítségére volt; később nemtelen gyönyörhajhászatból hűtlen lett hozzá, habár csak ő neki köszönhette vagyonát és hatalmát. Medeia mindent föláldozott érte, szülői szeretetét, hazáját, testvérét, csak hogy vele maradhasson. Iason tehát teljes ellentéte Heraklesnek, semmit sem tett a közjóért, mindent önmagáért; s hitvány érzülete büntetésekép kellett gyermekei halála miatt emésztő kinokat szenvednie és végre nyomorult halállal kimulnia. Medeiában az önfeláldozó odaadás hatalma nyilvánul, mi főleg a nőknek az erénye, de egyszersmind a bosszúvágy rettenetes átka is, hogyha szenvedély vezeti az embert tetteiben. Medeia és Iason hatásos tárgyat szolgáltatottak a tragédiának, s főleg Euripides, az újabb korban pedig Racine és Grillparzer dolgozták fel a mythoszt megható drámaikban.

C/ AZ IFJABB HÉROSZOK KORSZAKA.

Az ifjabb héroszok azoknak a hősöknek valának fiai vagy unokái, kikkel az előbbi fejezetben ismerkedtünk meg. E korszakra főleg két esemény, a thebai és trójai háború esik. Bizonyára mindkettőnek van történeti magva, azonban teljesen át vannak szöve mythikus színezettel és mesés eseményekkel. Mindkét háborút teljes

összefüggésében dolgozta fel a népköltészet, jobban, mint bármely más hősmondát. A hét hős hadmenetét Thebai ellen egy régi eposz, a *Thebais* foglalta össze; szerzőjét azonban nem ismerjük, a költemény sem maradt ránk teljes épségében, csak egyes töredékekben; a tragédiairók is több ízben ebből a mondakörből vették tárgyukat. A trójai háború egyes részeit több eposzban énekelték meg, s közülük a leghíresebbet, Homeros *Ilias*át, teljes épségében és szépségében élvezhetjük.

1. A hét hős hadmenete Thebai ellen.

Már elbeszéltük, hogy a sötét végzetnek milyen lán-czolatán jutott *Oidipus* Thebai trónjára; mikép vette el saját anyját, Iokastét, feleségül, miután öntudatlanul atyja gyilkosa lett. Iokastétól négy gyermeke született: két fia, *Eteokles* és *Polyneikes*, meg két leánya, *Antigone* és *Ismene*. A szörnyű vérbűn kiderülte után Iokaste öngyilkossá lett. *Oidipus* pedig enkezével vájta ki szemeit, s önként ment számkivetésbe, csupán leányától, a hűséges *Antigonétól* vezetve, ki még szerencsétlenségében sem akarta atyját magára hagyni. A fiúk azonban Thebailban maradtak, s atyjuk átkától üldözve, csakhamar elkeseredett czivódásba jutottak a trónöröklés rendje miatt. Végre abban állapodtak meg, hogy évenként fölváltva fognak uralkodni. E szerint először az idősebb *Eteokles* lépett a trónra; de midőn ideje lejárt, nemcsak vonakodott az uralmat *Polyneikesnek* átadni, hanem ki is kergette hazájából.

Bosszúért lihegve ment *Polyneikes* *Adrastoshoz*, *Sikyon* urához, a kinél egy szintén elkergetett fejedelmet talált, az argosi *Tydeust*. A két ifjú barátságot kötött és szent esküt tett, hogy kölcsönösen segíteni fogják egymást a hatalom visszaszerzésében. *Adrastos* király, a ki két leányát hozzájuk adta feleségül, szintén szövetséget kötött velük, s nagy sereget gyűjtött, hogy előbb *Polyneikest*, azután *Tydeust* visszaültesse trónjára.

Maga a két ifjú bejárta Görögországot, hogy szövetséges társakat szerezzen, s nem egy hatalmas hős követte hívó szózatukat; névszerint Argosból *Kapaneus*, továbbá

Eteokles, Iphis fia, *Parthenopaios*, Atalante és Melanion fia, végre a nemes jós, *Amphiaraos*. Ezek és a három szövetséges, Polyneikes, Tydeus és Adrastos, összesen tehát heten voltak a Thebai ellen vezetett hadsereg vezérei. Amphiaraost a következő dolog hajtotta bele a szövetségbe: ő a jós *Melampus*nak volt az ivadéka, a kitől jóvendómondó tehetségét örökölte. Jámbor és jós ember létére tudta, hogy a többi vezérnek több-kevesebb bűn terheli lelkét; előre látta azt is, hogy az egész vállalat borzasztó és csúf kudarczot fog vallani, mivel istentelen alapja van; hiszen Polyneikes, ha jogtalanságot szenvedett is, saját hazája és testvére ellen vezette az idegen hadat. Amphiaraos ezért állhatatosan vonakodott a hadmenetben részt venni, s a többieknek is megjósolta gyászos végüket. De ezek nem hallgattak reá; s mivel nagyon érdekükben állott, hogy a jós szövetségükben legyen, csalással és fondorlattal vonták maguk közé.

Amphiaraosnak Adrastos testvére, *Eriphyle*, volt a neje. A sógorok, a kik már egy izben ezelőtt is keményen összepöröltek, abban állapodtak meg, hogy újabb összekocczulás esetén Eriphylét választják birájukul. Polyneikes tehát az asszonyt egy értékes nyakékkal megvesztegette, s Eriphyle, habár férjétől megtudta, hogy Adrastos kivételével a többiek mind el fognak pusztulni a harczban, mégis testvére javára döntötte el a pert. Amphiaraos ezért elindulásakor megátkozta; s az átkot később megvalósította fia, *Alkmaion*, ki atyját megbosszulandó, édes anyját ölte meg.

A hadsereg tehát a hét hős vezérlete alatt készen állt az indulásra. Mielőtt azonban további sorsával foglalkoznánk, térjünk vissza egy pillanatra Oidipushoz. Nyomorúságosan bolyongott Görögországban, csupán nemeslelkű leányától, Antigonétól kísérve, mig végre Attikába jutott, a hol egy jóslat szavai szerint véget kellett érnie szenvedéseinek. Fiai közül egyik sem törődött a szerencsétlen aggastyánnal; de mikor azt a jóslatot kapták, hogy az lesz a győztes, a ki Oidipust maga részére nyerve, vissza fogja vinni Thebaiba: mind a kettő utána járt. Polyneikes maga kereste föl, s áldását

kérte hazája ellen vezetendő hadseregére; de Oidipus megátkozta bűnös vállalatát. Másik fia, Eteokles, mint király, nagybátyját, anyjának Kreon nevű testvérét, küldte Attikába, s meghagyta, hogy akár erőszakkal is, de minden áron hozza vissza Oidipust Thebaiba. Kreon meg is kísérlette a dolgot, de Theseus is közbevetette magát, és Kreont kíséretével együtt elkergette; Oidipus pedig fiait újra megátkozta; megjósolta, hogy egymás kezétől fognak elveszni, azután Athéntól nem messze, az Eumenidák kolonosi berkében meghalt. Theseus Oidipust ünnepélyesen eltemette, Antigone pedig mély gyászban tért vissza Thebaiba.

Ugyanekkor kelt útra a hét vezér hada. Midőn Nemeához értek, Dionysos varázslátára a vízforrások mind kiapadtak. Szomjúságtól kinezva találkoztak *Hypsipylével*, kit a lemnosi nők irigységből, hogy Iason őt tüntette ki egykor szerelmével rabszolganő gyanánt adtak el Lykurgos, nemeai királynak. Hypsipyle a király fiacskáját, *Opheltest* gondozta az erdőben, s a hősök kérelmére, hogy mutasson nekik egy kutat, szolgálatkészen velük ment, a fiút pedig, a jóslat intelme ellenére, letette. A kútról visszatérve, egy kigyót találtak a hősök a fiúcska nyakán, mely őt harapásával meg is ölte. Tydeus és Kapaneus a gyilkos állatra akartak rohanni; de Amphiaraios visszatartotta őket, azt mondván, hogy a kigyót Zeus küldötte gonosz előjelül, s a gyermeket *Archemorosnak*, azaz a végzet kezdetének nevezte. A haragvó szülőket azzal engesztelték ki a hadvezérek, hogy a fiú tiszteletére fényes halotti játékot tartottak; s ez volt a nemeai játékok kezdete.

A gonosz előjel után is tovább vonult a hét vezér hadserege, és csakhamar Thebai elé ért. Tábort ütve, először békésen akarták a dolgot elintézni, és Tydeust beküldték a városba, hogy kérje vissza Polyneikes számára az uralmat. A követ azonban rossz fogadtatásban részesült, s ha nem oly hatalmas hős, hogy ötven ellenességét, kiket Eteokles minden isteni és emberi jog ellenére állított ellene lesbe, egynek kivételével le tudta teríteni, bizony nem látták volna többé szövetséges társai.

Így tehát fegyverre kellett bízni a döntést. Thebait bekerítették, s a hét vezér egy-egy hadosztálylyal a város hét kapuja elé állott. Eteokles is ugyanennyi részre osztotta haderejét, testvére ellen pedig maga számára tartotta fenn a hadi-állást. Összecsapván a két tábor, mindkét részen vitéz tetteket vittek véghez; de az istenek a támadók ellen valának. A thebaiak ugyanis az által nyerték ki különös kegyüket, hogy a jós *Teiresias* szavainak értelmében *Menoikeus*, a Kreon fia, önként feláldozta életét hazájáért. A döntő csata napján *Amphiaraios* még egyszer megjövendölte a biztos bukást, s hogy *Adrastos* kivételével senki sem fog élve megmenekülni; a többiek tehát emlékeket adtak át övéik számára a sors kegyeltjének, s a kétségbeesés daczos bátorságával rohantak a csatába.

Már úgy látszott, hogy Thebai bukni fog; a marczona *Kapaneus* már elérte az ostromlétrán a falak ormaít, s fennen dicsekedett, hogy az égi jelek, sőt Zeus akarata ellenére is beveszi a várost, midőn Zeus rája sujtotta villámát. Erre a thebaiak egyszerre kitörtek és az argosi hadsereget tönkretették. Az összes hadvezérek elhullottak; Eteokles és Polyneikes párvíadalban szúrták át egymást; *Amphiaraios* pedig egy villámütés által keletkezett földrés nyelte el, s ezóta jóslatosztó daemon gyanánt élt a vidéken. Csak *Adrastos* menekült el a szárnyas *Areion* hátán.

Thebaiban a csata után *Kreon*, *Oidipus* elesett fiainak nagybátyja került a trónra, ki Eteoklest ünnepélyes temetésben részesítette, de halálbüntetés terhe alatt megtiltotta, hogy Polyneikes holttestét föld alá rejtse. A tilalmat azonban a nemeslelkű *Antigone* semmibe sem vette. Többre becsülte a zsarnoki parancsnál az isteni törvényeket, melyek a testvérnek meghagyják, hogy testvérének adja meg a végső tiszteletet, mert a halott lelke különben nem talál megnyugvást az alvilágban, és folytonosan a földön kellene kóborolnia. *Antigone* tehát a szerencsétlen Polyneikest Kreon szigorú parancsa ellenére titokban eltemette; de az örök rajtakapták, és Kreon arra ítélte el, hogy elevenen a föld

alá temessék, habár fiának, *Haimonnak* volt a menyasszonya, a ki könyörögve esdett életéért. *Antigonét* egy földalatti börtönbe zárták; s a leány itt, hogy a hosszas és kinos éhhalált kikerülje, fölakasztotta magát. *Haimon* kétségbeesésében szintén öngyilkos lett, s az embertelen *Kreon* családja pusztulásával lakolt kegyetlenségeért; — de *Oidipus* háza is teljesen kihalt.

Harmincz évvel a hét vezér hadmenete után fiaik egy második bosszúló hadjáratot indítottak Thebai ellen. Ez az úgynevezett *epigonok*, vagyis az utódok háborúja, melyet az istenek is pártfogoltak, úgy hogy a város elpusztult. Nem is épült fel sokáig, s csak az alsó városban tengette életét az elszegényedett népség.

2. A trójai háború.

a) A háború oka.

Abban az időben, mikor az *epigonok* Thebait földülták, Trójában (vagy más néven *Ilionban*) *Priamos* uralkodott, kinek *Hekabe* nevű feleségétől sok vitéz fia született. A királynő egyszer azt álmodta, hogy fiú helyett égő fáklyát fog szülni, mely egész Tróját hamuvá égeti el. Az álmot a jósok úgy magyarázták, hogy a születendő fiú miatt fog tönkrejutni a város; s midőn csakugyan fiú lett az újszülött, a szülők, hogy a fenyegető jóslatot kikerüljék, a csecsemőt kitették a vadonba. Pásztorok találták meg és fölnevelték. Elfeledve és ismeretlenül serdült így föl *Paris* vagy *Alexandros* mint pásztor az *Ida* hegy erdeiben; s a mint egy napon nyáját nyugodtan legelteté, hirtelen három istennő, *Hera*, *Athene* és *Aphrodite* jelent meg előtte *Hermes* kalauzolás mellett és fölszólították, hogy döntse el mint bíró, vajjon ki közülük a legszebb.

A dolog t. i. így történt. Már egyszer megemlítetük, *Themis* azt a jóslatot adta a *Thetis*be szerelmes *Zeus*nak, hogy *Thetis*nek születendő fia hatalmasabb lesz atyjánál; erre az istenek elhatározták, hogy a tengeri istennőt halandó férfihoz adják nőül. *Peleus*ra, a thessaliai *Phthia* fejedelmére esett választásuk, mint

a ki igaz jámborságával érdemes volt az istenek kegyére. Sokáig húzódott e házasságtól Thetis, végre azonban győzött Peleus állhatatossága, s a lakodalmon az összes istenek megjelentek. Csak *Eris*, a viszálykodás istene, nem kapott meghívást; meg is haragudott nagyon, s hogy az ünnepélyen megjelent istenek közt czivódást keltsen, arany almát dobott a vendégek közé, s rajta ez volt a felírás: »A legszebbnek«. A három előbb említett istennő mindegyike magának követelte az almát, s Zeus az Ida hegyen legeltető Parist jelölte ki bírónak. Az ifjú vonakodott ítéletet hozni, végre az istennők fenséges ajándékokat ígértek neki: Hera, az ég királynője, hatalmat és földi pompát, a harcias Athene végtelen hősi bátorságot, s Aphrodite, a szerelem istennője, a legszebb földi asszonyt. És Paris Aphroditének ítélte oda az almát, a miért a két másik istennőt olyan elkeseredett ellenségévé tette, hogy ezek családját és szülővárosát is meggyújták.

Történt e közben, hogy a trójai királyi háznak egy szép bikára volt szüksége áldozáshoz. A király két fia, Hektor és Helenos ment ki a nyájhoz, hogy az áldozati állatot kiválasszák; s véletlenül Parisnak kedvencz bikájára esett a választásuk, melyet a pásztor vakmerő bátorsággal vissza akart tartani, sőt a királytól is visszakövetelte. Midőn a városba ért, a királyfiakkal összeveszett. A dolog tettelegességgig fajult, s Parist bizonyára megölik testvérci, ha *Kassandra*, Priamos leánya, kit Apollon jós-tehetséggel ruházott fel, a kellő időben oda nem ér, magát közbe nem veti, s az ifjú származását föl nem tárja. A királyi család nagy örömmel fogadja ölelő karjaiba az elveszettnek hitt fiút, ki oly szép, daliás és hator legénynyé vált. A gonosz jóslat senki-nek sem jutott eszébe, és Parist ünnepélyesen Priamos házába vezették.

A pásztorfiúból tehát királyfi lett, kinek annyira megtetszett a város és a királyi udvar, hogy alig emlékezett már vissza az istenek látogatására Ida hegyén; sőt a megígért legszebb földi asszony sem jutott volna az eszébe, ha maga Aphrodite nem buzgólkodott volna

igéretét beváltani. Megparancsolta Parisnak, hogy utaz-zék Görögországba, mert ott él a legszebb asszony, ki felesége fog lenni. Paris tehát *Aineias*, *Anchises* és *Aphrodite* fiának kíséretében Görögországba hajózott. Amyklaiban a *Dioskurosok*, *Kastor* és *Polydeukes* (*Pol-lux*), barátságosan fogadták a trójai vendégeket. Ők Zeus

64. Paris (Róma, Vatikán),

és *Leda* fiai, *Klytainnestra* és *Helena* testvérei valának; és pedig *Kastor*, valamint *Klytainnestra* halandó, míg *Polydeukes* halhatatlan; de végtelen nagy testvéri szeretet fűzte őket együvé. Paris csak rövid ideig maradt a *Dioskurosok* vendége, s kíséretével együtt Spártába ment, a hol *Menelaos* király, *Helena* férje, ép oly gyanutlan vendégszeretettel fogadta, mint sógorai, a *Dioskurosok*. *Helena* oly bájos és szép volt, hogy már mint

gyermek mindenkinek gyönyörűséggel töltötte el a szívét; midőn pedig hajadonná serdült, oly hévvel igyekeztek a görög hősök megnyerni kezét, hogy Tyndareos, Ledának férje, az isten leányának halandó gyámatyja, félni kezdett, ha Helenát egyik kérőjéhez odaadja, a többi majd ellensége lesz. Úgy segített tehát a dolgon, hogy Helenát szabadon engedte választani; előbb azonban az összes kérőket esküvel kötelezte, hogy nemcsak belenyugosznak Helena választásába, hanem a leendő férjet a jövőben minden veszedelmében készségesen fogják támogatni. Helena férjéül Agamemnonnak, sógorának testvérét, a nemes Menelaost választotta, s a lakodalmat nagy fénynyel ünnepelték meg. De Tyndareos elfelejtett Aphroditének áldozatot bemutatni, s az istennő úgy bosszulta meg magát, hogy Tyndareos leányainak szívét féktelen szenvedélyekre tette fogékonnyá, a mi Helenán csakhamar be is bizonyult.

Már midőn első ízben találkozott Parissal, ébredt föl mindkettőjük szívében emésztő szerelem; még inkább fokozódott a szenvedély, midőn Paris Helenának néhány ázsiai ékszert ajánlott fel vendégajándékuul. A szerelmesek azonban oly ügyesen tudták titkolni érzelmeiket, hogy Menelaos mit sem sejtett; s veszedelmes vendégét marasztalva, gyanutlan szívvel kelt át Krétába, *Idomeneus* király meglátogatása végett.

Alig hajózott el, midőn a Dioskurosok czivódásba keveredtek, mely azután életükbe került, úgy hogy Parist vakmerő tervének kivitelében nem tudták megakadályozni. Felleptek ugyanis *Leukippos* leányainak, Hilairának és Phoibének kérői gyanánt, de ezek már *Aphareus* fiaival, *Idassal* és *Lynkeussal* valának eljegyezve. A leányok fölött összeveszván, a halandó Kastor Lynkeust megölte, de Idas viszont őt ütötte agyon. A halhatatlan Polydeukes bosszút állott ugyan érte, de szeretett testvére nélkül nem akart tovább élni, s kérte Zeus atyját, hogy ossza meg közöttük a halhatatlanságot, s naponként felváltva élvezzék tovább az életet. Zeus engedett kérésének, s így éltek tovább a Dioskurosok félistenek gyanánt. Különösen a hajósok tisztelték őket

imáikkal, mert úgy hitték, hogy viharok idején szent bolygófény gyanánt jelennek meg az árboczfák csúcsán, hogy a szorongatott hajósok mentő kalauzai legyenek.

De térjünk vissza Parisra. Midőn Helenával egyedül maradt, csakhamar rábirta, hogy szökjék vele Trója városába, s legyen ezentúl az ő felesége. Éjjel, titokban hagyta oda a hűtelen asszony a királyi palotát csábító-jával, a ki nemes vendégbarátjától gyalázatos módon kincseinek nagy részét is magával vitte. Hiába korbácsoltatta föl Hera, a családi hűség istennője, haragjában a tengert, Paris zsákmányával szerencsésen Trójába érkezett, hol a lakodalmat fényes ünnepségek között tartották meg.

b) Előkészületek a trójai háborúra.

Így idézte elő az erkölcstelenség és gondatlanság Trója bukását, s a Parisról régebben mondott jóslat megvalósulásához közeledett. Menelaosnak Iris, Hera követe, jelentette meg a szerencsétlenséget és gyalázatot, mely becsületét érte. Gyorsan visszatért, s először hatalmas bátyjával, Agamemnonnal tanácskozott; majd pedig Pylosba ment, az ősz Nestorhoz, a ki már két nemzedéket és nagy küzdelmeket élt át, s mint egy elmúlt, hatalmas korszak tisztos emléke állott az ifjabb hősök előtt, tele bölcs tanácsokkal és gazdag tapasztalatokkal, melyeket ékes szavakban, néha öreges bőbeszédűséggel tudott előadni. Azt a tanácsot adta Menelaosnak, hogy csak egy általános görög szövetséges hadsereggel szerezzen magának elégtételt.

A testvérek tehát toborozva járták be Görögországot; minden nevezetesebb fejedelmet és férfit felszólítottak, hogy vegyenek részt a Trója ellen indítandó háborúban. Sokan közülük, mint Helenának egykori kérői is, kötelesek voltak esküjükhöz hiven segédkezni, másokat hívágyuk és vitézségük sarkalt a háborúra; mert mindnyájan föl voltak háborodva Paris tette fölött, melyben házasságtörés, csábítás, lopás és a görög név

meggyalázása óriási bűnné egyesült. Hatalmas hadsereg került így össze, melyben alig hiányzott más kiválóbb hős, mint *Odysseus* és *Achilleus*. Nagy fáradságba került, míg őket is belevonhatták a szövetségbe. *Odysseus*, Laërtes fia, a legokosabb görög hős és Ithaka fejedelme, boldog házasságban élt *Penelopéval*, Ikariosnak szép és okos leányával, kiből a görög nők legnemesebb és legerkölcsösebb ideálja testesült meg. Csak nemrég született *Telemachos* nevű fiacskájuk. *Odysseus* tehát nem akart boldog családi körétől megválni, s olyan háborúba menni, melynek nem igen lehetett előre látni a végét. Midőn tehát a toborzó hősök Ithaka szigetére érkeztek, csellel akart a küzdelemből kiszabadulni: örültnek tetette magát; s bizonyára rászedi vendégeit, ha az okos *Palamedes* nem jó rá turpisságára. Mikor ugyanis *Odysseus* ökreivel szántani volt a mezőn, a csecsemő *Telemachost* tette ekéje elé; s mivel *Odysseus* félre hajtotta az ökröket, kitűnt, hogy csak alakoskodik. *Odysseus* tehát kénytelen volt részt venni a háborúban, de *Palamedes* ellen titokban bosszút esküdött.

Másfélék voltak a körülmények *Achilleus*nál. Ő, mint tudjuk, *Peleus*nak és *Thetis* istennőnek a házasságából származott, s születésekor azt a jóslatot kapta az anyja, hogy vagy hosszú, de dicstelen, vagy pedig dicsó, de rövid élet vár a fiára. *Thetis* természetesen az utóbbit választotta, de azért minden veszedelemtől meg akarta fiát óvni. Mint csecsemőt, a *Styx* vizébe mártotta, hogy sebezhetetlen legyen, s a víz csak a sarkát nem érintette, a hol az istennő tartotta; a trójai háború előtt pedig asszonyi ruhában *Lykomedes* király leányai között rejtette el, *Skyros* szigetén. Itt *Achilleus* megszerette *Deidaimeiót*, s fiuk, *Neoptolemos*, később szintén megjelent Trója előtt, hogy atyjának halálát megbosszulja. Egyelőre azonban meg kellett találni *Peleus* ivadékát, hogy a háború részére nyerjék; s ezt a feladatot a ravasz *Odysseus* oldotta meg. Kereskedőnek öltözve kötött ki más hősökkel együtt *Skyros* szigetének partjain, s *Lykomedes* leányainak mindenféle csecsebecsét kínált vásárlás végett. A leányok valamennyien köré-

jük sereglettek, csak Achilleus maradt távolabb, de midőn Odysseus váratlanul egy fegyverzetet mutatott elő, Achilleus hévvel kapott utána, s többé nem lehetett a háborútól visszatartani.

Miután a hősök búcsút vettek övéiktől, Aulisban gyűltek össze. Achilleusnak az aggódó Peleus *Patroklost*, Menoitios fiát adta fegyvertársul.

Soha sem gyűlt még össze ekkora hadsereg. A monda szerint ezerkétszáz hajó horgonyozott Aulis kikötőjében, s mindegyiken legalább száz katona helyezkedett el. Trója ellen tehát, ahhoz a korhoz és a kis Görögország lakosságához képest, igen nagy hadsereg toborzódott össze. A népek és fejedelmek fővezérükül, egyszersmind áldozó papul Agamemnont, Görögország leghatalmasabb királyát választották meg, ki Mykene, Argos és több sziget fölött uralkodott, s magától Zeustól örökölte kormánypálcáját.

c) Aulisi tartózkodás és megérkezés Trójabába.

Midőn a hadsereg már Aulisban egybegyűlt, csodajeleket láttak: hatalmas kigyó tekerődött egy platánfa köré, melyen egy veréb kilencz fiókjával fészkelte. A szörnyeteg valamennyit fölfalta, tizediknek az anyamadarat is; azután pedig kővé meredt. *Kalchas*, a madárjós, e látományt így magyarázta: kilencz évig hiába fogunk Ilion falai körül harczolni, a tizedikben azonban beveszszük a várost.

Ezzel az előjellel indultak a görögök a hosszú küzdelemre; de járatlanok lévén a hajózásban, Mysiába tévedtek; s abban a hiszemben, hogy trójai területen vannak, a vidéket elpusztították. Erre az ország királya, *Telephos*, Herakles fia, oda sietett, és a görögöket, bármily vitézül harczoltak is, visszakergette hajóikra. Ebben a harczban Patroklos fényes tanuságát adta bátorságának Achilleus oldalán, de megsebesült. Achilleus gyermekkorában Cheironnál lakott a Pelion hegyen, s a Kentaurostól a gyógyítás tudományát is eltanulta; bekötötte tehát fegyvertársának sebeit, s ekkor fűződött közöttük

az a híres baráti kötelék, melyet a halál sem szakíthatott széjjel. Telephos tehát visszaverte ugyan a görögök rohamát, s a hajóhad újra Aulis kikötőjébe tért vissza; — ámde őt magát Achilleus dárdája sebezte meg, s a seb sehogy sem akart behegedni. A jóslat azt válaszolta: »a ki megsebzett, az fog ismét meggyógyítani«. A görögök pedig azt a jóslatot kapták, hogy Telephos fogja őket Trójába vezetni. De mielőtt ezt elbeszelnék, nézzük meg, mit csinálnak a görögök Aulisban.

Midőn ők ott másodizben táboroztak, Agamemnon az erdőben Artemis csodaszép szarvasával találkozott. Vadászszenvedélyétől és dölýfétől elragadtatva, Agamemnon a szent állatot lelőtte, s féktelen nyelvével dicsekedett, hogy ügyesebb vadász, mint maga Artemis. Ez volt a görögökre nézve borzasztó csapások hosszú sorozatának kezdete. A megsértett istennő teljes szélcsendet küldött, úgy hogy hétről hétre el kellett halasztani a hajóhad indulását. Hiába találta föl Palamedes a kockakajátékot, hasztalan gondoskodott a táborozó hősök egyéb szórakozásáról; — a tétlen unalom súlyos teher gyanánt nehezedett a táborra, annál inkább, mert nem látták a végét. Voltak elégületlenek is, s az egész dicső vállalatot szomorú kudarcz fenyegette. Ekkor Kalchas megjósolta Agamemnonnak, hogy Artemis *Iphigeneiát*, legidősb leányát követeli engesztelő áldozatul.

Sokáig küzdött Agamemnon szívében az apai szeretet a király és fővezér kötelelességével; végre győzött az utóbbi, és Agamemnon azon ürügy alatt hívta el Klytaimnestra nejét és Iphigeneiát Aulisba, hogy a leányt el akarja Achilleussal jegyezni. Az asszonyok eljöttek és áldozathoz láttak. A leányt az oltárhoz vezették, és ép le akarták ölni, midőn Artemis megelégte Agamemnon megalázását és bűnhődését; Iphigeneiát felhőbe burkolva magával vitte Taurisba és templomában papnőjévé tette; helyette pedig egy szarvast állított az oltár mellé. Artemis tehát ki vala engesztelve; ámde Klytaimnestra soha sem bocsátotta meg férjének a borzasztó csalást.

Minden készen állott a második indulásra, csak Telephos, a vezérlő kalauz, hiányzott még. De az említett jóslat csakhamar Aulisba hozta. Álruhában lopódzott be a táborba, megragadta *Orestest*, Agamemnon fiacskáját, ki anyjával jött vala Aulisba, s azzal fenye-

65. Iphigeneia föláldozása. (Falfestmény Pompeiiből.)

getődzött, hogy megöli, ha nem gyógyítják ki sebéből. Odysseus kifürkészte a gyógyszert; a seb Achilleus dár-dájának rozsdájától behegedt, s Telephos késznek nyilatkozott a hajóhadat Trójába vezetni. Így indultak el tehát másodszor. Útközben a görögök Lemnos szigeten kikötöttek, hogy Heraklesnek áldozatot mutassanak be. Az oltárnál *Philoktetest*, Herakles ijjának és nyilai-

nak örökösét megharapta egy kígyó; mivel pedig a seb nem akart gyógyulni, s azonkívül dögleletes szag áradt ki belőle, Philoktetest otthagyták Lemnosnak sziklás partjain, a kit most dühös harag fogott el a görögök ellen, hogy a puszta és lakatlan vidéken egyedül kellett tengetni nyomorúságos életét. A hajóhad azonban tovább vonult és nemsokára kikötött a trójai parton.

d) A görögök meddő küzdelmei.

A trójaiaknak már régen volt tudomásuk a görögök készülődéseiről, s elég idejük maradt, hogy a szomszéd népek segítségével szintén tekintélyes haderót gyűjtessenek össze. Jól megerősített várukban bátran néztek szembe a támadókkal. A trójai hadseregnek *Hektor* volt a fővezére, Priamos legidősb fia; mert a király maga sokkal öregebb volt, hogysen táborba szállhatott volna. Midőn a görög hajók a parthoz közeledtek, megkísérelték ugyan a trójaiak, nem akadályozhatnák-e meg a kikötést; ámde törekvésük nemcsak meghiúsult, hanem a városba is vissza kellett vonulniok, bár a görögök részén is sok hős vesztette el az első összecsapásra életét. A görögöknek nem sikerült első rohamra bevenni a várost; s mivel hiába követelték Helena békés kiadatását, nem volt más hátra, mint a tengerparton elszánczolt hajótábort építeni. Ilion bevételét majdnem kivihetetlen föladatnak látták; viszont a trójaiak is tapasztalták, hogy nyílt csatában nem mérkőzhetnek meg a görögökkel. Így tehát sokaig nem került döntő ütközetre a dolog; csak Achilleus és Hektor mérték egyszer össze erejüket sikertelen párviadalban. Achilleus Priamosnak legifjabb fiát, *Troilost*, elfogta és megölte, a mint egyszer vigyázatlanul a várfalakon kívül játszadozott; különben a görögök csak arra szorítkoztak, hogy a trójai földeket elpusztítsák és a kisebb szomszéd városokat kirabolják.

A háború tizedik évében egy ilyen városnak, *Chrysá-*nak elfoglalásakor Agamemnon a szép *Chryseist*, Apollon papjának, *Chrysesnek* leányát kapta a zsákmányból jutalmul, Achilleus pedig az ép oly szép *Briseist*. Ezen két

leány miatt végzetes viszály tört ki Agamemnon, a népek fejedelme, és Achilleus, a legnagyobb görög hős között. Chryses ugyanis könyörögve jött a görögök táborába hogy bocsássák leányát gazdag váltságdíjért szabadon; Agamemnon azonban nem akarta kiadni, és szitkok között kergette el a papot. Erre Apollon megsértett papja fohászkodott istenéhez, hogy bosszúlja meg alázas szolgáját; s az isten, ki különben sem volt jó indulattal a görögök iránt, meghallgatta az imát, s borzasztó nyilaival pestist küldött a görög táborra. Sorra hulltak az emberek; végre Agamemnon általános népgyűlést tartott és megkérdezte Kalchast, mikép lehetne kiengesztelni az istent. A jós előbb Achilleus pártfogását kérte a maga számára, s csak azután jelentette ki Agamemnonnak, hogy Apollon a papja miatt gerjedt olyan iszonyú haragra, s csak Chryseüs kiszolgáltatása engesztelheti ki Agamemnon, ki Iphigeneia miatt régebből neheztelt a jósra, most keményen összeveszett vele és Achilleussal. Nem vonakodott ugyan rabnőjét kiadni, de a jóst, s főleg Achilleust keserű szemrehányásokkal illette. Az ifjú hős nem tudott önmagán uralkodni; bősziült vad gyanánt rivallt a királyra, s bizonyára neki is rohan, ha Athene istennő személyesen vissza nem tartja. Agamemnon azonban, méltósága érzetében, csak még nagyobb haragra lobbant Achilleus ellen, és kijelentette, hogy főhatalmánál fogva kárpótlásul a szép Briseüst, Achilleus ajándékát, követeli magának. Erre az ifjú, kit Athene mérsékletre intett, megesküdött, hogy alattvalóival együtt abbahagyja a harcot.

Így is történt; Chryseüs visszakerült atyjához, Apollon kiengesztelődött, Achilleus pedig elvesztette Briseüst s a közös küzdelemből visszavonult. De anyja, Thetis, fölment a tengerből az Olymposra, s megkérte Zeust, tisztelje meg fiát azzal, hogy Agamemnont és táborát kemény csapások merítsék búbanatba. Zeus teljesítette kérelmét és elrendelte, hogy mindaddig, míg Achilleus nem tér vissza a harczba, a görögök folytonosan veszteségben legyenek. Alig hallották meg a trójaiak, hogy Achilleus a harczból visszavonult, ismét ki mertek jönni a város

falai közül. Több nyílt csatát vívtak, melyekben mindig a görögök szenvedtek vereséget; majdnem minden kiváló hős, még Agamemnon is megsebesült és képtelen lett a harczra, úgy hogy a trójaiak sánczczal körített táborukba szorították őket vissza. A nagy szükségben Agamemnon megalázta magát; nemes fejedelmi követeket menesztett Achilleushoz; megígérte, hogy Briseist visszaküldi, nőül adja hozzá egyik leányát, s nászajándokul hét várost ajándékoz neki, ha ismét harczolni fog a görögökért. De hiába; Achilleus hidegen és büszkén utasította vissza az ajánlatot. A görögök válságos veszedelembé jutottak, de Achilleus is megkeserülte szertelen gőgjét és haragját.

Midőn már annyira jutott a dolog, hogy Hektor a trójaiak élén a görögök sánczfalait is áttörte, s már-már tüzet készült dobni a hajókra: Patroklosnak meg-esett a szive honfitársai szerencsétlenségén, s arra kérte Achilleust, hogy ha már maga nem megy a harczba, kölesönözze legalább neki fegyvereit. A hős nem tagadta meg barátja kérelmét, s Patroklos Achilleus katonáival a harczba rohant. Sikerült is neki a trójaiakat kikergetni a sánczok közül; mert azok Achilleus katonáit és fegyverzetét látva megijedtek, hogy maga a rettenetes hős is ellenük vonul. De a helyett, hogy Achilleus tanácsát fogadva, Patroklos most visszatért volna a harczból, tovább is üldözte a menekülő trójaiakat. A város kapui előtt azonban Hektor állt ki vele szemben, és rövid viaskodás után leszúrta. Holttestét ugyan visszahódították a görögök, s ekkor Menelaos volt diadalmas vezetőjük; Achilleus fegyverzetét azonban Hektor zsákmánnyává tette és magára öltötte.

Achilleust most ép oly heves és kitörő fájdalom emésztette, mint a milyen volt Agamemnon ellen a haragja. Véres bosszúra szomjazott, s a vágy, hogy Hektort megölje, kibékülésre sarkalta Agamemnonnal is, a mire pedig még honfitársainak nyomora és a neme-sebb kötelességérzet sem tudta birni. Thetis kérelmére *Hephaistos* oly remek, új fegyverzetet kovácsolt Achilleus számára, a minőt még soha sem csinált; s ezzel vonult ki Achilleus Hektor ellen. A két sereg szembeszállt,

66. Menelaos visszaszerzi Patroklos holttestét.
(Firenze, Loggia dei Lanzi.)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

mindkét részről csodás hősiességgel harczoltak; de Achilleus elől úgy szaladtak a trójaiak, mintha farkas kergetne bárányokat, s csakhamar ott állott a dühöngő Achilleus a gyűlölt Hektorral szemben. Szomorú sejtelemmel indult ugyan a trójai királyfi e csatába, s nehéz szívvvel búcsúzott el *Andromachétól*, hű feleségétől, meg *Astyanax* fiacskájától; mindazonáltal becsületheli kötelességének tartotta, hogy Achilleussal összemérje fegyverét. Mikor azonban a rettenetes és hatalmas hős mint egy harci isten rohant feléje, Hektorban is megingott eddig rendíthetetlen bátorsága; futott, hogy elérje a kapukat. De hiába; gyorsabban üldözte őt az ádáz Peleusfi, mint a hogyan a maga lábai birták, s elvágta előle az utat. Hektor háromszor futotta körül üldözőjétől kergetve Tróját, végre megemberelte magát és elszántan Achilleus ellen fordult; de rövid küzdelem után homály borult a szemére, s övének szeme láttára, kik a városfalakról kétségbeesve néztek a rettenetes párviadalt, adta ki lehelletét.

De Achilleust Hektornak halála sem tudta kiengesztelni, s féktelen haragjában gyalázatosan bánt nemes ellenfelének holttestével. Harci kocsijához kötötte az elesettnek lábait, s úgy vonszolta őt háromszor Trója bástyái körül, majd a görögök táborába, hol a por és pizok közé dobta. Az istenek azonban felháborodtak e féktelen haragon, s Hektor holttestét megóvták az elrútitástól és feloszlástól; Zeus pedig elhatározta, hogy meglágyítja Achilleus szívét, s hogy az ifjú hős az emberek emlékében egy nemes tettel örökíti meg nevét. Thetis által megparancsolta neki, hogy Hektor holttestét adja ki váltságdíj nélkül; Priamosnak pedig Hermes vitte meg az üzenetet, hogy menjen éjjel titokban Achilleus táborába, s kérje vissza kedves fiának holttestét. Az öreg engedelmeskedett; elment a hős sátrába, s Achilleust öreg ósz atyjára emlékeztetve, könyek közt kérte ki fiát. S ekkor a kemény szív nemes megihatottságot érzett; Achilleus fölémelte a könnyörgő öreget a földről, szívesen megvendégelte, majd kiadatta a holttestet, s reggel biztos fedezet alatt küldötte vissza Trójába. Patroklos tetemét pedig nagy ünnepeések közt temették el a görögök.

e) Achilleus utolsó küzdelmei és halála.

Midőn Hektor, a trójai nép pajzsa és bástyája elesett, a trójaiak nem mertek többé a város falai közül kijönni, míg új segítségük nem érkezett. Achilleus, Patroklos barátja miatt, a trójai uralkodó család pedig Hektor miatt még gyászba valának merülve, midőn egy amazon sereg érkezett *Penthesileia*, Ares leánya vezérlete alatt, és a trójaiakba új bátorságot öntött. Különösen *Penthesileia* égett a vágytól, hogy Achilleussal összemérje kardját, s ő akart Hektor haláláért bosszút állani.

Tehát új csata kezdődött. A trójai sereg élén *Penthesileia* küzdött, a görögök vezére Achilleus mellett *Aias*, a Telamon fia, az aiginiai hős volt. Mig ez a trójai tömeget visszavonulásra kényszerítette, *Penthesileia* párvialdiban mérkőzött meg Achilleussal. Férfias bátorsággal támadta meg a hőst; de Achilleust a legerősebb férfiak sem tudták legyőzni, s *Penthesileia*, ha Ares leánya volt is, mégis csak asszony volt. Achilleus kezdetben nemes kimélettel küzdött a bátor hajadon ellen, de midőn komoly veszedelem fenyegette, összeszedte erejét; s *Penthesileia* is osztozott azoknak sorsában, a kik a hős dárdája előtt állottak. Midőn érezte, hogy halálos sebet kapott, eszébe jutott, mikép bánt Hektornak holttestével, s esdve kérte ellenfelét, hogy kimélje meg a gyalázattól. De erre nem is volt szükség; Achilleus ugyanis nem érzett haragot védtelen nővel szemben; a haldoklóhoz lépett, fölemelte a földről, s midőn látta, hogy életét nem lehet megmenteni, karjai között tartotta, míg a nemes amazon ki nem adta lelkét. Midőn a trójaiak és az amazonok bátor vezérüket Achilleus hatalmában látták, új támadásra szánták el magukat, hogy a holttestet visszaszerezzék. de Achilleus dörgő hangja megállította őket. Magasztalta *Penthesileia* bátorságát, megsiratta ifjúsága és szépsége elhunytát, s kijelentette, hogy holttestét önként visszaadja. A görögök és trójaiak egyaránt tisztelték Achilleus nemes gyöngédségét; csak *Thersites*, egy ép oly rút, mint nagyszájú, hitvány és gyáva katona a görögök táborában, nem volt képes a kimélet

e nemét helyeselni, s káromolva tisztátlan indítékokkal gyanúsította a hőst; lándsájával pedig a hősiesen elesett amazon szemébe szúrt. De Achilleus haraggal rárohant, s egy ökölcsapása holtan terítette földre a rágalmazót.

Valamennyien helyeselték Achilleus tettét, csak *Dio-medes*, a Tydeus fia, nem hagyta annyiban a dolgot; mert Thersitest hozzá igen közel rokonság fűzte. Achilleus elé lépett tehát és kártérítést követelt. De a hőst mélyen sértette, hogy a görög táborban nem mindenki, így például Agamemnon sem fogta föltétlenül a pártját; másodszor is ott hagyta a görög ügyet, és Lesbos szigetére evezett. Csak Odysseus okossága és ékesszólása engesztelhetette ki a haragvó Achilleust, miután egyszersmind vérbűnétől is megtisztította; majd visszahozta a görög táborba, a hol újabb küzdelmek várakoztak reá.

Mert a trójaiaknak egy újabb szövetségesük jelent meg a harctéren: *Memnon*, aithiopiai király, *Eos* és *Tithonos* fia, az egyetlen, ki Achilleusnak teljesen egyrangú ellenfele volt, nemcsak azért, mert ő is istennőtől származott, hanem ő is Hephaistos-készítette fegyverzetben jelent meg Trója előtt. Midőn a két hős döntő párviadalra készülődött, a két anya az Olymposra sietett föl, hogy Zeus trónja mellett fiaik életéért könyörögjenek. De Zeus el volt szánva, hogy a Moira intézkedésének most sem vág elébe; kezébe vette az arany mérleget, melylyel a halandóknak az élet és halál sorsát kiméri; beledobta Achilleus és Memnon sorsát, s Memnon serpenyője mélyen alászállott, halálát jelezve. Kétségbeesve hagyta oda Eos az Olympost, s midőn a trójai csataterre érkezett, nem tehetett mást, mint hogy fiát, ki vitézül és sokáig küzdött Achilleus ellen, távoli hazájába vigye keletre, a hol fényes gyászmenet kísérte sirjába.

De nemsokára Achilleus csillaga is elhomályosodott. Győzelmi mámorától elkapatva száguldott a görög hadsereg élén Trója ellen; a trójaiak nem is kísérlték meg az ellenállást, s a sors döntése ellenére Achilleus Iliont is elfoglalta volna, ha a döntő pillanatban Apollon nem úgy irányítja Paris nyilát a hős sarka felé, hogy ez halálosan megsebezve összeesik. Heves küzdelem után

sikerült holttestét a Telamonfi Aiasnak és Odysseusnak megmenteni, s azután nagy pompával temették el. Maguk a Múzsák énekelték ez alkalommal a gyászdalokat. Achilleus vagyonát Thetis nemes verseny pályadíjává tűzte ki, s az összes hősök résztvettek a bajvívásban; csak a Hephaistostól kovácsolt fegyverzetet nem kívánta senki sem magának; hanem elhatározták, hogy tiszteleti ajándékkul ajánlják föl egyikének a két férfiú közül, a kik az elesett hős holttestét megmentették. A többség Odysseusnak ítélte oda; de Aias a mellőztetést nem tudta elviselni, s nyomban véget vetett életének. Más hagyomány szerint megőrült, s órjöngésében olyan gyerekes dolgokat követett el, hogy midőn visszanyerte öntudatát, szégyenében kardjába dőlt.

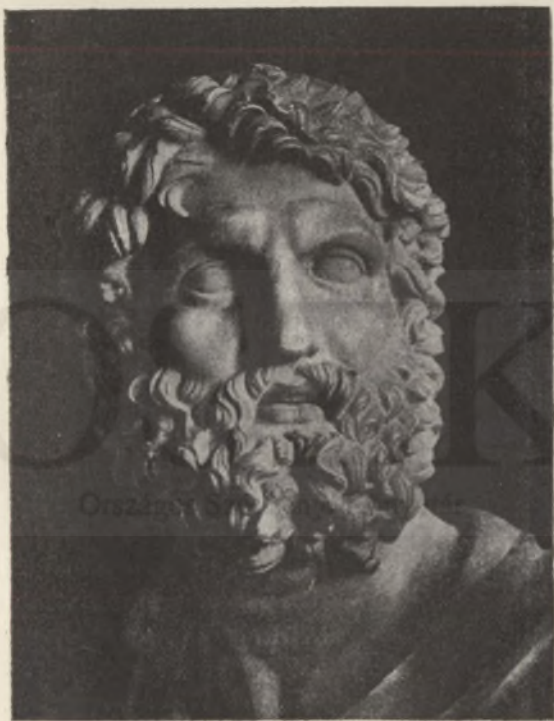
f) Az utolsó események a város elfoglalásáig.

A görögök tehát nemcsak Achilleust, hanem utána a legerősebb hőst is örökre elvesztették; s egy időre megszűnt a harcz a város ellen, míg Odysseusnak nem sikerült Priamos egyik fiát, *Helenost* egy leshelyből elfogni. Valamint nővére, *Kassandra*, úgy ő is meg volt áldva a jóslás tehetségével, melyet most hazája ellen kényszerült felhasználni.

S ekkor a görögök három dolognak jöttek a tudomására, a mi Trója bevételéhez szükséges vala: először is, hogy Achilleus fiának, Neoptolemosnak soraik közt kell harczolni; másodszor Herakles nyilait meg kell szerezniök, s harmadszor birtokukba kell keríteniök a Palladiont, Athene trójai templomának ósrégi szobrát. Achilleus fiát könnyű volt a táborba csalni; a közügyért minden szolgálatra kész Odysseus elevezett Skyrosba, a hol időközben Achilleus fia, Neoptolemos, ifjúvá serdült, s hévteli lelkében hamar fölébredt a hírvágy tüze. Odysseus átengedte neki atyjának híres fegyverzetét, es elvitte Trójába, hol Eurypylossal való párviadalában rögtön kitüntette magát.

Nehezebb feladat volt Herakles nyilait előkeríteni, mert a görög tábor által mélyen megsértett és álnokul

elhagyott *Philoktetes* birtokában valának; s ez még mindig a legnagyobb nyomorban tengődött nyílt sebével Lesbos szigetén. De a fáradhatatlan *Odysseus* okos buzgalma itt is legyőzte az akadályokat, s a *Tydeus*fi *Diomedes* és *Neoptolemos* társaságában a trójai táborba hozta a beteg embert. Itt *Machaon*, *Asklepios* fia, meggyógyí-

67. *Odysseus* (Velence, Palazzo Ducale).

totta. Erre *Philoktetes* kibékült *Agamemnon*nal, s nyilai erejét először *Parison* próbálta meg egy párviadalban.

A trójaiak mindinkább beszorultak a városba, az ostrom is heves lón, de mindhiába; hátra volt még a bevétel harmadik föltétele, a *Palladion* elrablása. S ki más segíthetett volna a dolgon, mint ismét *Odysseus*? A furfangos király következőkép eszelte ki a tervet: önként ütött sebekkel eltorzította magát, úgy hogy nem lehetett fölismerni; koldusrongyokban lopódzott be a városba

és szerencsésen kitudakolta a szent szobor helyét. Senki sem sejtette kilétét, csak Helena ismerte meg, kinek szive Paris halála után ismét a görögökhöz vonzódván, epedve óhajtott Menelaossal kibékülni, s magát csak fogolynak tartotta Trójában. Benne így Odysseus váratlan szövetségesre talált, s megbeszélte vele a város elfoglalásának cselszövő tervét.

A táborba visszatérve, ismét szövetkezett a vakmerő Diomedessel, s ketten együtt ellopták Trójának Palladiumát. Most tehát Helenos minden föltétele teljesült; mindazonáltal csak ravasz csellel lehetett a várost bevenni, s ezt Athene sugallatára természetesen ismét Odysseus eszelte ki. Volt a görög táborban egy ügyes építő és szobrász, *Epeios*; ezzel Odysseus egy óriási falovat készíttetett, melynek üregében a legkiválóbb görög hősök elhelyezkedhettek. Midőn a csodamű készen állott s a kiszemelt hősök benne elrejtőztek, a görögök szétbontották táborsátraikat, s látszólag belefáradva a sikertelen, hosszú háborúba, beszálltak hajóikba, mintha vissza akarnának otthonukba térni. Csak a falovat hagyták hátra.

g) Trója elfoglalása.

Midőn a trójaiak látták, hogy a görög tábor le van rontva, s az ellenség tíz évi hasztalan fáradozás után elvitorlázott, tényleg azt hitték, hogy megszabadultak. Csapatostul tódultak ki a városból, hogy megsejmeljék a helyeket, a hol a görög hősök táboroztak. Bámulva és kíváncsian nézték a falovat, s jelentősége fölött csakhamar vita keletkezett köztük. Az egyik párt gyanus szemmel hadi gépet gyanított benne és megsemmisítését követelte; mások szent fogadalmi ajándéknak tartották és a városba akarták szállítani.

Azok között, kik a ló valódi célját sejdítették, volt első sorban *Laokoon*, Apollon papja, ki két gyerekfiával a tengerpartra jött, hogy áldozatot mutasson be az isteneknek. Ékesszóló hévvel óvta honfitársait, hogy ne bizzanak a görögök ajándékában; s midőn dárdáját a ló hasába dőfte, szinte hallani lehetett a bezárt hősök

68. Laokoon és fia (Róma, Vatikán).

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

fegyvereinek csörrenését. S majdnem siker koronázta már izgatását a veszedelmes szörnyalkotással szemben; de mivel az istenek a város pusztulását határozták volt el, csoda történt, mely a trójaiakat lépre vezette. Midőn ugyanis Laokoon két fiával az oltár előtt állott, Tenedos szigetéről a tengeren át két óriáskigyó tört elő a partra; egyenesen az áldozó pap felé tartottak, s először fiait, majd a segítségükre rohanó apát körülfonva, borzasztó harapásaikkal széttépték.

Laokoon gyászos végzetét a nép az istenek büntetésének látta, hogy az állítólag szent lovat megsebezte. Ismét a téves felfogás került a felszínre, a mit még egy másik körülmény is támogatott. A görögök a lovon kívül Odysseus egy barátját, *Sinont* is hátrahagyták, ki most a trójai pásztorok foglyaként könyörögve járult Priamos elé. Úgyesen tettetett kétségbeeséssel azt hazudta, hogy a görögök a sikeres hazatérés fejében fel akarták áldozni, s csak szökéssel menthette meg életét. A jólelkű ősz király hitelt adott szavainak, s csak azt követelte tőle, hogy világosítsa fel a ló jelentőségéről. Sinon ravaszul azt felelte, hogy a Palladium elrablása miatt Athene megharagudott, s kiengesztelése végett hagyták itt a lovat fogadalmi ajándéknak a görögök. Azt tanácsolta a trójaiaknak, hogy vigyék be a lovat a városba, mert ép oly védelmük lesz az az ellenség ellen, mint a minő az istennő szobra vala. Úgy is történt; mivel azonban az alacsony és keskeny kapu nem engedte át a lovat, a falat lerontották, s az állítólagos fogadalmi ajándékot diadallal vitték föl a várba. Ekkor, oly hosszú idő után, ismét kicsapongó víg lakomához láttak a trójaiak; késő éjjelig ettek, ittak, vigadoztak és énekeltek, míg az egész város mély álomba nem merült.

Alig csendesedett el Trója, midőn Sinon a ló ajtaját kinyitotta, s a hősök a ló üregéből lebocsátkoztak. A görög hajóhadnak, mely Tenedos szigeténél vala elrejtőzve, tűzzel jelt adtak, s a hadsereg a legnagyobb csendben ismét partra szállt. Fáradság nélkül hatoltak be az őrizetlen városba, s irtózatos vérfürdő keletkezett. Mikor a trójaiak a gyilkolásra fölbredtek, már hiába volt minden ellen-

állás; a legkiválóbb hősök hasztalan igyekeztek övéiket az ellenség fegyverei elől megmenteni. Csakhamar minden pontján lángba borult a város. Priamos Neoptolemos csapásai alatt terült el; Hektornak csecsemő fiát is megölték, nehogy atyja bosszulója gyanánt nőjjön fel. Trója legkiválóbb fiai elestek a hátor küzdelemben; — csak *Aineias* (Aeneas) menekült meg fiával, *Askanios*-sal, és atyjával, *Anchisessel*, a kit vállain vitt ki az égő romok közül; majd az Ida hegy erdőséégébe menekült, s hosszú bolyongás után végre Itáliába jutott, hol egy hatalmas nemzedéknek lett törzsatyja.

Menelaos is megtalálta feleségét, Helenát; a bűnbánó és még mindig csodaszép asszonynyal kibékült. A többi trójai nők zsákmány gyanánt a görög hősök közt osztattak fel. Neoptolemos kapta Hektor feleségét, Andromachét, Agamemnon pedig Kassandrát, Priamos királynak leányát. Végtelen mennyiségű kincs jutott a hódítók kezébe, a kik Trójának teljes feldúlása és lerombolása után haza készülődtek.

h) A hősök hazatérése.

De nem mindegyik hős látta viszont otthonát, s nem élvezhette édes övéi között a győzelem áldásait; mert a diadal mámorában némelyikük nagy bűnt követett el és magára zúditotta az istenek haragját. Így például *Ajast*, az *Oileus* fiát, még közvetlenül Trója alatt Athene a hullámok felkorbácsolásával egy sziklához csapta; mások ismét csak hosszú bolyongások után jutottak haza. Minden veszedelem nélkül értek honukba *Nestor*, *Idomeneus*, *Diomedes*, *Philoktetes*, továbbá *Neoptolemos* és több más hős. *Menelaost* a vihar sok évig hánnya ide s tova a tengeren, míg Spártába jutott. Legsomorúbb volt Agamemnonnak és Odysseusnak a sorsa.

i) Agamemnon halála és Orestes bosszúja.

A görög hadsereg fővezérének visszautazása minden kaland nélkül ment végbe; otthon azonban utálatos viszonyokra talált. Feleségét, Klytaimnestrát, elidegeni-

tette férjétől Iphigeneia föláldozása, s annak tiz évi távolléte alatt bűnös házasságot kötött *Aigisthossal*, Thyestes fiával. Midőn tehát Agamemnon hazaérkezett, vesztére törték. Klytaimnestra nagy örömet és boldogságot színlelt, úgy hogy Agamemnon *Kassandra* jóslatai ellenére gyanútlanul lépett palotájába. Felesége fürdőt készített számára, s midőn belőle kilépett, olyan művészileg szőtt, széles fürdőköpenyt dobott

rája, hogy nem tudott kibontakozni, s védtelenül állott álnok felesége s ennek szeretője előtt, a kik őt és *Kassandrá*t megölték. Azután a király hivreire rontottak, s csak *Orestes*, Agamemnon fia, menekült meg nénjének, *Elektrának* gondoskodása folytán a vérfürdőből. A fiú *Phokisha* menekült egyik vendégbarátjához, s évekig maradt távol, mi

69. Elektra és Orestes (Róma).

alatt *Aigisthos* Agamemnon trónján látszólag biztonságban uralkodott Klytaimnestra férjeként Argos fölött. Midőn *Orestes* viruló ifjúvá serdült, Apollontól intést kapott, hogy álljon bosszút atyja gyilkosain; az isten azonföül védelméről biztosította. Ismeretlenül tért tehát vissza *Pylades* barátja kíséretében Mykenébe, a hol nénje, Elektra előtt megismertette magát, anyja előtt azonban saját halálának hamis hírét költötte. Midőn erre Klytaimnestra *Aigisthossal* együtt örömkialtásban törték ki, az ifjak nem tartóztathatták többé magukat; Klytaimnestrának *Orestes*, *Aigisthos*nak pedig *Pylades* oltotta ki életét.

Bármennyire volt is azonban Apollonnak tanácsa a bosszú e műve, a szörnyű anyagyilkosság nem kerülhetett ki büntetését. Alig történt meg a gyilkosság, midőn az *Erinysek* Orestesre rohantak, s kínzásaikkal tartományról tartományra úzték. Így jutott el az ifjú Delphoiba is, a hol elpanaszolta szenvedéseit Apollonnak. Ez azután azt a tanácsot adta, hogy hozza el Taurisból Artemis szobrát Görögországba; akkor majd bocsánatot fog kapni.

Tudjuk, hogy Taurisban Iphigencia volt Artemis papnője, s itt azt követelte a barbár skythák honi törvénye, hogy minden idegen az istennőnek áldoztassék föl. Orestest Pyladessel együtt a parton elfogták, s most Iphigeneiának nemcsak Pyladest, honfitársát, hanem saját öcscsét is az istennő oltárához kellett volna kísérni föláldozás végett. A véletlen azonban föltárta a testvére kilétét; Orestes elbeszélte Iphigeneiának mindent, Apollon parancsát is, s így az ő segítségével sikerült Artemis szobrát hazájába vinnie.

Apollon parancsa már teljesült, de az *Erinysek* még mindig üldözték Orestest. Az isten most Athénbe utasította, hogy szent törvényszék mondjon fölötte ítéletet. Orestes oda ment, s Athene segítségével könyörgött. Az *Erinysek* az *Areiopagos* törvényszéke előtt léptek föl vádlói gyanánt, s Apollon vállalta el védelmét. Az ítélethozatalkor a szavazatok egyenlően oszoltak meg; ekkor Athene maga fehér szavazókövet dobott az urnába, s Orestes fölmentetett. Az *Erinysek*, kiket Athene kibékitett, szabadjára hagyták; s ez idő óta volt szokás Athénben, hogy egyenlő szavazatok alkalmával a vádlottat fölmentették, a mennyiben Athene istennő nevében egy fehér követ, »Athene követ«, a kegyelem szavazatát dobták az urnába. Orestes vérbűnétől megtisztítva és a bosszú istennőitől megszabadulva, átvette Mykenében atyja uralmát, feleségül vette *Hermionét*, Menelaos és Helena leányát, s apósa halála után Spártának is ő lett a királya.

k) Odysseus hazautazása; az Odysseia.

Már a többi hős mind otthonában volt, de Odysseus még mindig bolyongott a tengeren. Összes társaival, hajóival és gazdag zsákmánnyal távozott Trójából, s egy-némely nagyobb kaland után, melyek néhány társának életébe kerültek, a *Kyklopsok*hoz, ezen egyszemű óriásokhoz érkezett. Egyikük *Polyphemos*, Poseidonnak volt a fia, s ennek a barlangja közelében kötött ki Odysseus hajójával, míg a többi hajó a szomszéd szigetek mellett tartózkodott. A Kyklops a hegyeken legeltette nyáját; de midőn hazatért, barlangjának nyílása elé egy óriási követ hengerített, melyet több ember sem tudott volna megmozdítani. Midőn az idegeneket megpillantotta, a két legkövérebbet fölfalta vacsorára, s azután nyugodt lelkiismerettel lefeküdt. Reggel szintén megevett kettőt, nyáját kihajtotta, s a sziklát ismét a nyílás elé tolta, úgy hogy Odysseus övéivel együtt fogolylyá lón. Így folyt a dolog három napig. Ekkor Odysseus a megszabadulásra okos tervet eszelt ki. A Kyklopsot könnyű szerrel ölhetné volna meg alvás közben; de akkor éhen veszték volna a barlangban, mert nem tudták volna eltolni a követ, mely a nyílás előtt állott. Ezért a falánk Polyphemosnak erős bort adott inni, melyet egy tömlőben hozott volt magával; s midőn a Kyklops mély álomba merült, egy hegyes és tüzes doronggal kiszúrta szemét. Örült fájdalommal ugrott fel az óriás fekvő helyéről, és az idegen után kapdosott, de hiába. Midőn nappalodott, egy kissé félre tolta a követ, s kitárt kezekkel ült a nyílás elé, abban a reményben, hogy az idegenek ostobául egyszerűen ki akarnak majd szökni. Kérlelhetetlenül megragadta volna őket, hogy borzasztó bosszút állhasson rajtuk. De Odysseus ravaszul Polyphemos nagy juhainak hasa alá kötözte társait, maga pedig a vezérkos hasának gyapjába fogódzott, s így kikerülték a tapogató szörnyeteg kezét, a ki csak az állatok hátát simogatta meg, s azután a legelőre bocsátotta. Szerencsésen kiszabadulván, hajóra szálltak; a tengerről Odysseus gúnyos szavakat intézett a Kyklops-hoz és megnevezte magát. Ez azonban óriási szikladara-

bokat dobott a hang irányában, s midőn gyilkos törekvése haszontalannak bizonyult, tehetetlenségében Poseidonhoz fohászkodott, hogy álljon bosszút fiáért és éreztesse Odysseussal haragját. S a hősnek valóban tíz évig kellett bolyongania, míg végre összes társai elvesztése után a legnagyobb nyomorban ért haza.

Odysseus és társai a Kykloptól először *Aiolos*hoz, a szelek királyához vetődtek, a hol *Aiolos* szives vendéglátás után kedvező széllel bocsátotta el Odysseust, s útjában biztosítandó, a gonosz és viharos szeleket tömlőbe zárva adta oda neki. Már közel értek hazájukhoz, midőn Odysseust társainak kincsvágya és kíváncsisága a legnagyobb veszedelembé juttatta: midőn aludt, társai abban a hitben, hogy a tömlő *Aiolos* értékes vendégajándékait rejti magában, felnyitották; s rögtön borzasztó szélvihar korbácsolta fel a tengert, úgy hogy a hajók kormányrúd nélkül a sik tengerre sodródtak.

De a büntetés csakhamar utolérte a kandi legényeket. Hajóikkal a *laistrygonok* partjaira vetődtek, ezekhez az óriás erejű és kegyetlen emberekhez, a kik rájuk törtek; s csak egy hajó menekült meg nehezen a szikladarabok elől, melyeket az óriások feléjük dobtak; a többi a legénységgel együtt mind odaveszett.

Azután a varázsló *Kirkéhez*, *Medeia* testvéréhez kerültek, a ki egy varázsitallal a görögöket sertésekké változtatta. De Odysseus, kit az istenek védelme megóvott az ő varázshatalmával szemben, arra kényszerítette, hogy társainak adja vissza emberi alakjukat. Erre *Kirke* nagyon barátságos lett, Odysseust hiveivel együtt egy évig magánál tartotta és dús vendéglátásban részesítette. Azt tanácsolta Odysseusnak, hogy keresse föl az alvilágot és *Teiresiastól* tudakolja meg jövőendő sorsát. Odysseus szerencsésen el is jutott a halottak birodalmába, látta a trójai háborúban elesett királyok és hősök árnyait anyjának lelkével is beszélt, mely siralmas panaszszal üdvözölte és az otthoni keserves állapotok rajzával szívet meghatotta. Még egyszer visszatért *Kirkéhez*, hogy örökre isten hozzádot mondjon neki, s ez további útjára okos tanácsokat adott neki.

Odysseus szerencsésen elhajózott a Szirének mellett státkelt a veszedelmes tengerszoroson, melynek egyik partján *Charybdis*, e tenger mélyében rejtőző szörnyeteg, minden hajót örvénybe igyekezett sodorni; míg átellenében a magas sziklákon *Skylla* lesett az átke-lőkre, s a hajó legénységéből hat szájával hat hajóst felkapott és fölfalt. Odysseus a két baj közül a kisebbiket választotta. Társainak mit sem szólt a *Skylla* oldalán fenyegető veszedelemről; s míg valamennyien borzadva szemlélték a *Charybdis* háborgását, *Skylla* a hajósok közül hatot megragadott s a többiek elszörnyűködése között megetté.

A görögök ezután Teiresias és Kirke intelmei ellenére Thrinakia partjain kötöttek ki, a hol Helios isten szent nyájai legelének. Kemény büntetés fenyegette azt, kinek az állatokat megsérteni lett volna kedve; de midőn Odysseus aludt, mégis elfogtak egy bikát az áldozásra, s lakomát készítettek a husából. E gonosztettük miatt vihar tört ki, s az isten Odysseus kivételével valamennyit a tengerbe fulasztotta. Őt magát is fenyegette a halál; de midőn hajójának romjain kilencz napon át hanyódott a hullámokon, *Kalypso* nymphea magányos szigetéhez jutott. Itt barátságos vendégszeretetet fogadta; s mivel a nymphea belépszerűtet, hét éven át fogva tartotta magánál.

Hiába ajánlott azonban neki halhatatlanságot *Kalypso*, Odysseus visszautasította szerelmét; gyakran ült naphosszat a morajló tenger partján könyező szemekkel. Nem tudta feledni hazáját, szívében ott égett a vágy édes családja után. Végre megkönyörültek rajta az istenek. Hermes meghozta *Kalypsónak* a parancsot, hogy bocsássa foglyát szabadon. Odysseus egy tutajt épített és ismét a habokra bízta magát. De Poseidon haragja még mindig nem csillapodott; tutaját szétroncsolta, s *Leukothea* segítsége nélkül Odysseus bizonyára belefult volna a vízbe. A jóságos istennő ugyanis kölcsön adta varázsfátyolát, mely föntartotta a vizen; s Odysseus úszva elérte a *phaiakok* szigetét, a hol *Alkinoos* király szívesen fogadta, elbeszéltette vele összes kalandjait, s a hőst gazdag ajándékokkal elhalmozva, Ithakába vitette. Itt *Pene-*

lope felesége husz évi távolléte alatt hű maradt hozzá, bár Ithaka és a szomszéd szigetek ifjú nemesei éveken át zaklatták azzal, hogy második házasságra lépjen valamelyikükkel; s vendégeskedésük alatt Odysseus vagyonát pusztították.

A hős fia, *Telemachos*, ki derék ifjúvá serdült és útra kelt, hogy hírt halljon atyjáról, a hazatért Odysseust egyik hű pásztoruknál találta. Itt egymást fölismerve, szövetkeztek, hogy bosszulók gyanánt lépnek a kérők ellen, kiket vitéz ellentállásuk ellenére Athene segítségével megöltek. Megható volt a viszontlátás hű feleségével, Penelopéval, meg ősz atyjával, *Laërtessel*, a ki búsan vonult volt vissza a tanyára, s enkezével ásta meg sirját. A sok nemes ifjú legyilkolása miatt nagy sereg támadta meg Ithakát; de Odysseus hű alattvalóival a támadást visszaverte, s ezután szerencsésen és zavartalan boldogságban teltek napjai.

1) Aeneas.

Az egyetlen trójai hős, ki a halálból vagy a lealázó rabszolgaságból megszabadult, a királyi családhoz tartozó Aeneas vala. Megmenekülését isteni anyjának, Aphroditének köszönhetette, ki őt felhőbe burkolva az Ida hegy erdőségebe vezette. Trója égő romjaiból Aeneas hátán vitte ki öreg tehetetlen atyját, *Anchisest*; fia, *Ascanius* pedig kezét fogva követte lépteit. De Aeneas nem sokáig maradt hiveivel ázsiai földön; útra kelt, hogy új hazát keressen Trója isteneinek. Hosszas bolyongás után Epirusba érkezett, a hol Neoptolemos halála után Priamos egyik fia, *Helenos*, nagy tekintélyre tett szert, és Hektornak özvegyét, *Andromachét*, birta nőül. Vendégszerető rokonánál azonban nem sokáig időzött, s tovább folytatta útját Siciliáig, a hol Anchises meghalt. Újabb szenvedések és bolyongások után a hányatottak Karthagóban *Dido* királynőnél vendégszerető otthonra találtak volna; de az istenek parancsa innen is tovább szólította Aeneast, s Itáliába átkelven, *Latinus* királynál szives vendéglátásban részesült. Azonban itt a bennlakókkal

csakhamar harczba elegyedett. Csak miután a hős *Turnust* győzelmes párviadalban leszúrta, élvezhette Aeneas az új otthont, a hol *Lavinia* feleségével boldog egyetértésben alapította meg nagy jövődjű uralmát.

A rómaiak, s főleg költőjük, *Vergilius*, fejtették ki Aeneas mythosát úgy, a mint elbeszéltük. Később Rómának előkelő családjai a bevándorlott trójaiaktól szerették magukat leszármaztatni, s a nagy Julius Caesar családfáját a hízog tudósok és költők magára Aeneasra vezették vissza.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

FÜGGELÉK.

A germán népek istentana.

A germán faj őseinek isteneiről és vallásáról igen gyér hagyományok maradtak fenn. A görög és római költők isteneiknek életéről és működéséről bájos és kedves képet adtak műveikben; képzőművészetük számtalan emléke a legszebben egészíti ki vallásos hagyományaikat. Nem így a germán népeknél; közöttük csak kevesen tudtak írni, s irodalom náluk a régi időben nem volt. Maguk a rúnák, e titkos írásjelek, melyek néhány emléken találhatók, csupán vallási hitelvek és mondatok leírására szolgáltak. Szintúgy nem kereshetünk felvilágosítást és okulást germán műemlékeken. Mert a régi germánok egyszerű természeti népek voltak, s a germán törzsek még akkor is kezdetleges viszonyok között éltek, mikor a görög-római műveltség már feloszlóban vala. Nem is tisztelték ők isteneiket, mint amazok, gazdagon feldisztett templomokkal és értékes szobrokkal, hanem az erdő csendjében, szent berkekben imádkoztak hozzájuk. Ők is jelképezték ugyan isteneiket, de csak fatörzsökön; ilyen például az *Irminsul* (Irmensäule, Irmen-oszlop), melyet Nagy Károly császár, és Fritslar mellett a híres *Donartölgy*, melyet a németek apostola, Bonifacius döntetett le. Germán templomokról csak ritkán van említés, ilyen a svédországi Upsalában az úgynevezett »arany templom«.

Sokkal jelentőségesebbek lennének a germán ősvallás szempontjából a népdalok, melyek szájról szájra terjedtek el a nép között. De ezek elvesztek, s csak azt

tudjuk róluk, hogy léteztek valamikor. Már Nagy Károly idejében, mikor a keresztyénség a németek között terjedni kezdett, kiveszőben voltak; ezért gyűjtötte és iratta őket össze a császár. Sajnálni lehet, hogy e harci, hősi és ünnepi dalok elvesztek, mert a régi germánok vallására tisztább fényt vetettek volna. De Nagy Károly utódai alatt a túlbuzgó papok minden pogány hagyományt útalatosnak és veszedelmesnek tartottak a keresztyén hit szempontjából, s a hol a pogány korból régi népdalgűjteményeket és irott emlékeket találtak, kimélet nélkül megsemmisítették. Az utókorra nézve tehát a legnagyobb valószínűség szerint örökre elvesztek. A népmondákban és mesékben fönmaradt ugyan valami a régi hitből, de az istenek alakjai az évszázadok folyamában annyira elhalaványultak bennük, hogy alig lehet őket fölismerni.

Tisztább hagyományok találhatók a régi istenekre vonatkozólag a skandináv félszigeten, az észak-germán svédeknél és norvégoknál, különösen a régi és újabb Edda-dalokban, melyeket a XI. és XII. században Island szigetén jegyeztek föl. Ezért a tudósok a régi skandinávok hitéről szóló hagyományokat összekapcsolják azon gyér adatokkal, melyek a régi németekről fönmaradtak; s a szorgos kutatások tisztább fogalmat adtak arról, hogy mikép gondolkodtak a germán népek a világ keletkezéséről, az istenekről és az emberekről.

I. A VILÁG KELETKEZÉSE.

Kezdetben nem volt sem föld, sem víz, sem égboltozat, sem tátongó mélység, — csak egy óriási üresség, melyben valami chaotikus nedvesség forrongott, az úgynevezett Ginnunga-gap, s ez az erjedő őanyag minden elemet magában foglalt. Belőle keletkezett a rendszeres világrendnél sokkal előbb, a Ginnunga-gap északi részén, a hideg és sötét Niflheim (= Nebelheim), déli végén pedig a világos és forró Muspelheim. Niflheimben volt a Hwergelmir nevű forrás, azaz a zúgó medencze, melyből az Eiliwagar (Elivagar) tizenkét

ága ömlött az ürességbe. A féktelenül háborgó vizek a hideg Niflheimban hóvá és jéggé fagytak, lassanként betöltötték az űrt, mert folytonosan nagyobbodtak és déli irányban előrehatoltak. De Muspelheim forrósága a jeget felolvasztotta, s a lecsurgó vízből származott *Ymir*, a hatalmas óriás. Férfi és női lény egyesült benne, s midőn nemsokára mély álomba merült, több óriásnak adott életet. Ezek a *Hrimthursok*, az érlelő és fagyasztó óriások. Az eleven Ymirnek ezen származása a fagyos jégből nem más, mint az északi természet symbolikus képe: óriási jéghegyek keletkeznek a téli évszakban, előrehatolnak a tengerparton, míg a nyári nap heve őket föl nem olvasztja, s így némileg lehetővé teszik az állat- és növényvilág életét; a télen keményre fagyott Oczeán is megolvad, körülzúgja az északi félszigetek partjait, s odacsalja jégtől megszabadult hajjaira a kereskedőt és halászt.

A németek őseinek bizonyára más fogalmuk volt a világ keletkezéséről, mert délibb és melegebb földjeiken a jég nem tartott oly soká. Sőt talán Muspelheim jelöli ezen melegebb égtájat, a hol a németek és a többi dél-germán törzsek laktak.

Később a germánok gyakran emlegetett ősatyját, *Tuiscot* vagy *Tuistot*, ép oly óriásnak tartották, mint Ymirt. Tuisco fia volt *Mannus*, s ennek három fia, *Istio*, *Inguio* és *Hermio*, volt az *istaevonok*, *ingaevonok* és *hermionok* népének törzsatyja.

Ymirrel egyidejűleg jött a világra egy dústejű tehén, *Andhumbla*; tőgyéből négy tejforrás fakadt, s belőlük táplálkozott az óriás. A tehén nyaldosta a sós jéghegyeket, s ime az első napon emberhajak kerültek napvilágra, a második napon egy emberfej, a harmadik napon az egész ember, névszerint *Buri*, kinek erős, magas és szép testalkata volt. Fia, *Bör*, nőül vette *Bestlát*, az óriásleányt, s három fia született tőle, a kiknek *Odin* (Wotan), *Wili* és *We* volt a nevük. Közülük azonban csak Odin volt hivatva arra, hogy egykor hatalmas legyen.

Így tehát a germánok ősei is a természetnek valának gyermekei, a melyben születtek és éltek, s ép oly

istenfélők, mint a görögök és rómaiak, habár vallásuk ezekétől elütött. Mindazonáltal bizonyos tekintetben meg-egyezett felfogásuk a dolgok keletkezését illetőleg. Így a germánok is megérzékitették az elemek harczát; mert Bör fiai megölték az óriás Ymirt, kinek sebeiből annyi vér fakadt, hogy az érlelő óriások egész nemzedéke bele-fuladt; csak *Bergelmir* menekült meg családjával együtt, mert egy sajkába szállt. Valamint a görög mythoszban Deukalion és Pyrrha voltak a későbbi emberek törzs-szülei, úgy származtak az összes ifjabb érlelő óriások az egyedül fenmaradt óriástól.

A meggyilkolt Ymir holttestéből teremtték az istenek a világot. Véréből eredtek a tengerek és vizek, húsából a föld, hajzatából a fák, csontjaiból a hegyek, fogaiból és állkapcsaiból a sziklák és szirtek, szemöldjeiből a föld körül az emberiség vára, *Midgard*, az óriások támadásai ellen, koponyájából az ég, mely négy tájával borul a földre. E négy tájhoz egy-egy törpét állítottak őrgyanánt az istenek; ezek *Austri* (Osten), *Westri* (Westen), *Nordri* (Norden) és *Sudri* (Süden). A felhő és levegő az óriás agyvelejéből keletkezett.

Egy másik mythosz így szól: egy embernek volt két szép és kedves gyermeke; a fiúnak *Mani* (der Mond), a leánynak *Sol* (die Sonne) volt a neve. Ez utóbbi nőül ment *Glenrhez* (Glanz). Két égi paripa, *Arwagr* (Frühwach) és *Alswidr* (Allgeschwind) húzza a napot, *Mani* pedig maga hajtja a holdat. A csillagok a monda szerint azon tűzszikrákból keletkeztek, melyek *Muspelheim*ből kipattanva szállongtak a légben.

A két legnagyobb csillag időszaki elsötétedését, a nap- és holdfogyatkozást onnan magyarázza az északi monda, hogy a napot és holdat hatalmas farkasok üldözik pályájukon. A holdat üldöző farkasnak *Hati* a neve. E szörnyek *Midgard*tól keletre, egy sötét erdőséghen laknak, és egy vén nőóriástól kapják eledelüket.

Valamint a napot és holdat isteni lényeknek mondja a mythosz, ép úgy a nappalt és az éjszakát is. *Nott*, az éj, az óriás *Nörwi* leánya, *Loki* isten unokája; így tehát *Helnek*, a halálistennőnek huga, mert ez szín-

tén Lokinak a leánya. A nappal Nottnak és az Asok istencsaládja egyik tagjának fia. Az éj végigszágul az égen *Hrimfaxi* lován, mely habzó szájával reggelenként beharmatozza a földet. Nyomában szágul a nappal is *Skinfaxi* lován, melynek sörénye bevilágítja a földet és a levegőt.

Az évszakok közül az ősgermánok főleg a nyarat és a telet ismerték. A nyárnak a szelid és kedves *Swasudr* az apja, a télét *Windloni* (Windbringer) vagy *Windswalr* (Windkühl), a ki haragosan és fagyasztóan szágul előre. A szélnek egy óriás sas a képe, névszerint *Hraeswelgr*, a ki az ég északi részén lakozik. Ha szárnyaival csattog vagy átsuhog a légen, származnak a szelek.

Az ember eredetéről kétféle hagyomány volt. Az egyik monda szerint *Börn*nek három fia, *Odin*, *Wili* és *We*, teremtette, a másik szerint három isten: *Odin*, *Hönnir* és *Lodur* (*Lodor* vagy *Loki*). Ezek az istenek egyszer a tengerparton sétáltak, s két fára találván, az egyikből férfit, a másikból asszonyt teremtettek. A férfinak *Aski* (*Eiche*), a nőnek *Embla* nevet adtak. *Odin* adott beléjük lehelletet, *Hönnir* értelmet, *Lodur* meleg életerőt és szép arczsint. Ettől a pártól származott az emberi nem, mely *Midgardot* kapja lakhelyül.

Így képzelte a germán faj a világ eredetét. A monda nagyrészt a skandináviai vagy észak-germán népek tulajdona, mert a tulajdonképeni német mondából alig maradt fenn valami. Nevezetes még *Yggdrasil*ről, az óriás kőrisfáról való hagyomány. Végtelen terebélyes világfának képelték, mely a látható határokon is túlterjeszkedett. Ez volt szerintük a legjobb és a legnagyobb fa; lombos ágai az egész világot beárnyékolják és felnyúlnak az égig. E világfát három óriás gyökér tartja; az egyik alatt laknak az emberek, a másik alatt a *Hrimthursok*, a harmadik alatt, mely a legmélyebbre nyúlik, terül el *Hel* birodalma, az alvilág.

A fának ápolása három nőóriásra, a *Nornákra* van bízva; naponként megöntözik a három szent forrás egyikéből, melyek a kőrisfa gyökeréből fakadnak, s melyből

az óriás *Mimir* bölcseséget ivott. Gondosan ápolják a fát, hogy hervadás vagy rothadás ne érje; de gondozásuk mellett, habár észrevétlenül, lassanként mégis pusztul; mert galyai között falánk szarvasok legelésznek, gyökeireit a nagy sárkánykigyó, *Nidhögg* rágja, s törzsét sok rovar emésztí. Eljő majd az idő, midőn a kőrisfa s vele az egész világrend, isteneivel és embereivel együtt megsemmisül, s ez lesz a *Götterdämmerung*, az istenek alkonya.

A Nornákat testvéri viszony fűzi egymáshoz. Ősrégi istennemzedékből származnak, s mindenről tudnak, a mi a világon történik. *Urd*, a mult istennője, a legöregebb; róla nevezték el a kutat, melyből a Nornák vizet merítettek, *Urd* kútjának. *Werdandi* a fejlődő (*werdend*) jelen Nornája; s *Skuld*, a legifjabb, a jövőé. Valamint ezen istennők öröködnék a világ folyása és a világrend fönnállása fölött, úgy őrzik ők az egyes emberek életét is. Mindegyik megkapja tőlük születésekor élete jelszavát. Sok monda emlékezik meg azokról az adományokról, melyeket a halandók életpályájuk kezdetén a Nornáktól kaptak.

II. AZ ISTENEK.

A germán istentan, mint a görög, különböző rangú emberfölötti és isteni lényeket különböztet meg, s lényük azon erőkhöz és elemekhez fűződik, melyekből a világ megalakult, s melyek a világot föntartják. Legrégibb lények az óriások, kik a természeti erők hatalmának a képviselői, s képzetük azonos a görög Gigasok és Titánok fájával. Valamint ezek világrendítő harczokat vívtak az olymposi istenekkel, úgy álltak az óriások folyton hadilábon az Asokkal. Csakhogy ez az istencsalád nem kerül ki győztesen a harczból. Zeus teljes diadalt aratott a zabolátlan természeti erőkön, s örökre véget vetett hatalmuknak. Nem úgy a germán istenek; ezek nem képesek ellenségeiket ártalmatlanokká tenni. Az óriások tömege, e haragvó és féktelen népség, erős várakban székel, eltelve irtózatossá erejével és gyakran az istenek előtt is ismeretlen tudományával, mindig kész újra

kezdeni a harczot. Az óriások tehát a durva természeti erők örökké háborgó tömegét jelölik, az istenek vagy Asok pedig a folyton vezérlő természeti törvényt, mely amaszt fékezi ugyan, de nem mindig győzheti le. Mindazonáltal az óriások nem tekinthetők általában gonosz erőknek. A monda határozottan hangsúlyozza, hogy birtokukban van a bölcsesség örök forrása, melyből Mimir naponként ivott. Szintűgy nevelői voltak az óriások a Nornáknak és a jósoknak; Odin maga is versenyzett az óriás *Wafthrudnir*rel a rúnák jeleinek ismeretében. A germánok hite szerint tehát a küzdelem soha sem szűnik meg a világon, mert minden erő természetszerűleg ellenerőre talál. Megkülönböztettek érlelő és fagyasztó óriásokat, vihar-óriásokat, vízióriásokat, tűzi- és zivatar-óriásokat, a kik a dermesztő, fagyos télben, vad viharokban, erős hullámmzásban és pusztító zivatarokban lelték kedvüket.

Szintűgy erdőt, mezőt, patakokat és rétet is isteni lényekkel népesítettek be a germánok, a mint ezt a görög mythológiában is láttuk. A föld mélyében laknak a *Schwarzelbék*, a művészi törpék, kiknek műhelyeiből a legszebb érczművek és fegyverek kerülnek ki. Istenek és emberek iránt egyformán barátságosak és jóindulatúak, s emléküik mai napig is fenmaradt azokban a mesékben, melyek a *Heinzel-* és *Wichtelmännchen* nevű törpékről és a jó háziszellemekről szólnak. Szintoly számos mese él a nép ajkán a *Wasserelbékről*, vagyis a vízi nemtőről, a kiknek rendkívüli szépsége nem egy halandót vonzott már le a víz fenekére. Patakokban és folyókban laknak, s éjjeli holdvilág mellett könnyed tánczokat lejtenek az erdő-beárnyékolta vizeitükör felületén.

Mindezek fölött uralkodtak Asgard váraiban a magas istenek, első sorban Odin. Eredetileg két egyrangú istennemzedék létezett; az Asok Asgardnak égi várában laktak, és sokáig kemény harczot vívtak a Wanokkal, a kik végre legyőzettek, és kénytelenek voltak az Asok fenhatóságát elismerni. Békekötéskor azonban néhányan

az Asok istenkörébe jutottak, s azóta szelid és áldástosztó istenek gyanánt szerepeltek.

Vegyük most az isteneket közelebből szemügyre, s ismerkedjünk meg legelőbb székhelyükkel, Asgarddal.

A/ Asgard.

Az istenek országa *A s e n h e i m*, fővárosuk Asgard. Az istenek tulajdonképeni székhelye a világ közepében pompás nagy váraknak halmaza. A tágas paloták csupa aranyból és drágakövekből készültek, a rácsozatok arany dárdákból vannak összeállítva, s a termek boltozatán olyan ragyogó pajzsok árasztják a fényt, hogy semmiféle más világosságra nincs szükség, még a napra vagy holdra sem. Az isteni várakat örökzöld, kedves berkek veszik körül, melyekben az istenek versenyeket és lakomákat rendeznek. A legnagyobb tér a *G l a a d s h e i m*, melyben a tizenkét istennek disz-ülőhelye van, de legjobban kiemelkedik a tizenharmadiknak a helye, az Odiné. Odin várában a maga és felesége, *Frigga* számára olyan magas trón van fölállítva, hogy onnan az egész világot be lehet látni.

Asgardhoz tartozik a *Walhalla* is, a harczban elesettek lakása. Tiszta aranyból van építve, és olyan magas, hogy a szem alig láthatja a terem boltozatát. Számptalan kapu vezet belsejébe, s az elesett hősöket az üdvözlő itallal *Freya* istennő fogadja, ki itt Odin nejeként osztja parancsait. A *Walkyrok* kecses pohárnokok gyanánt szolgálják ki a hősöket, miután őket a boldogság lakába bevezették. A *Walkyrok* eredetileg Odinnak valának szolgálatában, mint Nike a Zeuszban; gyönyörű lovakon száguldanak, sisakkal, karddal és lándzsával fölfegyverezve, s nemes amazonok gyanánt lebegnek a csatamező fölött, hogy Odin parancsa szerint döntsék el a csatát és az elesett hősöket a *Walhallába* kísérjék. Harmat csöpög le lovaik sörényéről a mély völgyekbe, jégeső a hegyekre és a sűrű erdőkre. A legelőkelőbb *Walkyr Hilde*, ki minden éjjel megjelenik a csatamezőn, hogy az elesetteket csókjaival új életre ébreszsze.

A Walhallában a Walkyrok kegyes istennők gyanánt szolgálják ki a hősöknek szarúkbán a habzó méhsert, melyet *Heidrun* kecskének a tőgye bőségesen szolgáltat a palotának.

Sok Walkyrnak volt szerelmi viszonya egyes halandókkal; ilyen a *Brunhildé*, ki Odin akarata ellenére kedvesét juttatta győzelemre, s ezért az altató tüskétől megszúrva, addig kellett aludnia egy hegy tetején, égő máglya között, míg *Sigurd*, a bátor hős, föl nem ébresztette.

Az a tehetségük is megvan a Walkyroknak, hogy fehér hattyúkká változhatnak. A ki hattyú-mezüket, melyet néha fürdő előtt levetnek, megtalálja, az a hajadont is birtokába kapja; sok monda és mese emlékszik meg e hattyúleányokról.

A hősöknek, ha már a Walhallában vannak, *Einheriar* (borzalom hősei) a nevük; az a hivatásuk, hogy az istenek bukása, vagyis az úgynevezett Götterdämmerung beálltával az előretörő ellenséggel szemben Wotan oldalán küzdjenek. Ezért naponként fegyvergyakorlatokat tartanak; már az első kakasszóra felöltik fegyvereiket, s addig küzdenek egymással, míg az elfáradtat a Walkyrok hús itala föl nem üdíti. De csak azok a hősök élvezik a Walhalla örömeit, kik a csatamezón vitéz küzdelemben estek el. Ezért vonultak a germánok remegés nélkül a harciba; abban biztak, hogy Wotan örködik fölöttük, s vagy a győzelmi babért juttatja nekik, vagy pedig dicsó bukás után az Einheriarhősök csapataba kerülnek.

Asgard városába a ragyogó színű *Bifröst* szivárvány-híd vezet; csak istenek és hősök léphetnek reá. Az óriásoknak meg van tiltva az átjárás, de egyszer össze fog roskadni a tűzi óriások rohama alatt. Asgardnak erős őre *Heimdall*; lakása ott van, hol a Bifröst hidja Asgardba torkollik, s kevesebb alvásra van szüksége, mint a madárnak. Messze távolban mindent meglát sas-szeme, s nincs az a nesz, mely füle dobját meg ne érintené; meghallja a fűnek és juh gyapjának is a növést. Ha az isteneket veszedelem fenyegeti, hatalmas kürtjébe fú, mi a Walhalla lovagjait is tetre szólítja. Ő jelenti

majd meg az utolsó küzdelem, a Götterdämmerung kezdetét. Reggelenként föllovagol aranysörényű lován Asgard hegyeire, hogy végig nézzen a világon, mikor jön fel az ifjú nap és kergeti el az éjszakát,

A monda szerint Heimdall emberi alakban a földön is lakott, s tőle származnak a nemesek, szabad polgárok és szolgák nemzedékei.

B/ Az Asok.

1. Wotan (Odin).

Asgard fényes magaslatán trónol az istenek és emberek fejedelme, *Wotan* vagy *Odin*. Hosszan lelógó szakálával tiszteletet parancsolólag ül kiemelkedő trónusán, s széttekint villogó félszemével a világon. Másik szemét odaadta Mimirnek, hogy kútjából titkos ismereteket és a jövő tudományát megtanulja. Fején szárnyas sisakot visel; legyőzhetetlen dárdája trónjára támaszkodik; vállain pedig két holló, *Hugin* (a gondolat) és *Munin* (az emlékezet), súgja fülébe, a mit a világban a dolgok folyásáról meghallottak. Lábainál hever két óriás farkas, az isten kísérői a csatatérekén.

Habár az istenek között *Odin* a legbölcsebb, még sem mindentudó; ezért törekszik óriásoktól Elbéktől és emberektől bölcseséget tanulni. Mimirnél hagyta egyik szemét, hogy bepillant hasson a jövő kútjába, s gyakran bebarangolja magányos vándorként a földet, széles karimájú süvegét egyik szemére húzva, széles köpenyében; mindig magastermetű ősz ember alakjában tér be az emberekhez, kikutatja jellemüket, s a jót megjutalmazza, a rosszat pedig megbünteti.

Mint a mindenség atyja, *Wotan* minden elemnek parancsol, a tavasz szelid fuvalmának ép úgy, mint a zúgó északi szélnek; mindkettő egyaránt bejárja a földet és tengereket. Az isten hatalma így a vizekre is kiterjed; hozzá fohászkodnak a hajósok elinduláskor kedvező szélért.

Wotan azonban mindenekelőtt a küzdelemnek és a vad csatának az istene. Az egymás ellen száguldó

hősök fegyverzőrejében és harczy kiáltásában leli örömét, s gyakran maga is részt vesz a harczban, messze hajítva diadalmas dárdáját az ellenség fölött, mely ilyenkor rémülettől telve menekül, mert különben a halálnak martaléka. A ki bátran esett el a harczban, az Wotan hősi csapatába kerül. Wotan lelkesíti a lovagok lelkét a dalra, mely a Walhallában a hősök lakomáit fűszerezi. Később a dalnak külön istent adtak, *Bragit*, a ki Wotan fiaként szerepelt.

Mint a bölcsesség istene találta föl Wotan a rúnák titkos jeleit; általuk gyakorolja világhatalmát, s varázsuknak senki sem állhat ellent. Isteneket és embereket is megtanít Wotan arra a művészetre, hogy rúnákat vágjanak és olvassanak.

Valamint a görögöknél sok fejedelmi család Zeust tekintette ősatyjának, úgy tartották Wotant is minden valódi királyi és hősi család ősének és legkivált védőjének. Védelme és pártfogása alatt vonult ki a hadsereg ütközetre, de nem szabálytalan, vad gyilkolásra, hanem rendszeres lovagi küzdelemre, a mint azt Wotan föl találta és tanította.

Sok monda emlékezik még ma is a germán népek első istenére. A szerdának angol neve, Wednesday, az isten szent napját jelöli; sok helység neve is Wotan és Odin nevének a származéka, s általánosan el van terjedve a német nép között a dühös vadászról szóló mese (der wilde Jäger), a ki sok vidéket rémit borzalmas lényével. Ez nem más, mint Wotan, ki égi útján, a tejúton, végigszáguld kíséretével a viharos szélben. Csak a keresztyén korszakban vált ez az isten kísérteties, gonosz szellemmé.

A Barbarossa Frigyes császár mondája, hogy addig marad fogva a Kyffhäuser mélyében vagy a Salzburg-tájéki Untersberg alatt, míg szakála oly hosszúra nem nő, hogy a kőasztalt háromszor keríti be, s ekkor a hollók nem keringenek majd többé a hegy csúcsa fölött: szintén utóhangja az ősszakálú, hollóitól kísért Wotannak, ki Asgard fölött trónol és a jövőn töprenkedik.

2. Frigga.

Frigga Wotannak a felesége. Királynő és háziasszony gyanánt uralkodik Asgardban, meg az emberek között is; ő a házasságnak, a gyermekáldásnak, egyáltalában a rendszerető háziasságnak a védője. Tőle tanulták a nők és leányok a fonást; ezért visz az istennő magával mindig orsót és rokkát, s a kulcsok, melyek övéről lelőgnak, szintén háziasszonyi lényére czéloznak. Frigga tehát sok tekintetben a görögök Herájához hasonlít, még abban is, hogy férjét féltékenységgel bosszantgatja.

A német nép között mai napig is fönmaradt sok mese, melyekben Frigga istennő *Holda* vagy *Berchta* név alatt áldásos lény gyanánt szerepel. Védi a házi- rendet, főleg a szorgalmas fonónőket pártfogolja és bünteti a lustákat. *Holda* források és tavak mélyében virágzó kertekben lakik, s valamint az ő kútjából kapják a szülők gyermekeiket, úgy ajándékozza meg kedveltjeit titokzatos birodalmának kincseivel.

Közeli rokonságban áll hozzá *Ostara* istennő, kiről csak nagyon keveset tudunk. Mint a termékenység istennőjének tavaszkor rendeztek ünnepeket, melyek a keresztyén husvét (*Ostern*) idejére estek. A husvét német szavában, az *Ostern*ben maradt meg *Ostara* emlékezete, szintűgy azon szokásban, hogy husvétkor tojással ajándékozzák meg a gyermekeket. A husvéti nyúl meséje szintén az istennőre utal, a kinek e szapora állat egyik kedvence vala.

3. Thor (Donar).

Thor Wotannak a fia, s atyja után a leghatalmasabb és legerősebb isten. Köpczös alakú, torzonborz, rókavörös szakált visel, s akkora testi ereje van, hogy mindig győztesen kerül ki az óriásokkal vívott harczokból. Rettenetes fegyverével, a *Miölnir* nevű pörölylyel szétzúzza a sziklákat is. *Donar* neve elárulja, hogy a mennydörgésnek (*Donner*) és a viharnek az istene. De nem a gonosz óriások módjára küldi a pusztító zivatarokat, nem gyújtja fel villámaival a házakat és szérüket, nem

sodorja el felhőszakadásokkal és árvizekkel a nyájakat, nem pusztítja el a földeket; ő annak a zivatarnak az istene, mely megtisztítja és lehűti a levegőt, s termékenyítő erejével a földmívelést és gyümölcstermést előmozdítja. Mert Donar főleg a köznép pártfogója, a parasztnak istene; ő szoktatta állandó lakóhelyhez a hajdan erdőkben barangoló és vadászatból élő embereket, ő tanította meg őket a földmívelésre, honosított meg közöttük erkölcsöket, s e szerint az állami és községi szabályozott életrendnek a megalapítója. Ezért utazza be pórölyvével az ország minden vidékét bakkecskéktől vont kocsiján, hogy az emberek és az ő ellenségeit, az óriásokat, tönkretegye; s kocsijának a zörgése idézi elő a mennydörgést. Sok monda szól az óriások durva erejével szemben vívott küzdelmeiről, melyekben *Thialfi* volt hűséges társa.

Egyszer így az óriás *Thrym* ellopt a *Thornak* pórölyvét és a föld alá dugta, s csak úgy volt hajlandó kiadni, ha *Freya* istennőt adják hozzá feleségül. *Loki* ravaszul magát *Thort* öltöztette menyasszonyi ruhába; midőn pedig a vőlegény házában az esküvői lakomához ültek, s *Thrym* a *Freyának* hitt menyasszony ölébe tette nászadományul a pórölyt: *Thor* felugrott és csapásaival az egész óriás népséget megsemmisítette.

A német csütörtök, *Donnerstag*, *Donar* istentől kapta a nevét, szintúgy a bajor *Haardt-hegységben* a *Donnersberg*; azonkívül sok német helységnév kapta *Donartól* nevét. A tölgy, melyet *Bonifacius Fritzlár* mellett kivágattott, *Donarnak* vala szent fája.

Az isten felesége, *Sif*, a buzatermő föld volt; haja, mint a kalász, arany színben ragyog, s a törpék ajándékozták meg vele, midőn egyszer szép hajzatát *Loki* alvás közben levágta.

4. Zio (*Tyr*).

Zio lényénél fogva a görög *Aresnek* felel meg. *Wotan* fiaként ő is, mint *Donar*, isteni atyjának csak egyik vonását fejezi ki. Valamint *Ares*, úgy *Zio* is a dühöngő háborúban leli kedvét; legszivesebben a kardcsörgésre és lándzsaropogásra hallgat. Tisztelete is a kard-

nak jelvénye alatt történt. Valamint a kardnak csak egy pengéje van, úgy az isten is csak egykarú; balkezében tartja fegyverét, mialatt csonka jobbát pajzsának szíjába akasztja.

Jobb keze elvesztésének következő története van:

Loki, a ravasz tűzisten, három rettenetes szörnyeteget nemzett, s egy régi jóslat jövendölése szerint ezek hatalmától kellett az Asoknak elpusztulniok. E három szörnyeteg: *Hel*, a *Midgard-kigyó* és a *Fenris-farkas*. Helt az istenek letaszították az alvilágba, a *Midgard-kigyót* a tengerbe dobták, csak a farkas nevelkedett az Asok között. De az istenek aggodalommal látták, hogy a szörnyeteg napról napra növekszik, erőben gyarapodik, úgy hogy utoljára csak *Tyr* mert hozzája közeledni. Ekkor elhatározták, hogy a farkast megkötözik; alig nyújtózott azonban egy kissé az állat, szétszakadtak a nehéz lánczok, melyekkel az istenek le akarták bilincselni. Egy második, még erősebb bilincs szalmaköteg módjára oldódott föl; erre az Asok a föld mélyébe küldtek a *Schwarzelbék*hez, kik valamely titokzatos anyagból látszólag könnyű és puha, tényleg azonban elszakíthatatlan kötelet fontak. Midőn ezt az istenek megkapták, megkérték a farkast, hogy ezen is próbálja meg erejét. De jogos gyanu ébredt föl benne. »Ha nem rejlik alatta csel, — mondá — ugyan miért szakítsam szét e vékony kötelet, mikor láttátok, hogy sokkal erősebb bilincseket is széttörtem már?« Az istenek rábeszélésére azonban rászánta magát, hogy fölveszi a lánczot; de kikötötte, hogy kezességül minden cselvetés ellen valamelyik isten dugja torkába a jobbát. És *Zio* föláldozta magát istentársaiért. Csakhamar észrevette a farkas, hogy varázslat hatalma alatt áll; de minél inkább dühöngött, annál erősebb szorultak a kötelek. Az istenek ujjongtak, csak *Zio* nem nevetett; mert a farkas harapott, s az isten elvesztette kezét. A szörnyeteg most erős lánczok között hever, kitért torkában áll hegyével fölfelé, markolatával lefelé a kard; tajtékszik a szája, s még mindig dühöng bilincsei között. Szabadulni csak akkor fog tőlük, ha a *Götterdämmerung* bekövetkezik.

Ez az egyetlen mythosz maradt fönn Zioról; pedig eredetileg hatalmas isten vala, ki a harczias germánok között nagy tiszteletben részesült, s minden lovag eszményképe gyanánt imádta. A németek gyakran kardjukra esküvének, s Zio tiszteletére járták el ünnepnapon az ifjak a kardtánczot. A rúna-jel, mely a Hadúr nevét jelölte, kardnak az alakját mutatja, mely hegyével a földbe van szúrva: ↑. Zionak földbe rejtett kardjáról azt hitték, hogy győzelmet osztogat. A hagyomány szerint Etele és Alba herczeg rátaláltak a föld mélyében, s ezért voltak hadban oly szerencsések.

Zionak sokféle neve volt; a szászok között *Saxnot* a neve, s *Sachs* névvel hívták rövid kardjukat. Az angol-szászok közt *Eri*, *Eru* vagy *Heru* az isten, s róla nevezték el magukat a herulok és cheruskok; szintúgy tőle kapta nevét *Eresburg*, a pogány szászok fővára. Zionak szent napja a kedd, Dienstag, melyet a szójárás néhol még ma is Ziestag-nak ejt ki.

5. Baldur.

A derült tavasznak és az élettől duzzadó nyárnak kedves istene Baldur; ő az istenek között a legtisztább és legtökéletesebb, valamennyinek a kedvence. De mint a zord északon a tavaszt és nyarat csakhamar felváltja a hideg ősz és tél, úgy Baldur élete is rövid és mulandó, mint minden szép dolog, mit a rövid nyári évszak terem.

Már elbeszéltük, hogy Odint az istenek sorsára vonatkozó jóslatok aggodalommal töltötték el; sötétek és nehezen valának megfejtethők amaz ígék, melyeket a jövőndő kitudása végett tett utazásaiból haza hozott. Egyszer az isten *Sleipnir* nevű nyolczlábú lován a halál országába lovagolt, a hol *Wala*, a sötét jósnő, egy barlangban lakott. Varázsmondatokkal arra kényszerítette, hogy jöjjön ki odujából, s akarata ellen is mondjon jövőndőt. Borzadva hallotta Odin, hogy Baldurt ifjúsága virágában hirtelen halál fenyegeti; már meg van számára vetve az alvilági ágy, s a szaru is meg van töltve az üdvözlő itallal. Az összes Asok törték a fejüket, mikép

biztosíthatnák kedvenczüket a fenyegető veszedelem ellen. Minden élő és élettelen lényt megeskettek, hogy senki sem fogja Baldurt bántani; s midőn valamennyien szívesen tették le az esküt, az Asok Baldur sebezhetetlen voltát próbálták ki: bárki lőtt, szúrt vagy vágott is felé, senki sem sérthette meg a viruló ifjút. De az alattomos Loki megtudta, hogy a vékony fagyöngy-ágról megfélemedtek, s tőle nem vettek esküt. A fa törzséből dárdat faragott, kezébe adta Baldur világtalan testvérének, *Hödurnak*; ő irányozá kezét és Baldur felé tartotta a fegyvert. A dobás talált, s halálosan megsebesülve terült el az isten. Az Asok fájdalma leirhatatlan vala; mindent megkísérlettek, hogy Baldurt életben tartsák. Odin szélesebb lován leküldte *Hermodur* fiát Hel birodalmába, hogy gazdag váltságdíjjal váltsa meg az ifjú életét. Kilencz napig és kilencz éjjel lovagolt Hermodur szélvihar módjára a sötét völgyeken át, míg végre az alvilágba érkezett. Hasztalan rémítgette útjában mindenféle borzalom, mégis lejutott az alvilágba, hol Baldur diszhelyén ült, s őt itallal kínálta meg. Midőn Hermodur Hel elé járult esdő kérelmével, hogy mindnyájuk által megsiratott testvérét bocsássa vissza a halálnak sötét országából, az istennő azt felelte, hogy teljesíti kívánságát, ha csakugyan minden lénye a világnak siratja és gyászolja az elhunytat; de ha csak egy is nem ontja könnyeit, Baldur örökre elveszett. Most hát követek járták be a világot, és minden, minden, az élő és élettelen természet, hallatta siránkozását a jóságos isten fölött; csak egy óriás asszonyt nem lehetett rábírni, hogy Baldurt megsirassa; s így örökre a halottak országában kellett maradnia.

Baldur viruló nejét, *Nannát*, férjének halála miatt szintén megölte a fájdalom, s együtt égették el őket az istenek. A világ legnagyobb hajójára tették a holttesteket, s az összes istenek jelen voltak, midőn a hajó az égő máglyával mindig távolabb és távolabb tűnt el tekintetük elől, s végre elmerült, mint a vörös napgolyó este a tenger mélyébe.

6. Loki.

Loki sajátos egy isteni lény; a görög istenek között hasztalan keresnök párját. Eredetileg hatalmas isten, Wotan vérrokona, talán édes testvére; de alattomos jelleme miatt az összes Asoktól elűt. Az isteneket kisegíti ugyan okos tanácsaival zavaraikból, de csak látszólag, mert a kisebb bajból Loki ravaszsága miatt a nagyobbikba jutnak; s ő az, kinek csábításai végre az összes isteneket ellenségeiknek fogja kiszolgáltatni, mert letértek a hűség és őszinte becsületesség ösvényéről.

Ez az isten alapjában véve a tűznek a képviselője, mely hol pusztítva és rombolva tör elő a föld belsejéből, hol pedig a természet éltető ereje gyanánt áldást és termékenységet áraszt. Valamint a tűz a hamu alatt majd parázsként csillog, majd pedig magas lánggal tör elő: úgy szereti Loki is változtatni alakját.

Gyakran voltak tanácsára szorulva az istenek; de ha látták, hogy kárt okoz nekik, haragudtak és szidták. Sokáig tűrte ezt Loki, de mindinkább elidegenedett az istenektől. Hogy magát a sassá változott óriás *Thiassi* karmaiból kiszabadítsa, odaigérté neki Bragi feleségét, *Idunát*, almáival együtt; s midőn a gyanutlan istennőt az erdőbe vezeté, a sas rácsapott és elrabolta. Valamint az olymposi istenek nektárral és ambróziával táplálkozva őrizték meg ifjúságukat, úgy ettek az Asok naponként Iduna almáiból; hogy most az istennő eltűnt, beköszöntött náluk az öregség, minden bajával. Csakhamar kitudódott, hogy Loki árulása következtében rabolta el az óriás Idunát; s az istenek rettentő haragja kicsikarta Lokiból az ígéretet, hogy az istennőt és vele együtt az örök ifjúságot visszahozza az Asoknak. Súlyommá változva, Freya madáröltönyében szállott az óriás várába; midőn pedig ez halászni ment, Loki Idunát dióvá változtatta, s a mily sebesen csak repülhetett, visszaszállott vele Asgardba. De az óriás csakhamar rájött a lopásra, s mint hatalmas sas, majdnem utolérte a sólymot; de az Asok, kik a menekülőben és az üldözőben fölismerék Lokit és ellenségüket, Asgard előtt óriási tüzet gyuj-

tottak, mely a sas szárnyait leperzselte; Thiassi lebukott és Thor pörölycsapásai alatt kiszenvedett.

Loki juttatja Thort ismét pörölyéhez, midőn ezt *Thrym* ellopja; de ő kinozta bögöly alakjában a törpe *Brockot*, midőn ez Freya számára egy arany sörtéjű vadkant, Odin számára egy aranygyűrűt és Thor számára a pörölyt készítette. Mivel Brock a gonosz isten szúrásai miatt a fűjtatót egy pillanatig pihentette, azért Thor pörölyének nyele kelleténél rövidebb lett. Midőn a gonosz Loki, Asgardból kiűzve, vérrokonsága miatt mégis meghivatott egy isteni lakomára, minden istent és istennőt a leggaládabb módon rágalmazott. De leg-rútabb bűnét akkor követte el, midőn a vak Hödurnak kezét dárdája eldobásakor úgy irányozá, hogy az Baldurnak, az istenek kedvenczének, kioltotta életét. Ez volt vesztének okozója. Minden ébersége és változékony-sága mellett az Asok kezébe került, midőn egyszer mint lazacz ficzkándozott a vizesésben. Egy barlangban éles sziklához kötötték, s mint a görög mythoszbán Prometheus máját naponként marczangolja a falánk saskeselyű, úgy csüngött Loki feje fölött egy méregtől duzzadó vipera, melynek genyes tajtékja égő sebeket okozott. Loki hú felesége, *Signy*, még borzasztó szerencsétlenségében sem hagyja el urát; egy csészében felfogja a lecsepegő mérget; de ha a teli csészét ki kellett üríteni, Loki ismét rettenetes fájdalmakat szenvedett. Ilyenkor vergődött, úgy hogy az egész föld megrendült. Így van lelánczolva Loki a Götterdämmerungig; de akkor megszabadul, s iszonyú bosszút áll az Asokon, gyermekei, Hel, a Midgard-kigyó és a Fenris-farkas segítségével.

C/ A Wanok.

1. Niörd.

Midőn az Asok a Wanokat hosszú küzdelem után legyőzték, a szerződés szerint Niörd és két gyermeke, Freyr és Freya, az Asok istenkörébe jutottak. Niörd a békés földmivelés pártfogója, a ki megtanította az embereket a szőlőmivelésre is; szintűgy ő osztogatja a

jólétet az aratás és szerencsés hajózás alakjában. Ő a leg-gazdagabb isten, ki a halandókat kénye-kedve szerint megajándékozhatja kincsekkel, ha bizalommal fordulnak hozzá imáikban.

Niörd felesége *Nerthus*, kinek tiszteletéről a római *Tacitus* is megemlékezik. Ő volt a földanya, s egy sziget szent berkében tartották szertartásait. Ha az istennő a szentélyben megjelent, akkor a pap levette kocsijáról a lepelt, s tehenek vitték végig *Nerthus* az országon, helységről helysére. Ezen ünnepnapok alatt minden harci zaj megszűnt, béke és vígság uralkodott mindenütt. S ha az istennő ismét visszatért magányos szigetére, kocsiját és szobrát megfürösztötték a tóban; minden rabszolgát, ki ilyenkor az istennőt megpillantotta, megöltek, mert a papon kívül senkinek sem volt szabad a szentségeket látni.

A mythosz meséli, hogy Niördnek, midőn Asgardba jutott, nejétől, ki egyszersmind testvére volt, el kellett válnia; mert az Asok között a testvérek házassága el vala tiltva. Ezután Niörd *Skadi* óriásleánynyal kelt egybe. Ennek az atyját Thor agyonütötte vala; s midőn a hajadon teljes fegyverzetében Asgard kapuja előtt megjelent, hogy elégtételt követeljen, az istenek az Asok egyikét ajánlották férjül, a ki neki tetszik. De csak az istenek lábait volt szabad Skadinak látni, testük egyéb része el vala előle fedve. Skadi most azt választotta, a kinek lába legszebb alakú volt, s azt hitte, hogy Baldur lesz a férje. Csakhogy véletlenül Niördre esett választása. Ámde nem sokáig éltek együtt; az ifjú menyasszonyt csakhamar epedő honvágy emésztette sziklás hegyei után, s mivel Niörd nem akart megválni a tengerparttól és hullámoktól, egyedül tért vissza az óriások ósi várába.

2. Freyr (Frô).

A germánok akkor imádkoztak Freyrhez, midőn a napok elkezdenek nőni, s a napvilág mindinkább túlsúlyra kezd vergődni a sötét éjszaka fölött, tehát deczember végén. Midőn tavaszkor, a nap fokozódó

ereje alatt a mezei növények virulnak és nőnek, a földmivelők fölkeresték Freyrt imáikkal, hogy áldja meg bő terméssel vetéseiket. A tavasz és szerelem isteneként Freyr nem viselt fegyvert; győzelmes kardját egyszer elajándékozta, s ezért az utolsó küzdelemben a halálnak lesz majdan zsákmányává.

Az isten egy hatalmas vadkanon, melyről messze csillognak arany sörteszálai, lovagol a légen át; van egy aranyhajója is, melyet vitorlái vizen és levegőn át egyaránt átröpítenek, a hogy Freyr akarja. Törpék adták ezt neki ajándokul, s oly művészileg építették, hogy posztó módjára lehetett összehajtani.

Freyrtől, a béke istenétől származtatja a mythosz a régi békekirályokat, kiknek uralma alatt, valamint a görög aranykorszakban, boldogság és egyetértés honolt a földön. E mesés királyok között kiválik a nordlandi *Frodi*, csakhogy ő is úgy jár, mint Bellerophon, Tantalos és más istenkedvelte hősök: valamint ezek, úgy az északi kedvencz sem tudja elviselni túlságos boldogságát, s ostoba gőgje őt is bukásba sodorja.

Igen szép mythosz maradt fenn Freyrről, hogy miként lépett föl *Gerda* kérője gyanánt. Fölment egyszer Wotannak asgardi székhelyére, s a távolból megpillantotta az óriások birodalmában *Gymir* leányát, a szép *Gerdát*. Égő szerelem lángolt föl szívében, habár tudta, hogy sem az Asok, sem az óriás *Gymir* nem adnák beleegyezésüket a házasságba. Szomorúan, visszavonulva kezdett élni, kínálva sem kellett neki étel vagy ital, s fájdalmát csak barátjával, *Skirnirrel* közölte, a kit aggódó atyja, Niörd küldött volt hozzá, bajának kitudakolása végett. A hú barát ajánlkozott, hogy elmegy a kérő veszedelmes szerepében az óriások országába. Freyr odakölcsönözte neki szélesebb lovát, melynek még a *Gymir* háza körül lángoló tűz sem árthatott, meg kardját, mely önmagától sujtott. Hiába őrizték vad kutyák az óriás udvarát, hiába lobogott az égő láng, mely őt elperzseléssel fenyegette, *Skirnir* a leányhoz hatolt és feltárta előtte az isten kérelmét. *Gerda* azonban visszautasította az isteni völegényt és a nászajándékot; csak midőn *Skirnir*

rettenetes átkokra fakadt, engedett rémulve a kérésnek; s kilencz nappal később Freyr megülte lakodalmát a Barri-völgyben. Kardját azonban viszonzásul apósának kellett átengednie.

Valamint a vadkan, úgy a ló is szent állatja volt. Lovat áldoztak neki, mint Wotannak, s a fából faragott lófejek, melyek Németország északnyugoti vidékén sűrűn diszítik a házak csúcsfödelét, talán az isten emlékét őrzik, kinek ez az állat kedvence vala.

A teutoburgi erdőben vívott csata után *Caecina*, a római hadvezér, sok lófejet talált póznára szúrva, melyeket a győztes germánok isteneiknek szoktak volt fölajánlani.

Karácsony táján, szintűgy nyáron és ősszel magasan lobogó tüzet gyújtottak Freyr tiszteletére, s némely vidéken e szokás még manapság sem évült el egészen.

3. Freya.

Freya harczias istennő, a Walkyrok vezére, s a görög Pallas Athenével hasonlítható össze. Eredetileg azonos volt *Frigga* istennővel, ki Wotan feleségeként a Walhallának is úrasszonya, s az elesett hősöket a Walhalla kapujánál üdvözli. Freya Niördnek leánya, s később a szerelemnek, a természet és emberi élet virulásának lett istene. Kedvencz állatja a macska, s szekerét macskák húzzák, ha a légen át utazik.

D/ Hel birodalma, az alvilág.

Valamint a görögök, úgy a germánok is ismertek egy alvilági birodalmat, melyben az elhunytak árnyai laknak, s ez Helnek, *Loki* leányának az országa. A jónak és gonosznak e szigorú bíróját, minden gatszagnak megbosszulóját borzalmas szörnynek képzeltek, a kit Odin száműzött szemei elől. Mélyen a világfa gyökerei alatt lakozik féktelen haragjával eltaszittatása miatt, míg egyszer a Götterdämmerung napján megszabadul, s az Asok ellenségeivel egyesülve, bosszút áll Wotanon, az ő ellenségén.

Jó és gonosz egyaránt Hel birodalmába kerül. Kilencz napig és kilencz éjjel kell erős lovon sötét sziklautak közt lovagolni, míg hozzája érnek. Ragadó folyam alkotja az alvilág határát, s Baldurnak, az ártatlan istennek ép úgy át kell hatolnia a hidon, mint a halandó emberek lelkeinek. A gonosz vétkesekre borzasztó sors vár: Hel elküldi őket a Niflhelbe, sötét birodalmának legalsó mélyébe; s borzasztó kinokat kell ott nekik átszenvedniök bűneikért, melyeket életükben elkövettek. Rettenetes kísértetek laknak az alvilágban, s egy óriási véreb őrködik, a görög Kerberos módjára, az elhunytak fölött; s ha egyszer a lelkek átkeltek a határon, senkinek sem szabad átlépni a rácsozatot, melyel az óriási birodalom körül van kerítve.

III. A GÖTTERDÄMMERUNG (ISTENEK ALKONYA) ÉS AZ ÚJ VILÁG.

Hogy az istenek nem lakják mindig boldogan Asgard várait, már több mondában láttuk. Bár korlátok közé szorítva, de mégis legyőzetlenül élnek váraikban az óriások, s lesik a napot, mikor Loki és gyermekei bilincseikből felszabadulnak, és az óriások nemzetségével egyesülve, véget vetnek a mai világnak.

Ez az idő akkor áll be, midőn sem az istenek, sem az emberek között nem fog uralkodni jog és fegyelem. Véres háborúk pusztítják el majdan a világot, fiú megöli apját, testvér a testvérét, s nem lesz többé szentsége a vérköteléknek. Az isteneknek is el kell pusztulniok, mert nem tartották magukat távol a bűntől és az ármányoktól.

Alattomos csel szerezte vissza az Asoknak Idunát, ifjító almáival. Kapzsiságból nem adták ki erős váruk építőjének díját; Frigga, a nap és hold volt megígérve az óriásnak, ha sziklavárukat a kitűzött időre befejezi. Loki csele megfosztja az építést jutalmától, s midőn ez szemére hányja az isteneknek szöszegésüket, Thor agyon-sujtja pórölyvével, nem gondolva meg, hogy valamennyien esküt tettek az óriásnak.

Szomorú végzet vár tehát az istenekre; sőt pusztulásuk már meg is kezdődött: az ártatlan Baldur Loki ármánya következtében meghalt. Egy három évig tartó, borzasztó hideg tél ki fog irtani minden embert és állatot, a mi még a harczy zavarokat túlélte; az agyonütöttek hulláitól meghízott farkasok utolérlik a napot és holdat, s föl fogják falni a világító csillagokat. Erre az égi csillagzatok lehullanak, s megkezdődik a Götterdämmerung, az istenek alkonya. Borzasztó földrengés között esnek össze a hegyek, minden kapocs meglazul, a Midgard-kigyóé és a Fenris-farkasé is; s most kerül a dolog döntő ütközetre az istenek és óriások között. Egyszerre három oldalról támadja meg az ellenség az istenek várát; keletről tör elő a pusztulást hozó Naglfar hajó, mely az elhunytak körmeiből készült; kormányosa egy hatalmas, fagyasztó óriás, legénysége is csupa óriásokból áll. Délről egy második hajón Loki vezeti a tűz-óriásokat, kiket Muspelheim fejedelme, Surtur, vezet a csatába. Hel északról jó hajóján. Midőn Surtur övéivel a szivárványhidon meg akarja Asgardot rohanni, Bifröst, a híd, összeomlik, az egész égboltozat meghasad, a félig elrothadt, öreg világfa gyökerétől csúcsáig megrendül, s közeledik a világ vége.

Heimdall kürtje az összes Asokat és az Einheriar-hősöket csatára hívja. Odin bátran lép a Fenris-farkas elé, mely torkát a földtől az égig föltátja; az istennek mit sem használ győzelmes dárdája, a szörnyeteg irtózatoss torka lenyeli az istenek atyját. Thor régi ellensége, a Midgard-kigyó ellen küzd; pörölyével szétzúzza fejét, de mérges genyétől érintve, maga is elterül. Egymás után hálnak el az istenek. Surtur felgyújtja a földet, s a lángokban minden elpusztul, a mi létezett: ég, föld, tenger, óriások, istenek.

Valamint a keresztyén vallás a világ vége után hisz az istennel közös, boldog másvilági életben: úgy a germánok sem hitték a Götterdämmerungot a világ végének. Minden piszok, az istenek minden bűne kipusztul a világemésztő tűzben, s az istenek haláluk által lakolnak vétkeikért.

Az új világban ugyan ismét a régi istenek uralkodnak, de újjá születve és megtisztulva minden mocsoktól és hibától. Valamint egyszer a világ kezdetén boldog béke uralkodott, úgy az új világban semmi sem fogja zavarni az összhangot. Egy újonnan alakult emberi nemzedék örök tisztaságban és zavartalan egyetértésben fogja élvezni az újabb aranykorszakot.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

NÉVMUTATÓ.

- A**bas 183.
 Abderos 209.
 Achaïos 181, 198.
 Acheloos 138, 214.
 Acheron 165.
 Achilleus 134, 236,
 sk., 241, 243, sk.,
 245.
 Admetos 58, 222.
 Adrasteia 44.
 Adrastos 183, 227.
 Adonis 105.
 Aeneas l. Aineias.
 Aesculapius l. Askle-
 pios
 Africus 79.
 Agamemnon 235, 238,
 251.
 Agathodaimon 45.
 Agaue 148, 189.
 Agenor 182, 187.
 Aglaia 96, 115.
 Aglauros 196.
 Aiakos 166.
 Aias Telamonfi 244,
 246.
 Aias, Oileusfi 250.
 Aides, Aidoneus lásd
 Hades.
 Aietes 70, 224.
 Aigeus 198, 199, 216,
 218.
 Aigina 186.
 Aigisthos 202, 251.
 Aigle 72.
 Aigyptiadák 182.
 Aigyptos 182.
 Aineias 50, 104, 233,
 250, 256.
Aiolos (szélisten) 254.
Aiolos 78, 181, 267.
 Aison 222.
 Aithra 216.
 Akrisios 183.
 Aktaion 67, 75.
 Alekto 18, 171.
 Alexandros (Paris)
 231.
 Alkimedé 223.
 Alkinoos 255.
 Alkippe 196.
 Alkithoë 147.
 Alkmaion 228.
 Alkmene 27, 186, 203.
 Alpheios 138.
 Alswidr 261.
 Althaia 220.
 Amaltheia 19, 24.
 Amazonok 186.
 Amor l. Eros
 Amphiaraos 138, 228.
 Amphion 88, 93, 190.
 Amphitrite 127, 130.
 Amphitryon 186, 204.
 Amykos 223.
 Amymone 127, 183.
 Anadyomene (Aphro-
 dite) 106.
 Anchirrhoë 182.
 Anchises 104, 233, 250,
 256.
 Andhumbla 260.
 Androgeos 199, 217.
 Andromache 242, 256.
 Andromeda 185.
 Antaios 211.
 Anteros 113.
 Anthesteria (ünnep)
 150.
 Antigone 192, 229, 230.
 Antiope 189, 219.
 Apaturia (ünnep) 97.
 Aphrodite 36, 96, 98,
 103—108, 111.
 Apollon 39, 53—64, 80,
 92, 241.
 Apsyrtos 225.
 Aquilo 79.
 Arachne 48.
 Archemoros 229.
 Areion (ló) 127.
 Ares 27, 97—103.
 Areiopagos 100, 252.
 Argeiphontes (Her-
 mes) 93.
 Arges 17.
 Argo 129.
 Argonauták 221—226
 Argos 92, 182.
 Ariadne 148, 199, 217.
 Arion 88.
 Aristaios 75.

- Arkas 76.
 Artemis 64—69, 76, 238.
 Arwahr 261.
 Asenheim 265.
 Asgard 265.
 Askanios 250.
 Aski 262.
 Asklepiadák 82.
 Asklepieia (ünnep) 81.
 Asklepios 58, 80—83.
 Asok 264.
 Asopos 186.
 Astarte 108.
 Asteria 76.
 Astraios 73, 86.
 Astyanax 242.
 Atalante 221.
 Ate 43.
 Athamas 135, 222.
 Athene 27, 36, 38, 46—55, 97.
 Atlas (óriás) 88, 178, 211.
 Atlas (király) 185.
 Atreus 202.
 Atropos 43.
 Attis 22.
 Auge 214.
 Augeias 208.
 Aurora l. Eos
 Auster 79.
 Austri 261.
 Antonoč 189.
 Auxo 115.
Bacchus 152.
 Bacchanalia (ünnep) 152.
 Baldur 272. sk.
 Battos 92.
 Baucis l. Philemon
 Bellerophon 49, 186.
 Belos 182.
 Berchta 269.
 Bergelmir 261.
 Bestla 260.
 Bia 20.
 Bias 183.
 Bifröst 266.
 Bona Dea 160.
 Boreas 73, 79.
 Bör 260.
 Bragi 268.
 Briareos 17.
 Briseis 240.
 Brock 275.
 Brontes 17.
 Brunhild 266.
 Buri 260.
 Busiris 211.
Cacus 210.
 Caesar 257.
 Canens 160.
 Cerealia (ünnep) 144.
 Ceres 144.
 Chalkeia (ünnep) 53, 95.
 Chaos 12.
 Charisok 114.
 Charitesia (ünnep) 116.
 Charon 165.
 Charybdis 136, 255.
 Cheiron 80, 193, 222.
 Chimaira 186.
 Chloris 42.
 Chryseis 240.
 Chryses 240.
 Chrysippos 202.
 Circe l. Kirke.
 Cloacina (Venus) 107.
 Compitalia 120.
 Cupido l. Eros.
Daidalos 199.
 Daemonok 44.
 Daktylusok 96.
 Danaë 27, 184.
 Danaidák 167, 182.
 Danaos 182.
 Daphne 63.
 Deianeira 214.
 Deidameia 236.
 Deimos 100.
 Deino 171.
 Delia (ünnep) 62, 220.
 Delphinia (ünnep) 61.
 Delphinios (Apollon) 56, 61.
 Demeter 8, 19, 28, 139—145.
 Demophon 142.
 Deukalion 26.
 Diana 69.
 Dido 256.
 Dike 41.
 Diktys 184.
 Diomedes 209, 245.
 Dione 103.
 Dionysos 95, 135, 145—153, 218.
 Dionysiák (ünnep) 150.
 Dioskurosok 233.
 Dirke 190.
 Donar l. Thor.
 Donartölgy 258.
 Doris 133.
 Doros 181.
 Dryasok 155.
Echo 106, 155.
 Egeria 155.
 Eikelos 174.
 Eileithyia (Artemis v. Hera) 65.
 Eiliwagar 259.
 Einheriar 266.
 Eirene 41.
 Elaphebolia (ünnep) 69.
 Elektra 251.
 Elektryon 186.
 Eleusisi szertartások 143.
 Embla 262.
 Endymion 73.
 Enkelados 47.
 Enyalios 100.
 Enyo 100, 171.
 Eos 70, 73—74.

- Epaphos 71, 182.
 Epeios 248.
 Epigonok 231.
 Epimetheus 178.
 Epione 82.
 Epopeus 189.
 Erato 85.
 Erechtheus 196.
 Ergane (Athene) 50.
 Eri (Eru) 272.
 Erichthonios 49, 97, 196.
 Erigone 148.
 Erinysek 18, 170, 252.
 Eriphyle 228.
 Eris 98, 232.
 Eros, 12, 108—112.
 Eroskák 112.
 Erotidia (ünnep) 109.
 Eru 272.
 Eteokles 183, 192, 230.
 Eumenidák 18, 170.
 Eumolpos 143.
 Eunomia 41.
 Euphrosyne 115.
 Europe 27, 187, 198.
 Euros 73, 79.
 Euryale 172.
 Eurydike 86, 155.
 Eurynome 94.
 Eurystheus 203, 206.
 Eurytos 193, 212.
 Euterpe 84.
Fatuu 159.
 Fauna 160.
 Faunalia (ünnep) 159.
 Faunus 159.
 Favonius 79.
 Fenris — farkas 271.
 Flora 164.
 Floralia (ünnep) 164.
 Fortuna 43.
 Freya 265, 278.
 Freyr (Frô) 276 sk.
 Frigga 265, 269.
 Furiák l. Erinysek.
- G**aia 12, 17, 18, 139.
 Galathea 134.
 Galanthis 35.
 Ganymedes 38, 39.
 Ge l. Gaia.
 Gelanor 182.
 Geniusok 45.
 Gerda 277.
 Geryon 210.
 Gigasok 18, 24, 59.
 Ginnungagap 259.
 Glaadsheim 265.
 Glaukos 186.
 Glaukos Pontios 133.
 Glaukopis (Athene) 50.
 Glenr 261.
 Götterdämmerung 279. sk.
 Gorgók 172.
 Gorgophone (Athene) 48.
 Gradivus (Mars) 120.
 Gratiák 27, 223.
 Graiák 171.
 Gyges v. Gyes 17.
 Gymir 277.
- H**ades 13, 14, 19, 24, 80, 140, 165—169.
 Haimon 231.
 Halieia (ünnep) 70.
 Halirrhotos 196.
 Hamadryasok 155.
 Harmonia 189.
 Harpyák 224.
 Hati 261.
 Hebe 27, 38, 206.
 Hegemone 115.
 Heidrun 266.
 Heimdall 266.
 Heinzelmännchen 264.
 Hekabe 231.
 Hekate 20, 76.
 Hekatoncheirek 17, 20.
 Hektor 232, 240, 243.
 Hel 261, 271, 278.
- Helena 36, 233, 248.
 Helenos 232, 246, 256.
 Heliadák 72.
 Helios 64, 70—72.
 Helle 222.
 Hellen 181.
 Hemera 73.
 Hephaistos 27, 53, 94—97, 242.
 Hera 19, 27, 34—37, 38, 92, 135, 203.
 Herakles 21, 32, 35, 38, 126, 179, 203—216, 222.
 Heraklidák 181, 216.
 Hercules 215.
 Hermaia (ünnep) 90.
 Hermes 30, 88—94.
 Hermio 260.
 Hermione 252.
 Hermodur 273.
 Herse 196.
 Heru l. Eru
 Hesione 126, 209.
 Hesperidák 210.
 Hesperos 74.
 Hestia 15, 19, 116—119.
 Hilaira 234.
 Hilde 265.
 Himeros 113.
 Hippiá (Athene) 50.
 Hippodameia 193, 200.
 Hippokoondiák 213.
 Hippokrates 82.
 Hippolyte 209.
 Hippolytos 106.
 Holda 269.
 Hórák 36, 39—42.
 Hödur 273.
 Hönir 262.
 Hraesvelgr 262.
 Hrimfaxi 262.
 Hrimthursok 260.
 Hugin 267.
 Hwergelmir 259.
 Hyakinthia (ünnep) 60.
 Hybris 43.

Hygieia (Hygia) 83.
 Hyiadák 75.
 Hylas 75, 223.
 Hyllos 214.
 Hymen 113.
 Hyperboraesusok 54.
 Hyperion 17, 70.
 Hypermnestra 182.
 Hypnos 172.
 Hypsipyle 229.

Iapetos 17, 20, 178.
 Iasion 142.
 Iason 222—225.
 Idas 234.
 Idomeneus 234.
 Iduna 274.
 Ikarios 148.
 Ikaros 200.
 Inachos 181.
 Incubus 160.
 Ingaevonok 260.
Ino Leukothea 134,
 189, 222.
 Io 35, 92, 181.
 Iobates 183, 186.
 Iokaste 191, 227.
 Iolaos 207.
 Iole 212.
 Ion 181, 196, 197.
 Iphigeneia 238, 252.
 Iphitos 212.
 Iris 34, 36, 38.
 Irminsul 258.
 Ismene 192.
 Istaevonok 260.
 Isthmosi játékok 129.
 Istio 260.
 Itys 197.
 Ixion 167.
 Iynx 35.

Janus 16, 122.
 Juno 15, 36.
 Juppiter 15, 33.
 Juventus 38.

Kabirok 96.
 Kadmos 187.
 Kaineus 194.
 Kalais 79, 222.
 Kalchas 237.
 Kalliope (Múza) 86.
 Kallirrhoë 39.
 Kallisto 66, 75.
 Kalydoni vadászat
 220.
 Kalypso 255.
 Kapaneus 183, 227,
 230.
 Karneia (ünnep) 60
 Karpo 41.
 Kassandra 232, 251.
 Kassiopeia 185.
 Kastor 222.
 Kekrops 195.
 Kentaurosok 193.
 Kephalos 73, 74.
 Kepheus 182, 214.
 Kerberos 166, 211.
 Kérek 100.
 Kerkopsok 213.
 Kerkyon 217.
 Keryneiai ünőszarvas
 207.
 Keryx 196.
 Keto 135.
 Kirke 70, 76, 160, 254.
 Kleitos 73.
 Kleta 115.
 Kleio vagy Klio 81.
 Klotho 43.
 Klymene 178.
 Klytaimnestra 233,
 251.
 Koios 17.
 Kokytos 165.
 Kora 140.
 Koronis 80.
 Kottos 17.
 Kratos 20.
 Kreios 17.
 Kreon 206, 230.
 Kreusa 197, 225.

Kronia (ünnep) 21.
 Kronides 24.
 Kronos 16, 17, 18—22.
 Kuretesek 19.
 Kybele 1. Rhea.
 Kyklopsok 17, 20, 96.
 Kyknos 72, 98.
Labdakos 189.
 Labyrinthus 218.
 Lachesis 43.
 Ladon 211.
 Laërtes 256.
 Laios 191.
 Laistrygonok 254.
 Lakedaimon 184.
 Lampetia 72.
 Laokoon 248.
 Laomedon 55, 58, 126,
 213.
 Laresek 16, 120.
 Larvák 18, 121.
 Latinus 256.
 Lavinia 257.
 Learchos 267.
 Leda 27.
 Lemurok 121.
 Lemuria (ünnep) 121.
 Lenaeák (ünnep) 152.
 Lerna hydra 206.
 Leto 27, 35, 53, 58.
 Leukippe 147.
 Leukippos 234.
 Leukonoë 147.
 Leukosia 135.
 Leukothea 1. Ino.
 Liber 152.
 Liberalia (ünnep) 152.
 Libitina 170.
 Libitina (Venus) 107
 Libya 182.
 Ligeia 135.
 Linos 87, 204.
 Litai 44.
 Loki 271, 274.
 Lubentina 170.
 Ludi Apollinares 62.

- Ludi Romani 33.
 Luna l. Selene.
 Lupercalia(ünnep)160.
 Lupercus 159.
 Lykaon 30.
 Lykomedes 236.
 Lykos 190.
 Lykurgos 146.
 Lynkeus 182, 234.

M
 Machaon 247.
 Maenadok 150.
 Maia 28, 88.
 Maia l. Bona Dea
 Maion 22.
 Maira 148.
 Manesek 121.
 Mani 261.
 Mannus 260.
 Mars 15, 100.
 Marspiter 100.
 Marsyas 23, 58, 156.
 Matronalia (ünnep) 36.
 Mechanetis (Athene)
 50.
 Medeia 76, 106, 216,
 224.
 Meditrina 164.
 Meditrinalia (ünnep)
 164.
 Medusa 48, 172, 184
 sk.
 Megaira 171.
 Megalesia (ünnep) 23.
 Megapenthes 185.
 Megara 206.
 Melampus 183, 228.
 Meleagros 220, 222.
 Melikertes Palaimon
 135, 267.
 Melpomene 84.
 Memnon 74, 245.
 Menelaos 233, 250.
 Menoikeus 230.
 Menoitios 178.
 Mercurius 94.
 Merope 75.

 Metageitnia (ünnep)
 62.
 Metis 27, 46.
 Midas 58, 156.
 Miðgard 261.
 Midgardkigyó 271.
 Mimir 263.
 Minerva 15, 53.
 Minos 166, 198, 209.
 Minotauros 199, 217.
 Minyas 147.
 Miölnir 269.
 Misenus 131.
 Mithras 77—78.
 Mnemosyne 17, 28, 83,
 84.
 Moirák 39—42.
 Morpheus 174.
 Mors 173.
 Mulciber 97.
 Munin 267.
 Musaios 88.
 Muspelheim 259.
 Múzsák 28, 83—86.
 Myrtilos 200.

N
 Naglfar 280.
 Naiasok 154.
 Nanna 273.
 Narkissos 155.
 Nauplios 183.
 Neleus 213, 222.
 Nemeai oroszlán 206.
 Nemesis 44.
 Neoptolemos 236, 246.
 Nephele 222.
 Neptunus 130.
 Nereidák 133.
 Nereus 133, 211.
 Nerthus 276.
 Nessos 214.
 Nestor 213, 235.
 Nidhögg 263.
 Niflheim 259.
 Niflhel 279.
 Nike 20, 38, 50.
 Nilus 138.

 Niobe 58, 190.
 Niörd 275 sk.
 Nörwi 261.
 Nordri 261.
 Nornák 262.
 Notos 73, 79.
 Nott 261.
 Nykteus 189.
 Nymphák 153.

O
 Ódin 260, 267.
 Odysseus 78, 236, 247,
 253—256.
 Ogyges 180.
 Oidipus 191, 227, 229
 Oikles 213.
 Oineus 220.
 Oinomaos 98, 200.
 Okaleia 183.
 Okeanidák 136.
 Okeanos 13, 17, 136.
 Olympos 13.
 Olympiai játékok 31.
 Omphale 212.
 Oneiros 174.
 Opheltis 229.
 Ops 163.
 Oreasok 155.
 Oreithyia 79, 197.
 Orestes 57, 239, 251 sk.
 Orion 66, 73, 75.
 Orpheus 86, 222.
 Orthia (Artemis) 68.
 Orthosia (Artemis) 68.
 Oschophoria (ünnep)
 220.
 Ostara 269.

P
 Palaimon l. Meliker-
 tes.
 Palamedes 93, 183, 236.
 Pales 162.
 Palilia (ünnep) 162.
 Palladion 50.
 Pallantidák 217.
 Pallas (Titán) 38.

- Pallas l. Athene
 Pallor 100.
 Pan 58, 158, 190.
 Panathenaeák (ünnep)
 52, 219.
 Pandion 196, 197.
 Pandora 180.
 Pandrosos 196.
 Paris 36, 105, 231.
 Parcák 43.
 Parthenopaios 98, 228.
 Parthenope 135.
 Parthenos (Athene) 50.
 Pasiphaë 106, 199.
 Pasithea 115.
 Patroklos 237, 241.
 Pavor 100.
 Pegasos 49, 73, 127,
 172, 186.
 Penelops 193, 211,
 219, 222.
 Peitho 113.
 Peleus 134, 213, 222,
 231.
 Pelias 222.
 Pelops 200.
 Penatesek 16, 119.
 Penelope 236.
 Penthesileia 186, 244.
 Pentheus 147, 189.
 Pephredo 171.
 Periklymenos 213.
 Periphetes 216.
 Perse 70.
 Persephone 139—144,
 169.
 Perses 76.
 Perseus 48, 171, 172,
 184.
 Phaëna 115.
 Paëthon 71.
 Phaëthusa 72.
 Phaiákok 255.
 Phaidra 106, 199.
 Phantasos 174.
 Pheraia 76.
 Philemon 29.
 Philoktetes 215, 239,
 247.
 Philomele 196.
 Phineus 182, 223.
 Phlegeton 165.
 Phobator 174.
 Phobos 100.
 Phoibe 17, 234.
 Phoibos (Apollon) 54.
 Pholos 208.
 Phorkys 135.
 Phosphoros 74.
 Phrixos 222.
 Picumnus 161.
 Picus 160.
 Pieros 83.
 Pilumnus 161.
 Pittheus 216.
 Pleiadák 75.
 Pleisthenes 202.
 Pluton l. Hades.
 Plutos 41, 139, 142.
 Polias (Athene) 50.
 Polybos 191.
 Polydektes 184.
 Polydeukes (Pollux)
 222.
 Polyhymnia 85.
 Polyneikes 192, 227,
 230.
 Polyphemos 134, 253.
 Pomona 163.
 Portunus 130.
 Poseidon 14, 19, 24,
 49, 58, 124—130.
 Pothos 113.
 Priamos 213, 231, 243.
 Priapos 159.
 Proitos 183.
 Prokne 196.
 Prokris 74.
 Prokrustes 217.
 Prometheus 26, 27, 96,
 177—180.
 Proserpina l. Perse-
 phone.
 Proteus 132.
 Psyche 110.
 Psychopompos (Her-
 mes) 90, 165.
 Pylades 251.
 Pyrrha 26.
 Pythia 56.
 Pythios (Apollon) 58.
 Pythói játékok 55.
 Python 54, 57.
 Quinquatries (ünnep)
 53.
 Quirinus 15, 100.
 Remus 100.
 Rhadamanthys 166,
 198.
 Rea Silvia 119.
 Rhea (Kybele) 17, 19,
 22—23.
 Romulus 100.
 Runák 258.
 Saeculáris ünnepek
 169.
 Salacia 130.
 Salius papok 102.
 Sarpedon 198.
 Saturnaliák (ünnep)
 21, 162.
 Saturnus 18, 162.
 Satyrosok 157.
 Saxnot 272.
 Schwarzelbék 264.
 Selene 64, 72.
 Semele 27, 145, 189,
 229.
 Sibylla 62.
 Side 36.
 Sif 270.
 Signy 275.
 Sigurd 266.
 Silenos 146, 155.
 Silvanus 161.
 Sinis 216.
 Sinon 249.

- Sirének 135, 255.
 Sirius 75.
 Sisypchos 167, 186.
 Skadi 276.
 Skeiron 217.
 Skinfaxi 262.
 Skirnir 277.
 Skuld 263.
 Skylla 136, 255.
 Sleipnir 272.
 Sol l. Helios.
 Sol (Germán) 261.
 Somnus 172.
 Sophia (Athene) 50.
 Sotheira (Athene) 50.
 Sphinx 192.
 Steropes 17.
 Stheneboia 183, 186.
 Stheno 172.
 Stympthalidák 208.
 Styx okeanida 20, 38.
 Styx, (folyó) 165.
 Suada l. Peitho.
 Sudri 261.
 Surtur 280.
 Swasdur 262.
 Symplegas sziklák 224.
 Syrinx 58.

Talos 200.
 Tantalos 167, 200.
 Tartaros 13, 20, 166.
 Tauris l. Iphigeneia.
 Teiresias 48, 166, 230, 254.
 Telamon 213.
 Telemachos 236, 256.
 Telephos 214, 237, 239.
 Telesphoros 83.
 Tellus 144.
 Tereus 197.
 Terminalia (ünnep) 162.
 Terminus 161.
 Terpsichore 85.
 Tethys 17, 136.

 Teuthras 214.
 Thaleia (Charis) 115.
 Thaleia vagy Thalia (Múzsa) 85.
 Thallo 41.
 Thamyris 87.
 Thanatos 173.
 Thargelia (ünnep) 61.
 Thebe 189.
 Theia 17.
 Themis 17, 39—40, 57.
 Thersites 244.
 Theseus 48, 62, 199, 211, 216—220, 222, 229.
 Thesmophoria (ünnep) 142.
 Thestios 206.
 Thetis 40, 94, 134, 231, 241.
 Thialfi 270.
 Thiassy 274.
 Thor (Donar) 269 sk.
 Thrym 270, 275.
 Thyestes 202.
 Tisiphone 18, 171.
 Titánok 17, 19, 24.
 Tithonos 73.
 Tityos 166.
 Triptolemos 142.
 Tritogeneia (Athene) 46.
 Triton 127, 131.
 Tritonia (Athene) 46.
 Tritonis 46.
 Trivia 76.
 Troilos 240.
 Tros 39.
 Tuisko (Tuisto) 260.
 Turnus 257.
 Tyche 43.
 Tydeus 227, 229.
 Tyndareos 213.
 Typhon (Typhoeus) 20, 79.
 Tyr l. Zio

- U**rd 263.
 Urania (Múzsa) 186.
 Urania (Aphrodite) 103.
 Uranos 16—18.

Venus 107.
 Vertumnus 163.
 Vesta l. Hestia
 Vestaszüzek 118.
 Victoria l. Nike.
 Vulcanalia (ünnep) 97.
 Vulcanus lásd Hephaistos.

Wala 272.
 Walhalla 265.
 Walkyrok 265.
 Wafthrudnir 264.
 Wanok 264.
 Wasserelbék 264.
 We 260.
 Werdandi 263.
 Westri 261.
 Wichtelmännchen 264.
 Wili 260.
 Windloni 262.
 Windswalr 262.
 Wotan (Odin) 260, 267 sk.

Xuthos 181, [197].

Yggdrasil 262.
 Ymir 260.

Zelos 20.
 Zephyros 42, 73, 79.
 Zetes 79, 222.
 Zethos 85, 190.
 Zeus 7, 14, 16, 19—22, 24—34, 38, 42, 43, 80, 94, 103, 145, 179, 198, 203.
 Zio (Tyr) 270 sk.

